

БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ

Монографія

за редакцією
доктора економічних наук, професора
Л.В. Кузнецової

Харків
2018

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного економічного університету
(протокол № 2 від 30 жовтня 2018 р).*

Автори:

*Л. В. Кузнєцова, Р. Р. Арутюнян, Л. В. Жердецька, Н. І. Няньчук,
Ю. Б. Деркач, Д. Ю. Кретов*

Рецензенти:

Вовчак О. Д., доктор економічних наук, професор (ДВНЗ « Університет банківської справи), м. Київ;

Дзюблюк О. В., доктор економічних наук, професор (Тернопільський національний економічний університет, м. Тернопіль);

С. М. Лобозинська, доктор економічних наук, професор (Львівський національний університет ім. Івана Франка, м. Львів)

Кузнєцова Л. В.

К89

Банківське кредитування корпоративного сектору економіки в умовах циклічності: монографія / Л. В. Кузнєцова, Л. В. Жердецька, Д. Ю. Кретов та ін. ; за ред. Л. В. Кузнєцової. – Харків : «Диса Плюс», 2018. – 280 с.

ISBN 978-617-7645-30-5

У монографії розглянуто теоретичні засади та практичні аспекти впливу економічної циклічності на розвиток банківського ринку корпоративного кредиту, визначено сутність кредитних циклів. Проаналізовано вплив фінансової глобалізації та останньої світової економічної кризи на результати корпоративного кредитування різних банківських моделей. Окрему увагу приділено аналізу результатів функціонування ринку банківського кредитування корпоративного сектору економіки України, визначено його регіональну концентрацію та рівень конкурентоспроможності. Розроблено пропозиції щодо методів моделювання процесів розвитку ринку корпоративного кредитування України в умовах циклічності, використання яких сприяє підвищенню якості прогнозування результатів корпоративного кредитування України; запропоновано методіку формування концептуальної моделі управління кредитним ризиком з урахуванням циклічності

Монографія розрахована на науковців, державних службовців, підприємців, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також усіх, хто цікавиться актуальними проблемами впливу економічної циклічності на кредитування банками корпоративних клієнтів.

УДК 330.33.012:336.77

ЗМІСТ

Вступ.....	5
------------	---

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ

1.1. Теоретичні основи функціонування банківського корпоративного кредитного ринку	8
1.2. Сутність та особливості банківського ринку корпоративного кредиту	19
1.3. Вплив циклічного розвитку економіки на розвиток фінансового сектору	25
1.4. Методологічні основи дослідження взаємозв'язків між економічними та кредитними циклами.....	36

РОЗДІЛ 2.

ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО КРЕДИТУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

2.1. Вплив фінансової глобалізації на циклічний розвиток банківського корпоративного кредитного ринку	48
2.2. Аналіз розвитку ринку корпоративного кредитування в Україні в умовах економічної циклічності	65
2.3. Тенденції розвитку банківського корпоративного кредитування в іноземній валюті	79
2.4. Оцінка концентрації ринку корпоративного кредиту в Україні.....	93

РОЗДІЛ 3.

УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ПРОГНОЗУВАННЯ РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО КРЕДИТУ В УКРАЇНІ

3.1 Науково-методичний підхід до визначення довгострокової пам'яті ринку корпоративного кредиту в Україні.....	110
3.2 Методологічні основи прогнозування ринку банківського корпоративного кредиту на різних фазах кредитного циклу	122

3.3. Методичні засади прогнозування обсягів корпоративних позичок на основі впливу факторів сукупного попиту та пропозиції	138
--	-----

РОЗДІЛ 4. МЕТОДИ ОЦІНКИ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ КОРПОРАТИВНИХ КЛІЄНТІВ БАНКУ

4.1. Методичні підходи до оцінки кредитних ризиків в умовах економічної циклічності.....	144
4.2. Управління кредитним ризиком банку при обслуговуванні позичальників корпоративного сектору економіки	164

РОЗДІЛ 5. СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ КЛІЄНТІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

5.1. Управління кредитним ризиком ринку корпоративного банківського кредитування з урахуванням циклічності.....	186
5.2. Методика управління кредитним ризиком корпоративних клієнтів банків в умовах економічної циклічності	202
5.3. Стратегічне управління діяльністю банків на корпоративному кредитному ринку	220

Висновки.....	235
Список використаних джерел	238
Додатки	256

ВСТУП

Формування ринку корпоративного кредиту, адекватного до сучасних умов розвитку економіки України, з урахуванням економічної циклічності є однією з найбільш актуальних сучасних проблем. Ускладнюється вирішення банками зазначеної проблеми політичною та економічною нестабільністю в країні, недостатньою якістю кредитного ризик-менеджменту, значними обсягами проблемних позичок, резерви за якими зменшують прибутковість банківської системи та провокують недовіру до вітчизняних банків. З метою поживлення та підвищення ефективності корпоративного кредитування необхідно формувати умови, які дають змогу забезпечити ринкове фінансування інвестиційно-інноваційної діяльності підприємств корпоративного сектору економіки, що у подальшому дозволить їм формувати конкурентні переваги й покращити конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Для ефективного вирішення зазначених вище проблем варто використовувати інструменти та методи управління кредитними ризиками на ринку корпоративного кредиту з урахуванням впливу економічної циклічності.

Проведене у монографії дослідження теоретико-методологічних засад формування і реалізації відносин на корпоративному кредитному ринку базується на визначенні функціональної ролі кредиту та закономірностей руху ресурсів на кредитному ринку, обґрунтуванні взаємозв'язку між економічними та кредитними циклами, запропонованих методологічних основ управління ризиками корпоративного кредитування з урахуванням циклічності.

Актуальність напрямку дослідження, проведеного авторами у монографії підтверджує той факт, що у сучасних умовах залишається невирішеною проблема визначення впливу кредитної експансії на кредитні відносини: за яких умов вона виникає, в яких випадках зумовлює позитивний або негативний вплив на розвиток корпоративного кредитування банків та економіки загалом. Залежність кредитної експансії від циклів ділової активності свідчить про необхідність визначення меж руху корпоративного кредиту, оскільки їхнє

порушення призводить до накопичення кредитних ризиків. Тому заслуговує на увагу пропозиція авторів використовувати кредитне таргетування, яке сприяє визначенню оптимальних меж розширення кредиту для уникнення негативного впливу експансії.

Заслуговує на увагу обґрунтування ролі банків у посиленні коливань фаз кредитного циклу, чим провокується циклічність у реальному секторі економіки. На основі аналізу імпиричних даних та сучасних методів моделювання доведено, що банківський сектор розширює обсяги кредитування та інвестування на фазі економічного буму, та зменшує їх на протязі економічного спаду, тим самим банки посилюють коливання кредитного циклу. Тому важливим є запропонований банкам науково-методичний підхід до TAR-моделювання для аналізу ринку корпоративного кредитування України в умовах циклічності, використання якого дозволить покращити якість прогнозування процесів, що відбуваються на ринку корпоративного кредитування України.

Однією з сучасних актуальних проблем розвитку банківської системи України є підвищення конкуренції банків на ринку в регіональному розрізі. Тому необхідним є створення умов для вільного доступу банків на регіональні ринки, тому важливим є забезпечення відповідного рівня координації та взаємодії банків на регіональному ринку між собою та з банками інших регіонів. Авторами монографії обґрунтовано, що в умовах виявленої квазіконкуренції на банківському корпоративному кредитному ринку України виникає необхідність переорієнтації антимонопольної політики з класичного тиску на банки-монополісти на модель їх підтримки. Крім того, з метою створення принципової можливості для появи нових домінантних учасників на ринку доведено необхідно створити умови для розвитку процесів консолідації банків (злиття та поглинань), для чого здійснити відповідні зміни в антимонопольному державному законодавстві. Тому актуальною є пропозиція авторів використовувати систему нормативних значень за ключовими показниками, що мають бути адаптовані до реалій України та сприятимуть підвищенню ефективності впливу держави на усунення дисбалансів на регіональних банківських ринках.

Ефективне управління процесом кредитування корпоративних клієнтів має базуватись на інструментах та методах ризик-менеджменту, які дозволяють врахувати всі фактори, що чинять вплив на рівень кредитного ризику, як

внутрішнього, так і зовнішнього походження, в тому числі, й фаз економічного циклу, з обов'язковим дотриманням вимог Національного банку України та рекомендацій міжнародних регуляторних органів, зокрема, Базельського комітету з банківського нагляду. Тому отримані авторами аналітичні дані можуть стати основою для формування комплексу регуляційних та контрольних заходів, адекватних як причинам та ймовірності виникнення кредитного ризику (превентивне управління), так і масштабам їх наслідків (реактивне управління).

Вітчизняна економічна думка сформулювала значний науковий апарат у сфері теоретичних та практичних аспектів управління кредитним ризиком банків. Разом з тим, у вітчизняній економічній науці не сформовано концептуальні засади та не розроблено практичний інструментарій, що дозволить урахувати вплив циклічності економіки на розвиток корпоративного банківського кредитування, з тим, щоб зменшити негативні наслідки реалізації кредитного ризику – зростання рівня проблемних кредитів. Відтак особливої уваги заслуговують пропозиції авторів використовувати в умовах економічної циклічності індикатори, які сприяють адекватному відображенню циклічності руху кредитних ресурсів, як у напрямку визначення змін фаз, так і при визначенні їх специфіки, з урахуванням можливих змін в борговому навантаженні економіки.

У результаті надзвичайно важливим стає проведене дослідження у сфері кредитного ризик-менеджменту і актуальною є запропонована модель управління; основою якої є оцінка чутливості банку до економічного циклу та прогнозування фаз економічного й кредитного циклів. Її апробація доводить висновку, що чутливість кожного окремого банку до циклічності економічних процесів є індивідуальною та визначається обсягами, специфікою та складністю кредитних операцій, що здійснюються менеджерами банку, регіональною та галузевою диверсифікацією кредитного портфеля корпоративних кредитів тощо.

Авторами окремих підрозділів монографії є: д.е.н., професор Кузнєцова Л. В.(вступ, 1 розділ, 5.1); к.е.н, доцент Арутюнян Р. Р.(пп.5.3); к.е.н, доцент Жердецька Л. В.(пп.3.3, 4.1); к.е.н, доцент Няньчук Н. І. (пп.4.2); к.е.н., викладач Деркач Ю. Б. (пп.2.3); к.е.н., викладач Кретов Д. Ю.(пп 2.1, 2.2, 2.4, 3.1, 3.2, 5.2).

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРЕДИТУВАННЯ БАНКАМИ КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ

1.1. Теоретичні основи функціонування банківського корпоративного кредитного ринку

Сучасні умови розвитку економіки України потребують підвищення впливу банківського кредитування на функціонування різних секторів економіки, у тому числі і на корпоративний. Проблемам розвитку кредитних відносин та теоретичних положень кредиту, а також обґрунтуванню особливостей реалізації кредитних відносин банків з підприємствами реального сектору присвячені наукові праці зарубіжних і вітчизняних вчених, таких як: М. Бунге, О. Канаєв, Т. Караченцева, Дж. Кейнс, Т. Ковальчук, В. Лексіс, Дж. Ло, К. Маркс, Д. Рікардо, Л. Рябініна, М. Савлук, А. Сміт, М. Фрідмен, Й. Шумпетер тощо.

Однак, визначення сутнісних характеристик кредиту та кредитних відносин в умовах впливу економічних циклів і досі залишається логічно незавершеним, що певною мірою негативно впливає на активізацію процесів кредитування підприємств корпоративного сектора економіки.

Особливості функціонування корпоративного сектора кредитного ринку розглядали у своїх дослідженнях Т. Болгар, І. Гуцал, О. Дзюблюк, В. Карчева, О. Козюк, Л. Кузнецова, Т. Павленко, Ю. Потійко, Д. Ситников, Я. Чайковський та ін.

Проте, єдина думка у дослідників щодо визначення сутності кредитного ринку, його секторів, впливу корпоративного сектора банківського кредиту на розвиток підприємств різних галузей та національної економіки в цілому відсутня.

Аналіз сутності кредитного ринку, його складових передбачає розкриття низки його конкретних характеристик, а тому потрібно розглядати: теоретичні основи кредитних відносин, особливості руху ресурсів на кредитному ринку та між його секторами. Теорія кредиту створює підґрунтя для переходу від характеристики його сутності, функцій, законів руху до ролі в економічному розвитку як одного з інструментів у механізмі державного регулювання [1, с. 42].

Проведений у дисертації аналіз розвитку теоретичних положень кредиту доводить, що вчені здійснювали дослідження за двома напрямками, а це призвело до виокремлення натуралістичної і капіталотворчої теорій кредиту, критерієм їх розподілу слугували різні погляди на призначення кредиту та банків для економіки. Основні визначення сутності економічної категорії кредиту представниками різних теорій представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Визначення сутності кредиту представниками різних теорій

Теорії кредиту	Представники	Характеристика кредитних відносин
Натуралістична теорія (класична і історична школи)	А. Сміт, Д. Рікардо, Ж.-Б. Сей, Ж. К. Л. Сімонді, Ф. Бастія, Д. Мак-Куллох	Визначають кредит як засіб перерозподілу вже існуючих матеріальних цінностей у натуральній формі (заперечення капіталотворчої здатності банків – створення нових грошей)
Капіталотворча теорія кредиту	Дж. Ло, Г. Маклеод, Й. Шумпетер, А. Ган, Р. Гоутрі, Ш. Коклен та ін.	Акцентують на вирішальній ролі кредиту у розвитку економіки, який здатен привести в рух усі виробничі можливості, створювати капітал; оскільки кредит генерує прибуток, він є виробничим капіталом, а банки – «фабрики» кредиту

Закінчення табл. 1.1

Теорії кредиту	Представники	Характеристика кредитних відносин
Перерозподільна теорія	М. Мордвинов, В. Геращенко, Н. Сичова	Характеризують кредит як інструмент перерозподілу тимчасово вільних грошових коштів
Фондова теорія	З. Каценеленбаум, Г. Шварц, А. Ротлейдер, Й. Трахтенберг т	Акцентують увагу на сутності кредиту як руху позичкового фонду і доводять необхідність вивчення сутності кредиту його найпростішими формами
Кейнсіанство	Дж.Кейнс	Прирівнюють позиковий капітал до грошей та пропонують визначення його рівня залежно від кількості грошей; доводять важливість впливу кредиту на економічний розвиток.
Монетаризм	М. Фридмен, А. Бернс, Ж. Рюефф, О. Файт та ін.	Пропонують основними методами регулювання економіки визначати зміни грошової маси і відсоткових ставок, доводять, що це сприяє чергуванню кредитної експансії та рестрикції.

Вивчення думок представників зазначених теорій дозволив дійти висновку, що кожне визначення вірно характеризує кредитні відносини, але приділяє різну увагу конкретним особливостям та сферам впливу кредиту на економіку. Відтак, у сучасній економічній науці утворився певний синтез окремих ідей натуралістичної та капіталотворчої теорій, що дозволяє найбільш ефективно враховувати особливості циклічного розвитку сучасної економіки. Зазначимо, що основні положення цих теорій є основою для розвитку всіх подальших вчень та теорій, у тому числі і сучасних.

Аналіз досліджень вітчизняних учених свідчить, що їх визначення є: по-перше, інтегрованими у сучасні кредитні відносини синтезом ключових положень натуралістичної та капіталотворчої теорій кредиту; а по-друге, одні приділяють увагу суспільній характеристиці категорії:

О. Колодізев (економічна категорія, яка є вираженням відносин між суб'єктами господарювання щодо надання й отримання позики в гро-

шовій чи іншій товарній формі на умовах повернення, строковості й платності [7, с. 306]),

М. Савлук (суспільні відносини, що виникають між економічними суб'єктами у зв'язку з переданням один одному в тимчасове користування вільних коштів (вартості) на засадах зворотності, платності та добровільності [8, с.306]),

А. Чухно [9], а інші – результату: Л. Рябініна (економічні відносини зворотного руху позичкової вартості [10, с. 306], О. Вовчак [11], М. Хмельярчук [12, с. 306] тощо.

Найбільш повну характеристику кредитних відносин пропонують вітчизняні науковці у «Енциклопедії банківської справи» за редакцією В. Стельмаха: кредитні відносини у грошовій сфері виникають між кредитором і позичальником з приводу мобілізації тимчасово вільних грошових коштів та їх використання на умовах повернення і платності та реалізуються на кредитному ринку, а разом з інституціями, що забезпечують їх функціонування й реалізацію, кредитним механізмом і кредитною політикою формують кредитну систему країни [13, с. 306].

Як відомо, сучасні кредитні відносини реалізуються на кредитному ринку, тому наступним етапом дослідження є визначення теоретичних засад функціонування кредитного ринку. Розвиток процесів глобалізації та комунікацій сприяв збільшенню обсягів накопичених кредитних ресурсів, що зумовило прискорений розвиток кредитного ринку як інституційної складової фінансового ринку. Через кредитний ринок позиковий капітал перерозподіляється у ті галузі та сфери національної економіки, які можуть забезпечити найвищу на певний момент норму прибутку. У такий спосіб здійснюється переливання капіталу між сферами економіки та її суб'єктами.

Кредитний ринок як економічна категорія характеризує соціально-економічні відносини, що формують зрештою його суть, тобто зв'язки та відносини як усередині самого ринку, так і при взаємодії з іншими економічними категоріями. Кредитний ринок охоплює ту частину фінансового ринку, яка функціонує на основі укладення кредитних угод, він має договірний характер.

Сучасні теоретичні дослідження передумов функціонування та розвитку кредитного ринку отримали відображення у працях багатьох

вітчизняних та зарубіжних учених: С. Глуценка, А. Одінцева, О. Опалова, М. Савлука, О. Савиної, Дж. Стігліца, А. Франкліна. У цьому напрямі вагомі результати досягнуті вченими-економістами: Т. Васильєвою, О. Вовчак, С. Глущенком, О. Дзюблюком, Л. Кузнєцовою, В. Ходаківською, В. Шелудько та ін. Водночас єдиного підходу до визначення поняття «кредитний ринок» сьогодні не існує.

Зокрема, В. Ходаківська пропонує розглядати кредитний ринок як синтез ринків різних платіжних засобів, вона акцентує, що в країнах з розвиненою ринковою економікою кредитні угоди опосередковуються, по-перше, кредитними інститутами (комерційними банками або іншими установами) і, по-друге, інвестиційними, які забезпечують функціонування різних боргових зобов'язань, що реалізуються на ринку цінних паперів» [14, с. 239].

С. Глуценко трактує кредитний ризик як сукупність кредитних відносин, фінансово-кредитних інститутів та організаційно-правових норм, які у своїй єдності та взаємодії забезпечують можливість руху кредиту в різних формах між суб'єктами економіки на національному і міжнародному рівнях [15, с. 20].

М. Савлук в «Енциклопедії банківської справи України» вживає поняття ринок позичкових капіталів та визначає його як різновид грошового (фінансового) ринку, на якому формується попит і пропозиція на гроші, що надаються у позичку. Окрім того, вчений розглядає кредитний ринок за функціональними та інституціональними ознаками [13, с. 91].

Л. Кузнєцова акцентує увагу на особливостях функціонування кредитного ринку, та визначає його як механізм, який забезпечує мобільність сучасних кредитних ресурсів, існує як інтегроване утворення на основі взаємодії підсистем: ринків у залежності від об'єктів та суб'єктів кредитних відносин, інструментів кредитного ринку та пропонує розглядати ринок на функціональному, інституціональному та територіальному рівнях [16, с. 9]. Як свідчить наведене визначення, Л. Кузнєцова пропонує, на відміну від М. Савлука, розглядати кредитний ринок ще на одному рівні – територіальному, зазначене, на наш погляд, є важливим для вирішення проблем сучасних дисбалансів в економіці.

Інший підхід пропонує В. Шелудько, який характеризує кредитний ринок як специфічну складову ринку інструментів позики, що відображають відносини між емітентом та інвестором і, як правило, пов'язані з виплатою доходу інвестору за надану емітентові позику. До ринку інструментів позики науковець відносить кредитні інструменти та боргові цінні папери [17, с. 24]. Запропоноване визначення дещо звужує поняття кредитного ринку, так як характеризує його кредитні продукти.

Зауважимо, що проведений аналіз наукових підходів дослідників до визначення сутності поняття кредитного ринку засвідчує складність та багатогранність його змісту, у зв'язку з чим важко в одному трактуванні охарактеризувати всі прояви його сутності.

Необхідно відмітити, що майже всі дослідники дотримуються думки, що кредитний ринок є сегментом фінансового, особливістю якого є регулювання процесів запозичення та розміщення кредитних ресурсів між усіма учасниками кредитних відносин. Крім того, кредитний ринок є важливим джерелом фінансування потреб сталого та інноваційного розвитку підприємств реального сектору економіки.

Отже, кредитний ринок виконує важливу роль в економіці, так як є чинником цілісності всієї ринкової системи, розвиненості її основних елементів, і в першу чергу, інституту кредитування, що впливає на його структуру, тобто наявність окремих специфічних за механізмами кредитування сегментів.

Необхідно відмітити, що для сегментування кредитного ринку з метою проведення аналізу результатів його функціонування та перспектив розвитку важливим є визначення об'єктів та суб'єктів ринку.

Проведений аналіз економічної літератури дає підстави стверджувати, що у більшості дослідників існує загальноприйняте визначення об'єкту сучасних кредитних угод – це позиковий капітал, що надається позичальнику у тимчасове користування, оскільки він об'єднує всі можливі форми кредитування (грошову і матеріальну).

Наступним етапом дослідження є аналіз підходів дослідників щодо визначення сутності суб'єктів кредитного ринку, результати якого доводять, що існує неоднозначність тлумачень: окремі вчені у своїх дослідженнях використовують поняття «суб'єкти кредитного

ринку» [18, 19], або «учасники кредитного ринку» [17, 20], а інші – і «суб'єкти кредитного ринку» і «учасники кредитного ринку» [16, с. 11–13].

У «Словнику української мови» ці визначення характеризуються таким чином: учасник – це той, хто бере або брав участь у будь-чому; той, хто входить до складу якої-небудь організації, об'єднання тощо [21, с. 531]; суб'єкт – це особа, група осіб, організація тощо, яким належить активна роль у певному процесі, акті. Особа або організація як носій певних прав і обов'язків [21, с. 814].

Аналіз наведених тлумачень у словнику дає підстави стверджувати, що з урахуванням специфіки кредитного ринку, більш коректно використовувати поняття «суб'єкти кредитного ринку».

Грунтуючись на опрацюванні наукових досліджень щодо визначення складу суб'єктів кредитного ринку, вважаємо за доцільне суб'єктами кредитного ринку визначити: регуляторів (держава, центральні банки, окремі національні фінансові регулятори), кредиторів та позичальників (держава, банківські та небанківські установи, підприємства, населення), посередників та гарантів. Отже, кредитний ринок є складним економічним явищем, так як пов'язує між собою протилежні елементи підсистеми, об'єднуючи, з одного боку, кредиторів, які виступають в ролі продавців позичкового капіталу, з іншого боку, позичальників, що потребують додаткових ресурсів.

Визначення сутності кредитного ринку, обґрунтування об'єкту ринку та сукупності суб'єктів, що забезпечують його діяльність і функціонують на ньому, сприяють більш глибокому розумінню ролі та місця кредитного ринку в сучасній економічній системі, його зв'язку з іншими структурними елементами національної економіки. Крім того, необхідно відмітити, що саме виокремлення суб'єктів кредитного ринку є основою для проведення аналітичних досліджень з метою розробки стратегій розвитку як економіки в цілому, так і її окремих секторів.

На рис. 1.1. наведено авторську класифікацію структури сучасного кредитного ринку України.

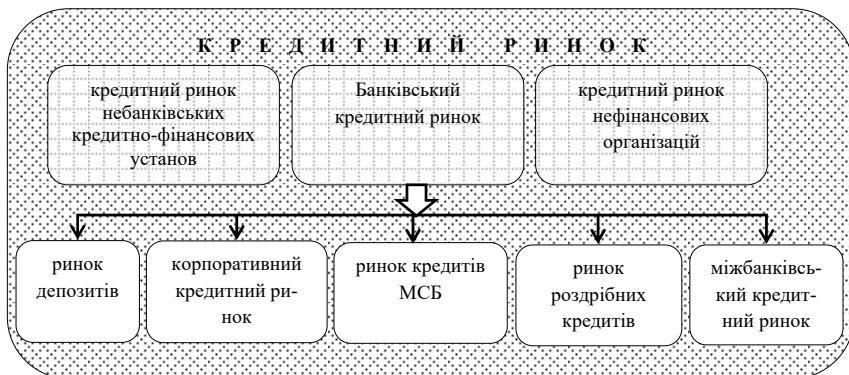

Рис. 1.1 – Структура кредитного ринку України

Об'єктом дослідження у монографії є банківський кредитний ринок, тому на наведеному вище рисунку автором надається більш повна структура саме цієї складової ринку. До основних структурних елементів віднесено: ринок депозитів – як основне джерело внутрішніх кредитних ресурсів (на цьому ринку банки виступають позичальниками); ринок кредитів корпоративному сектору економіки, кредитні ринки малому та середньому бізнесу, роздрібні (на цих ринках банки виступають кредиторами); міжбанківський кредитний ринок (на цьому ринку банки виступають як позичальниками, так і кредиторами).

Зазначимо, що при структуруванні банківського кредитного ринку у дослідженні прагнули окремо виділити первісну фазу в діяльності банків, а саме – процес формування депозитної бази (ринок депозитів). А на інших складових банківського ринку автором допускається поєднання в кожному і залучення вільних коштів, і їх розміщення, в чому і полягає сутність кредиту. На нашу думку, така сегментація банківського кредитного ринку є цілком правомірною. Крім того, розвиток сучасних процесів кредитування, все більша диференціація позичальників в залежності від специфіки організації і умов господарювання свідчить про необхідність виділення окремим сегментом в масиві

статистичних даних НБУ кредити підприємствам як малого, так і середнього бізнесу.

Аналіз обсягів наданих банками кредитів у структурі загальних, дозволив дійти висновку, що у сучасних умовах розвитку економічних відносин в Україні головним фінансовим посередником на кредитному ринку виступають банки, що доводять їх значну роль у розвитку економіки.

Українська економічна думка має значні доробки у дослідженні ролі банків, які є підґрунтям для сучасних досліджень кредитного ринку. Видатний український вчений М. Туган-Барановський визначав значну та швидко зростаючу роль банків, у зв'язку з тим, що вони є головними постачальниками кредиту, крім того, скуповуючи паї підприємств, вони стають їхніми власниками, засновують нові фабрики, заводи, торговельні підприємства, оскільки володіють значним грошовим капіталом. Банки стають могутніми знаряддями концентрації капіталу і об'єднання суспільного господарства [22, с. 182]. Зауважимо, що характеристика ролі банків, визначена вченим у минулому сторіччі, актуальна і на сучасному етапі розвитку банківництва.

Виконання банками позитивної ролі на кредитному ринку залежить від великої кількості чинників, найбільш впливовими з них на макрорівні є глобалізація та циклічність розвитку економіки.

У сучасних умовах під впливом фінансової глобалізації починає активно проявлятися циклічність економіки загалом та кредитного ринку зокрема. Ринок банківських корпоративних кредитів в умовах циклічності економіки характеризується наступними особливостями.

По-перше, це його універсальний характер, який проявляється в кредитуванні банками всіх груп позичальників, та наданні їм різноманітних видів кредитних послуг та продуктів (за програмними цілями, термінами, сумами, з урахуванням стадій кругообігу капіталу), а також в застосуванні різних видів фінансових інструментів, в тому числі похідних. Ця особливість відкриває банкам широкі можливості диверсифікації їх кредитних портфелів і дозволяє приймати підвищені ризики за окремими кредитними продуктами.

По-друге, особливістю ринку банківських корпоративних кредитів є здатність прийняття більш високих ризиків (в порівнянні з іншими

фінансовими посередниками), що сприяє в умовах фінансової глобалізації виникнення, накопичення і передачі системних ризиків. А з урахуванням економічної циклічності – прискорювати перехід від фази підйому до кризи.

По-третє, відмінною рисою виступає ініціативно-інноваційний характер кредитного ринку. Клієнтоорієнтованість, тобто індивідуальний підхід до корпоративних клієнтів, виявлення їх потреб підштовхує банки до розробки все нових і нових кредитних продуктів і до ініціювання даними продуктами інноваційних потреб клієнтів шляхом пропозиції готового і необхідного саме їм пакета кредитних продуктів.

Це характеризує банківський кредитний ринок: як ініціатора інноваційного розвитку клієнтів, так і як ініціатора фінансових і технологічних інновацій кредитного та фінансового ринку в цілому.

По-четверте, банківському корпоративному кредитному ринку властива висока соціально-економічна значимість, оскільки він володіє великими інвестиційними можливостями впливу на економіку і стимулювання інвестицій в інноваційні проекти промисловості. Для цього банківська система повинна забезпечувати високий рівень концентрації вільних довгострокових ресурсів і обслуговувати інвестиційні потреби економіки.

Відповідні статистичні дані по ринку банківських кредитів є індикаторами ефективності цього ринку і кредитного ринку в цілому, а також інвестиційного клімату в країні. Крім того, це підтверджується результатами емпіричних досліджень центральних банків розвинених країн при визначенні залежності між індексами змін умов банківського кредитування і динамікою ВВП.

Результати такого аналізу підтверджуються впливом банківського сектору на реальний сектор економіки і високу інформованість банків для прогнозів розвитку позичальників.

По-п'яте, з метою мінімізації негативного впливу асиметрії інформації та циклічного розвитку економіки на ринок банківських кредитів, центральні банки здійснюють регулювання та нагляд, використовуючи передові методики оцінки ризиків банків і їх позичальників.

При цьому, необхідно враховувати, що в періоди більш жорстких умов надання кредитів спостерігається уповільнення економічного

зростання або рецесія, в періоди їх пом'якшення – прискорення економічного зростання.

По-шосте, вплив корпоративного ринку банківських кредитів на інші сегменти кредитного ринку і взаємодія з ними. У разі зменшення обсягів банківського ринку зростає значення інших сегментів кредитного ринку, особливо ринку комерційних, державних кредитів і мікрокредитів, і навпаки. З іншого боку, наявність гнучкого ринку банківських кредитів дозволяє рефінансувати заборгованість інших кредиторів, в результаті чого вона перетворюється в працюючий капітал (облік векселів, факторинг, банківські кредити під заставу боргових зобов'язань).

Таким чином, в залежності від кредитних циклічних коливань ринку банківських кредитів відбувається трансформація банківських кредитів в інші форми фінансових інструментів і навпаки, що визначає їх взаємодію.

По-сьоме, розвивається інтеграція ринку банківських кредитів з іншими сегментами кредитного та фінансового ринків як на національному, так і на зовнішньому, міжнародним рівнями, що сприяє універсалізації продуктів ринку банківських кредитів. Інтеграція виражається в консолідації банківського бізнесу з фінансовим і нефінансовим бізнесом. Зокрема, сек'юритизація кредитів і хеджування кредитних ризиків зблизили банки з фондовим ринком.

Зазначені вище особливості банківського корпоративного кредитного ринку дозволяють зробити висновок, що він є основним, постійно діючим сегментом фінансового ринку, при цьому сам структурується на певні сегменти.

Найбільшим з секторів економіки, які кредитуються банками є реальний сектор, оскільки він відіграє головну роль в забезпеченні стійкого розвитку економіки та соціального добробуту держави.

Зазначимо, що у економічній літературі реальний сектор трактують як сукупність галузей економіки, які виробляють матеріальні та нематеріальні товари і послуги, за винятком фінансово-кредитних і біржових операцій, що відносяться до фінансового сектору економіки.

У «Економічному словнику» за редакцією Л. Алексеєнко термін «сектор» трактується так: це частина народного господарства, що має

визначені відмінні і соціальні риси, галузь, відділ підприємства тощо [23, с. 187].

Проведений аналіз літературних джерел дозволяє дійти висновку, що на сьогодні не існує чітко визнаного поняття реального сектору економіки як у науковців, так і у вітчизняних законодавчих актах, крім того, відсутнє чітке визначення корпоративного сектору економіки. Відмічене значно знижує рівень ефективності розвитку та фінансування різних секторів економіки, а також якість аналізу впливу на економіку в цілому.

Найбільш повне визначення реального сектору пропонує Н. Юрків, яка виділяє такі його складові, як: первинний сектор (характерний для доіндустріального суспільства та в який входять сільське господарство, мисливство, лісове господарство, добувна промисловість); вторинний (переробна промисловість та будівництво); третинний (виробництво і надання виробничих та невиробничих послуг – торгівля, діяльність транспорту і зв'язку, операції з нерухомим майном, діяльність готелів та ресторанів, охорона здоров'я, надання комунальних та індивідуальних послуг, що забезпечували конкурентоспроможність економіки в умовах постіндустріального суспільства) та останній – четвертий сектор інформаційних та інших послуг (інформаційні технології, освіта та наукові дослідження, банківські та фінансові послуги) [24, с. 169].

Критичний аналіз наукових праць дозволяє дійти висновку, реальний сектор економіки – це частина національного господарства – виробничо-господарський комплекс, представлений суб'єктами господарювання різних форм власності та організаційно-правових форм, що ресурсно, інституціонально, економічно та організаційно інтегровані у технологічний процес виробництва і продажу товарів (продукції) та надання ринкових нефінансових послуг (виконання робіт) [25, с. 57].

1.2. Сутність та особливості банківського ринку корпоративного кредиту

Сучасні дослідники кредитних відносин банків з клієнтами не приділяють достатньо уваги у своїх наукових працях теоретичним поло-

женням щодо сутності банківського ринку кредитів корпоративного сектору економіки, механізму корпоративного кредитування, їх особливостям.

На сьогоднішній день ринок кредитів корпоративного сектору економіки є предметом наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених. Характерні ознаки становлення та розвитку ринку корпоративного кредиту розглядаються у працях таких дослідників, як: Н. Версаль, О. Вовчак, С. Глущенко, О. Дзюблюк, Т. Ковальчук, О. Колодізев, Л. Кузнєцова, В. Міщенко, Д. Ситников, В. Ходаківська, Н. Шелудько та ін.

У працях цих вчених описується специфіка розвитку процесів корпоративного кредитування, при цьому характеризуються ці процеси такими різними поняттями, як: «корпоративне кредитування», «ринку корпоративного кредитування», «кредитування підприємств реального сектора економіки», «кредитування суб'єктів господарювання».

Необхідно зазначити, що наведені поняття не є тотожними, вони по-різному окреслюють предмет дослідження. Тому, незважаючи на наявність наукових доробок у дослідженні ринку кредитів корпоративному сектору економіки, деякі аспекти цієї актуальної проблеми потребують подальшого вивчення та вдосконалення.

У першу чергу, це зумовлено зміною змістовних характеристик розуміння сутності ринку кредитів корпоративному сектору економіки у зв'язку з новою методологією структуризації кредитного банківського ринку, яка використовується в банківській системі України з початку 2017 року.

У монографічному дослідженні пропонується визначати банківський корпоративний кредитний ринок у такий спосіб: це сегмент кредитного ринку, особливість якого полягає у організації економічних відношень між банками та підприємствами корпоративного сектору економіки при купівлі-продажу кредитних ресурсів, що сприяє виконанню стратегічних завдань пропорційного розвитку різних галузей економіки.

Отже, сучасний ринок корпоративного кредиту – це один з сегментів банківського кредитного ринку – значно складнішої системи кре-

дитних відносин. Відносини на ринку корпоративних банківських кредитів будуються на основі базових та специфічних функцій та принципів організації кредитування за певною системою, що включає в себе ряд взаємопов'язаних складових елементів.

Основними елементами ринку корпоративного кредиту є такі: кредитні відносини, що ґрунтуються на принципах платності, строковості, повернення, забезпечення гарантії повернення позичок, конкуренції економічно відокремлених банків, вільному ціноутворенні, рівноваги попиту і пропозиції тощо; регулюючі інститути, зокрема, Національний банк України (далі НБУ) та інші державні наглядові інституції.

Головною метою НБУ та державних наглядових організацій є встановлення правил поведінки на даному ринку; вони забезпечують підтримку збалансованості попиту і пропозиції на кредитні ресурси, оптимізації процесів залучення та розміщення грошових коштів з урахуванням завдань мінімізації збитків від кредитних та інших банківських ризиків; законодавча система, яка забезпечує цивілізований розвиток ринку корпоративного кредитування.

Основними складовими системи, що регулює банківський бізнес є: законодавство, що регулює суто банківську кредитну діяльність; антимонопольне законодавство, господарське та цивільне законодавство, які регулюють питання захисту прав власності банків та їх позичальників, законодавство про соціальний захист тощо; стан масової свідомості, тобто, фінансова грамотність, культура, ідеологія та правосвідомість суб'єктів кредитних відносин; ринкова інфраструктура, яка виступає інформаційно-аналітичною базою розвитку кредитного ринку, зокрема: товарні біржі, фондові біржі, страхові компанії, кредитні бюро, колекторські служби, інформаційні центри, рейтингові та рекламні агентства тощо.

Для ефективності прийнятих змін в регулюванні кредитного ринку в умовах економічної циклічності, формуються масиви статистичних даних за результатами діяльності фінансового та нефінансового ринків, розробляються сучасні методи аналізу фінансової звітності за МСФЗ. Єдине регулювання забезпечує інформаційну прозорість банківського кредитного ринку і через банки – їх клієнтів.

Необхідно зауважити, що в банківській звітності при формуванні НБУ показників розвитку кредитного ринку використовувався поділ його на два сегменти: банківські кредити фінансовим та нефінансовим корпораціям.

Такий поділ не відповідав завданням функціонування розвиненого кредитного ринку: забезпеченню оптимального розподілу обмежених фінансових ресурсів між галузями реального сектору, сприянню економічному зростанню країни, забезпеченню ефективності руху позичкового капіталу, так як інформація була консолідованою, без належної деталізації.

Зазначений недолік у структуруванні складових банківського кредитного ринку було враховано регулятором на початку 2017 року, при формуванні наглядової та монетарної статистики на засадах рекомендацій МВФ, Базельського комітету та створеними у 2008 році Спільної Експертної Групи з узгодження вимог до статистичної і наглядової звітності кредитних установ (JEGR – Joint Expert Group on Reconciliation of credit institutions' statistical and supervisory reporting requirements). А у 2014 році керівництвом JEGR було розроблено та запропоновано рекомендації щодо визначення методологічних розбіжностей та зв'язків між вимогами до статистичної і наглядової звітності кредитних установ (MFI balance sheet and interest rate statistics, securities holdings statistics and implementing technical standards on supervisory reporting: Bridging the reporting requirements – Methodological manual, third edition).

Результатом виконання рекомендацій міжнародних інституцій стали розроблені методичні підходи НБУ до визначення складових кредитного ринку (рис.1.2).

З наведеного рис. 1.2 видно, що у монетарній статистиці НБУ викремлює кредити, надані корпоративному сектору, до складових якого відносить: нефінансові корпорації; інші фінансові корпорації, крім депозитних; некомерційні організації, що обслуговують домашні господарства; фізичні особи-підприємці. Ринок банківського корпоративного кредиту – найбільш розвинений сегмент банківського кредитного ринку, так як у загальному кредитному портфелі на корпоративний сектор припадає лівова частка – понад 80% (див. табл. 1.2).

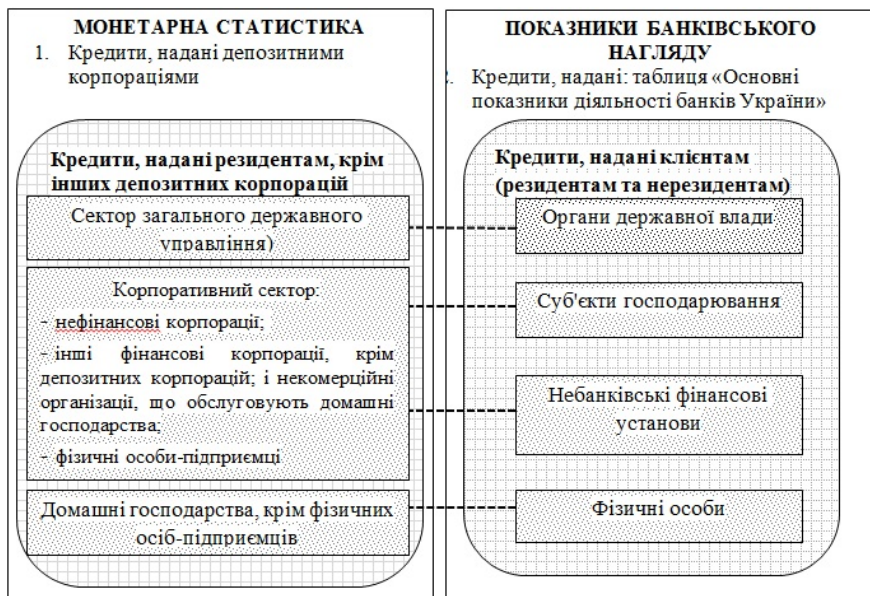

Рис. 1.2 – Методичні підходи НБУ до визначення складових кредитного ринку.

Побудовано за даними: [26]

Отже, за сучасною методикою НБУ учасниками кредитної угоди на ринку банківського корпоративного кредитування з боку позичальників виступають цільові групи – представників реального сектору. Вони вибираються банками виходячи з: ринкової стратегії розвитку, форм власності та величини бізнесу, експертних прогнозів розвитку і заходів державної підтримки кожної галузі, необхідності диверсифікації кредитного портфеля і закріплюються в положенні про кредитну політику.

У продовж 2017 року проводяться зміни до Правил організації статистичної звітності, що подається банками до Національного банку України. Так, з 27 вересня запропоновано банкам нову форму статистичної звітності №601 «Звіт про кредитні операції банку з боржником –

Таблиця 1.2

Показники кредитної діяльності банків України у 2017–2018 рр.

Показники	01.07.2017	01.10.2017	01.01.2018	01.04.2018	01.07.2018
<i>Кредити надані, всього тис. грн.</i>	1 017 555	1022648	1036745	1059884	1057372
<i>Кредити корпоративному сектору, тис.грн.</i>	843 164	843 124	864412	882813	876176
<i>питома вага, %</i>	82,9	82,4	83,4	83,3	82,7
<i>Кредити фізичним особам (включно із фізичними особами-підприємцями), тис. грн.</i>	160 093	161 991	170774	175386	179547
<i>питома вага, %</i>	15,7	15,8	16,5	16,6	16,9
<i>Міжбанківські кредити, депозити (за виключенням коррахунків), тис. грн.</i>	12 961	16 474	22046	20843	22807
<i>питома вага, %</i>	1,3	1,6	2,1	1,9	2,2
<i>Частка непрацюючих кредитів</i>	57,73	56,94	54,54	56,45	55,68

Побудовано за даними: [27]

фізичною/юридичною особою», яка надає повну інформацію щодо виконання позичальником умов кредитної угоди, а також якості забезпечення наданої позички.

А з 3 жовтня 2017 р. НБУ почав публікувати більш детальну інформацію стосовно складових кредитного ринку корпоративного сектору економіки. Це свідчить про подальший розвиток деталізації інформації щодо функціонування національного банківського кредитного ринку.

1.3. Вплив циклічного розвитку економіки на розвиток фінансового сектору економіки

Особливості сучасного етапу соціально-економічного розвитку суспільства визначають необхідність формування нової потреби в теоретичному осмисленні проблем взаємозв'язку циклічного розвитку економіки й кредитної діяльності банків.

Важливого значення набувають дослідження зазначених проблем у контексті рішення завдань підвищення стабільності динаміки господарської системи суспільства на засадах ефективного корпоративного кредитування, які загострилися під впливом недавньої світової економічної кризи.

Зауважимо, що циклічність притаманна розвитку як світової, так і національних економік. До кінця ХХ ст., за даними Фонду вивчення економічних циклів (США), були встановлені 1380 циклів [28].

До основних економічних циклів, виходячи із критерію тривалості, прийнято відносити:

- аграрні цикли (до 1 року);
- короткострокові фінансові цикли Д. Кітчина (2–4 роки);
- ділові (промислові) середні цикли К. Жюгляра (7–11 років);
- інвестиційні (будівельні) цикли С. Кузнеця (15–25 років);
- довгі технологічні цикли Н. Кондратьєва (50–60 років);
- формаційні цикли М. Еванса (110 р.);
- вікові хвилі Ф. Броделя (100–150 років);
- цикли-епохи Э. Тоффлера (1000–2000 років) [29].

Найбільш чітко в структурі нелінійної парадигми еволюційного розвитку проявляються ділові (промислові) середні, тісно взаємодіючі як з довгостроковими великими циклами кон'юнктури, відкритими М. Кондратьєвим, так і короткостроковими фінансовими циклами, описаними Дж. Кітчиним та В. Крамом. При комбінації кризових фаз різних економічних циклів виникає катастрофічний ефект синергії, що, зокрема, мало місце в період Великої економічної депресії 1929–1939 рр. та останньої світової економічної кризи 2007–2009 рр..

Зазначене зумовило розвиток великої кількості теорій економічних циклів, які систематизовано та представлено даними табл. 1.3.

Дані наведеної таблиці свідчать, що велику кількість різних підходів систематизовано у чотири групи: традиційний підхід – кейнсіанські моделі циклу; традиційний підхід – неокласичні теорії циклу; еволюційно-інституціональний та синергетичний підходи.

Послідовники кейнсіанської школи циклу ґрунтуються на припущенні, що цикли детерміновані, тобто викликаються певними чинниками, які можна передбачити і, відповідно, впливати на них інструментами економічної політики. При цьому кейнсіанський підхід передбачає, що економіка може досягати часткової рівноваги в короткостроковому періоді та орієнтується на поясненні коливань з точки зору сукупного попиту.

Представники неокласичного підходу розвивають свої положення на основі стохастичного погляду на природу економічних циклів. Згідно з припущенням про випадковість економічних флуктуацій дослідники вважають, що циклічність розвитку є реакцією економічної системи на ряд непередбачуваних внутрішніх або зовнішніх імпульсів. Для шкіл неокласичного підходу характерна також орієнтація на сукупну пропозицію як імпульсу економічних змін.

Представники еволюційно-інституціонального сприйняття економіки як складної відкритої системи, далекої від рівноваги, доводили, що формується колосальний потенціал для нових конструктивних ідей в економічній науці та намагалися поєднати теорії граничної корисності та витрат виробництва, які посилюють процеси циклічності в економіці.

Прихильники синергетичного підходу до теорій економічних циклів вважають, що синергетична модель циклічного коливання дозволяє більш детально визначити чинники, які сприяють переводу національної економіки на інноваційний шлях розвитку та охарактеризувати особливості економічної циклічності.

Зауважимо, що можливість накладення циклів різної тривалості, масштабу й сфер прояву, істотно ускладнює їхню диференціацію й визначення механізмів структурних взаємодій. Так, дискусійним залишається питання про взаємодію фінансових криз і економічних циклів (криз).

Таблиця 1.3

Методологія дослідження економічних циклів на основі традиційного, еволюційно-інституційного та синергетичного підходів [30]

Підходи, моделі, теорії, концепції	Автори	Результати	
		Позитивні аспекти методу	Невирішені проблеми
Традиційний підхід – кейнсіанські моделі циклу			
Модель Самуельсона (1939) – Хікса (1950).	П. Самуельсон Дж. Хікс	За основу береться статистична основна макроекономічна тотожність закритої економіки за участю держави. Автори ввели фактор часу й отримали динамічну модель циклу. Модель дозволяє проаналізувати різні варіанти динаміки національного доходу й дати кількісний прогноз	Модель циклу не здатна адекватно пояснити природу економічних коливань, дозволяє визначити динаміку національного доходу тільки за умови екстенно заданих параметрів граничної схильності до споживання (мультиплікатора) і акселератора
Модель Тевеса (1950).	Т. Тевес	Модель економіки рівноважного національного доходу. Сполучає у собі товарний і грошовий ринок і дозволяє регулювати динаміку національного доходу через грошовий ринок.	Як і модель Самуельсона-Хікса, не здатна адекватно пояснити природу економічних коливань реальної економіки, тому що область стійкої рівноваги системи досягається лише при показнику «акселератор» менше одиниці, що не відповідає реальній дійсності й обумовлена вихідними параметрами

Продовження табл. 3.1

Підходи, моделі, теорії, концепції	Автори	Результати	
		Позитивні аспекти методу	Невирішені проблеми
Модель Калдора (1940).	Н. Калдор	Пояснює макроекономічну динаміку ендегенними факторами. Специфіка укладається в тім, що функція споживання й інвестиції тут носить нелінійний характер.	Не дозволяє дати кількісний вимір економічної динаміки. Стабільна рівновага не відповідає реальності, тому що чим довше величина доходу перебуває на високому рівні, тим більше імовірно, що нагромадження капіталу зробить депресивний ефект на формування майбутніх інвестицій
Модель недосконалої конкуренції С. Фішера (1977).	С. Фішер	Нові кейнсіанські моделі циклу будуються на основі теорії раціональних очікувань і припущення про негнучкість цін і заробітної плати.	Несподіване екзогенне порушення або захід в області грошової політики впливає на кон'юнктуру й це триває тільки в рамках одного періоду
Традиційний підхід – неокласичні теорії циклу			
Модель Фрідмана (1970).	М. Фрідман	Пояснює постійне коливання економічної кон'юнктури, результатом виникнення випадкових коливань грошової маси	Коливання номінального доходу не здатні оцінити величину амплітуди коливань реального доходу
Модель монетарної концепції (1927, 1975).	Р. Хаутр, І. Д. Лайдлер	Модель складається із трьох складових частин: грошового сектора, реального сектора й кривий Філіппса	Зростання пропозиції кредиту обмежується тільки ендегенними й екзогенними параметрами
Концепція «реальний бізнес-циклус»	Ч. Нельсон Ч. Плоссер	Дозволяє оцінити причину економічного циклу не тільки економічними змінними	Не дозволяє пояснити фазу кризи як складову економічного циклу

Продовження табл. 3.1

Підходи, моделі, теорії, концепції	Автори	Результати	
		Позитивні аспекти методу	Невирішені проблеми
Сінтетична концепція Хаберлера	М. Хаберлер	Розкриття циклічного процесу черг товарний і грошовий ринок	Не дає відповіді на питання про першопричину циклічного розвитку економіки
Модель на основі портфельної теорії	М. Марковіц У. Шарп	Присвячує портфельному аналізу ефективності інвестицій на фінансових ринках	Описує тільки якусь середньострокову перспективу, і пояснює невеликі спади
Модель Ф. Кідланда й Э. Прескотта	Ф. Кідлан, Э. Прескотт	Оптимальні поведження економічних агентів при раціональних очікуваннях	Описує також тільки якусь середньострокову перспективу, і пояснює невеликі спади
Еволюційно-інституціональний підхід			
Концепція Мітчелла	У. Мітчелл	Використання економічних каналів і вимір циклу на основі рецесії	Недостатньо проробленою залишається теоретична частина, більше увага була приділена практичним результатам, а побудова цілісної теорії пішла на другий план
Теорія «довгих хвиль» Кондратьєва	Н. Кондратьєв	Відкриття й доказ наявності в розвинених країнах довгострокових хвиль, пов'язаних з науково-технічною революцією	Використання тільки емпіричного підходу, що підходить до опису тільки певних країн
Теорія Шумпетера	И. Шумпетер	Пояснює циклічність економіки внутрішніми властивостями системи	Застосування теорії Шумпетера можливо тільки в ринковій економіці, а сучасна економічна система є змішаною, поєднує елементи ринкової та планової економічної системи.

Закінчення табл. 3.1

Підходи, моделі, теорії, концепції	Автори	Результати	
		Позитивні аспекти методу	Невирішені проблеми
Синергетичний підхід			
Сінергетична концепція порядку з хаосу – модель на основі синергетичної парадигми.	М. Хакен, И. Пригожин, И. Стенгерс, В. Занг	Показує, що хаос існує у природі будь-якої еволюційної економічної системи. Існування хаосу ставить під сумнів точні економічні прогнози.	Вивчення економічних циклів на основі синергетичного підходу має ендеогенний рівень.. Складність обчислювальних експериментів і економічна інтерпретація циклічних моделей.

Побудовано за даними:

Відсутність єдиної думки в економічній літературі стосовно взаємозв'язку зазначених циклів обумовлена неоднозначністю підходів до визначення поняття «фінансова криза», що часто зводиться до його зовнішньої форми (криза ліквідності) або окремим видовим проявам (іпотечна криза, кредитна криза, фондова криза, банківська криза тощо).

Істотний внесок у розробку теорії економічних циклів і обґрунтування їх фінансової компоненти внесла марксистська теорія розширеного відтворення. Вона сприяла переходу вивчення економічних циклів на новий рівень і розширила межі аналізу рушійних сил відтворювального процесу, зв'язавши їх з нагромадженням капіталу, що обумовило введення в трактування умов пропорційності виробництва фінансової складової.

К. Маркс акцентував, що економічні кризи проявляються в перенагромадженні капіталу в трьох формах:

- 1) товарної (зростання нереалізованої продукції);
- 2) продуктивної (збільшення недовантаження виробничих потужностей, товарних запасів, безробіття);
- 3) грошової (зростання кількості вільних, не вкладених у виробництво грошей) [31].

На базі марксистської парадигми найбільш повне обґрунтування одержали процеси утворення фінансового капіталу як складної в структурному відношенні форми, яка виникла в результаті розвитку фінансової сфери економіки на рубежі XIX-XX ст. і визначила його двоїстий характер, що створює можливості щодо відособленого розвитку грошового, позичкового й акціонерного капіталу.

З розвитком теоретичних положень фінансового капіталу дослідники почали аналізувати механізми розподілу, співвідношення споживання й заощаджень, пропорції нагромаджень, а відповідно – кредитних ресурсів, необхідних для визначення умов стабільності господарського розвитку, тобто поступово виокремлюють вплив кредитних відносин на циклічність розвитку економіки.

Так, у теорії періодичності промислових криз М. Туган-Барановського логіка циклу пояснювалася механізмом формування інвестицій в основний капітал, зв'язком їхньої динаміки з нагромадженням капі-

талу й впливом даної динаміки на величину позичкового відсотка [32]. На думку дослідника, всі коливання економіки одержують набагато більший розмах завдяки наявності грошей і кредиту, разом з тим останні тільки підсилюють цикл, оскільки фактори грошового обігу не є його основною причиною дослідників.

У першій третині ХХ ст. дослідниками Р. Хоутрі та Ф. Хайеком були розроблені цілісні фінансові теорії економічної нестабільності, які базуються на кредитно-грошовій концепції циклу, де ключовим чинником економічної нестабільності визначаються диспропорції у функціонуванні грошово-кредитного механізму.

У теорії боргової дефляції І. Фішера дослідження було перенесено із грошово-кредитних інститутів на борговий тягар економічних агентів, як у реальному, так і у фінансовому секторі. Введення в науковий оборот поняття «кризових розпродажів» активів на ринку цінних паперів дозволило розширити сферу теоретичного дослідження економічних криз.

На відміну від Р. Хоутрі й Ф. Хайека, вченому І. Фішеру вдалося зафіксувати й узагальнити емпіричні факти, викликані Великою економічною депресією, однак його прогнози й рецепти, пов'язані з політикою дешевих грошей, виявилися неефективними, що обумовило поступове витиснення фінансових теорій із науково-практичних дискусій.

Кардинальні зміни неокласичних подань про економічний цикл і його фінансовий та кредитний компоненти пов'язані з науковими працями Й. Шумпетера, який обґрунтував ідею про залежність перенагромадження капіталу від технічного прогресу й довів, що економічне зростання є циклічним процесом, обумовленим стрибкоподібним характером інновацій (нововведень). При цьому мова йшла про визнання інновацій не тільки в реальному секторі, але й у фінансовому, що сприяло формуванню в економічній науці нового напрямку аналізу – співвідношення фінансових інновацій й економічної нестабільності. Й. Шумпетер провів поділ ролі фінансових інститутів у простому відтворенні («господарському кругообігу») і розширеному відтворенні («процесі розвитку»), довівши, що саме розвиток економіки має потребу в ринковому фінансуванні, у тому числі – і у банківському кредитуванні.

Відповідно до монетарної теорії М. Фрідмана економічний цикл є результатом зміни грошового потоку, а головну роль у динаміці національного доходу й циклу грає нестабільність грошових пропозицій, тому причина кризи криється в грошово-кредитній сфері [33].

Монетаристи, а також представники австрійської неоліберальної школи вважали, що Велика депресія була викликана надмірним державним регулюванням фінансового ринку, їй передувала масштабна грошово-кредитна експансія й штучне заниження процентної ставки, які призвели до диспропорцій у структурі інвестицій в економіці.

Надалі монетарна концепція одержала конструктивний розвиток у теорії рівноважного циклу Р. Лукаса [34], який комбінує традиційну неокласичну модель зростання, гіпотезу раціональних очікувань і монетаристську інтерпретацію циклічного процесу. Розвиток теорії рівноважного циклу сприяло уточненню механізму впливу грошових та кредитних шоків на реальне виробництво й проведенню монетарної політики в рамках антициклічного регулювання. Крім того, нові ідеї забезпечили надалі можливість синтезу неокласичного й кейнсіанського підходів до аналізу економічних циклів.

Визначення економічного циклу, під яким розуміємо коливання економічної активності (економічної кон'юнктури), що передбачають періодичні спади (рецесії, депресії) та підйоми (пожвавлення економіки), є складним методологічним завданням. Це обумовлено складною можливістю виділення економічних циклів через наявність паралельних ефектів циклічності різної амплітуди та частоти, що, в результаті їх суміщення, може призводити як до резонансних, так і до компенсаційних ефектів.

Кожен економічний цикл має свої особливості, у дослідженні було систематизовано підходи до визначення індикаторів, що дозволяють визначити характер його поточної фази (табл. 1.4).

Отримана за результатами моніторингу цих індикаторів інформація виступає загальним орієнтиром для визначення стану середовища функціонування банків, та основою для аналізу циклічних коливань на ринку корпоративних кредитів.

Визначення тривалості та особливостей поточної фази кредитного циклу пропонуємо проводитися з використанням методів візуального графічного аналізу, а також аналізу змінних середніх, виділення трендів [37].

Таблиця 1.4

Індикатори економічного циклу

Ознака циклу	Вид циклу	Характеристика	Індикатори
Взаємозв'язок з економічною кон'юнктурою	Проциклічні	зростають під час підйому та знижуються в період спаду	з високим рівнем узгодженості з циклом: сукупний ВВП; ВВП за секторами економіки; грошові агрегати; швидкість обертання грошей; короткострокові ставки процента; рівень цін.
			з низьким рівнем узгодженості з циклом: виробництво товарів повсякденного попиту; виробництво сільськогосподарської продукції та видобуток природних ресурсів; ціни на сільськогосподарську продукцію та природні ресурси; довгострокова ставка процента
	антициклічні	зростають під час спаду та знижуються в період підйому	рівень безробіття, дефіцит державного бюджету, запаси готової продукції, запаси факторів виробництва, рівень банкрутств
	Ациклічні	не мають визначеної поведінки залежно від фази циклу	обсяг експорту
Термін проходження точок біфуркації економічного циклу	ви-перед-жальні	напрямок їх руху змінюється раніше, ніж змінюється фаза циклу	<i>кількісні</i> : кількість робочих, зайнятих в підприємстві; договори на виробниче обладнання; індекс дозволів на нове будівництво приватного житла; зміна готівки та замовлених товарно-матеріальних запасів; зміна еластичних цін на матеріали; реальна грошова маса; зміна обсягів непогашених позичок
			<i>якісні</i> : стандартизовані показники довіри населення та бізнесу, індекси ділових очікувань

Закінчення табл. 1.4

Ознака циклу	Вид циклу	Характеристика	Індикатори
Термін проходження точок біфуркації економічного циклу	синхронні (збіжні)	напрямок їх руху збігається зі змінами економічної кон'юнктури	ВВП, рівень безробіття, середня продуктивність праці; кількість зайнятих, за винятком зайнятих у сільському господарстві; особистий дохід мінус трансферти; індекс промислового виробництва; реалізація виробленої продукції
	Відсталі	зміни значень цих індикаторів відбуваються пізніше змін фази економічного циклу	середня тривалість безробіття; співвідношення товарно-матеріальних запасів до обсягу реалізації в сферах виробництва і торгівлі; індекс витрат на робочу силу на одиницю продукції у виробництві; середня базисна ставка; непогашені кредити; співвідношення споживчого кредиту з погашенням в розстрочку до особистого доходу; зміна індексу споживчих цін на послуги

Побудовано за даними: [35,36]

Для визначення поворотних точок доцільно застосовувати алгоритм Брая-Бошана. У теорії циклу Дж. М. Кейнса, що узагальнила антикризові заходи різних країн у період Великої депресії, була представлена нова макроекономічна концепція, що пояснює механізм ринкового господарювання, причини його відхилень від рівноважного стану, а також напрямку державного втручання в ринкову систему.

У кейнсіанській моделі грошової економіки динаміка інвестицій, а через них і динаміка сукупного доходу, залежать від функціонування фінансового ринку і його інститутів, що істотно впливають на нестабільність ринкової економіки. [38].

Розвиваючи даний підхід, представники фінансового напрямку кейнсіанства (Х. Мински, Л. Рэй, Ч. Уолен та ін.), зосередили свою увагу на дослідженні фінансових аспектів акумуляції виробничого

капіталу в ринковій економіці й обґрунтуванні ключового значення фінансових факторів у суспільному відтворювальному процесі. Так, Х. Мінски сформулював теорію фінансових циклів і запропонував гіпотезу фінансової нестабільності, що описує вплив фінансового ринку на економічну динаміку [39].

Проведений аналіз теоретичних положень та емпіричних даних щодо сутності та специфіки проявлення економічних циклів дозволяє дійти висновку, що їх складовими є фінансові та кредитні цикли. Останні є елементом фінансових, але, як правило, є початковими у переході від одної фази до іншої.

Проблемам кредитної циклічності присвячені праці дослідників Дж. Міллза і У. Беджета [41]. Але чіткої наукової концепції ці дослідження не отримали, у подальшому цьому напрямку певної уваги науковцями не приділялось, тому саме після останньої економічної світової кризи, яка поступово переростала від кредитної до фінансової, а завершилась світовою економічною, виникла гостра необхідність розробки концептуальних теоретичних основ визначення кредитної циклічності та формування методології щодо організації процесів управління і прогнозуванні циклічності руху кредитного ринку.

1.4. Методологічні основи дослідження взаємозв'язків між економічними та кредитними циклами

Серед нових макроекономічних фінансових теорій, які розвивають теоретичні основи взаємозв'язку фінансових та кредитних циклів виділимо концепцію кредитного раціонування, сформульовану наприкінці 1950-х рр., фінансового зараження, що узагальнила уроки азіатської кризи 1997–1998 рр. і теорію фінансового акселератора, розроблену групою американських дослідників на чолі з Б. Бернанке в 1990-ті рр.

Відповідно до концепції кредитного раціонування доступ до кредитних ресурсів має й нецінові обмеження. Концепція фінансового зараження описує характер взаємозв'язків між фінансовими інститу-

тами, що генерує взаємодіючі екстерналії (розпродаж активів, недостатня ліквідність й складнощі у кредитній діяльності), які визначають наростання критичної маси нестійких фінансових посередників, перш за все – банків, і створюють можливість виникнення глибокої рецесії.

Механізм фінансового акселератора визначає залежність чистого багатства позичальника, обсягів власного капіталу, кредитних ставок та інвестицій. Його дія на фазах економічного спаду й підйому асиметрична: гнітючий вплив у фазі спаду проявляється сильніше, ніж стимулюючий – у період підйому. Механізм фінансового акселератора визначає тривалість лагів впливу дискреційного регулювання грошово-кредитної сфери, що обумовлює необхідність його врахування для досягнення цілей грошово-кредитної політики [40, с. 15–17].

Критичний аналіз літературних джерел дозволяє дійти висновку, що існує у сучасних дослідженнях декілька наукових шкіл визначення сутності та особливостей кредитного циклу, основними з яких є екзогенна школа кредитних коливань та ендегенний підхід до аналізу кредитного циклу.

Прихильники екзогенної школи кредитних коливань Б. Бернанке, М. Марті, Н. Кієтакі і Дж. Мур, представляють кредитний цикл як процес, що виникає при коливаннях ділової активності. У їх розумінні кредитний цикл суть дзеркальне відображення ділового циклу, а кредитори стають одержувачами і розповсюджувачами шоків проявів у зв'язку з невизначеністю економічних умов та відсутності ефективних методів ідентифікації та оцінки кредитного ризику. Ми згодні з думкою вчених, які кризові явища на кредитному ринку вважають наслідком акселерації і ампліфікації шоків проявів, що виникають у реальному секторі економіки. На кредитний ринок ці шоки проникають за каналом балансу активів та пасивів, каналом заставного майна й каналом очікування [42, 43]. Особливістю такого підходу до аналізу кредитного циклу є допущення про екзогенний характер циклу, його випадковості та обґрунтуванні, що кредитний ризик є скоріше результатом допущених недоліків у кредитній діяльності банків, ніж його першопричиною.

Прихильники ендегенного підходу (Ч. Кіндлбергер, Х. Мінські, Д. Бураков), здійснюючи аналіз особливостей кредитного циклу до-

водять, що джерелом кредитної циклічності є обмежена раціональність учасників відносин або фінансова крихкість окремо взятої економічної системи. Наприклад, Ч. Кіндлбергер у своїх наукових працях кредитні «бульбашки» визначає результатом обмеженої раціональності учасників економічних відносин [44]. Х. Мінські теж визначає необхідність обмеження раціональності в умовах фінансової крихкості економіки [45]. Д. Бураков конкретизує особливість даного підходу та визначає, що кредитний цикл є результатом дій самих кредиторів, які свідомо чи підсвідомо беруть на себе надмірний кредитний ризик і тим самим закладають основи формування чергової кризи вже на стадії кредитної експансії [46].

Зауважимо, що з теоретичної точки зору, залишається невирішеною проблема визначення впливу кредитної експансії на кредитні відносини: за яких умов вона виникає, в яких випадках зумовлює позитивний або негативний вплив на розвиток корпоративного кредитування банків та економіки загалом.

Як елемент розвитку кредиту кредитна експансія виникає, існує і розвивається на фазі економічного підйому, виявляється як розширення обсягів кредитних ресурсів, що зумовлює активізацію процесів кредитування; передбачає виникнення нових сфер застосування кредиту; сприяє створенню умов до інтенсивного та довготривалого розширення кредитної пропозиції.

Аналіз залежності кредитної експансії від циклів ділової активності свідчить про необхідність визначення меж руху корпоративного кредиту, оскільки їхнє порушення призводить до накопичення кредитних ризиків.

Кредитна експансія зумовлює не тільки активність діяльності банку на ринку корпоративних кредитів, який постійно збільшує обсяги позик та поступово зменшує вимоги до кредитоспроможності позичальників, а й самих позичальників. Останні при лібералізації банківських кредитних процедур нарощують потреби в залученні позикового капіталу, при цьому не захищаючи повною мірою витрати на позики за обсягами майбутніх доходів, тобто поступово накопичують кредитні ризики, які в умовах фінансової глобалізації переростають у системні. У цьому разі поступово змінюється позитивний вплив кредитної експансії на нега-

тивний, оскільки порушуються закономірності кругообігу та зовнішньоторговельного обороту грошових коштів як на макро-, так і на мікрорівні економічних відносин, що у подальшому призводить до накопичення кредитних ризиків та прискоренню коливань на ринку. Тобто, для уникнення негативного впливу експансії виникає необхідність визначення оптимальних меж розширення кредиту.

Прискорення кредитних коливань у банківській системі прискорює зміну фаз кредитного циклу, чим провокується циклічність у реальному секторі економіки. Банківський сектор розширює обсяги кредитування та інвестування на фазі економічного буму, та зменшує їх на протязі економічного спаду. Тим самим банки посилюють коливання кредитного циклу, збільшуючи при цьому амплітуду економічного (рис.1.3.).

Дані наведеного рисунку відображають взаємозв'язок основних фаз економічного циклу та кредитного ринку.

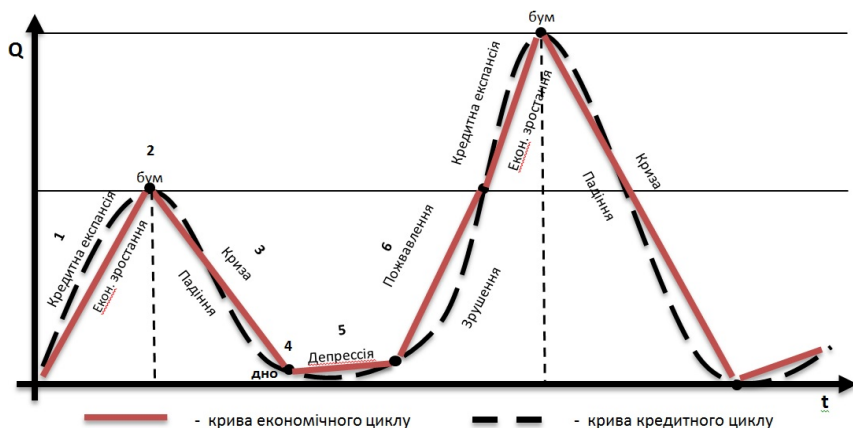

Рис 1.3 – Динаміка коливань економічного та кредитного циклів
Побудовано за даними: [47,48].

Перша стадія – стадія економічного зростання (1), відповідає стадії кредитної експансії у кредитному циклі. У цей період прискорюється рух капіталу, збільшується його пропозиція, а також розширюється попит на

позики та підвищується норма процента. Все це призводить до збільшення обсягів виробництва, підвищення продуктивності праці, зростання добробуту, при цьому економіка виходить на рівень, який перевершує всі попередні. Норма відсотку резервування є практично нульовою.

Відбувається зростання обсягів проблемних банківських позичок, цін на активи, обсягів операцій фінансування спекулятивного характеру, і в результаті формуються кредитні «бульбашки». Підприємства та домогосподарства прагнуть одержати швидкий прибуток, перепродаючи спекулятивні активи, що призводить до зменшення обсягів інвестицій у реальний сектор економіки та збільшення відсотку непродуктивних інвестицій. У результаті цього збільшується кількість економічних агентів, які вже не можуть отримувати дохід від обслуговування боргу підприємств та домогосподарств, що спонукає їх шукати нові джерела фінансування та прибутку, призводячи до збільшення кількості деривативів у значному обсязі. При цьому центральні банки починають втрачати можливості контролю випуску такої кількості похідних цінних паперів.

Поступово економіка переходить на незабезпечене та непідкріплене фінансування, що робить її вразливою до можливих кризових явищ. У найвищій точці економічного зростання «бум» (2), реальний сектор економіки досягає свого виробничого максимуму, як і ціни на активи. При цьому економічні агенти починають прискорювати реалізацію спекулятивних активів, щоб отримати прибуток ще деякий час, що призводить до лупання «бульбашки».

Наступною є стадія кризи (3), при якій відбувається зростання попиту на позичковий капітал, так як пропозиція його різко скорочується. Знецінюється й заставне майно, підвищується норма позичкового процента та резервування, так як банки повинні нараховувати резерви, а вони практично є нульовими.

У цей період кредитні ресурси є дефіцитом і банки скорочують обсяги активів, що посилює проблеми функціонування економіки: зменшується попит на вироблену продукцію, зростають запаси нерелізованої продукції, масштаби товарообміну різко скорочуються, що призводить до спаду виробництва, поступово охоплюючи всі сфери економіки.

На наступному етапі криза та темпи падіння економіки досягають своєї нижчої точки – дна (4), після якої здійснюється перехід до наступної стадії – депресії (5). У період цієї стадії банківська система та економіка в цілому знаходяться в після шоківому стані, виробництво не розширюється, причиною тому є призупинення процесів кредитування та надлишок товарних запасів, вироблених в період економічного підйому, які поступово зменшуються. Починають формуватися умови для погравлення господарської активності. Цьому сприяють поступове поновлення процесів кредитування, переливання капіталу до перспективніших сфер його застосування, відновлення виробничих зв'язків, а також оновлення основного капіталу.

Починається стадія погравлення (6) в економічному циклі, та зміни в кредитному. Відбувається різке зниження відсоткових ставок, впровадження у виробництво інноваційних технологій. Поступово починає зростати попит на капітал [49].

Зазначимо, що значна кількість дослідників визначає канали проходження кредитного ризику, при цьому відсутня єдина думка щодо їх видів. Наприклад, Б. Бернанке, М. Марті, Н. Кієтакі і Дж. Мур, а також Дж. Жанокплос основним каналом проходження кредитного ризику вважають очікування змін у вартості активів суб'єктами економічних відносин [50–53].

На їх думку кредитний цикл є процесом змін у руху кредиту, який є функцією від змін в ринковій вартості активів і очікування їхньої зміни. Згідно з положеннями моделей цих авторів, ціни на активи і балансова вартість компаній позичальників відображають реальний стан на даному ринку, що сприяє прийняттю рішення про задоволення попиту на кредит, тоді як можливості у кредиторів оцінити кредитний ризик малі.

У працях прихильників школи ендегенних кредитних коливань (Ч. Кіндлбергер, Х. Мінські, Р. Раджан, Т. Ротеллі) зміна в амплітуді пропозиції кредиту визначається як прямий наслідок змін в управлінні ризиком [54–58].

Під впливом короткостроковості горизонтів пам'яті, заклопотаності репутацією і спекулятивного характеру економічної системи, готовність приймати кредитний ризик усвідомлено або внаслідок його не-

дооцінки на висхідних фазах кредитного циклу зростає, а на понижувальних – знижується. Пропозиція кредиту тоді вважається прямою функцією від змін в очікуваннях кредиторів щодо ризику і прибутковості. Однак, на відміну від представників школи екзогенних коливань, дослідники проходження кредитного ризику вважають контрольованим або частково контрольованим процесом.

У наукових працях Біркхандана, Ракеса, Хаусвальд і Маркеса, а також Ахарія і Йорулмейзера [59–61], пропонується виділення конкурентного каналу проходження кредитного ризику в кредитну діяльність банків.

Суть даного підходу зводиться до того, що пропозиція кредиту одного гравця на ринку мислиться функцією від дій інших гравців. При наявності на кредитному ринку жорсткої конкуренції готовність до прийняття ризику одним кредитором або навіть очікування такої поведінки викликає ланцюгову реакцію зростання готовності приймати ризик і запускає процес формування ендогенної кредитної «бульбашки», після схлопування якої починається зворотний процес – підвищення вимог до якості процесів кредитування.

Відмітимо, що зазначені вище підходи до визначення механізму дії кредитного циклу характеризують його окремі особливості, але не дають цілісного системного уявлення. Це пояснюється тим, що запропоновані вченими моделі описують і пояснюють тільки окремі чинники, які формують амплітуду кредитного циклу, а також процеси накопичення і реалізації кредитного ризику на різних фазах кредитного циклу.

Найбільш повну характеристику кредитного циклу надає у своїх працях Д. Бураков, який пропонує систематизувати чинники на основі виділення механізмів і каналів проникнення кредитного ризику в рух кредиту. Так, він виокремлює фундаментальний, організаційний, ринковий, регулятивний та інституційний канали проникнення кредитного ризику в циклічний рух кредиту [46].

Фундаментальний канал проникнення кредитного ризику в циклічний рух кредиту автор визначає як сукупність притаманних ринковим агентам властивостей, що призводять до недооцінки кредитного ризику і прийняття його надлишкових обсягів. Основними властивостями

є: обмежена раціональність, короткостроковість горизонтів пам'яті; оптимістичні надії та інші особливості психічного апарату; вплив інформаційної асиметрії і невизначеності умов господарювання.

Організаційний канал передачі кредитного ризику являє собою сукупність ефектів, які є наслідком організації кредитного ринку і діяльності банків.

Системи мотивації і оплати праці, структура пасивів комерційних банків, наявність досконалих субститутів банківського кредиту у вигляді фондового ринку, впровадження схем «планів продажів», формування планів продажів кредитних продуктів, впровадження нових методів оцінки кредитного ризику є потужними факторами посилення готовності до прийняття кредитного ризику на висхідних фазах кредитного циклу. Але вони – лише наслідок особливостей організації кредитного ринку та при необхідності їх вплив може бути пом'якшено або усунуто.

Ринковий канал руху кредитного ризику являє собою потенціал впливу стану і змін в стані ринкового середовища на готовність суб'єктів кредитних відносин до прийняття кредитного ризику. Даний канал характеризує, з одного боку – особливості функціонування кредитних відносин, з іншого – специфіку взаємодії між самими кредиторами.

Помилки координатії в поведінці кредиторів часто кваліфікуються як один з основних чинників, що підсилюють готовність до прийняття ризику (конкурентний канал). Високий рівень пропозиції на ринку кредиту, сильний конкурентний тиск, які згубно організаційним каналом, породжує ефект стадної поведінки, спонукає до скорочення зусиль, прикладених до аналізу якості потенційних позичальників і моніторингу позичених коштів з метою скорочення витрат. що, в свою чергу, має прямий вплив на амплітуду кредитних коливань [46].

Ще одна важлива риса прояву ринкового каналу – зміна в поточній / очікуваної нормі прибутковості (канал прибутковості). Даний ефект багаторазово виділявся дослідниками в якості основи циклічних коливань (Дж. Міллз, Дж. С. Мілля, А. Пігу, Р. Хоутри). Важаємо, що зміна норми прибутковості служить істотним самостійним чинником зміни ринкового середовища, що впливає на готовність до прийняття ризику як кредиторями, так і позичальниками.

Регулятивний канал – один з ключових каналів передачі кредитного ризику і впливу на стабільність руху кредиту. М'яка грошово-кредитна політика, прихильне ставлення до фінансових інновацій з боку монетарної влади, наявність тимчасового лага між впровадженням інновації і реакцією регулятора, забезпечення ринку надлишковою ліквідністю – все це прискорює розвиток нестабільності на кредитному ринку (канал ліквідності).

Крім того, невідповідність методів та інструментів регулятивного середовища (введення обмеженої відповідальності кредиторів, системи страхування від збитків за кредитними операціями та вкладів) фазам кредитного циклу багаторазово підсилює проблему морального ризику і сприяє посиленню нестабільності кредитного ринку, приводячи до збільшення амплітуди коливань в русі кредиту (канал зобов'язань).

Інституційний канал передачі кредитного ризику – це норми і традиції, що встановилися в контрактних відносинах між кредитором і позичальником. Наприклад, баланс у захисті прав сторін кредитних відносин – істотна умова забезпечення рівня прийнятого банком кредитного ризику.

Ще один важливий прояв інституційного каналу передачі ризику – ступінь дотримання прав і зобов'язань учасниками кредитних відносин. Низький рівень інституційної оптимальності також істотно впливає на рівні ризику, прийнятого сторонами відносин (правовий канал).

До ефектів, що враховуються в рамках даного середовища, також можна віднести чинники релігії, традицій, культури, гендерний чинник і їх вплив на готовність до прийняття ризику.

Дані статистичних та експериментальних досліджень показують, що фінансові системи, інкорпорує релігійні встановлення (ісламська, кальвіністська моделі), характеризуються меншим обсягом реалізованого кредитного ризику в порівнянні з традиційною європейською (соціальний канал) [62].

Оскільки основним генеруючим чинником переходу від одної фази кредитного циклу до іншої є рівень кредитного ризику, в рамках запропонованого підходу до аналізу циклічності кредиту ми розглядаємо циклічний розвиток кредитного ринку крізь призму циклічності руху кредитного ризику.

Отже, проведені дослідження доводять те, що економічні, фінансові та кредитні цикли в умовах фінансової глобалізації є взаємопов'язаними (рис. 1.4), а циклічність реального та банківського секторів економіки функціонує синхронно, з прямо пропорційною динамікою коливань.

Проведений аналіз підходів сучасних учених до визначення сутності кредитного циклу сприяв розробці авторського підходу до його трактування. Кредитний цикл – це сукупність фаз розвитку кредитного ринку, які характеризуються зростанням або зменшенням обсягів пропонуваніх кредитних ресурсів та попиту на них, швидкістю їх руху й норми позичкового відсотку протягом відповідного періоду, що є підґрунтям для функціонування механізму акумуляції кредитного ризику на висхідних фазах циклу з подальшою його реалізацією при спаді та потребують різних методів регулювання на кожній з фаз циклу [63].

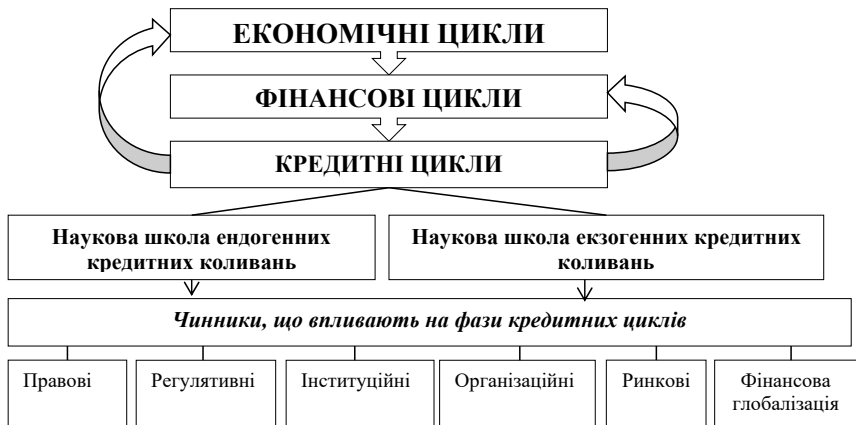

Рис. 1.4 – Теоретичні основи кредитних циклів та їх взаємозв'язок з економічними
[авторська розробка]

Визначення кредитного циклу як механізму проходження або передачі кредитного ризику функціонуючому кредитному ринку утворює цілісну теоретичну основу, що сприяє активізації аналітичних розробок з питань управління кредитними циклами з метою уникнення надмір-

ної волатильності циклічних коливань. Крім того, такий підхід акцентує увагу на необхідності формування нових підходів щодо управління кредитними ризиками з урахуванням економічної циклічності.

Дослідження теоретико-методологічних засад формування і реалізації відносин на корпоративному кредитному ринку обумовлює, насамперед, визначення функціональної ролі кредиту та закономірностей руху ресурсів на кредитному ринку, обґрунтуванні взаємозв'язку між економічними та кредитними циклами, розробки методологічних основ управління ризиками корпоративного кредитування з урахуванням циклічності.

Кредитний ринок – це як сегмент фінансового ринку, особливістю якого є регулювання процесів запозичення та розміщення кредитних ресурсів між усіма учасниками кредитних відносин. Кредитний ринок є важливим джерелом фінансування потреб сталого та інноваційного розвитку підприємств реального сектору економіки та важливу роль в економіці, так як є чинником цілісності всієї ринкової системи, розвиненості її основних елементів, і в першу чергу, інституту кредитування, що впливає на його структуру, тобто наявність окремих специфічних за механізмами кредитування сегментів; при сегментуванні кредитного ринку з метою проведення аналізу результатів його функціонування та перспектив розвитку важливим є визначення об'єктів та суб'єктів ринку.

У монографічному дослідженні доведено, що залишається невирішеною проблема визначення впливу кредитної експансії на кредитні відносини: за яких умов вона виникає, в яких випадках зумовлює позитивний або негативний вплив на розвиток корпоративного кредитування банків та економіки загалом.

Аналіз залежності кредитної експансії від циклів ділової активності свідчить про необхідність визначення меж руху корпоративного кредиту, оскільки їхнє порушення призводить до накопичення кредитних ризиків, тобто для уникнення негативного впливу експансії виникає необхідність визначення оптимальних меж розширення кредиту.

Прискорення кредитних коливань у банківській системі впливає на зміну фаз кредитного циклу, чим провокується циклічність у реальному секторі економіки. Банківський сектор розширює обсяги креди-

тування та інвестування на фазі економічного буму, та зменшує їх на протязі економічного спаду, тим самим банки посилюють коливання кредитного циклу, збільшуючи при цьому амплітуду економічного.

Проведений аналіз підходів сучасних учених до визначення сутності кредитного циклу сприяв розробці авторського підходу до його трактування: кредитний цикл – це сукупність фаз розвитку кредитного ринку, які характеризуються зростанням або зменшенням обсягів пропонованих кредитних ресурсів та попиту на них, швидкістю їх руху й норми позичкового відсотку протягом відповідного періоду, що є підґрунтям для функціонування механізму акумуляції кредитного ризику на висхідних фазах циклу з подальшою його реалізацією при спаді та потребують різних методів регулювання на кожній з фаз циклу.

ОЦІНКА ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО КРЕДИТУ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

2.1. Вплив фінансової глобалізації на циклічний розвиток банківського корпоративного кредитного ринку

У сучасних умовах фінансова глобалізація стала одним з провідних явищ у сфері міжнародних фінансово-кредитних відносин, саме з її потужним розвитком пов'язано виникнення значної кількості проблем та протиріч, а також нових тенденцій розвитку міжнародних фінансових ринків та банківських систем.

Довгострокове економічне зростання не завжди відбувається рівномірно, воно супроводжується періодами економічної нестабільності, коливаннями в темпах зростання, ефективності та структурі відтворення. Періоди економічного зростання перериваються спадом виробництва, скороченням рівня зайнятості та зростанням цін. Все це призводить до появи та збільшення кількості економічних криз, а з ними й фінансово-кредитних, торгових та промислових [93, 94]. Аналіз процесів розгортання кризових явищ дозволяє дійти висновку, що спочатку вони охоплюють найрозвинутіші країни, а згодом розширюються до масштабів світового рівня. Зазначене свідчить про нестабільність ринкової економіки, та те, що її розвиток носить хвилеподібний характер. Сучасні наукові теорії доводять, що такі піднесення та спади

економіки мають не випадковий характер, а являють собою відповідні економічні цикли. Циклічність вважається закономірним явищем фінансово-господарської діяльності в умовах ринку і виробництва, при цьому амплітуда коливань фаз економічного циклу супроводжуються істотними змінами в структурі обсягів виробництва, нагромадження і споживання, попиту та пропозиції [95, с. 36].

Значний рівень глобалізації світової економіки ХХІ ст. в фінансовій сфері обумовлює її відмінність від економік минулих століть. Це проявляється у значному багаторазовому перевищенні обсягів фіктивного капіталу над обсягами промислового капіталу, які формують світовий валовий продукт. Таке перевищення вартості накопиченого фіктивного капіталу над промисловим, без відповідного матеріального підкріплення, є одною з головних причин сучасних фінансово-економічних криз. Дослідження емпіричних даних свідчать, що перевищення темпів зростання обсягів кредитування над темпами зростання ВВП більш ніж у 2 рази призводить до зростання ймовірності банківської кризи, яка буде супроводжуватися значним погіршенням якості активів банків під впливом несприятливих факторів макроекономічного характеру [96, с. 10]. Тобто найбільш уразливими до змін у економічних відносинах під впливом глобалізації стають кредитні ринки.

У сучасних умовах функціонування економіки кредитний ринок кожної країни, як основний, постійно діючий сегмент фінансового ринку, зазнає найсуттєвішого впливу, адже під дією процесів розвитку фінансової глобалізації більш суттєво проявляється його циклічність. Здійснюється зростання коливань на ринку банківського корпоративного кредитування, так як цей ринок, по-перше, є домінуючим сектором кредитного ринку, а по-друге, існує взаємозв'язок та взаємозалежність між розвитком корпоративного сектору економіки, можливістю отримання підприємствами позичок та наявністю необхідних кредитних ресурсів у банках. Зміни у таких можливостях (збільшення темпів зростання економіки за рахунок введення нових технологій на початку розвитку глобалізаційних процесів та зниження темпів розвитку економіки при відриву фінансових потоків від товарних) призводить до зростання циклічності в реальному секторі економіки, а в кінцевому результаті до збільшення циклічності економіки в цілому [97].

Для визначення впливу фінансової глобалізації на кредитний ринок у цілому, та його головний сектор – банківський корпоративний ринок кредиту, здійснено періодизацію основних етапів розвитку процесів глобалізації та її специфічної складової – фінансової (рис. 2.1).

Дані наведеного рисунку свідчать, що на першому етапі розвитку глобалізації відбувалося підсилення всесвітнього економічного зростання саме за рахунок вільної торгівлі, відбувався більш ефективний та прогресуючий розподіл праці в світовому масштабі. При цьому посилилася конкуренція на товарних ринках пропорційно зростанню міжнародного товарного обміну за рахунок лібералізації торгівлі. У цих умовах відбувається зародження фінансової глобалізації, що є наслідком історичного процесу інтеграції ринків грошей та капіталу, які раніше функціонували в певній мірі ізольовано, в єдиний світовий фінансовий ринок [98, с. 84]. При цьому з'явилась можливість формування глобального фінансового капіталу, здатного діяти у світових масштабах, що надало йому нові ефективні інформаційні та організаційні можливості. Також відбулося посилення конкуренції на товарних ринках пропорційно зростанню міжнародного товарного обміну за рахунок лібералізації торгівлі [99, с. 202].

Другий етап глобалізації (сер. ХХ ст. – поч. ХХІ ст.) відбувається в період інформаційної та телекомунікаційної революцій, які сприяли розвитку міждержавних фінансових відносин, виходу банків на міждержавний рівень та утворенню транснаціональних корпорацій, що почали активно впливати на розвиток банківських систем менш розвинених країн. Глобалізаційні процеси охопили практично всі країни світу, створивши при цьому певні правила та нові економічні норми функціонування економік окремих країн.

Завдяки цьому почали укладатися нові міжнародні угоди співробітництва в економічній сфері, відбувається обмін технологіями та інформацією, поширюється й ускладнюється діяльність транснаціональних корпорацій.

Це, в свою чергу, сприяло перерозподілу прямих іноземних інвестицій розвинених країн у ті країни, яким були необхідні відповідні фінансові ресурси. Отже, особливості процесів розвитку глобалізації другого етапу призвели до виокремлення фінансової глобалізації починаючи з 1970 р. (Додаток А).

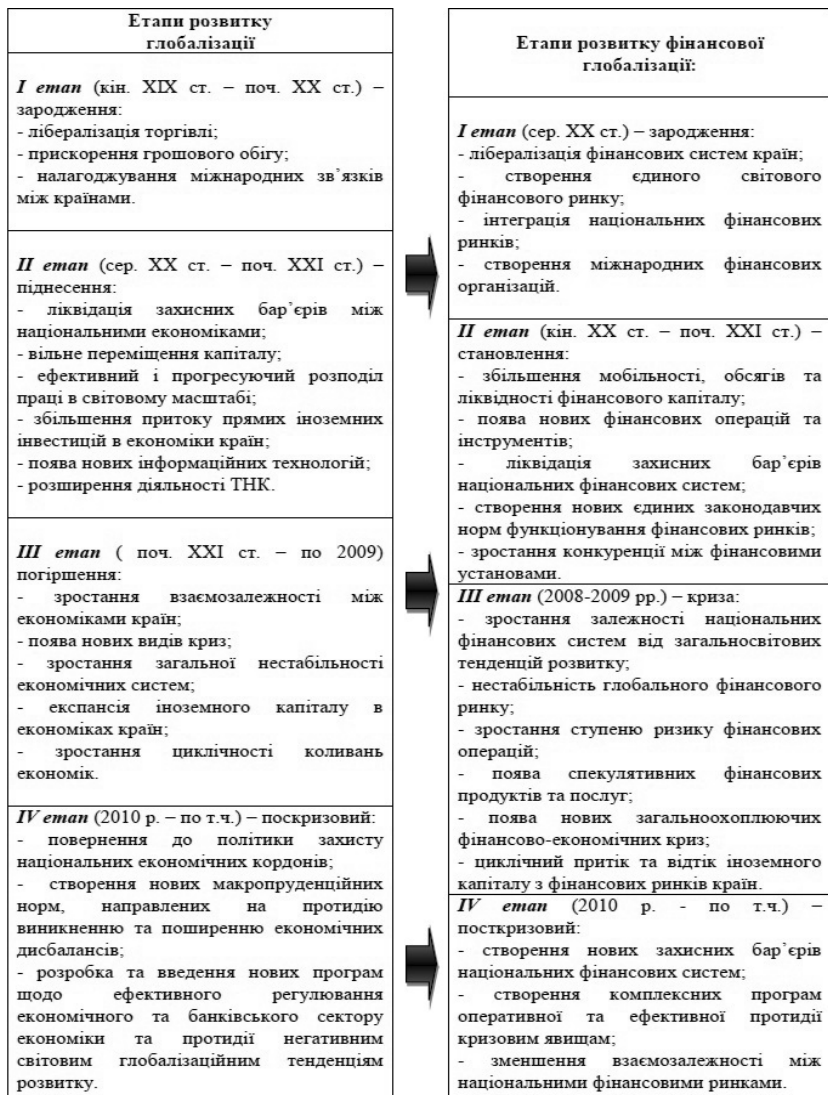

Рис. 2.1 – Схема етапів розвитку глобалізації та фінансової глобалізації.
Побудовано за даними: [99,102,103,104,105,106]

Як свідчать дані Додатку А, розвиток фінансової глобалізації починається з 70-х років ХХ ст. В таких країнах як Данія, Великобританія, Іспанія, Німеччина, Франція та Польща, цей показник у 2001 р. сягнув свого максимального значення. У США, Японії та Сінгапурі цей показник сягнув максимальної позначки у 2006–2007 рр.

Розвиток процесів глобалізації в кожній з цих країн набував свого максимального значення впродовж відповідного циклу терміном 30–35 років. Україну ж процеси фінансової глобалізації починають охоплювати починаючи з 1991 р. У ці роки в Україні тільки починається формування національного кредитного ринку, що відбувається в умовах відсутності чіткого законодавства та стратегії розвитку. Глобалізаційні процеси при цьому стають відповідною рушійною силою, що спонукають розвиток національного кредитного ринку, а з 2000 року проникнення іноземного фінансового капіталу значно прискорюється. Уже в 2001 р. кількість діючих банків зросла до 152-х од., а обсяги кредитування становили 28,3 млрд. грн., що свідчить про досить потужний поштовх у розвитку банківського сектору та кредитного ринку країни [27].

Також активно розвивається кредитування корпоративного сектору, що призводить до зростання темпів розвитку реального сектору економіки, що підтверджується зростанням показника ВВП більш ніж у 9,5 разів у порівнянні з показником 1991 року.

На третьому етапі (2008–2009 рр.), кризовому розвитку фінансової глобалізації при всіх її позитивних результатах, які простежувалися на I та II етапах, починають проявлятися негативні наслідки. Активно зростаюча взаємозалежність економік у глобальному вимірі призвела до підвищення їх вразливості до різного виду криз та виникненню загальної нестабільності. Зазначене було викликано нестійким процесом економічного розвитку країн, який має відповідний хвилеподібний характер та призводить до коливання основних макроекономічних показників.

Активізація процесів глобалізації на фінансовому ринку призвела до порушення його стабільності, а відмова від режиму фіксованих валютних курсів призвела до ліквідації державних захисних бар'єрів, що посилює притоки іноземного капіталу на національні кредитні ринки.

Все це призвело до того, банківські системи країн стали ще більш залежними від загальносвітових тенденцій розвитку та незахищеними від появи нових фінансово-економічних криз, основним об'єктом яких, у першу чергу став кредитний ринок країн.

Значні притоки фінансового капіталу до національних кредитних ринків призвели до їх перенасичення кредитними ресурсами та зростанню кількості спекулятивних операцій, що зумовило зростання асиметрії інформації на кредитному ринку, рівня кредитного ризику, та порушення якісних та кількісних меж кредиту. Це, в свою чергу, призвело до збільшення амплітуди коливань кредитного циклу, що спровокувало зростання циклічності розвитку економіки в цілому [104, с. 159].

Зростання невизначеності подальшої економічної ситуації призвело до відтоку іноземного капіталу з національних кредитних ринків країн та зменшенню кредитних ресурсів для економік країн у цілому. В кінцевому результаті, у 2008 р. фінансово-економічна криза охопила весь світовий фінансовий ринок, що свідчить про негативний вплив фінансової глобалізації на процеси розвитку національних та світової економік [99, с. 205].

Наступним, четвертим етапом (2010 р. – по т.ч.), є сучасний період розвитку фінансової глобалізації.

Цей етап розвитку є посткризовим. Невдалі припущення та теорії, щодо виключно позитивного впливу процесів фінансової глобалізації були спростовані, в результаті чого національними фінансовими системами формуються нові захисні бар'єри, відбувається перехід від лібералізації до більш жорстких норм регулювання фінансового ринку та його банківського сектору.

Наприклад, США у 2010 році приймають закон Додда Франка, який містить жорсткі правила регулювання процесів функціонування фінансового ринку та його банківського сектору [108, с. 5].

В Україні цей етап характеризувався поступовим відновленням кредитування, високими відсотковими ставками, а також значними темпами зростання споживчого кредитування. Головна проблема при цьому була в тому, що темпи зростання корпоративного кредитування були не такими значними, тому таке кредитування ніяк не стимулюва-

ло розвиток реального сектору економіки, а майже всі отримані кредитні ресурси направлялись на споживання населенням.

Отже, четвертий етап розвитку фінансової глобалізації є посткризовим, особливістю якого є повернення до колись існуючих та розробка нових законодавчих та фінансово-економічних норм регулювання, які б гарантували захист національних економік, та адекватно реагували на зміну загальносвітових тенденцій розвитку глобалізації.

Національні та міжнародні регулятори банківської діяльності, зіткнувшись з неефективністю існуючих проциклічних систем макропруденційного регулювання у боротьбі з різними видами криз, активізують розробку та впровадження інструментів та методів контрциклічного регулювання, головною метою яких є протидія значній амплітуді циклічності як на рівні національних кредитних ринків та і на рівні світової економіки в цілому [109, с. 323].

Зауважимо, що низку програм контрциклічного регулювання, направлених на боротьбу з негативними наслідками фінансової глобалізації було вже розроблено та застосовано. До них слід віднести такі, як програма «кількісного пом'якшення» у США [108] та Японії та програма «довготривалого інвестування» у ЄС [110].

Необхідно відмітити, що у новому комплексі заходів макропруденційного регулювання «Базель-III» також обрані за основу контрциклічні важелі регулювання банків, зокрема впроваджено контрциклічний буфер капіталу, направлений на боротьбу з циклічністю у банківському секторі країни.

Однак, для того, щоб раціонально використовувати та розробляти методи протидії негативним проявам процесів глобалізації, потрібно проводити їх детальний аналіз, одним з методів якого є розрахунок індексів економічної глобалізації.

У сучасних умовах розвитку глобалізації виділяють дві основні методики розрахунку індексів економічної глобалізації (Додаток Б), а саме: методику швейцарського інституту економічних досліджень KOF та міжнародну методику The Global Economy [112, 113].

Для визначення впливу економічної глобалізації на розвиток кредитного ринку проаналізуємо розраховані індекси економічної глобалізації різних країн (табл. 2.1).

Як видно з даних, наведених у табл. 2.1, індекс економічної глобалізації України з 1991 р. зріс більш у 2 рази та у 2016 р. складав 70,71 в.п., що є більшим, ніж в таких країнах пострадянського простору як Росія, Білорусь, та Молдова.

Таблиця 2.1

Динаміка індексу глобалізації країн за 1991–2018 рр. за методикою КОФ

	1991	1996	2001	2006	2011	2013	2015	2016	2017	2018
Білорусь	25,67	34,66	43,87	39,75	53,94	54,98	60,70	61,34	60,76	65,00
Казахстан	52,99	53,00	67,88	71,82	64,24	58,04	60,06	65,10	56,08	59,10
Молдова	41,70	56,31	67,82	65,89	64,81	63,49	62,45	63,14	61,39	67,00
Польща	43,46	46,23	53,50	71,77	72,44	79,11	79,43	79,90	81,32	78,72
Румунія	36,33	43,23	53,47	60,52	64,08	72,53	72,27	75,09	76,51	77,88
Росія	24,06	34,14	49,90	52,99	51,56	67,75	65,90	69,40	68,25	69,06
Україна	31,36	43,05	49,95	56,49	65,70	67,78	69,50	70,71	70,24	70,60
США	56,98	60,15	61,97	63,75	58,75	60,33	74,81	75,71	79,73	79,95
Великобританія	67,12	70,18	74,27	72,62	72,07	78,01	82,96	81,97	87,26	87,23
Китай	38,34	44,81	52,16	51,87	49,78	51,12	60,15	60,73	62,02	68,53

Побудовано автором за даними: [112]

Розвиток індексу економічної глобалізації нашої країни відбувся хвилеподібно: 1. період зростання з 1991 по 2012 рр., незважаючи на гальмування темпів зростання у період з 2008–2009 рр., здійснювався під впливом світової кризи, що пов'язано з девальвацією гривні та 2. період падіння 2013–2014 рр. на 3,8 в.п., що пов'язано з негативним впливом світової економічної кризи, політичною кризою в Україні та невизначеністю вектору її економічного розвитку, що призвело до погіршення ситуації у банківському секторі країни та економіки в цілому.

Розглянемо індекси глобалізації країн, що розвиваються (у т.ч. України), та країн з розвиненою економікою у 2016 р. (рис. 2.2).

Як видно з рис. 2.2., найбільшого показника індексу економічної глобалізації у 2016 р. досягла Великобританія – 82,99 в.п, другою

з країн ЄС стала Польща з показником у 77,06 в.п. Україна ж опинилась на 42 місці з середнім показником у 68,42 в.п. Такий низький рівень економічної глобалізації свідчить про малорозвиненість фінансового ринку країни.

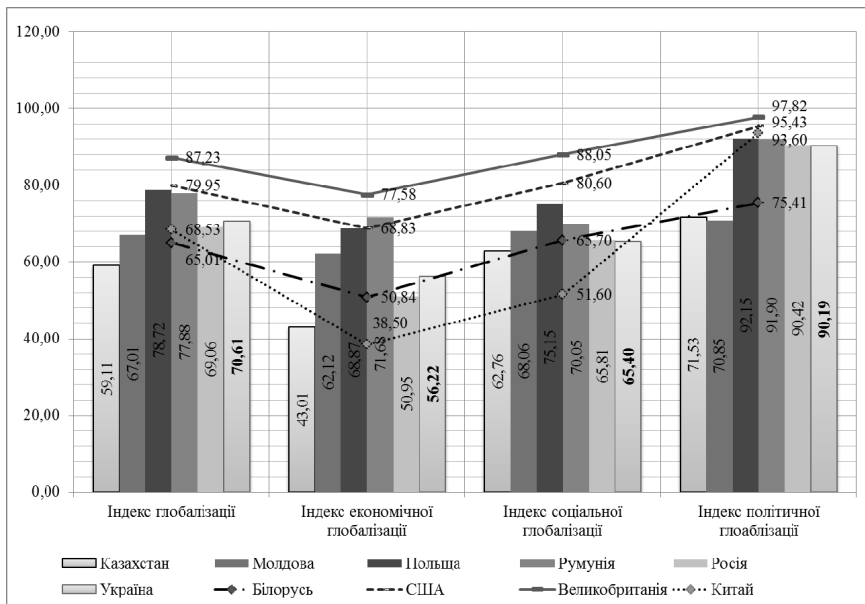

Рис. 2.2 – Індеси економічної, соціальної та політичної глобалізації країн за 2018 р. за методикою КОФ

Побудовано за даними: [112]

Зауважимо, що за останні роки найвищих в Україні показників досягла політична глобалізація – 84,90 в.п., а найнижчого – соціальна глобалізація – 61,05 в.п., що свідчить про те, що соціальне забезпечення в країні та її участь у міжнародних соціальних програмах є не досить активною та ефективною.

При цьому, завдяки неефективним діям Уряду та НБУ, кредитний ринок країни є досі у кризовому стані, оскільки не в змозі в повній мірі задовольнити попит на кредитні ресурси з боку реального сектору

економіки, про що свідчать незначні темпи зростання кредитування корпоративного сектору, а це, у свою чергу, не створює умови для відтворення національної економіки.

Наступним етапом дослідження є визначення динаміки індексу фінансової глобалізації країн за 1991–2016 рр. за методикою TheGlobalEconomy (табл.2.2).

Таблиця 2.2

**Динаміка індексу фінансової глобалізації країн за 1991–2016 рр.
за методикою TheGlobalEconomy**

	1991	1996	2001	2006	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Білорусь	-	31,61	44,57	43,07	41,67	46,67	51,61	53,94	52,91	60,15
Казахстан	-	49,88	54,62	68,27	65,98	68,59	67,65	64,24	63,91	64,12
Молдова	44,14	39,43	67,03	66,31	68,52	67,14	64,05	64,81	65,48	64,35
Польща	42,01	47,28	52,88	61,38	71,02	73,46	72,78	72,92	72,98	75,90
Росія	-	33,21	42,77	54,11	49,25	54,01	55,55	51,56	49,47	55,10
Україна	-	32,66	47,13	50,27	61,94	67,14	64,84	65,7	64,91	67,81
США	58,58	58,79	64,56	61,85	63,48	60,34	60,33	59,19	59,25	65,21
Великобританія	73,12	74,53	78,29	79,81	76,83	77,34	78,01	72,31	70,12	79,17
Китай	29,72	34,62	40,97	49,66	50,94	50,51	51,12	50,72	49,55	57,85

Побудовано за даними: [113]

Як видно з таблиці 2.2, чітка динаміка зростання глобалізаційних процесів спостерігається в період з 1991–2001 рр.. У США та Великобританії на перших етапах розвитку цей показник максимально швидко зростає, що свідчить про стрімкий розвиток фінансового сектору зазначених країн.

В Україні до 2013р. спостерігається тенденція зростання індексу фінансової глобалізації, що свідчить про розвиток фінансового ринку країни (окрім кризи 2008–2009 рр.).

Як і за результатами методики КОФ, з 2013 р. здійснюється гальмування процесів глобалізації політичною кризою в країні (Додаток Б). У першу чергу це стосується кризи на кредитному ринку країни, яка знижує обсяги корпоративного кредитування, а отже і реального сектору економіки в цілому, що унеможлиблює швидкий вихід держави з кризового стану.

Порівняльний аналіз індексів глобалізації України за 1995–2016 рр. за методикою The Global Economy наведено на рис. 2.3.

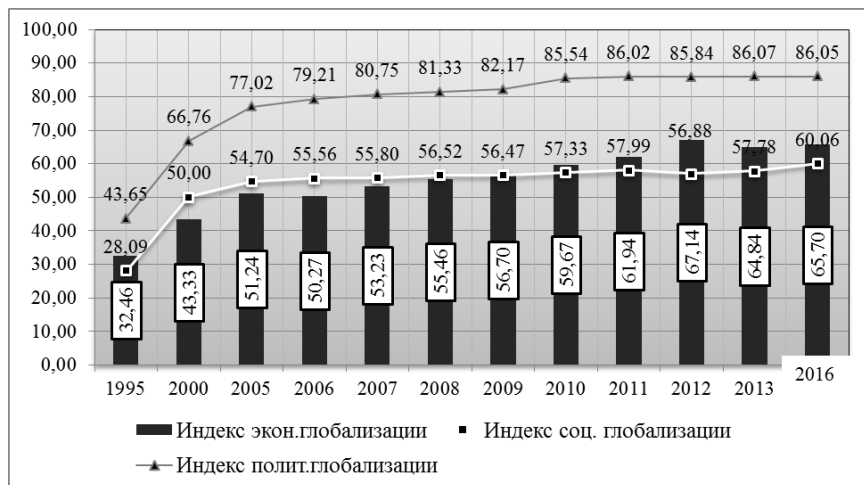

Рис. 2.3 – Динаміка індексів економічної, соціальної та політичної глобалізації України за 1995–2016 рр. за методикою The Global Economy
Побудовано за даними: [113]

З рисунку 2.3. видно, що найменшого впливу глобалізації зазнала соціальна сфера, індекс глобалізації якої склав 60,06 в.п. у 2016 р., що свідчить про те, що рівень соціального добробуту населення країни зазнає мінімальних позитивних змін, щодо його покращення.

У період з 2005–2016 рр. рівень соціальної глобалізації зріс всього на 5,36%, у порівнянні з рівнем показників економічної та політичної глобалізації, які зросли на 14,46% та 9,03% відповідно. Такий низький рівень зростання індексу соціальної глобалізації свідчить про те, що

соціально-економічна програма розвитку нашої країни є неефективною, а рівень економічної глобалізації зріс майже на 15%, що свідчить про досить сталий але повільний розвиток економіки.

Результати порівняльного аналізу впливу фінансової глобалізації на розвиток ринку корпоративного банківського кредитування України за різними методиками наведено на рис. 2.4.

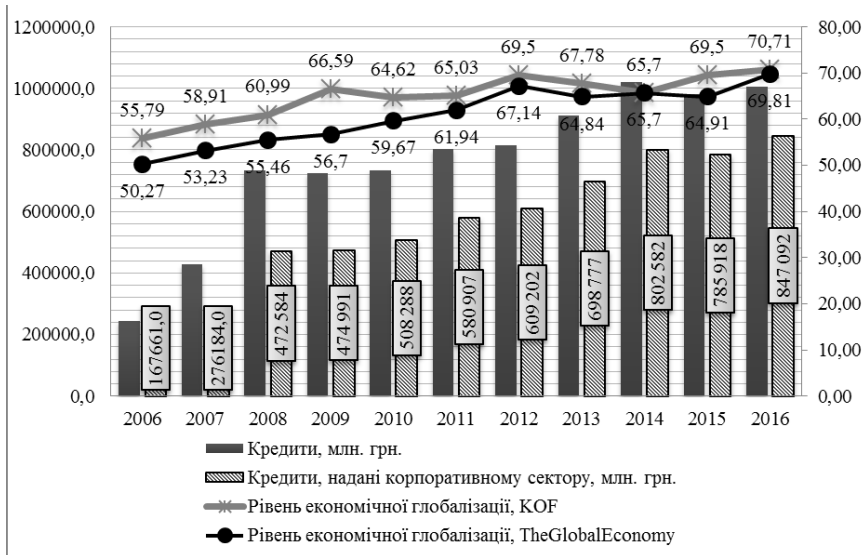

Рис 2.4 – Динаміка обсягів кредитування та індексів економічної глобалізації KOF та TheGlobalEconomy.

Побудовано за даними: [27,112,113]

Як видно з графіку, значення індексів економічної глобалізації, розрахованими за методиками KOF та TheGlobalEconomy на протязі останнього десятиліття мали практично однакову динаміку розвитку.

Найбільші темпи їх зростання спостерігаються у період піднесення, а саме 2005–2008 рр. При цьому, зростають загальні обсяги кредитів та обсяги кредитів корпоративному сектору, такому збільшенню сприяли значні притоки іноземного капіталу у банківський сектор країни під впливом фінансової глобалізації.

Отже, за результатами проведеного аналізу розвитку кредитної діяльності банків під впливом фінансової глобалізації було виявлено та досліджено основні тенденції та особливості розвитку корпоративного кредитування. Відмітимо, що значного зростання набувають індекси економічної глобалізації і у сучасних умовах, однак при цьому темпи зростання кредитування в країні є незначними.

Це свідчить про вплив різноманітних міжнародних фінансових організацій на економіку України, проведення реформ, в тому числі і у банківському секторі країни, котрі в найближчий час повинні будуть забезпечити сталий розвиток банківського сектору та економіки країни в цілому.

Для розробки дієвих методів управління кредитною діяльністю сучасних банків в умовах впливу фінансової глобалізації та циклічності необхідно використовувати світовий досвід функціонування різних моделей банківських систем.

У процесі досліджень Світового банку за географічною ознакою та рівнем розвитку виділено групи країн, що розвиваються, а саме країни Східної Азії та Європи, Латинської Америки та ін., а також групи країн з розвинутою економікою, до яких відносять більш ніж 40 країн світу, а саме США, Канаду, Японію, країни Європейського союзу, Ісламські країни та ін. [114]

Проведений автором аналіз дозволяє дійти висновку, що країни з розвинутою ринковою економікою відрізняються значними рівнями індексів глобалізації й інтернаціоналізації та розвиненістю кредитного ринку, крім того, визначено різний вплив останньої світової кризи на кредитну діяльність банків з традиційною та ісламською моделями функціонування банківських систем.

Зазначене вище підтверджується результатами проведеного аналізу процесів розвитку банківських корпоративних кредитних ринків країн з традиційною моделлю функціонування банківських систем (Північна Америка, Центральна Європа та Балтика, Європейський союз) та ісламською моделлю (Арабські країни) (рис. 2.5).

Як видно з наведеного графіку, розвиток кредитної діяльності досліджуваних країн можна поділити на 3 стадії: передкризова стадія прискореного економічного зростання; кризова стадія; посткризова стадія.

Перша стадія (2002 – I півріччя 2008 рр.) – передкризова, характеризується загальним збільшенням обсягів кредитування під впливом фінансової глобалізації та складається з 2 фаз кредитного циклу – фази пожвавлення та фази кредитної експансії.

На фазі пожвавлення кредитної діяльності (2002–2005 рр.), під впливом процесів глобалізації прискорюється рух капіталу, збільшується його пропозиція, а також розширюється попит на позики та підвищується норма процента. Норма відсотка резервування є практично нульовою.

Так, за період з 2002–2005 рр. темпи обсягів кредитування корпоративного сектору в банках Європейського Союзу зросли в 1,7 рази та склали майже 17 трлн. дол., в Північній Америці – у 1,5 рази та становили 29,9 трлн. дол., а у банках Арабських країн у 1,87 рази [114].

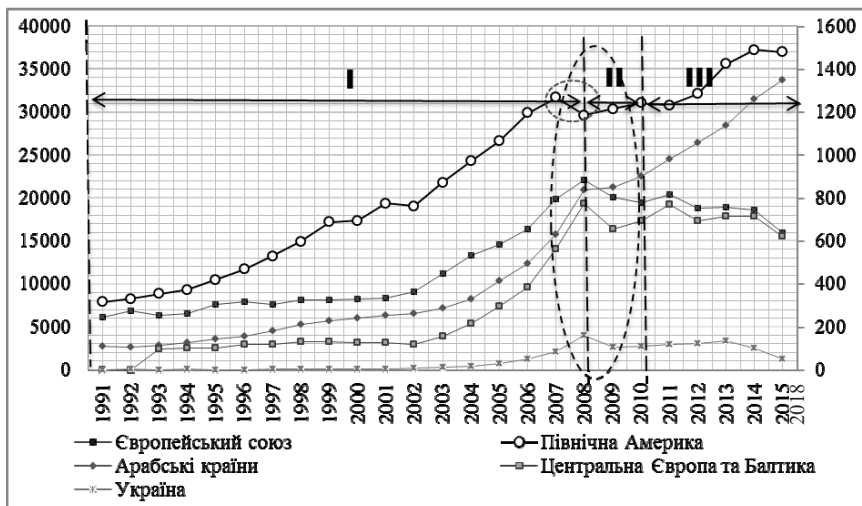

Рис. 2.5 – Динаміка обсягів кредитування корпоративного сектору країн з традиційною та ісламською банківською моделлю за 1990–2018 рр. млрд. дол.

Побудовано за даними [93,113,114]

Наступною фазою першої стадії є фаза кредитної експансії (2006 – I півріччя 2008 рр.). На даній фазі темпи зростання кредитування

є найбільшими, відбувається й зростання цін на активи, обсягів операцій фінансування спекулятивного характеру, а в результаті – формування фінансових «бульбашок». Підприємства прагнуть одержати швидкий прибуток, перепродаючи спекулятивні активи, що призводить до зменшення обсягів інвестицій у реальний сектор економіки та збільшення відсотку непродуктивних інвестицій.

У результаті цього збільшується кількість економічних агентів, у тому числі банків, які вже не можуть отримувати дохід від обслуговування боргу підприємств та домогосподарств, що спонукає їх шукати нові джерела фінансування та прибутку, призводячи до збільшення кількості деривативів у значному обсязі [115, с. 45]. При цьому центральні банки починають втрачати можливості контролю за обсягами похідних цінних паперів.

Зауважимо, що в Північній Америці фаза кредитної експансії відбувалася з 2006–2007 рр., оскільки вже наприкінці 2007 р. якість кредитів значно погіршилась, що стосувалось в першу чергу корпоративного та іпотечного кредитування. Наявність великої кількості проблемних кредитів досягла свого максимального значення та призвела до кризи кредитного ринку в США. Це стало каталізатором щодо притоку спекулятивного іноземного капіталу в інші банківські системи країн світу та розповсюдження цієї кризи на світову фінансову систему.

Друга стадія – кризова (2009–2011 рр.) теж складається з двох фаз – фази кредитного стиснення та фази самої кризи, крім банків США, у яких криза почалася з 2007 року [93, с. 188].

Виходячи з даних наведеного вище графіка, темпи зростання обсягів кредитування корпоративного сектору за 2008–2009 рр. в Європейському Союзі скоротилися на 13%. У США, темпи зростання обсягів кредитування корпоративного сектору у 2007 р. скоротилися вдвічі, та склали 6%, у порівнянні з показником минулого року. В Україні темпи скорочення кредитів становили 33% [110]. Цьому сприяв, перш за все, початок відтоку іноземного капіталу з країни, в результаті чого залежний від зовнішнього фінансування банківський сектор був нездатним самостійно задовольнити свої потреби у необхідних кредитних ресурсах. У результаті зазначеного відбулося знецінення національної валюти, що призвело до того, що беручи дешеві інозем-

ні кредити за певним курсом у 2002–2008 рр., вітчизняні банки повинні були повертати їх за вищим курсом, що ще більш ускладнило ситуацію в країні.

Що стосується Арабських країн з ісламською моделлю функціонування, то у більшості ісламських банків на міжнародному рівні обсяги кредитування зберегли позитивну динаміку. Так, з 2008–2009 рр. обсяги кредитування корпоративного сектору в Арабських країнах зросли на 14,4% [114]. Також швидко зростали і активи ісламських банків. При цьому було виявлено, що в середньому таке зростання відбувалося в два рази швидше за зростання активів традиційних банків у 2007–2009 рр.

Це сталося завдяки особливостям ісламської моделі функціонування банківської системи, а саме забороні операцій спекулятивного характеру та особливостях системи розподілу ризиків між вкладниками, банком та позичальниками. Адже, ісламські банки базують свою діяльність не на кредитуванні, а на інвестиціях. При цьому існує пряма заборона на інвестування коштів у так звані «віртуальні активи», особливо похідні цінні папери, що усуває ймовірність виникнення фінансових «бульбашок». Фінансування інвестиційних проєктів на відміну від інвестиційного кредитування, здійснюється через пайові схеми, в яких банки виступають учасниками угоди і спільно з клієнтом розподіляють як прибутки, так і збитки.

У кінці фази кредитного стиснення настає криза (2009 р., у США – 2007–2008 рр.). Попит на позичковий капітал є максимальним, а його пропозиція досягає свого мінімуму. Знецінюється й заставне майно, норма позичкового процента та резервування досягають найвищих показників, так як банки повинні нараховувати резерви, а вони практично були на попередніх стадіях нульовими. У цей період капітал стає дефіцитом і банки скорочують обсяги активів, що посилює проблеми розвитку реального сектору: зменшується попит на вироблену продукцію, зростають запаси нереалізованої продукції, масштаби товарообміну різко скорочуються, що призводить до спаду виробництва, поступово охоплюючи всі сфери економіки. Так, у 2009 р. обсяги кредитування корпоративного сектору в банках Європейського Союзу скоротилися на 2,4 трлн. дол.. Нездатність національних банківських

систем протидіяти кризі призвела до банкрутства багатьох банків та фактичного призупинення процесів кредитування. А в кінці кризового періоду темпи падіння процесів кредитування економіки досягають своєї нижчої точки – дна, після якої відбувається перехід до наступного періоду.

Наступна III стадія (2012 – по т.ч.) складається з двох фаз циклу: кредитної стагнації та кредитного пожвавлення. Починаючи з 2011 р. банківська система та економіка в цілому знаходяться в після шокового стані, виробництво не розширюється, причиною тому є призупинене кредитування та надлишок товарних запасів, вироблених в період економічного підйому, які поступово зменшуються. Наступним кроком є збільшення пропозиції кредитних ресурсів, а також поліпшення якості позикової вартості, що в підсумку призводить до початку фази кредитного пожвавлення.

Лише в кінці 2012 р. у банків Європейського Союзу зростання темпів кредитування корпоративного сектору, у порівнянні з 2009 р., складало 4,5%. У банків Північної Америки зростання обсягів кредитів відбулося на рік раніше, а його темпи склали 6,9% у порівнянні з показниками 2008 р.. Що стосується ісламських банків Арабських країн, то на відміну від усіх інших, з 2009 по теперішній час у них відбувається сталий приріст обсягів кредитів на рівні 10% щорічно [113]. Так починається стадія кредитного пожвавлення, яка триває й досі. Варто відмітити, що обсяги кредитування корпоративного сектору в Європейському Союзі ще не досягли свого передкризового рівня. Так, у 2016 р. обсяги кредитування склали майже 16 трлн. дол., що є на 37% менше показників 2008 р. При цьому в країнах ЄС загострилася проблема дефляції, що супроводжується незначними темпами економічного зростання [114].

Обсяги кредитування корпоративного сектору у країнах Північної Америки зросли порівняно з передкризовим рівнем та становили майже 38,5 млрд. дол. у 2016 р., що є на 22,5% більшим у порівнянні з 2008 р [110].

Проведене дослідження доводить, що традиційна практика банківської посередницької діяльності передбачає значне використання кредиту та передачу ризиків, у той час як ісламські банки пропонують

фінансові послуги, які засновуються на спільній інвестиційній діяльності та розподілу ризиків, що, в свою чергу, унеможливорює значне зростання циклічності руху кредитних ресурсів. Дотримання релігійних принципів шаріату ісламськими банками унеможливорює інвестування фінансових ресурсів у спекулятивні інструменти, які виявилися основними чинниками зростання амплітуди коливань кредитного циклу останньої глобальної економічної кризи в банківських системах з традиційною моделлю.

Отже, проведений порівняльний аналіз традиційної та ісламської моделей функціонування банківських систем на основі показників діяльності банків країн Європейського Союзу, США та країн Арабського світу свідчить, що банківські системи, які функціонували за традиційною моделлю зазнали більших збитків, а ніж ті, які функціонували за ісламською.

Тому, на нашу думку, в умовах подальшого розвитку фінансової глобалізації, при формуванні сучасних методів регулювання кредитної діяльності традиційних банків, з метою зменшення збитків від реалізації кредитних ризиків, необхідно враховувати досвід ісламських банків.

2.2. Аналіз розвитку ринку корпоративного кредитування в Україні в умовах економічної циклічності

Розвиток банківського корпоративного ринку кредитування в Україні – це складний і суперечливий процес, на який впливає сукупність різних чинників, серед яких є фундаментальні, що є результатом загального характеру економічної моделі в країні, а також ті, в основі яких знаходяться зовнішні або мають тимчасовий характер обставини.

У свою чергу, масштаби та рівень розвитку банківського корпоративного кредитного ринку багато в чому визначають ефективність функціонування економіки держави в цілому, оскільки наявність його основних елементів впливає на економічне зростання, дозволяє забез-

печувати вирішення низки найважливіших економічних і соціальних завдань [116, с. 234].

Отже, кредитування корпоративного сектору економіки відіграє значну роль у розвитку будь-якої країни. Проте, його значення в економіці й фінансуванні реального сектору не є скрізь однаковими, що пояснюється як економічними та культурними особливостями країн, так і рівнем розвитку та інтенсивністю грошово-кредитних відносин, що в умовах фінансової глобалізації набувають нової якості.

За час існування економіки незалежної України корпоративний кредитний ринок зазнав істотних змін: перш за все, значно збільшилися обсяги наданих промисловим підприємствам позик, сформувалася система захисту від кредитних ризиків, створена нормативно-правова основа кредитування.

Проведений аналіз сучасних процесів кредитування корпоративного сектору економіки України доводить, що він має свою специфіку.

З одного боку, на його тенденціях відображаються збільшені можливості фінансування потреб підприємств різних галузей економіки, що зумовлені стрімким розвитком нових технологій під впливом процесів глобалізації, а з іншого – збільшенням потреб самих підприємств, адже в умовах глобалізації, більший прибуток отримують тільки підприємства, які використовують нові або унікальні технології виробництва. При цьому оновлення основних фондів цих підприємств потребує значної кількості фінансових ресурсів, які не завжди є в наявності, що призводить до необхідності залучення кредитних ресурсів у банках.

У результаті, збільшення обсягів кредитування призведе до змін амплітуди коливальних сукупного попиту та впливає на кредитний цикл, оскільки збільшує амплітуду його коливальних та прискорює процеси зміни його фаз, які при відсутності відповідних дієвих норм регулювання цих процесів, посилюють кризові явища спочатку на кредитному ринку, а потім призводять до кризи всієї економіки країни.

На основі динаміки основних показників розвитку кредитного ринку та макроекономічних показників за останні 10 років, у дослідженні виокремлено основні етапи розвитку кредитного ринку України (рис. 2.6).

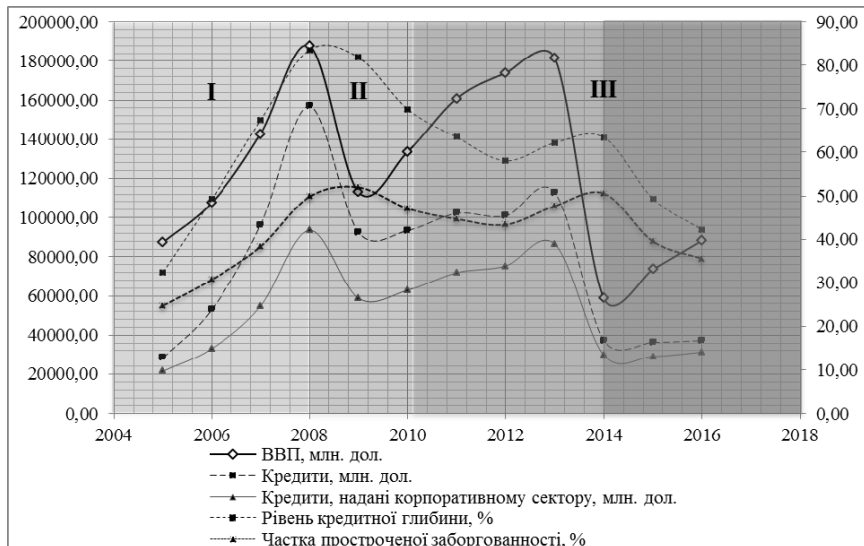

Рис. 2.6 – Динаміка основних показників кредитного ринку та ВВП за 2005–2017 рр.

Кожний з виділених етапів характеризується відповідними змінами показників розвитку кредитного ринку, динаміка яких має хвилеподібний характер.

Такий тренд розвитку свідчить про наявність кредитного циклу, який складається з відповідних фаз, зміна яких відбувається на протязі даних етапів.

Отже, перший етап (2004–2008 рр.) – етап піднесення та розвитку процесів кредитування корпоративних клієнтів під впливом фінансової глобалізації. У результаті поступової ліквідації економічних бар'єрів та відсутності чіткого та своєчасного регулювання з боку держави з 2002 р. починається активне входження іноземних банків у вітчизняний банківський сектор зі значними обсягами кредитних ресурсів та новими технологіями.

Зазначене призводить до суттєвого удосконалення кредитних продуктів, які надаються вітчизняними банками, та зростанню конкуренції на кредитному ринку.

Даний етап відповідає окремій фазі кредитного циклу, а саме – фазі кредитної експансії, яка характеризується сукупністю змін у кредитному циклі, пов'язаних з великими обсягами позикових коштів, на відміну від фази кредитного пожвавлення.

Це проявляється в більшій готовності позичати кредитні ресурси банками, та більшою готовністю їх запозичувати позичальниками.

Якщо за період з 2002–2005 рр. середні темпи зростання обсягів загальних обсягів кредитування складали 50,5% щорічно, то починаючи з 2005 р. відбувається зростання цього показника щорічно, що свідчить про перехід від фази кредитного пожвавлення до фази кредитної експансії. При цьому відбувається і зростання обсягів наданих банками кредитів корпоративним клієнтам, у середньому з 37,5% до 66,8% щорічно.

Вже в 2005 р. частка кредитування корпоративних клієнтів склала 76,0% загального обсягу кредитів та 24,7% від ВВП, що свідчить про розміщення значної частини кредитних ресурсів у реальний сектор економіки країни [27].

Рівень кредитної глибини при цьому зріс до 32,5%, що свідчить про збільшення забезпечення фінансування економіки за допомогою банківських кредитних ресурсів (табл. 2.3).

Як видно з таблиці 2.3, вже у 2006 р. темпи зростання обсягів кредитів склали 87,1%, а темпи зростання ВВП досягли 23,2%. При цьому у 2006 р. частка кредитування корпоративних клієнтів склала 62,5% у загальному обсязі кредитів та 30,8% у ВВП, що свідчить про розміщення значної частини кредитних ресурсів у реальний сектор економіки країни. Рівень кредитної глибини в цей період складав 49,3%, що свідчить про збільшення участі банків у фінансуванні економіки.

Дана фаза кредитного циклу характеризується збільшенням готовності приймати кредитний ризик як кредитором так і позичальником. Під впливом фінансової глобалізації починається надлишкове розширення кредиту, як з боку банків так і з боку позичальників, що потім призведе до значного погіршення якості кредитного портфелю. При цьому відбувається циклічне накопичення ризику, що поступово призводить по початку зростання проблемних кредитів. Так, у результаті наповнення банківського сектору дешевими кредитними ресурсами ззовні, поступово почала зростати його залежність від них.

Вже з середини 2008 р. темпи зростання банківського кредитного портфелю становили 63,2%, частка кредитів корпоративних клієнтів в якому склала 59,2% та 49,8% від ВВП. У цей час зменшується частка кредитів корпоративному сектору (більш ніж на 15% у загальному обсязі кредитів), що свідчить про активне використання кредитних ресурсів для розвитку споживчого та іпотечного кредитування.

Таблиця 2.3

Динаміка основних показників кредитного ринку банків України за фазами економічних циклів у 2005–2017 рр.

Етапи	Фази циклу	Рік	Кредити, надані банками		у тому числі :			Проблемні кредити		
					кредити надані корпоративному сектору					
			Тпр	У % до ВВП	Тпр	% до КП	У % до ВВП	Тпр	% до КП	У % до ВВП
І	Кредитна експансія	2005	61,9	32,5	77,9	76,0	24,7	1,8	2,2	0,7
		2006	87,1	49,3	53,8	62,5	30,8	36,1	1,6	0,8
		2007	80,9	67,3	64,7	56,9	38,3	46,9	1,3	0,9
		2008	63,2	83,6	71,1	59,7	49,8	188,8	2,3	1,9
ІІ	Кредитне стиснення	2009	−5,67	81,8	0,5	63,6	52,0	285,2	9,4	7,7
		2010	1,03	70,0	7,0	67,3	47,1	20,4	11,2	7,8
ІІІ	Кредитна стагнація	2011	9,3	63,5	14,3	70,4	44,7	−6,3	9,6	6,1
		2012	−1,2	58,0	4,87	74,7	43,4	−8,4	8,9	5,2
		2013	11,8	62,2	14,70	76,7	47,7	−3,3	7,7	4,8
	Кредитне стиснення	2014	10,4	63,4	14,9	79,8	50,6	93,6	13,5	8,6
		2015	−2,5	49,4	−2,08	80,1	39,5	59,9	22,1	10,9
		2016	2,5	42,2	7,78	84,2	35,5	57,3	25,3	10,7
		2017	−2,9	34,76	−2,00	83,4	28,9	54,5	23,5	10,1

Побудовано за даними: [27,104]

Темпи зростання ВВП при цьому значно знижуються – до 31,5%, що є у 2 рази меншими за темпи зростання кредитування в той же період. Рівень кредитної глибини склав 83,6%, що свідчить про перехід економіки на незабезпечене та невідкріплене відповідним зростанням товарної маси фінансування [104, с. 160].

У цей період більшість операцій на кредитному ринку мали спекулятивний характер та головною метою його учасників було отримати максимально високий прибуток будь-якою ціною. Внаслідок асиметрії інформації на кредитному ринку, його суб'єкти не могли мати повне уявлення про реальний фінансовий стан один одного [117, с. 103]. У результаті відсутності чітких дій з боку НБУ та продовження іноземними банками кредитно-експансійної політики у другій половині 2008 р. починається падіння темпів зростання банківського кредитування та ВВП та накопичуються кризові явища.

Отже, кредитний ринок переходить до другого етапу розвитку (2009–2010 рр.) – кризового. Розповсюдження загальносвітової фінансово-економічної кризи, перенаповнення вітчизняного кредитного ринку спекулятивними дешевими кредитними ресурсами ззовні стало головною проблемою для усієї банківської системи України. Висока вартість кредитних ресурсів для комерційних банків на внутрішньому ринку спочатку спровокувала стрімке проникнення іноземного капіталу у банківську систему України шляхом придбання контрольного пакета акцій вітчизняних банків іноземними, створивши тим самим механізм залучення дешевших кредитних ресурсів. А у кризових умовах материнські іноземні банки, зіткнувшись з нестачею коштів, почали акумулювати та виводити свій капітал, тобто розпочався масований відтік іноземного капіталу з вітчизняного банківського сектору.

У результаті цього відбулося стрімке погіршення кредитного портфелю банків та масового зростання ризику неповернення позик, що зробило уразливою вітчизняну банківську систему, та в кінцевому результаті призвело до швидкого розповсюдження кризи та тяжких наслідків для розвитку корпоративного сектору вітчизняної економіки.

Це все спричинило перехід кредитного циклу до фази кредитного стиснення, яка характеризується сукупністю змін у структурі циклу,

пов'язану з реалізацією кредитних ризиків, накопичених на попередніх фазах зростання до 2009 р.. При цьому банки починають нести збитки, так як збільшуються обсяги резервів за рахунок зростання частки простроченої заборгованості з 2,3 до 9,4%¹, а обсяги проблемних кредитів досягають 7,8% від ВВП (табл. 2.3).

У результаті зазначеного вище, криза яка виникла у банківському секторі, призвела до кризи в економіці. Адже підприємства, тобто корпоративні клієнти банків, яким необхідно було поповнення обігового капіталу, зіткнулися з його катастрофічною нестачею, що призвело до ще більш значного загострення кризи в реальному секторі економіки: загальні темпи зростання банківських кредитів скоротилися за 2008–2009 рр. на 58%, а темпи зростання кредитування корпоративних клієнтів скоротилися на 65%.

Частка кредитів підприємствам у ВВП скоротилася майже вдвічі; значно збільшились обсяги резервів (рис. 2.7.).

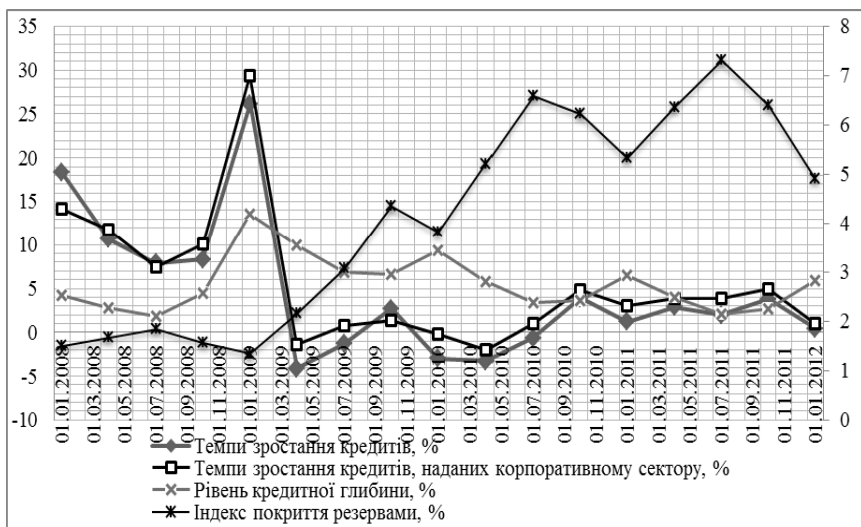

Рис. 2.7 – Динаміка обсягу темпів зростання кредитів та індикаторів кредитного циклу щоквартально за 2008–2012 рр.

Побудовано за даними: [27,113]

Як видно з рис. 2.8, питома вага резервів за кредитними операціями у загальному обсязі кредитів банків України на початок 2009 р. була мінімальною, та складала 5,62%, що свідчить про проциклічність політики регулювання банків на перших етапах. В результаті цього, з настанням кризи у 2009 р., банківський сектор не мав достатньої кількості резервів для прийняття контрциклічних дій, що призвело до пришвидшення та поглиблення кризи. При цьому амплітуда коливань у кредитному циклі була майже вдвічі сильнішою ніж у економічному, що свідчить про те, що саме фінансово-кредитна криза призвела до загальноекономічної.

Отже, особливістю фази кредитного стиснення є зміна процесів накопичення кредитного ризику його реалізацією. Оскільки частина загального обсягу кредитів була направлена саме на кредитування підприємств, це призвело до швидкого розповсюдження кризи у реальному секторі економіки. Темпи зростання рівня кредитної глибини у 2009 р. зменшилися майже на 85%, у порівнянні з минулими роками. При цьому частка простроченої заборгованості за кредитами у 2010 р. збільшилася більш ніж у 3 рази та становила рекордну величину – 11,2% [27].

Ослаблені вітчизняні банки не могли виправити ситуацію, адже маючи мінімальні резерви та неякісний кредитний портфель, вони почали масово банкрутіти та зазнавати збитків. При цьому, відтік іноземного капіталу, що спровокував кризу в банківському секторі, суттєво вплинув й на загальне погіршення економічної ситуації в країні. Темпи зростання кредитування корпоративних клієнтів зменшилися на 65%, що посилювало кризові явища в реальному секторі економіки, який відчував значну нестачу капіталу, який був потрібен для стабілізації економічної ситуації. У результаті цього, національна валюта почала знецінюватися, а банки, які брали кредитні ресурси за одним валютним курсом, мусили їх повертати вже за іншим, більш вищим, що ще більш поглиблювало кризу в банківському секторі. Фактично банками було призупинене кредитування, що було обумовлено швидким зростанням обсягів резервів за кредитними операціями. Так, обсяг резервів у 2009 р. у порівнянні з показником 2008 р. зріс більш ніж у 2,5 рази, а коефіцієнт достатності резервів зріс з 5,6% до 16,9%

у 2009 р., що перевищує оптимальне значення цього показнику більш ніж у 3 рази. При цьому частка простроченої заборгованості зросла з 2,3% до 9,4% від загального обсягу кредитів.

Наступний, третій етап (2011- і по т.ч.) складається з двох фаз циклу: кредитної стагнації та кредитного стиснення, та є посткризовим. Фаза кредитної стагнації (2011–2013 рр.) характеризується сукупністю змін, що супроводжуються незначними позитивними змінами в загальній динаміці. При цьому існує надлишкове раціонування кредиту, тобто відмова банків від задоволення якісних кредитних заявок позичальників у зв'язку з більш жорсткими вимогами до оцінки кредитного ризику.

Отже, після формування необхідних резервів за кредитними операціями, зниження частки простроченої заборгованості, покращення кон'юнктури в економіці починається процес позитивних змін у динаміці пропозиції кредитних ресурсів.

Вже у 2012 р. темпи зростання обсягів кредитування банками корпоративних клієнтів складали 14,9%, при загальному обсязі збільшення кредитного портфеля на 9,2%. При цьому рівень простроченої заборгованості складає 9,6%. Поведінка усіх суб'єктів кредитного ринку є дуже обережною, адже рівень ризику за кредитами залишається завищеним. У результаті цього підприємства недоотримують необхідну їм кількість обігового капіталу, що стримує процес розвитку реального сектору та остаточного його виходу з кризи. Про це свідчать темпи зростання частки кредитів, наданих підприємствам у ВВП, які у цей період є від'ємними, та складають 2,9 в.п.

На протязі 2012–2013 рр. ситуація значно покращується. Загальні обсяги кредитування корпоративного сектору економіки зростають, частка простроченої заборгованості зменшується, що свідчить про вихід банківського сектору з кризи та створення передумов переходу по фази кредитного пожвавлення.

Вже у кінці 2013 р. обсяг кредитів корпоративним клієнтам банків становив більш ніж 50% від обсягу ВВП, а рівень кредитної глибини складав 63%, що свідчить про суттєве зростання процесів кредитування реального сектору економіки [118].

Однак, політична криза, що починається з початку 2014 р., а потім воєнні дії на сході країни спричиняють кризу і в банківському секторі,

і в економіці в цілому. На початку 2014 р. починається фаза кредитного стиснення. На цій фазі відбувається стрімка девальвація національної валюти, нестабільна економічна ситуація призводить до значного зростання проблемних кредитів, відтоку капіталу з банків та їх банкрутства.

Цей етап характеризується кризою у банківському секторі, котра є викликана політичними та війсьними подіями в країні, в результаті відбувається кредитне стиснення: загальні обсяги корпоративних кредитів у 2015 р. скорочуються майже на 17%, а їх частка у ВВП зменшується на 11,5%, що призводить до нестачі фінансування реального сектору, а в результаті – до скорочення ВВП на 32%. Частка простроченої заборгованості при цьому зростає до 22,1%, що свідчить про значне погіршення кредитного портфелю банків. У цих умовах значно зменшується рівень довіри населення до банків, що ще більш загострює проблему.

Темпи зростання кредитування характеризуються від'ємними показниками, як і фінансовий результат діяльності банків. Обсяг збитків банківської системи сягнув рекордного значення: на початку 2016 р. він складає 66,6 млрд. грн., а загальна кількість банків скоротилася зі 163 до 117 установ, або більш ніж на чверть від загальної кількості 2014 р. При цьому відбувалося скорочення загального обсягу кредитів до 981,6 млрд. грн. [27]. Обсяги кредитування корпоративного сектору скоротилися на 17%, та становили від'ємне значення. Нова політична криза спровокувала коливання на кредитному ринку країни, що відобразилось на циклічності розвитку усієї економіки. Рівень кредитної глибини скоротився на 14%, а обсяги ВВП у фактичних цінах скоротилися на 39%. У результаті такого спаду, НБУ почав активні дії щодо стабілізації банківської системи.

Тільки у 2016 р. вдалося стабілізувати курс національної валюти, що призвело до незначного пожвавлення на кредитному ринку. При цьому загальні обсяги кредитування збільшилися на 2,4%, а рівень кредитної глибини зменшився 7,2% та склав 42,2 в.п., що свідчить про недостатнє фінансування економіки в цілому. Обсяги банківських кредитів корпоративного сектору економіки України в 2016 р. зросли

на 7,7%, що несуттєво вплинуло на ситуацію в економіці, адже їх питома вага в загальному обсязі ВВП зменшилася на 4% у порівнянні з показником 2015 р. Рівень простроченої заборгованості у 2016 р. також збільшився до 25,3%, що свідчить про ще досить низьку якість кредитних портфелів банків країни [27]. Більш повну характеристику етапів розвитку вітчизняної банківської системи та кредитного ринку надано на рис. 2.8.

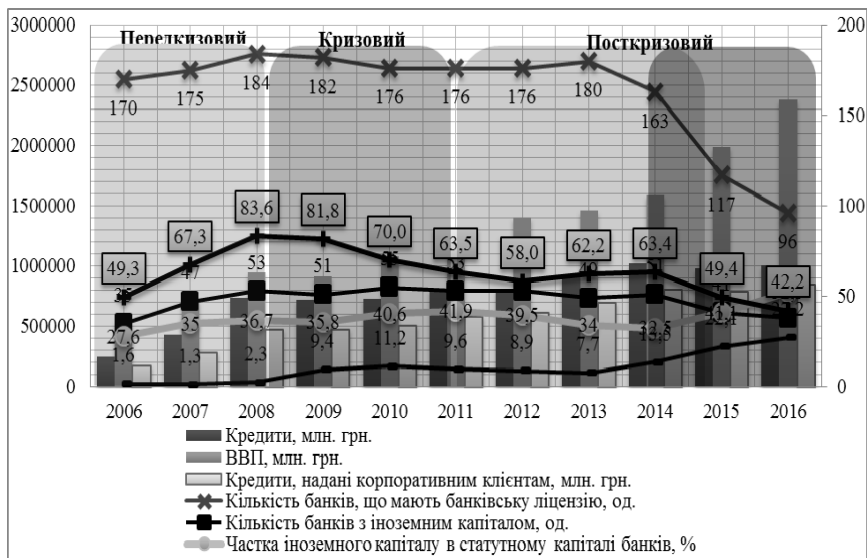

Рис. 2.8 – Динаміка ВВП, кредитної глибини та показників розвитку банківської системи України у 2006–2016 рр.

Побудовано за даними: [27,113]

На початок листопада 2017 р. обсяги корпоративного кредитування складають 845250 млн. грн., або 83,9% від загального обсягу виданих кредитів та 35,2% від ВВП [118].

Темпи зростання при цьому є позитивними, але незначними, та складають 0,6% на 01.11.2017 у порівнянні з показниками на початку року.

Таким чином, поточний стан кредитування вітчизняними банками корпоративних клієнтів, з одного боку, свідчить про покращення ситуації, однак, з іншого боку, банківське кредитування є недостатнім для фінансування розвитку корпоративного сектору економіки України у зв'язку з наявністю значного рівня кредитних ризиків

З метою визначення тенденцій щодо перерозподілу рівня кредитного ризику між банками на різних стадіях кредитного циклу для впровадження інструментів кредитного таргетування автором запропоновано визначити групи банків в залежності від рівня якості їх корпоративного кредитного портфелю на різних етапах розвитку кредитного циклу.

Для досягнення поставленого завдання у дослідженні використано кластерний аналіз. Зазначимо, що кластерний аналіз – це багатовимір-на статистична процедура, яка виконує збір даних, що містять інформацію про вибірку об'єктів і потім упорядковує об'єкти в порівняно однорідні групи – кластери.

Процедура кластеризації банків України на основі методу *k*-середніх реалізована в пакеті прикладних обчислювальних програм STATISTICA в модулі «Кластерний аналіз» (Cluster Analysis).

У дослідженні обґрунтовано необхідність використання методу *k*-середніх на основі наступних ознак рівня якості корпоративного кредитного портфелю банків України: частка банку на ринку корпоративного кредитування та рівень кредитного ризику банку.

Кількісним виміром для оцінки рівня якості корпоративного кредитного портфелю банків України слугуватимуть наступні показники:

- співвідношення обсягів кредитів наданих окремим банком корпоративному сектору економіки до загального обсягу корпоративного кредитного ринку;
- співвідношення обсягів резервів за кредитами наданими корпоративному сектору до корпоративного кредитного портфелю.

Результати кластерного аналізу методом *k*-середніх представлено в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

Результати кластерного аналізу щодо групування банків у залежності від рівня якості кредитного портфелю

Кластер		І кластер			ІІ кластер			ІІІ кластер		
		банки з високим кредитним ризиком			банки з середнім кредитним ризиком			банки з низьким кредитним ризиком		
		середнє значення	стандартне відхилення	Дисперсія	середнє значення	стандартне відхилення	Дисперсія	середнє значення	стандартне відхилення	дисперсія
І етап (2009–2011 рр.)	Кількість банків	12			36			123		
	X_1^*	0,55	0,82	0,67	0,75	1,08	1,16	0,54	1,82	3,30
	X_2^*	97,17	22,61	511,10	36,38	11,05	122,2	10,52	5,91	34,96
ІІ етап (2012–2013 рр.)	Кількість банків	10			43			117		
	X_1	0,31	0,42	0,17	1,38	3,01	9,04	0,32	0,70	0,49
	X_2	37,31	9,29	86,26	17,18	3,94	15,53	3,94	3,03	9,19
ІІІ етап (2014–2016 рр.)	Кількість банків	6			21			116		
	X_1	0,03	0,03	0,00	1,10	2,44	5,97	0,66	1,99	3,96
	X_2	141,1	37,04	1371,6	34,66	16,66	277,5	5,79	4,84	23,47
2017 р.	Кількість банків	10			24			45		
	X_1	4,79	5,25	27,55	0,81	1,50	2,24	0,45	0,80	0,65
	X_2	66,53	13,03	169,6	27,09	8,11	65,84	6,36	4,89	23,93

* X_1 – співвідношення обсягів кредитів наданих корпоративному сектору банком до загального обсягу ринку корпоративного кредитування, тобто частка банку на ринку корпоративного кредитування; X_2 – співвідношення обсягів резервів за кредитами наданими корпоративному сектору до корпоративного кредитного портфелю, тобто рівень кредитного ризику окремого банку

Як видно з таблиці 2.4., кластерний аналіз було проведено на трьох етапах розвитку кредитного циклу, а саме: I період (2009–2011 рр.) – фаза кредитного стиснення, II період (2012–2013 рр.) – фаза кредитної стагнації, та III період (2014–2016 рр.) – фаза кредитного стиснення.

Зазначимо, що автором було проведено кластерний аналіз починаючи з 2009 р., а за 2017 р. – окремо, що обумовлено зміною кон'юнктури ринку банківського корпоративного кредиту в Україні.

За результатами кластерного аналізу кредитної діяльності вітчизняних банків на кожному етапі розвитку кредитного циклу сформувалося три кластери в залежності від рівня якості кредитного портфелю корпоративних клієнтів банків:

I кластер – включає банки з високим кредитним ризиком на ринку банківського корпоративного кредиту. Зазначимо, що на різних етапах кількість банків в даному кластері не зазнавала значних змін, однак, варто підкреслити, що якщо ще у 2009–2011 рр. та у 2012–2013 рр. до даного кластеру входили середні банки (середнє значення показника співвідношення обсягів кредитів наданих корпоративному сектору банком до загального обсягу ринку корпоративного кредитування складає 0,55% та 0,31% відповідно), то у 2014–2016 рр. середнє значення показника частки банку на ринку корпоративного кредитування складає всього 0,03% та це свідчить про перевагу малих банків в даному кластері. Зазначимо, що саме на III етапі банкам даного кластеру був притаманний найбільший рівень кредитного ризику (середнє значення якого становить 141,1%). Але у 2017 році ситуація змінилася, так як середнє значення даного показника сягнуло 4,79%, а отже в даному кластері почали переважати великі банки.

II кластер – включає банки з середнім кредитним ризиком на ринку банківського корпоративного кредиту. Зазначимо, що кількість банків у даному кластері значно змінювалася за етапами, а у 2017 р. даний кластер нараховує 24 банківські установи, при цьому за середнім значенням показника співвідношення обсягів кредитів наданих корпоративному сектору банком до загального обсягу ринку корпоративного кредитування до даного кластеру входять середні та великі банки (0,75–1,38), а рівень ризику кредитного портфелю є помірним та з 2012 р. не перевищував 35%.

III кластер – включає банки з низьким кредитним ризиком на ринку банківського корпоративного кредиту. Цей кластер є найбільшим за кількістю банків на всіх етапах розвитку кредитного циклу, а різке зменшення кількості банків в даному кластері на останньому етапі є результатом зменшення загальної кількості банків в банківській системі України. Даний кластер в основному включає середні та малі банки, а рівень ризику корпоративного кредитного портфелю не перевищує 10%.

Результати проведеного аналізу свідчать про нераціональність дій НБУ, використаних при виведенні вітчизняних банків з ринку: найбільше зменшення кількості банків характерно для третього кластеру, але саме ці банки є найменш ризиковими. Зазначене, на наш погляд, підтверджує необхідність використання НБУ інструментів кредитного таргетування з урахуванням результатів кластеризації банків за критерієм рівня притаманності їм кредитного ризику.

За результатами проведеного аналізу кредитного ринку України було виявлено та досліджено основні тенденції та особливості розвитку сектору корпоративного кредитування. При цьому було доведено, що розвиток кредитування корпоративного сектору відбувається циклічно: амплітуда коливань циклу корпоративного кредитування є значно вищою, ніж обсягу ВВП, що є її першопричиною. Тобто, коливання в обсягах кредитування банками корпоративного сектору економіки провокують коливання у розвитку економіки країни, тому для нивілювання негативного впливу кредитних циклів необхідно розробляти та впроваджувати дієві методи управління кредитними ризиками, одним з яких є кредитне таргетування.

2.3. Тенденції розвитку банківського корпоративного кредитування в іноземній валюті

Кредитування корпоративного сегменту економіки відіграє важливу роль у діяльності банків України, про що свідчить частка кредитів і депозитів юридичних осіб в їх кредитній та депозитній базах. Так, станом на 01.10.2018р. частка кредитів, що надані банками України

суб'єктам господарювання, становила 82,4% від усієї заборгованості клієнтів, а частка депозитів – 42,1%.

Діяльність банків на ринку корпоративних кредитів залишається ще недостатньо ефективною, адже частка непрацюючих кредитів, які надані корпоративному сектору, нині склала 57,0% у кредитних портфелях банків України. Ситуація в корпоративному сегменті банків України ще більш загострюється внаслідок суттєвих втрат доходів, що пов'язано з кризовими явищами в економіці, а також введенням більш жорстких вимог Базельського комітету, які стають для банківського бізнесу в цілому та корпоративного, зокрема, дедалі обтяжливішими та занадто дорогими під час їх імплементації.

Проведений аналіз процесів розвитку корпоративного кредитування доводить висновку, що загальна сума працюючих в економіці України корпоративних кредитів протягом 2014–2015 рр. демонструвала негативну тенденцію зменшення, а у період 2016–2018 рр. відбулось поступове зростання їх обсягів. Протягом 2016 р. на тлі нестійкого та обережного економічного відновлення відбулось зростання корпоративного кредитного портфеля у гривні на 71,9 млрд грн, проте зазначене зростання відбулось, зокрема, за рахунок часткової конвертації валютного кредитного портфеля у гривню, адже загальна сума валютних корпоративних кредитів за 2016 р. скоротилась на 4,5 млрд дол. США. Отже, загалом (у гривні та валюті разом) корпоративний кредитний портфель за 2016 рік збільшився на 16,5 млрд.грн. Протягом 2017 року корпоративний кредитний портфель у гривні зріс на 31,5 млрд грн, проте скорочення валютного кредитного портфеля склало 1 млрд дол. США. Таким чином, не зважаючи на неодноразово і на різних рівнях проголошену стратегію відновлення кредитування, практичне досягнення цієї мети поки залишається нездійсненим.

Необхідно зауважити, що питома вага корпоративних кредитів у загальній сумі кредитного портфеля українських банків має стійку тенденцію зростання: значення цього показника на середину 2008 р. (перед впливом на економіку України світової економічної кризи) становило 60%, на початок 2014 р. зросло до 76%, а станом на 1 жовтня 2018 року склало 82% усіх наданих банками кредитів.

Аналіз позичок та депозитів банків України в іноземній валюті по строках свідчить про наявність дисбалансів, що збільшують ймовірність втрат від зміни валютного курсу (табл. 2.5). Данні наведеної таблиці свідчать, що в аналізованому періоді дисбаланс між вкладами та кредитами в іноземній валюті строком до 1 року був позитивним, при цьому спостерігалася тенденція до збільшення розриву, що пов'язано зі збільшенням депозитів та скороченням валютних кредитів, у зв'язку з законодавчими обмеженнями. Проте дисбаланс між вкладами та кредитами в іноземній валюті строком більше 1 року був від'ємним, що свідчить про використання короткострокових вкладів для видачі довгострокових кредитів.

Таблиця 2.5

Обсяги вкладів (депозитів) та кредитів в іноземній валюті за строками погашення, млрд. грн.[7]

Станом на початок року:	Усього	у тому числі по строках:	
		поточні до 1 року	більше 1 року
Вклади (депозити)			
2010	161,7	122,1	39,6
2011	177,3	112,9	64,4
2012	211,3	128,4	82,9
2013	252,1	136,1	116,0
2014	248,2	110,2	138,0
2015	309,6	181,5	128,1
2016	324,8	238,4	86,4
2017	367,1	268,5	98,6
2018	407,9	283,5	124,4
Кредити надані клієнтам			
2010	367,7	67,1	300,6
2011	337,3	68,9	268,4
2012	323,2	79,2	244,0
2013	299,6	88,7	210,9
2014	308,0	100,8	207,2
2015	472,7	148,2	324,5

Закінчення табл. 2.5

Станом на початок року:	Усього	у тому числі по строках:	
		поточні до 1 року	більше 1 року
2016	547,8	223,1	324,7
2017	493,7	187,1	306,6
2018	446,1	120,4	325,7
Дисбаланси між вкладами та кредитами			
2010	-206	55	-261
2011	-160	44	-204
2012	-112	49	-161
2013	-48	47	-95
2014	-60	9	-69
2015	-163	33	-196
2016	-223	15	-238
2017	-127	81	-208
2018	-38	163	-201

Наглядно дисбаланси між вкладами та кредитами корпоративних клієнтів банків України в іноземній валюті за строками погашення представлено на рис. 2.9.

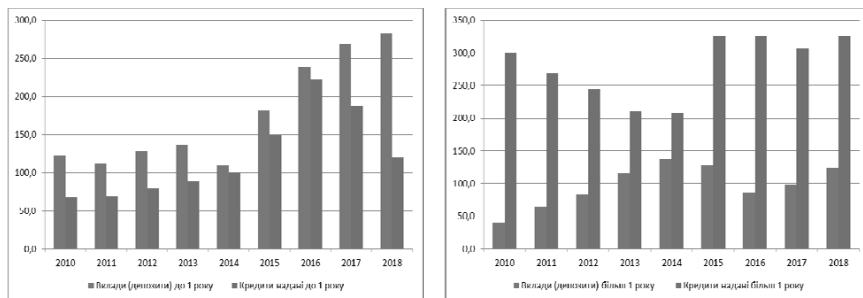

Рис. 2.9. Депозити та кредити банків України в іноземній валюті в розрізі строків погашення

Розподіл корпоративного кредитного портфеля банківської системи України у розрізі валют станом на 1 жовтня 2018 року свідчить про те,

що домінуючу позицію серед валют, у яких надаються корпоративні кредити, займає іноземна валюта (51 %). При цьому слід зазначити, що питома вага національної валюти в структурі кредитного портфеля, значною мірою залежить від курсових коливань. Саме тому, з урахуванням відносно «дорогої» гривні, наприкінці 2013 р. питома вага гривневих корпоративних кредитів становила 66%, протягом 2014 – початку 2015 рр. зменшилась до рівня 40%, після чого, паралельно з курсовою стабілізацією 2015–2017 рр., зросла до поточного значення 49%. Отже, поточна структура корпоративного кредитного портфеля в розрізі валют, очевидно, не є оптимальною, але це відповідає стратегічному завданню держави щодо поступової дедоларизації грошової маси.

Водночас розподіл корпоративних кредитів за строком надання (станом на 01.10.2018р.: 46% – до 1 року, 34% – від 1 до 5 років, 20% – більше 5 років) свідчить про недоступність довгострокових кредитних ресурсів для більшості корпоративних позичальників.

Згідно наказу Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 29 жовтня 2013 року № 1277 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, став використовуватися індикатор «Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів», оптимальне значення якого становить 20%, задовільне – 30%, незадовільне – 37%, небезпечне – 45%, критичне – 50%. Якщо використати критерії зазначеного індикатора для аналізу валютного корпоративного кредитного портфеля, то поточний розподіл загальної суми корпоративного кредитного портфеля складає наступну пропорцію: 49% – гривня, 51% – валюта. Зазначене свідчить про серйозну небезпеку для фінансової стійкості банківської системи та валютного ринку України, тому потребує заходів з боку держави, спрямованих на оздоровлення валютної структури корпоративного кредитного портфеля.

Основними причинами поточного незадовільного стану банківського корпоративного кредитування в Україні є наступні.

1. В умовах повільного відновлення економіки після глибокого її падіння у 2014–2015 рр., зв'язок між динамікою виробництва базових галузей економіки та динамікою корпоративного кредитування є тісним

та взаємопов'язаним, адже, з одного боку, кредитні ресурси є джерелом активізації виробництва та економічного зростання держави, з іншого боку, банки уникають кредитування «проблемних» (збиткових, недостатньо прозорих та неплатоспроможних) підприємств. Отже, активне кредитування може сприяти активізації процесів відновлення виробництва, проте падіння виробництва також провокує зменшення обсягів корпоративних кредитів.

2. Споживачами на ринку корпоративного кредитування є юридичні особи, фінансовий стан яких безпосередньо впливає на обсяги надання кредитів банками. Велика кількість «проблемних» підприємств (збиткові, низьколіквідні, з надмірними обсягами дебіторської та кредиторської заборгованості, з від'ємними грошовими потоками тощо) не можуть довести свою кредитоспроможність та платоспроможність менеджерам кредитних підрозділів банків, а тому не можуть розраховувати на значні обсяги кредитів на прийнятних умовах, тобто на тривалі терміни та з помірними відсотковими ставками. Це підтверджується рівнем питомої ваги збиткових підприємств: за 2013 р. – 34,6%, за 2014 р. – 40,1%, за 2015 р. – 29,4%, за 2016 р. – 26,5%, за 2017 р. – 24,8%). Не зважаючи на тенденцію скорочення в останні роки частки збиткових підприємств, вона ще зберігається на високому рівні, що суттєво звужує коло юридичних осіб, які можуть розраховувати на кредитування з боку банків.

3. Ситуацію у сфері корпоративного кредитування в Україні ускладнює також значна частка підприємств, що працюють в «тіні», адже процедура надання та супроводження корпоративних кредитів передбачає всебічний аналіз балансових та інших фінансових показників підприємств, перерахунок чергових кредитних траншів на рахунки юридичних осіб у безготівковій формі, що входить у протиріччя з особливостями функціонування підприємств в «тіні».

Таким чином, доступ «тіньових» структур до кредитних ресурсів банківської системи суттєво обмежений, отже, збереження в Україні значного сегменту «тіньової» економіки є чинником, що не сприяє активізації корпоративного кредитування. Згідно даних Міністерства економічного розвитку і торгівлі, по результатах 1 кварталу поточного року 37% економіки України працювало в «тіні», що на 2 в.п. перевищує відповідний показник кінця 2017 р.

4. Одним із чинників, що безпосередньо впливає на динаміку корпоративного кредитування у іноземній валюті є динаміка експорту товарів з України, адже значна частка корпоративних позичальників – підприємства-експортери. Фінансовий стан та динаміка валютних надходжень експортерів впливає як на попит з їх боку на кредитні ресурси банків, так і на своєчасність повернення та обслуговування вже отриманих ними банківських кредитів. На жаль, протягом 2013–2016 р. експортні надходження українських підприємств від продажу товарів за кордон скорочувались (рис.2.10)

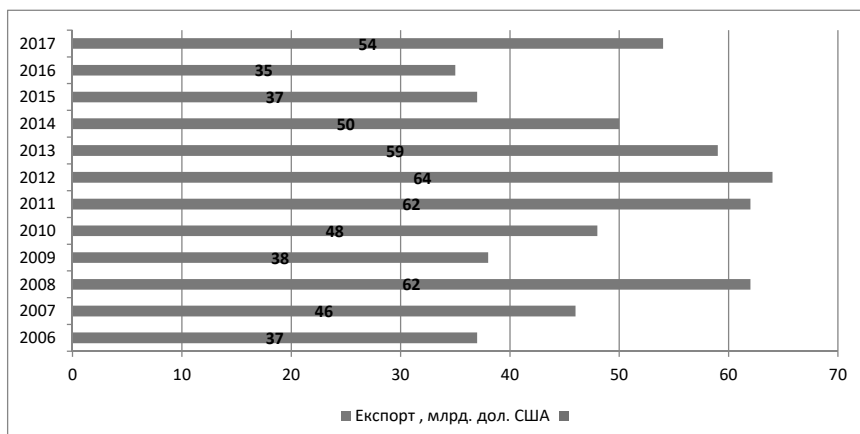

Рис.2.10. Динаміка експорту України за період 2006–2017 рр., млрд. дол. США (розраховано за даними [21])

Згідно рис.2.10, у період 2006–2017 рр. найбільші надходження від експортерів спостерігалися у 2012 р. у сумі 64 млрд. дол. США, починаючи з 2013 до 2016 рр. відбувалося щорічне скорочення експортної виручки. Скорочення надходжень майже у два рази пов'язане з падінням економіки, що співпало в часі з глобальною кризою на ринку сировини, так як значно зменшились ціни на сировинні товари, які становлять основу національного експорту – сільськогосподарська продукція, руда і метали.

Лише в 2017 році негативна тенденція скорочення надходжень від експорту товарів, нарешті, була зупинена. По результатах 2017 р. експорт товарів порівняно з аналогічним періодом минулого року зріс на 19 млрд. дол. США – до 54 млрд дол. США.

Таким чином, відновлення «докризисових» обсягів експорту товарів з України може бути не лише результатом активізації корпоративного кредитування експортерів, але й одним із шляхів відновлення корпоративного кредитування в іноземній валюті.

6. Починаючи з травня 2017 р. НБУ почав публікувати статистику непрацюючих кредитів (NPL), розрахованих за новими правилами на основі загальноприйнятих у світі стандартів. Зміни до категорій активів банків були введені Постановою Правління НБУ № 351 від 30.06.2016р. «Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями». Зокрема, було запроваджено поняття «непрацюючі активи / кредит», що є максимально близьким до загальноприйнятого у світовій практиці поняття «non-performing exposures / loan» (NPE / NPL).

У результаті повного визнання банками, зокрема «Приватбанком», реальної якості кредитів, рівень NPL у середньому по банківській системі станом на 01.10.2018р. збільшився до 54,3%, у т.ч. по корпоративних кредитах – до 57,0%. При цьому найбільшу частку непрацюючих кредитів (в середньому 69,4%) мають державні банки.

Згідно з дослідженням «Doing Business», світовий рейтинг України за показником «розв’язання неплатоспроможності», що враховує, зокрема, ефективність стягнення коштів з неплатоспроможних підприємств, за минулий рік знизився з 148 позначки на 150. Згідно даних дослідження, із загальної суми проблемної заборгованості в Україні вдається повернути в середньому 7,5%, у той час як у країнах Центральної Азії – 38%, а в країнах ЄС, США, Австралії, Швейцарії, Норвегії, Японії – 73%. При цьому середній термін стягнення проблемної заборгованості в Україні сягає майже трьох років, в той час як у Європі та США – трохи більше 1,5 років.

Зростання частки непрацюючих кредитів в Україні пояснюється двома причинами.

По-перше, позичальники припиняють обслуговування непрацюючих кредитів, внаслідок чого банки недоотримують значні суми нарахованих відсотків, що провокує поступове перевищення їх витрат над доходами.

По-друге, банки зобов'язані формувати страхові резерви під непрацюючі кредити за рахунок поточних витрат, що також зменшує їх прибуток, або сприяє виникненню збитку. Обидві ці обставини обумовлюють збитковість як окремих банків, так і банківської системи в цілому в останні роки.

Необхідно зазначити, що існує низка проблем і в економіці України в цілому, і у банківській системі, що не сприяє активізації корпоративного кредитування. Збиткова, виснажена багаторічною кризою, суттєво зменшена банківська система, що вкрай повільно відновлює втрачені депозити наразі не може бути джерелом довгострокових і дешевих кредитних ресурсів для економіки, у першу чергу – для її корпоративного сектору.

Розподіл залучених банками коштів у розрізі валют за перше півріччя 2018 р. свідчить про те, що домінуючу позицію серед валют, у яких залучаються депозити, займає гривня (51%), натомість серед валютних депозитів домінують вклади у доларах США (41%) та євро (8%).

При цьому питома вага гривні в структурі залучених коштів залежить, зокрема, від курсових коливань. Про зміни валютного курсу гривні по відношенню до долара США за період 1993–2017 рр. свідчить рис. 2.11.

Аналіз емпіричних даних, наведених на рис. 2.11 свідчить, що саме валютний курс є основним показником кризових явищ у економіці, а інфляція тільки наслідувала тренди динаміки валютного курсу. А оскільки на валютний курс (а відтак і динаміку цін) справляють вплив, переважно, суб'єктивні чинники, ключовим завданням сучасної монетарної політики є управління очікуваннями агентів української економіки, у контексті нашого дослідження – підприємств корпоративного сектору економіки.

Важливість цього підтверджується теперішньою орієнтацією економічних суб'єктів на прогностичний валютний курс у Державному бюджеті, оскільки наразі це єдиний загальновідомий показник прогнозу девальваційних тенденцій гривні.

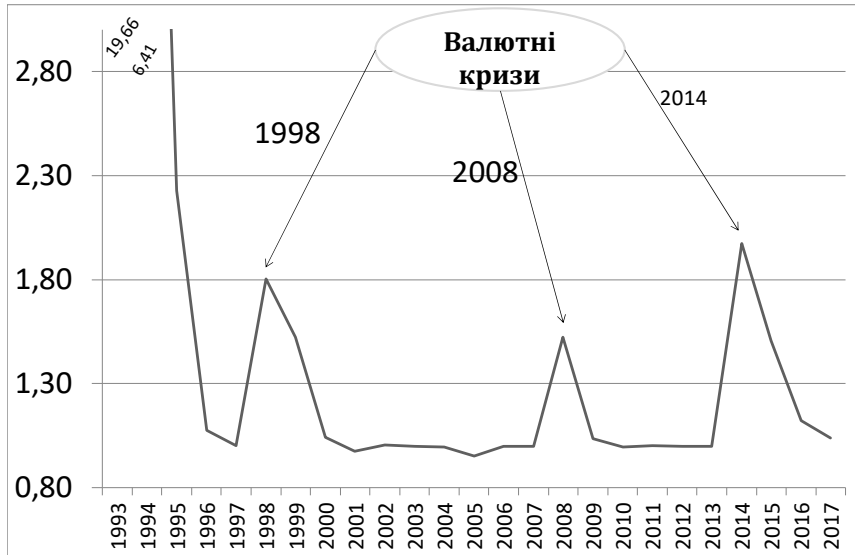

Рис 2.11. Динаміка валютного курсу гривні по відношенню до долара США за період 1993–2017 рр. (річна зміна, разів)

Вплив валютного курсу гривні по відношенню до долара США призведе до того, що при відносно завищеному курсі гривні наприкінці 2013 р. питома вага гривневих вкладів становила 61%, протягом 2014–2017 рр. скорочувалась. У 2017 р. доля гривневих депозитів склала 53%. Проте поточна структура залучених банками коштів в розрізі валют, як і структура наданих кредитів, очевидно, не є оптимальною оскільки характеризуються високим рівнем доларизації. (рис 2.12).

Одним із ключових негативних факторів, що ускладнює активізацію корпоративного кредитування шляхом зниження процентних ставок, є високий рівень інфляції та негативні очікування суб'єктів господарювання, вкладників, інших учасників ринку щодо цінової динаміки. Адже в умовах високого рівня інфляції знижується зацікавленість учасників ринку до довгострокових заощаджень у національній валюті, що негативно впливає на терміни кредитування та обумовлює високі ставки по кредитних ресурсах (рис.2.13).

2.3. Тенденції розвитку банківського корпоративного кредитування в іноземній валюті

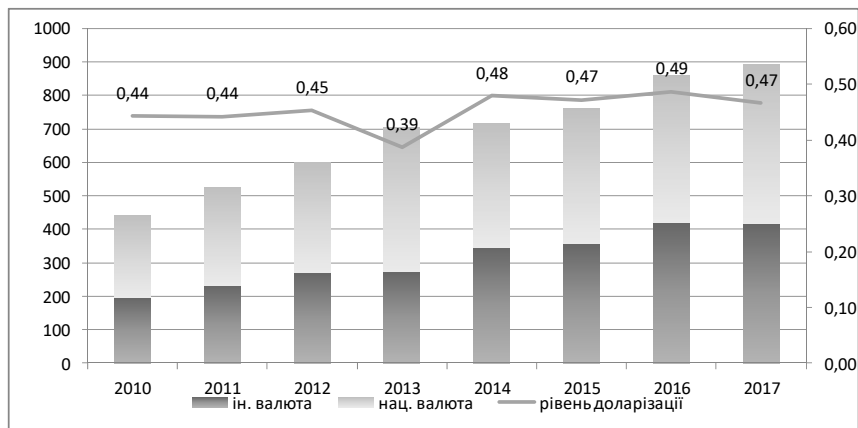

Рис.2.12. Динаміка депозитного портфелю банків України та рівня доларизації за період 2010–2017 рр.

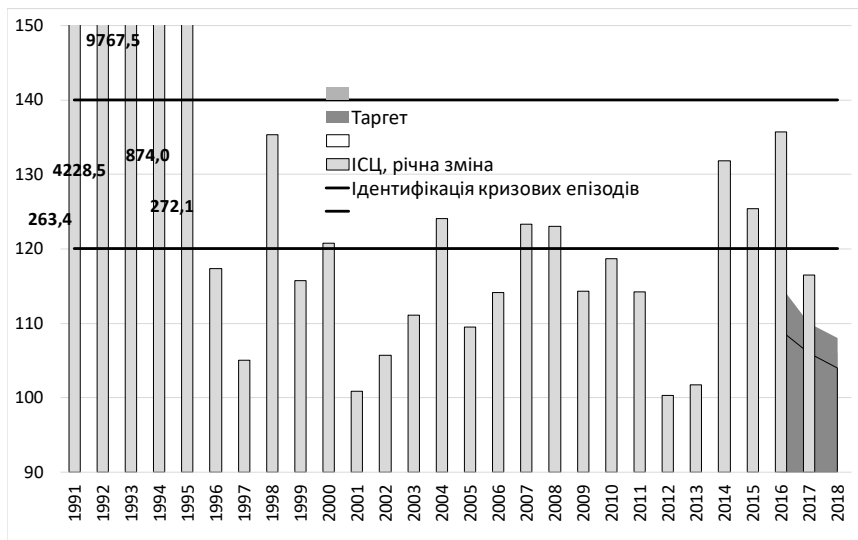

Рис. 2.13. Динаміка річних темпів інфляції в Україні за період 1991–2017 рр.

Варто зауважити, що значення індексу інфляції не відповідає таргетам встановленим НБУ в межах його монетарної політики. На сьогодні основними цілями режиму інфляційного таргетування в Україні визначені:

по-перше, цільовий орієнтир інфляції: кінець 2017 р. – 8% +/- 2 в.п. (поточний прогноз НБУ – 9,1%), кінець 2018 р. – 6% +/- 2 в.п., кінець 2019 р. – 5% +/- 1 в.п.; Відмітимо, що середньострокова ціль щодо інфляції в Україні, встановлена на рівні 5%, на сьогодні, на жаль, не може бути знижена до рівня економічно розвинутих країн (2%) у зв'язку з тим, що внаслідок довготривалої історії високої та мінливої інфляції суспільство зберігає високі інфляційні очікування, що не можуть бути одномоментно нівельовані. Крім того, економіка України є більш вразливою для шоків, дія яких провокує інфляцію;

по-друге, обсяг міжнародних резервів повинен складати: на кінець 2018 р. – 27,1 млрд дол. США, а на кінець 2019 р. – 25,7 млрд дол. США.

Динаміка обсягів міжнародних резервів України за період 2008–2017 років наведена даними табл.2.6.

Зазначимо, що у 2015 р. обсяг міжнародних резервів досяг свого мінімального значення – 7533,01 млн дол. США, що обумовлене тривалими валютними інтервенціями НБУ (2012–2014 рр.) з метою втримання валютного курсу та здійснення платежів Уряду щодо погашення та обслуговування державного боргу (зокрема погашення боргу перед МВФ).

Таблиці 2.6.

**Динаміка обсягів міжнародних резервів України
за період 2008–2017 років, млн. дол. США**

Дата	Офіційний обсяг міжнародних резервів	В іноземній валюті	СПЗ	Резервна позиція в МВФ	Обсяг золотих запасів
01.01.2008	31543,2	30791,85	8,6	0,03	742,72
01.01.2009	26505,11	25493,33	63,57	0,03	948,18
01.01.2010	34576,4	33319,44	7,96	0,03	1248,97

Закінчення табл. 2.6

Дата	Офіційний обсяг міжнародних резервів	В іноземній валюті	СПЗ	Резервна позиція в МВФ	Обсяг золотих запасів
01.01.2011	31794,61	30391,38	17,91	0,03	1385,29
01.01.2012	24546,19	22646,62	9,18	0,03	1890,36
01.01.2013	24651,96	22737,57	9,21	0,03	1905,15
01.01.2014	20145,13	19859	15,4	0,03	1765
01.01.2015	7533,01	6618,37	3,74	0,03	911,09
01.01.2016	13299,99	12359,23	8,82	0,03	931,91
01.01.2017	15539,33	11893,74	2703,84	0,03	941,71
01.01.2018	18808,45	15582,0	2165,65	0,15	1060,65

За остання 3 роки поступово обсяги міжнародних резервів збільшуються (приріст склав 40%).

Проведений аналіз умов кредитування банками корпоративних клієнтів в іноземній валюті дозволяє дійти наступних висновків:

- необхідне відновлення обсягу валютних надходжень в Україну від експорту товарів на «докризисовому» рівні у середньостроковій перспективі, у першу чергу – через реалізацію домовленостей щодо подальшого суттєвого підвищення розміру квот ЄС на українській експорт та усунення штучно створених транзитних перешкод на шляху українських товарів до країн СНД через територію РФ;

- існує потреба стимулювання своєчасного повернення в Україну валютних коштів підприємств-експортерів, передусім – шляхом поетапного зниження норм обов'язкового продажу їх виручки: на першому етапі – з 50% до 0%;

- необхідне впровадження заходів, спрямованих на детінізацію економіки та підвищення попиту на кредитні ресурси з боку корпоративного сектору економіки, що мають включати, у першу чергу, подальше зростання частки безготівкових розрахунків в економіці, у межах реалізації проекту НБУ «Cashless economy», який передбачає підвищення частки безготівкових розрахунків в Україні до 55%³⁷ у 2020 р.

- сприятиме формуванню збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів забезпечення у середньостроковій перспективі рівня доларизації кредитного та депозитного портфеля банківської системи на рівні, нижчому за 40%, що відповідає концептуальним засадам «Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року»;

- необхідно поетапно проводити лібералізацію валютного ринку в рамках Закону України «Про валюту і валютні операції», прийнятому 21.06.2018. Закон передбачає, що валютні обмеження будуть скасовані поступово і за наявності сприятливих макроекономічних умов, щоб не похитнути фінансову стабільність, до настання повної свободи проведення валютних операцій за принципом «дозволено все, що прямо не заборонено законом».

Зазначений Закон вступить в дію з 07.02.2019 разом з новими нормативно-правовими актами НБУ, розробленими на його основі. Це дасть змогу учасникам ринку (імпортерам, експортерам, зовнішнім інвесторам, фізичним особам) формувати валютну стратегію в межах чітких довгострокових правил.

- існує потреба у підготовці та ухваленні сучасної системної законодавчої бази про валютні деривативи, що дасть змогу більш активно використовувати в Україні наявні інструменти валютного ринку (свопи, ф'ючерсні та форвардні контракти) та стимулювати розбудову його повноцінної інфраструктури.

- необхідне відновлення практики застосування різних норм обов'язкового резервування залучених коштів для різних валют шляхом застосування підвищених (від 15%) норм резервування залучених коштів для будь-якої іноземної валюти. Це стимулюватиме банки до залучення на поточні та строкові рахунки переважно коштів у національній валюті та має збільшити пропозицію готівкової та безготівкової валюти на ринку з боку юридичних і фізичних осіб;

Впровадження та виконання описаних вище заходів має забезпечити умови для активізації банків на ринку корпоративного кредитування в іноземній валюті.

2.4. Оцінка концентрації ринку корпоративного кредитування в Україні

Оцінювання впливу конкуренції на ефективність ринків тісно пов'язане з визначенням рівня концентрації на ньому. Це обумовлено тим, що саме концентрація на ринку визначає його ефективність, якість послуг, рівень влади у лідерів ринку, присутність вхідних бар'єрів тощо. В свою чергу, дані щодо рівня концентрації формують інформаційне забезпечення щодо прийняття рішень щодо необхідності державного втручання та реформування ринку в цілому з метою забезпечення більшої конкуренції на ньому, оскільки саме конкуренція є запорукою його ефективного функціонування.

Отже, однією з основних умов успішного розвитку як вітчизняного, так і світового ринку корпоративного кредитування є забезпечення належного рівня конкуренції на ньому. За результатами проведеного дослідження нами визначено, що банківська система України не є конкурентною, особливо після двох кризових хвиль 2008–2010 та 2014–2016 років. Цілком зрозумілим є те, що, відповідно до еволюційної концепції конкурентна боротьба призводить до очищення ринку від слабких учасників, але неконтрольоване укрупнення ринку може призвести до його монополізації. Це, в свою чергу, спричиняє його неефективність.

У наявних напрацюваннях в сфері дослідження концентрації на ринку можна виділити декілька принципових напрямків. Перша група дослідників акцентує увагу на доведенні наявності зв'язку між рівнем концентрації на ринку та різними ринковими параметрами (ціна, обсяг, якість тощо) [119, 120]. Друга група дослідників оцінює вплив зростання рівня концентрації на конкурентне середовище ринку в цілому [121]. Також концентрація ринку розглядається у міжнародному, регіональному, галузевому аспектах [122].

У тих дослідженнях, де в якості об'єкту виступала банківська система, підтверджено позитивний взаємозв'язок між концентрацією ринку банківських послуг та стабільністю банківської системи [123, 124, 125, 126, 127]. Також виявлено, що значний рівень концентрації банківської системи сприяє зниженню в ній обсягів високо ризикових

операцій, оскільки банки ретельніше обирають своїх клієнтів [128,129]. Окрім позитивних ефектів від концентрації ринку банківських послуг, ряд досліджень виявили негативні ефекти від підвищеної концентрації. Дослідники зазначають, що наявність ознак монополії на ринку призводить до підвищення процентних ставок. Окрім цього, великі банки намагаються оптимізувати власні витрати, в тому числі, за рахунок економії на проведенні моніторингу у процесі кредитування [130].

Отже, зважаючи на зазначене, дослідження рівня концентрації як вагомого індикатора рівня конкуренції на ринку банківських послуг є вагомим з точки зору вивчення його ефективності. Зважаючи на те, що на рівні державного та бюджетного управління в Україні активно відбуваються процеси децентралізації, які, в перспективі, можуть суттєво змінити структуру фінансових потоків у регіонах, вважаємо за доцільне акцентувати увагу саме на регіональному аспекті концентрації ринку корпоративного кредитування України.

У дослідженні проведено аналіз обсягів наданих банками позичок корпоративному сектору України у регіональному розрізі (рис. 2.15).

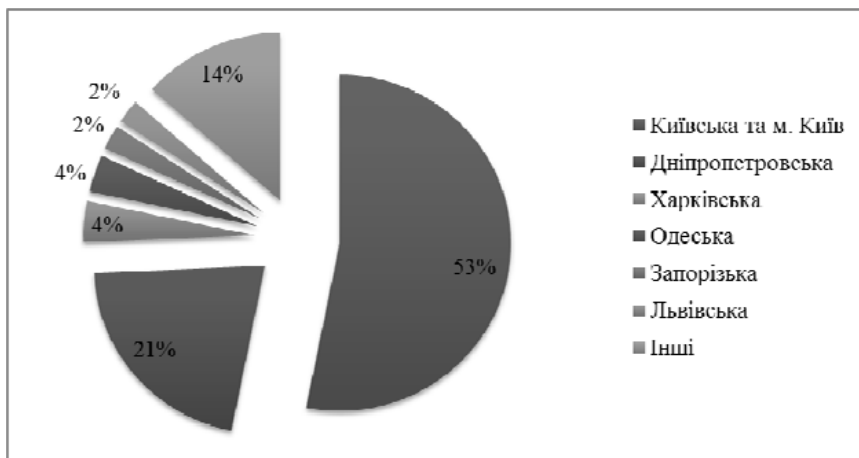

Рис. 2.15 – Структура корпоративного кредитування у розрізі областей України на 01.08.2018 р.

Побудовано за даними: [27]

Як видно з діаграми 2.15. та таблиці В.1. додатку В, найбільші обсяги корпоративних кредитів надаються у Київській, Дніпропетровській, Харківській, Одеській та Запорізькій областях.

Обсяги кредитування усіх інших областей складають лише 6% від загальних обсягів кредитування, що доводить непропорційність розвитку вітчизняного ринку корпоративного кредитування, яке є наслідком диспропорцій в економіці та свідчить про значний рівень концентрації на кредитному ринку.

Наступним етапом дослідження є аналіз кредитних вкладень банків у різні галузі корпоративного сектору української економіки (рис. 2.16)

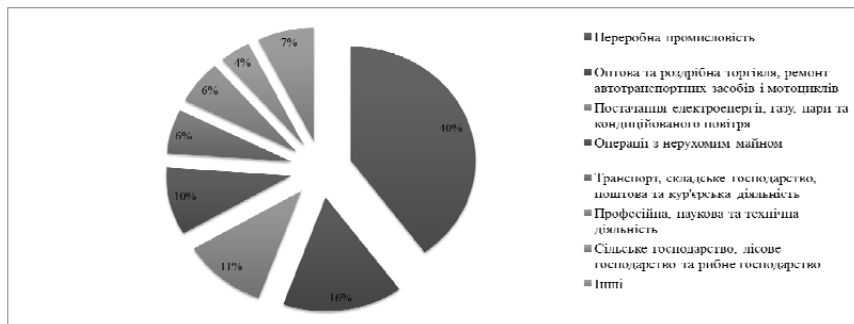

Рис. 2.16 – Структура корпоративного кредитування у розрізі основних галузей економіки України на 01.08.2018 р.

Побудовано за даними: [27]

Як видно з рис. 2.16 та таблиці В.2. Додатку В, найбільші обсяги кредитних ресурсів банків спрямовані у галузі оптової та роздрібно торгівлі – 40%, переробну промисловість – 29% та в операції з нерухомим майном – 10%. А обсяги фінансування банками таких важливих галузей для національної економіки як сільське господарство, будівництво та добувна промисловість є незначними, та складають 9, 6 та 1% відповідно.

Зазначене свідчить про значне переважання кредитування банками розвитку сфери торгівлі, аніж виробництва та підтверджує наявність значної концентрації корпоративного кредитного ринку у окремих регіонах та галузях. Зауважимо, що занадто високий рівень концентрації в певних регіонах України призводить до викривлення ринку як такого. У результаті того, що регіони-лідери концентрують фінансові потоки, відволікаючи їх з регіонів-аутсайдерів, порушуються основи конкурентного розвитку економіки. З позиції ринку саме регіональний аспект корпоративного кредитування важливий тому, що банківське кредитування є основою розвитку економіки. Тобто диспропорції ринку корпоративного кредитування можуть призвести і призведуть до диспропорцій в розвитку економіки України в цілому. Крім того, географічна диверсифікація корпоративного кредитування дозволяє отримувати переваги від зміни ринкової кон'юнктури регіональних ринків, тобто є додатковим елементом мінімізації ризиків банківського бізнесу.

Урахування регіонального аспекту є важливим ще й тому, що місцеві банки здійснюють прямий вплив на розвиток регіону, підвищуючи в ньому економічну та інвестиційну активність, забезпечуючи підприємства необхідними фінансовими ресурсами. Прямим наслідком цього є зростання обсягів виробництва, зайнятості населення конкретного регіону, що, в свою чергу, генерує позитивні зміни для економіки країни в цілому.

Зважаючи на зазначене вище, завданням нашого дослідження є аналіз концентрації ринку корпоративного кредитування України з метою виявлення рівня його квазіконкурентності та її поведінки на різних стадіях кредитного циклу. На цій основі можливе формування рекомендацій з недопущення формування диспропорцій як на цьому ринку, так і в економіці країни в цілому. Ринок банківських послуг неодноразово виступав в якості об'єктів наукових досліджень [135,136,137].

Узагальнивши науковий доробок сучасних дослідників, вважаємо, що під квазіконкурентним ринком доцільно розуміти такий ринок,

на якому діє незначна кількість учасників, але створені умови для конкуренції між ними. Такий ринок не вимагає активних заходів по демонополізації з боку держави. Основаною функцією державного регулювання у випадку квазіконкурентних ринків є усунення адміністративних бар'єрів на вхід нових учасників на ринок. Отже, роль державного регулювання є не рестрикційною, а, навпаки, стимулюючою – регулюванню необхідно забезпечити максимальний рівень конкуренції на ринку.

Завданням цього дослідження є не тільки аналіз концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів з метою оцінки його на предмет квазіконкурентності, але і розробка комплексної методології для таких досліджень. Це дозволить проводити аналіз концентрації ринку за різними ознаками, зокрема за видами економічної діяльності, строками тощо.

Емпіричні результати дослідження дають принципову можливість оцінити доцільність державного втручання у розвиток ринку корпоративного кредитування України з позиції забезпечення достатнього рівня його децентралізації та підвищення конкурентності ринку в цілому.

Гіпотеза, що буде тестуватись у дослідженні, полягає в тому, що рівень регіональної концентрації ринку корпоративного кредитування в Україні є аномально високим, що створює передумови для його нерівномірного розвитку і, як наслідок, неефективного розподілу ресурсів в економіці. Результатом цього є неефективний розвиток економічної системи країни в цілому. З метою доведення цієї гіпотези у роботі розроблено науково-методичний підхід до оцінки концентрації ринку, що базується на застосуванні додаткових статистичних процедур.

Дослідження концентрації ринку, як правило, полягає в оцінці ряду специфічних індикаторів, таких як: коефіцієнти ринкової концентрації, індекс Херфіндала-Хіршмана, коефіцієнт Джині тощо. Опис найбільш часто вживаних індикаторів для оцінки концентрації ринку, незалежно від його специфіки, наведено в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Основні індикатори для оцінки концентрації ринку

Індикатор	Опис	Формула розрахунку	Нормативні значення (інтерпретація)
Індекс концентрації	характеризує нерівність на ринку, відображаючи позицію найбільших учасників ринку	$CRn = \frac{R_1 + R_2 + \dots + R_n}{R}$ де CRn – частковий коефіцієнт концентрації; n – кількість найбільших учасників ринку; R_i – частка ринку, що контролюється i-им учасником; R – обсяг ринку.	$\approx 100\%$ – чиста монополія $50\% < CR4 < 60\%$ – домінуючі учасники $CR4 > 60\%$ – обмежена олігополія $< 40\%$ – ефективна конкуренція
Індекс Херфіндаля-Хіршмана	використовується для оцінки рівня монополізації галузі	$HHI = \sum_{i=1}^n \left(\frac{R_i}{R} \right)^2$ де R_i – частка ринку, що контролюється i-им учасником; R – обсяг ринку	0 – мінімальна концентрація; 0–0,1 – низький рівень; 0,10–0,18 – середній рівень концентрації; $> 0,18$ – високий рівень концентрації
Індекс Розенблюта	дозволяє врахувати ранг учасників ринку при оцінці його концентрації	$I_R = \frac{1}{2 \times \sum_{i=1}^n (i \times R_i) - 1}$ де R_i – частка ринку, що контролюється i-им учасником	чим вищим є значення коефіцієнта, тим більш монополізованим є ринок

Закінчення табл. 2.7

Індикатор	Опис	Формула розрахунку	Нормативні значення (інтерпретація)
Індекс галузевої концентрації	дозволяє оцінити співвідношення між коливанням ринкових часток та абсолютною значимістю частки найбільшого суб'єкту ринку	$CCI = R_1 + \sum_{i=2}^n R_i^2 \times (1 + (1 - R_i))$ де R_i – частка ринку, що контролюється і-им учасником	приймає значення в діапазоні $[0;1]$. Чим вищим є значення коефіцієнта, тим більш монополізованим є ринок.
Індекс ентропії	являє собою середню частку суб'єктів ринку, зваженому за натуральним логарифмом її оберненої величини	$E = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n R_i \times \ln \frac{1}{R_i}$ де R_i – частка ринку, що контролюється і-им учасником	чим вище значення індексу ентропії, тим нижче імовірність формування монополії чи олігополії
Коефіцієнт Джині	використовується для оцінки рівня нерівності на ринку	$G = \frac{\sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n R_i - R_j }{2n^2 \bar{R}}$ де R_i – частка ринку, що контролюється і-им учасником	приймає значення в інтервалі від 0 до 1. Чим вище коефіцієнт Джині, тим вище концентрація на ринку

Побудовано за даними: [138,139]

Незважаючи на те, що ці показники досить добре зарекомендували себе і тривалий час використовуються у подібних дослідженнях, вважаємо за доцільне використовувати комплексний підхід з активним вико-

ристанням спеціалізованих технік та методів статистичного аналізу даних з цією метою до набору наведених вище стандартних індикаторів оцінки концентрації ринку нами додано ряд додаткових статистичних процедур. У якості додаткової статистичної перевірки ринку на квазі-конкурентність нами пропонується використання багатofакторного регресійного аналізу на основі фіктивних змінних. Загальний вигляд такої моделі наступний (формула (2.1)):

$$Y_t = a_0 + a_1 D_{1t} + a_2 D_{2t} + \dots + b_n D_{nt} + \varepsilon_t \quad (2.1)$$

де Y_t – значення даних в період t ;

a_0 – середнє значення по популяції в цілому (Україна);

a_n – середнє значення за групою даних (конкретний регіон);

D_{nt} – фіктивна змінна для певної групи даних, що дорівнює 0 або 1. D_{nt} дорівнює 1, якщо дані належать до певної групи (наприклад маємо дані по Одеській області, що відповідає групі даних «Одеська область»). D_{nt} дорівнює 0, якщо дані не належать до конкретної групи (наприклад маємо дані по Черкаській області, що не відповідають групі даних «Одеська область»);

ε_t – випадкова помилка для періоду t .

Інтерпретація отриманих результатів наступна: розмір, знак та статистична значимість коефіцієнта перед фіктивними змінними дає інформацію щодо можливості наявності статистично значимих різниць між групами. У випадку, якщо коефіцієнт перед фіктивною змінною є статистично значимим ($p < 0.05$), робиться висновок, що ця група належить до іншої генеральної сукупності.

Це є непрямим свідченням на користь нерівномірності ринку. На основі узагальнення запропонованого дослідниками інструментарію, було розроблено наступний науково-методичний підхід до оцінки концентрації ринку корпоративного кредитування (рис. 2.17).

Для апробації запропонованого в роботі науково-методичного підходу до оцінки концентрації ринку проаналізовано ринок корпоративного кредитування України за регіональною ознакою.

Дослідження проводилось на базі офіційних даних Національного банку України за період з 2008 по 2017 роки [27].

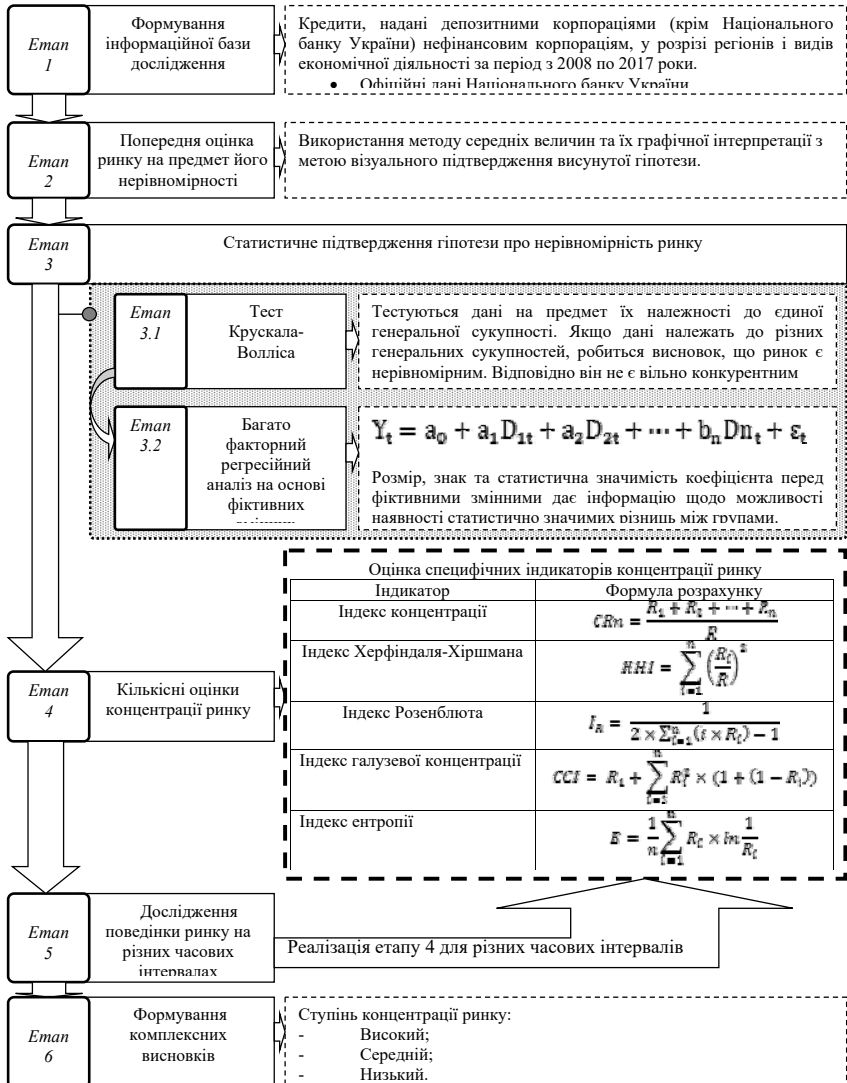

Рис. 2.17 – Науково-методичний підхід до оцінки концентрації з метою визначення конкурентності ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі

Для оцінки концентрації ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі нами використовувався наступний масив статистичних даних: кредити, надані депозитними корпораціями (крім Національного банку України) нефінансовим корпораціям, у розрізі регіонів і видів економічної діяльності. Цей масив даних використано для оцінки ринку в цілому, оскільки кредити, надані нефінансовим корпораціям складають більше 90% ринку корпоративного кредитування України.

Загальне формулювання гіпотези, що тестується: ринок корпоративного кредитування України в регіональному розрізі є квазіконкурентним. Результати проведеного дослідження містяться в додатках Д, Е.

Другим етапом запропонованого в роботі науково-методичного підходу до оцінки концентрації з метою доведення квазіконкурентності ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі є формування попередніх оцінок непропорційності ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі. Для цього було використано аналіз середніх. Його результати наведено в табл. Д1 додатку Д. Результати свідчать на користь наявності сильної географічної нерівності на ринку корпоративного кредитування України: Київ та Київська область демонструють результати, що в десятки разів більші за інші регіони України. Це є свідченням на користь високої концентрації ринку.

Для того, щоб впевнитись, що ця різниця є статистично значимою, було проведено тест Крускала-Волліса (табл. Д.1 додатку Д) [138]. Як показали його результати, дані з різних регіонів належать до різних генеральних сукупностей, а не до однієї, як це мало б бути у випадку висококонкурентного ринку. Отже, висока концентрація ринку корпоративного кредитування в Україні підтверджена. Наступним етапом оцінки відповідно до розробленого в роботі науково-методичного підходу є застосування багатофакторного регресійного аналізу з використанням фіктивних змінних. Його результати представлено в таблиці Д.2 додатку Д.

Як свідчать отримані дані, гіпотеза про географічну нерівність отримала своє підтвердження. Дані Києва та Київської області, Дніпропетровської області в рази відрізняються від даних за іншими ре-

гіонами та середнього показника по Україні. Отже, результати застосування науково-методичного підходу з використанням додаткових до традиційних індикаторів концентрації ринку підтверджують квазіконкурентний характер ринку корпоративного кредитування України.

Для підтвердження цього відповідно до розробленого в роботі науково-методичного підходу було розраховано базові індикатори для оцінки концентрації ринку, результати наведено в таблиці Е.1 додатку Е. 3 метою їх узагальнення та систематизації результати представлено в табл. 2.7.

Таблиця 2.7

Узагальнення результатів аналізу концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів (за період 2009–2017)*

Показник	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2017
Індекс концентрації (CR4)	High	High	High	High	High	High	High	High
Індекс концентрації (CR1)	High	High	High	High	High	High	High	High
Індекс Херфіндаля-Хіршмана (HHI)	High	High	High	High	High	High	High	High
Індекс Розенблюта	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium
Індекс галузевої концентрації (CCI)	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium	Medium
Індекс ентропії	High	High	High	High	High	High	High	High
Коефіцієнт Джинні	Medium	Medium	Medium	High	High	High	High	High

[авторська розробка]

* High – високий рівень концентрації; Low – низький рівень концентрації; Medium – середній рівень концентрації;

Результати аналізу концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів з використанням спеціальних індикаторів повністю підтвердили попередні висновки. Ринок корпоратив-

ного кредитування України за регіональною ознакою є квазіконкуретним. Рівень його концентрації є високим.

Відповідно до закону України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001, монопольною (домінантною) позицією вважається ситуація, коли частка одного ринкового суб'єкту перевищує 35%, або частка трьох найкрупніших учасників ринку перевищує 50%, або частка п'яти найбільших учасників вища за 70%.

Відповідно до значень індексів концентрації (CR 1, CR 4) ці кількісні критерії на ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі значно перевищені. Отримані аналітичні дані формують інформаційну базу для прийняття комплексу заходів у сфері державного регулювання ринку банківських послуг.

З метою уточнення рівня концентрації ринку в різні часові інтервали, нами розглянуто динамку базових індикаторів для оцінки концентрації ринку корпоративного кредитування протягом 2009–2017 рр. (рис. 2.18).

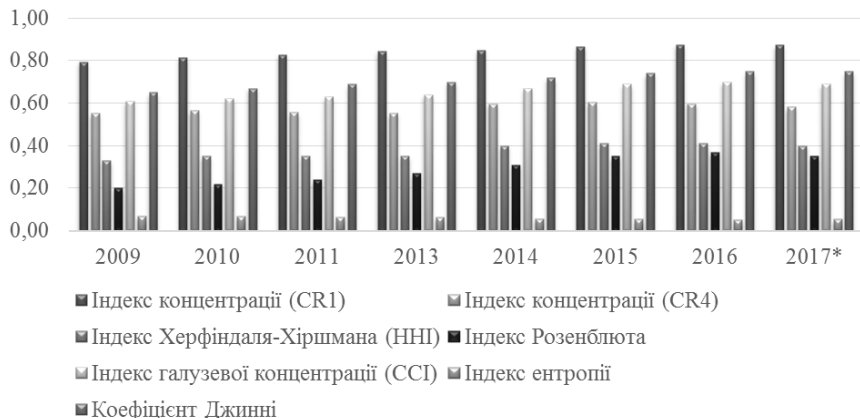

Рис. 2.18 – Динаміка показників концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів (за період 2009–2017)

Розраховано за даними: [27]

Відповідно до отриманих даних, можна сформулювати наступні висновки. Активізація кризових явищ в економіці країни призвела до зростання рівня концентрації ринку. В середньому, концентрація ринку корпоративного кредитування за умови його значного кількісного скорочення за період аналізу зросла на 10%. Таким чином, отримане підтвердження того, що якісні характеристики ринку корпоративного кредитування, в тому числі показники його концентрації, мають прямий зв'язок зі станом економічної системи, економічними та кредитними циклами. В умовах кризи рівень концентрації підвищується, і навпаки. Ці аналітичні дані мають бути враховані при розробці державної антикризової політики, оскільки зниження рівня ринкової конкуренції негативно впливає на розвиток ринку в цілому.

Заключним етапом оцінки концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів є побудова кривої Лоренца (рис. 2.13).

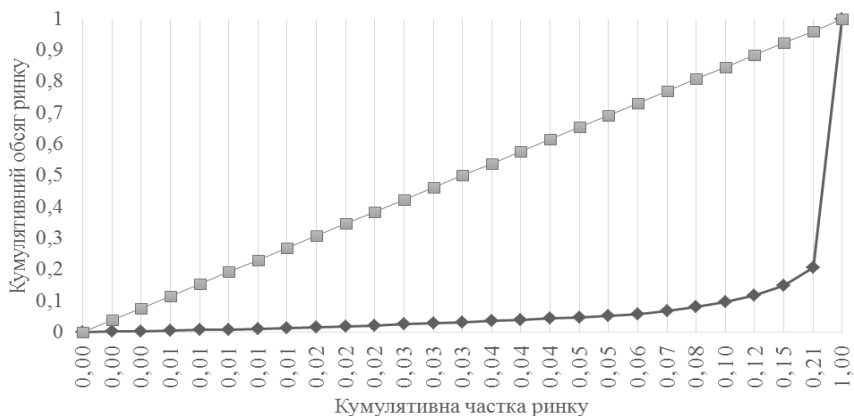

Рис. 2.13 – Крива Лоренца для ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів за період 2009–2017
Розраховано за даними: [27]

Вигляд кривої Лоренца для ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів чітко свідчить про присутність значної не-

рівності на ньому. Це, в свою чергу, підтверджує висунуту в дослідженні гіпотезу про квазіконкурентність ринку.

Підводячи загальні підсумки проведеного аналізу, відзначимо, що з регіональної точки зору корпоративний кредитний ринок України є низько конкурентним. Відповідно гіпотеза про квазіконкурентність цього ринку України знайшла підтвердження.

Оскільки результати проведеного дослідження не лише свідчать про низьку конкурентність на кредитному ринку за географічною ознакою, а також про те, що ситуація з часом погіршується, на нашу думку, необхідним є прийняття ряду заходів для покращення ситуації та забезпечення більшого рівня конкуренції на ринку. Це, в подальшому, має стати запорукою успішного розвитку економіки України.

Результати проведеного дослідження свідчать, що банки-лідери, володіючи розгалуженою регіональною мережею, залучають ресурси з регіонів, але не з метою подальшого їх повернення в регіон-донор ресурсів, а для перерозподілу серед обмеженого переліку регіонів-акцепторів ресурсів (Київ та Київська область, Дніпропетровська область). Це створює передумови для непропорційного розвитку економіки України в цілому. Фактично, відбувається штучна дискримінація на ринку корпоративного кредитування за регіональною ознакою, що вимагає запровадження комплексу державних регулюючих заходів.

Регулюванням рівня концентрації банківської системи України в цілому, та його регіональної квазіконкурентності, зокрема, відповідно до зони функціональної компетентності можуть займатись такі державні органи, як: Антимонопольний комітет України, Національний банк України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб. У кожного з них індивідуальний перелік повноважень та специфічний інструментарій впливу.

Антимонопольний комітет України має сприяти добросовісній конкуренції на ринку, для цього він контролює ціноутворення та рівень концентрації ринку корпоративних кредитів, а також аналізує дії учасників ринку на предмет їх узгодженості. Національний банк України відповідальний за встановлення вхідних бар'єрів на ринок банківських послуг та регулювання умов діяльності на основі набору нормативів. Фонд гарантування вкладів фізичних осіб впливає на концентрацію

кредитного ринку за рахунок виведення неплатоспроможних банків з ринку.

Зауважимо, що державне регулювання квазіконкурентного ринку має особливості і нюанси. Як зазначалось вище, замість активного використання рестрикційних антимонопольних заходів, державна політика має бути сконцентрована на створенні умов для посилення конкуренції на ринку, а також на максимальну лібералізацію доступу на ринок нових учасників.

Перш за все, необхідно розробити стратегію розвитку регіонального банкінгу з метою децентралізації ринку корпоративного кредитування в Україні. Дисбаланс на ринку створює умови для концентрації ринку в рамках одного-двох регіонів (Київ та Дніпропетровська область), що, фактично, робить всі інші регіони аутсайдерами з відповідними наслідками для їх розвитку.

Для цього, на наш погляд, необхідно провести диференціацію банківської системи в регіональному аспекті з відповідними внесеннями змін до нормативної бази задля полегшення виходу на регіональний ринок корпоративного кредитування нових учасників. Мова йдеться про преференції для місцевих банків, особливо кооперативних, з позиції нормативних вимог до них з боку НБУ. Це дозволить створити більш сприятливі умови для появи і розвитку місцевих банків, що, в свою чергу, посилить конкуренцію саме на регіональному рівні.

Мінімізація вхідних бар'єрів також не дозволить домінуючим учасникам ринку скористатись свої монопольним становищем. Оскільки, наприклад, у випадку монопольного завищення ціни на ринку за рахунок відсутності бар'єрів входу на нього одразу ж вийдуть нові учасники, підсилюючи таким чином конкуренцію на ринку в цілому. Постійна загроза такого розвитку подій стримуватиме монополіста від значного завищення ціни, утримуючи ринок в стані рівноваги та ефективності.

Однією з форм підвищення конкуренції на ринку в регіональному розрізі є створення умов для вільного доступу на регіональні ринки. Для цього необхідно забезпечити високий рівень координації та взаємодії банків на регіональному ринку між собою та з банками інших регіонів.

Ще одним важливим елементом державного регулювання квазі-конкурентного ринку є активна взаємодія на рівні «державо-ключові учасники ринку». Антимонопольна політика держави в такому випадку має бути переорієнтована з класичного тиску на банки-монополісти на модель їх підтримки. Крім того, з метою створення принципової можливості для появи нових домінантних учасників на ринку необхідно створити умови для консолідації банків. Для цього необхідні відповідні зміни в антимонопольному законодавстві.

Важливим елементом державного регулювання ринку є отримання адекватної інформації щодо його стану та оцінки ринку на предмет рівня його монополізації. Це можливе лише за рахунок використання адекватного методологічного забезпечення та постійного моніторингу стану ринку.

У роботі запропоновано науково-методичний підхід до оцінки концентрації ринку, що, на відміну від існуючих, які базуються, переважно, на використанні класичного набору спеціалізованих показників оцінки рівня концентрації, також містить в собі ряд додаткових статистичних методів, що дозволяють покращити якість та результативність такого аналізу. Необхідним елементом науково-методичного забезпечення оцінки рівня його концентрації є впровадження системи нормативних значень за ключовими показниками, що мають бути адаптовані до реалій України.

Періодичність моніторингу ринку корпоративного кредитування на предмет зміни рівня його концентрації має бути прив'язана до частоти публікації ключових даних, які є основою розрахунку показників концентрації.

Зважаючи на активну інкорпорацію України в загальноєвропейський простір, доречним, на наш погляд, є приведення антимонопольного законодавства до вимог ЄС. Ці зміни також мають враховувати специфіку ринку (монополістичний, квазіконкурентний) при формуванні переліку державних заходів щодо його реформування.

Доцільною є інкорпорація в банківське законодавство України правил Європейської Комісії, спрямованих на недопущення надмірних викривлень конкуренції під час надання державної допомоги. Цей аспект дуже актуальний для України через велику кількість скандалів,

пов'язаних з наданням державної допомоги проблемним банкам. Непрозорий розподіл державних коштів може виступати одним з джерел штучного заниження конкуренції на ринку. У цих правилах мають бути чітко визначені схеми рекапіталізації банків, умови їх реалізації, а також гарантія їх доступності для всіх банків.

Отже, розроблений науково-методичний підхід до оцінки концентрації ринку з метою доведення квазіконкурентності ринку корпоративного кредитування України в регіональному розрізі удосконалює існуючі наукові надбання шляхом їх інкорпорації до методології аналізу ряду спеціальних статистичних процедур, що підвищують загальну якість отриманих результатів.

Апробація цього підходу дозволила, з одного боку, підтвердити його адекватність, а, з іншого, – визначити специфіку ринку корпоративного кредитування України з позиції його концентрації як в цілому, так і в розрізі окремих стадій кредитного циклу.

На основі отриманих аналітичних даних в роботі запропоновано ключові напрями розвитку державного регулювання ринку корпоративного кредитування для забезпечення належного рівня конкуренції на ньому.

УДОСКОНАЛЕННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПРОГНОЗУВАННЯ РИНКУ КОРПОРАТИВНОГО КРЕДИТУ В УКРАЇНІ

3.1 Науково-методичний підхід до визначення довгострокової пам'яті ринку корпоративного кредиту в Україні

Для того, щоб краще зрозуміти поведінку того чи іншого ринку, важливо розуміти природу змін на ньому, так як специфікою процесів, що на ньому відбуваються, є безсистемний та випадковий характер, або навпаки, чітка функціональна залежність та прогнозований характер.

Відповідно до сучасних підходів до вивчення ринкових трендів розвивається розгляд ринку та його динаміки як складного нелінійного процесу, який, при цьому, складається з мікроструктур, що є самоподібними. Такі самоподібні структури отримали назву фракталів. Нелінійна парадигма, що розглядає ринок як сукупність само подібних структур отримала назву «Фрактальна гіпотеза ринку» (ФГР). Важливим моментом, що визначають доцільність застосування ФГР у контексті дослідження, є віднесення її до нелінійних концепцій функціонування фінансових ринків.

На відміну від класичних підходів, що намагаються описати процеси, які відбуваються на тому чи іншому фінансовому ринку за допомогою лінійних рівнянь, «Фрактальна гіпотеза ринку» акцентує на тому, що лінійність ринку є хибним уявленням, оскільки масштабні кризові явища та наявність циклічності в розвитку ринку унеможливають використання єдиної лінійної моделі.

Ці постулати знайшли своє практичне підтвердження у вигляді неспроможності класичних моделей (формула Блека-Шоулза, портфельна теорія Г. Марковіца, модель САРМ В. Шарпа тощо) здійснювати прогноз та оцінку масштабів останньої фінансової кризи.

Таким чином, «Фрактальна гіпотеза ринку» претендує на менш упереджений погляд на фінансові ринки та більшу відповідність саме реальним процесам та фактичній поведінці фінансових ринків, у тому числі і кредитному, як сектору фінансового.

Одним із ключових елементів ФГР є персистентність – здатність стану існувати довше, ніж процес, що створив його. Тобто наявність на банківському корпоративному кредитному ринку довгострокової пам'яті – це ситуація, коли попередні значення часового ряду визначають майбутні його значення. Таким чином, у динаміці часового ряду присутня кореляція, що може бути як додатною (в цьому випадку існує персистентний часовий ряд (трендовий)), так і від'ємною, коли ринок характеризується антиперсистентними часовими рядами даних.

Дослідження ринків на предмет наявності в їх динаміці довгострокової пам'яті розпочалися ще в середині 20-го сторіччя. Основи математичного апарату для оцінки персистентності закладені Б. Мандельбротом та, в подальшому, отримали розвиток у роботах М. Т. Гріна та Брюса Д. Філіца; (1977), Х. Е. Херста, Е. Е. Пітерса (1991, 1994), А. В. Ло (1991) та багатьох інших [140,139,141,142,143].

Результатом їх досліджень є розробка цілого ряду спеціалізованих показників для оцінки персистентності часових рядів. Найбільш популярними з них на сьогодні є: фрактальна розмірність, експонента Херста, індекс фрактальної розмірності, індекс варіації фрактального об'єкту тощо [139].

Доведення факту присутності на корпоративному кредитному ринку довгострокової пам'яті означає, що він, в принципі, є передбачуваним і, застосовуючи відповідні його специфіці методологічні підходи, економіко-математичні методи та моделі, можливо побудувати модель його майбутнього розвитку. Отже, оцінка персистентності корпоративного кредитного ринку є важливим науковим завданням, так як дозволяє визначити, який клас моделей доречно використовувати для його аналізу та прогнозування розвитку.

Зазначимо, що перш, ніж переходити до безпосереднього дослідження ринку корпоративного кредитування України, необхідно провести його оцінку на предмет наявності на ньому довгострокової пам'яті. Як зазначалось вище, ключовим питанням, що виникає у зв'язку з використанням ФГР на практиці, є оцінка рівня персистентності ринку. Одним із найбільш популярних на сьогодні показників для оцінки персистентності ринку є експонента Херста [139]. Головними перевагами цього показника є відносна простота його інтерпретації, а також відносно активне використання науковцями для дослідження характеристик саме фінансового ринку та різних його сегментів [144,145,146].

Розповсюдження експоненти Херста в якості індикатору рівня персистентності обумовило розробку цілого ряду науково-методичних підходів до її оцінки: узагальнений підхід Херста, аналіз масштабованого діапазону, метод затухання ковзної середньої, ослаблений флуктуаційний аналіз, метод Уїтла, метод періодограм, метод квазі-максимальної правдоподібності, R/S аналіз тощо [147].

Оскільки вичерпний аналіз цих підходів вже було проведено в науковій літературі [148], відзначимо лише, що специфіка використання того чи іншого підходу до оцінки персистентності значною мірою залежить від особливостей ринку, що виступає об'єктом аналізу. У контексті аналізу стану фінансових ринків, до яких відноситься і ринок корпоративного банківського кредитування, результати дослідження, проведеного Г. Капорале та іншими свідчать, що найбільш прийнятним у цьому випадку є використання R /S аналізу. Цей метод, окрім урахування специфіки фінансових ринків, серед перелічених вище підходів є найбільш простим у реалізації та інтерпретації [149].

Зважаючи на зазначене вище, нами формалізовано методичний підхід до R/S-аналізу, в наочному вигляді представлено на рисунку 3.1.

Зауважимо, що інтерпретація значень експоненти Херста полягає в наступному:

- $< 0,5$ – ряд даних є антиперсистентним, тобто характеризується наявністю від'ємної кореляції в його динаміці;
- $\approx 0,5$ – ряд даних не є персистентним, тобто кореляція відсутня;
- $0,5$ – ряд даних є персистентним, тобто характеризується додатною кореляцією.

Якщо ряд є персистентним, то це означає, що в його динаміці присутня довгострокова пам'ять, Тобто попередні значення часового ряду здійснюють вплив на його поточні та майбутні значення. Це дає принципові підстави для використання авторегресійних моделей для прогнозування такого роду даних.

Якщо ряд є неперсистентним, це свідчить про випадковість процесів, що відбуваються на ринку, який виступає об'єктом аналітичного дослідження. В цьому випадку прогнозувати ряд даних із використанням авторегресійних моделей є недоцільним. Для того, щоб підтвердити той факт, що отримані результати є адекватними цілям аналітичного дослідження, нами пропонується використовувати ряд додаткових перевірок, а саме масив даних, що аналізується, буде випадково перемішаний.

Така трансформація забезпечує перетворення масиву первинних аналітичних даних у випадковий. Це, в свою чергу, означає, що експонента Херста для нього має дорівнювати 0,5. Якщо це твердження буде підтверджено за результатами проведених розрахунків, можна буде робити висновок, що помилок в процесі розрахунків не було.

З метою дослідження поведінки ринку корпоративного кредитування на різних фазах кредитного циклу нами буде використано так званий динамічний R/S аналіз, методологія якого була запропонована Г. М. Капорале та іншими (2016) [150].

Методичний підхід до динамічного R/S аналізу наведено на рисунку 3.2.

Використання цього підходу дає змогу отримати масив даних щодо значень експоненти Херста протягом певного періоду часу.

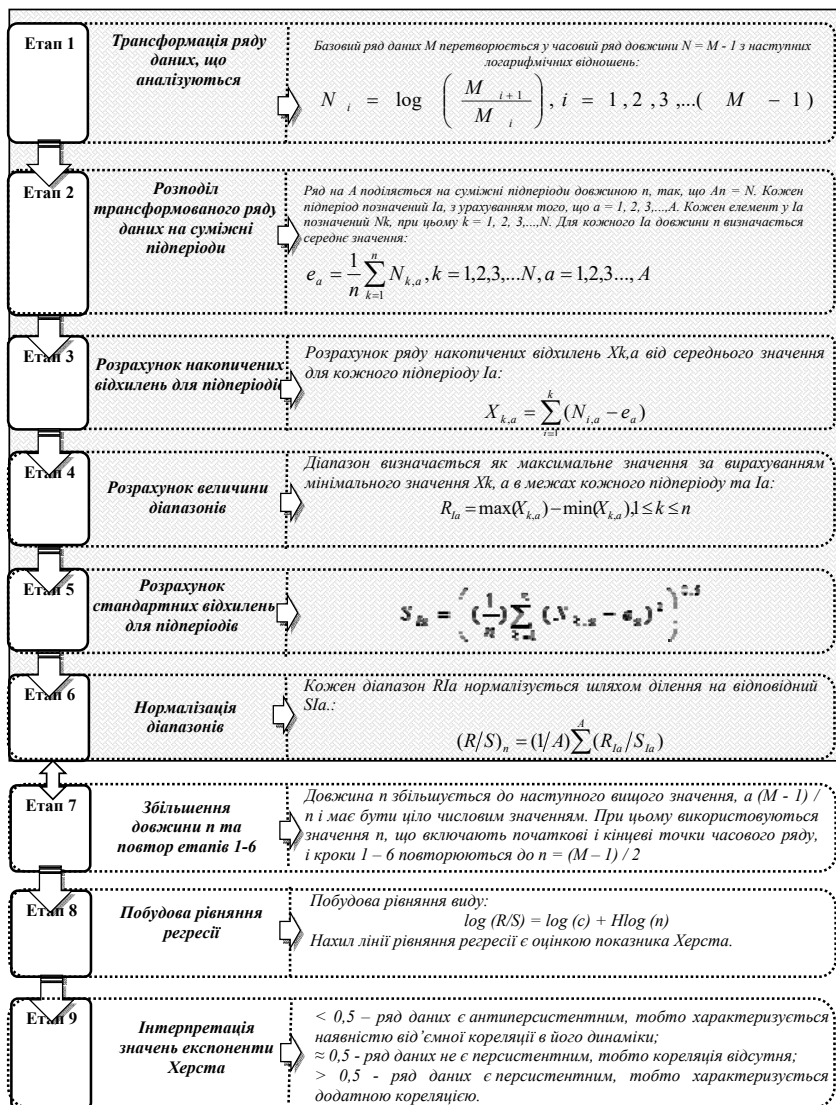

Рис. 3.1 – Методичний підхід до R/S-аналізу корпоративного кредитного ринку [148]

Візуалізація цього масиву, в свою чергу, дозволяє дослідити процеси динамічної зміни рівня персистентності. На цій основі з'являється принципова можливість для визначення специфіки поведінки довгострокової пам'яті ринку корпоративного кредитування на різних стадіях кредитного циклу.

Перш, ніж переходити до емпіричних результатів, відзначимо, що дані досліджень персистентності відрізняються для різних типів фінансових ринків, різних країн, різних проміжків часу.

Наприклад, А. В. Ло не знайшов ознак довгострокової пам'яті [143], в той час як М. Т. Грін та Брюс Д. Філіц стверджують, що існують істотні докази наявності персистентності на фінансових ринках [151]. Різницю в результатах досліджень можна пояснити як відмінністю використовуваних методологій, так і різними типами даних, що використовувались для аналізу (денні, місячні, квартальні інтервали тощо).

Крім того, відповідно до результатів дослідження Г. М. Капорале та інших дослідників, рівень персистентності зростає під час кризових явищ [150]. Схожі висновки зроблено за результатами досліджень у роботах Д. Грек та З. Мазур, а також Д. Грек та Г. Памула [152,153].

Відповідно до поставленої мети дослідження, вважаємо за доцільне перевірити не лише гіпотезу щодо персистентності ринку банківського корпоративного кредитування Україні, але й дослідження поведінки персистентності на різних фазах кредитного циклу.

Для аналізу нами використовувались щомісячні дані Національного банку України за показником «Кредити, надані депозитними корпораціями» за період 2003 – перше півріччя 2017 рр.

Для генерації змішаного ряду даних нами буде використано підхід, розроблений О. Пластуном та І. Макаренком (2014) у [148]. Його сутність полягає у наступному:

– використовуючи програмний комплекс MS Excel, генерується випадкові величини (p_i) у діапазоні від 0 до 1 в інтервалі $i \in [1, n]$ (стовбець 1).

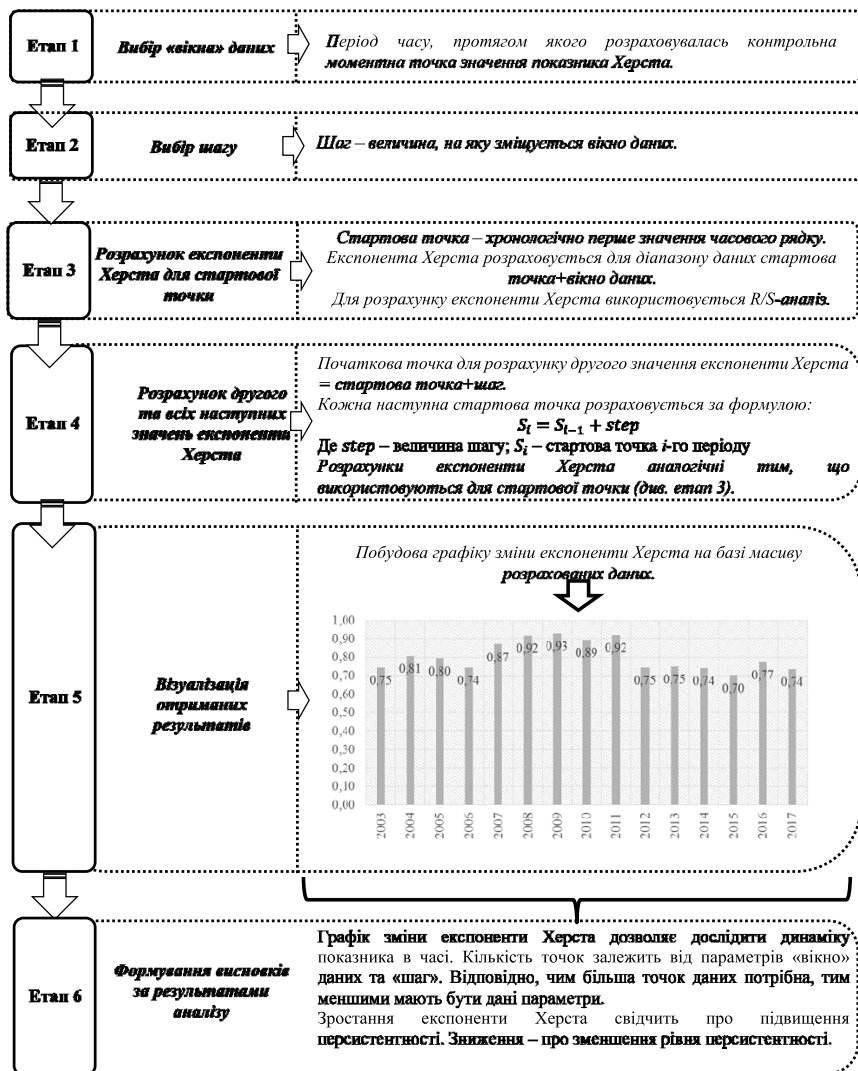

Рис. 3.2 – Методичний підхід до динамічного R/S-аналізу

Побудовано за даними: [150]

– на наступному етапі додається стовбець 2 з даними (Y_i), що необхідно

перемішати.

– заключним етапом є активізація функції «Автофільтр» до отриманих

діапазонів із подальшим сортуванням за зростанням (спаданням) стовбця з випадково генерованими величинами. В результаті стовбець 2 містить перемішані дані базового ряду (y_i) [154].

В якості додаткової перевірки обраної методології та адекватності відображення нею процесів, що відбуваються на ринку банківського корпоративного кредитування, в роботі використано масив випадково генерованих даних. У випадку, якщо експонента Херста за цими даними наближена до 0,5, можна робити висновок про те, що алгоритм розрахунку експоненти Херста, запропонований в роботі, дає вірні результати.

Зважаючи на відносну обмеженість часового ряду (приблизно 170 значень), нами було обрано наступні параметри динамічного R/S-аналізу. «Вікно» даних = 72 (забезпечує максимальну кількість точок для побудови рівняння регресії, оскільки генерує максимальну кількість суміжних підперіодів), «шаг» = 5.

Такий набір параметрів дає можливість для розрахунку достатньої кількості значень експоненти Херста для адекватної оцінки динаміки цього показника на проміжку часу (2003–2017 рр), що був обраний для аналітичного дослідження.

Відповідно до зазначеного вище, перша точка масиву даних експонент Херста буде розрахована на основі даних за період 01.01.2003–01.11.2008.

Кожна наступна точка розраховується наступним чином: «вікно» даних (у нашому випадку – 72 точок базового часового ряду) зміщується на величину «шагу» (в нашому випадку – на 5 періодів). Отже, друга точка розраховувалась на базі даних за період 01.06.2003–01.03.2009.

Отже, першим етапом аналізу є розрахунок загального рівня персистентності ринку корпоративного кредитування України за період 2003–2017 рр.

У результаті проведених розрахунків отримані масиви даних показників $\log(n)$ та $\log(R/S)$, на базі яких побудоване рівняння регресії виду $\log(R/S) = \log(c) + H \cdot \log(n)$, де H – значення експоненти Херста.

Параметри та характеристики рівняння регресії наведено в таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

**Параметри та характеристики рівняння регресії для оцінки
персистентності ринку банківського корпоративного кредитування
України (період 2003–2017 рр.)**

Характеристика рівняння регресії	Значення
У-перетин (Р-значення)	–0,33 (0,0009)
Коефіцієнт при змінній (експонента Херста) (Р-значення)	0,80 (0,0000)
R-квадрат	0,99
F (значимість F)	926 (0,0000)

Побудовано за даними: [155]

Як свідчать дані таблиці 3.1, отримане рівняння регресії характеризується високим рівнем якості та статистичної значимості. При цьому значення експоненти Херста, що дорівнює 0,8, відповідає куту нахилу лінії рівняння регресії, тобто значенню коефіцієнта при змінній; характеризується високим рівнем статистичної значимості (Р-значення значно менше 0,05).

Аналогічно отримано оцінки експоненти Херста для перемішаних даних за показником «Кредити, надані депозитними корпораціями за період 2003–2017», а також масивами випадкових та перемішаних випадкових даних, що використовувались у роботі для перевірки адекватності розробленого підходу.

Результати розрахунку експоненти Херста для всього ряду даних із перевіркою їх на адекватність наведено в таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Дані щодо оцінки персистентності ринку банківського корпоративного кредитування України (період 2003–2017 рр.)

Масив даних	Значення експоненти Херста
Кредити, надані депозитними корпораціями за період 2003–2017	0.80
Перемішані дані «Кредити, надані депозитними корпораціями за період 2003–2017»	0.54
Випадкові дані	0.51
Перемішані випадкові дані	0.53

Побудовано за даними: [27, 155]

Результати розрахунків експоненти Херста для випадкових та перемішаних випадкових даних свідчать на користь того, що запропонований нами підхід до розрахунку експоненти Херста є адекватним, оскільки розраховані значення (0,51 та 0,53 відповідно) відповідають теоретичним оцінкам для такого типу даних (експонента Херста для випадкових даних має наближатись до 0,5).

Розраховане значення експоненти Херста для ринку корпоративного кредитування України (показник 0,8) однозначно підтверджує присутність довгострокової пам'яті в динаміці ринку. Тобто ринок є персистентним. Відповідно для цього, прогнозування можна використовувати авторегресійні моделі, оскільки значення попередніх періодів впливають на значення та динаміку наступних періодів.

Перевірка отриманих результатів на адекватність шляхом розрахунку експоненти Херста для перемішаних даних показала, що результати відповідають реальному стану речей (значення експоненти Херста в перемішаних даних наближене до 0,5, що відповідає теоретичним оцінкам).

Наступним етапом дослідження є проведення динамічного R/S аналізу відповідно до методичного підходу, описаного вище. Результати динамічного R/S-аналізу ринку корпоративного кредитування України за період 2003–2017 рр. наведено на рисунку 3.3.

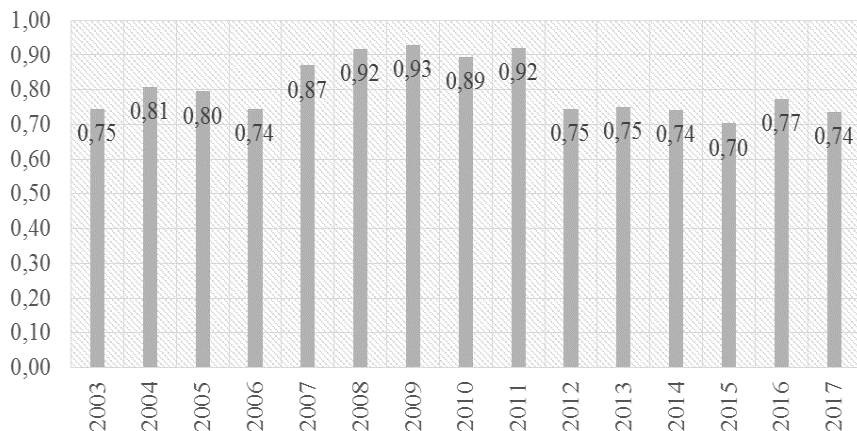

Рис. 3.3. Результати динамічного R/S-аналізу ринку корпоративного кредитування України за період 2003–2017 рр.

Побудовано за даними: [27, 155]

Динамічні значення експоненти Херста, в цілому, підтвердили попередні статичні розрахунки – показник коливався навколо середнього значення 0,8, що відповідає загальній оцінці експоненти для ринку корпоративного кредитування України за період, що аналізувався.

У динаміці поведінки експоненти Херста, а, отже, і персистентності ринку корпоративного кредитування України спостерігається циклічність. Тобто довгострокова пам'ять на ринку корпоративного кредитування України не є константою, а змінюється в часі. Цей висновок є важливим з позиції доведення факту еволюції ринку та зміни ним своїх властивостей в часі. Тобто використання певної усталеної єдиної моделі для аналізу та прогнозування корпоративного кредитування України може давати хибні результати на певних часових проміжках.

Різке зростання рівня персистентності спостерігається в період кризи. Це цілком узгоджується з результатами для інших фінансових ринків, отриманими раніше [150].

Динаміка ринку банківського корпоративного кредитування в період кризи характеризується трендовими властивостями. З одного боку,

це робить його більш прогнозованим саме в період кризових явищ. Але, з іншого, свідчить на користь необхідності та доцільності використання різних моделей прогнозування на різних фазах кредитного циклу.

Очевидно, що властивості ринку банківського корпоративного кредитування змінюються залежно від фази циклу: відповідно до отриманих результатів персистентність коливається в діапазоні від 0,7 до 0,95. Не зважаючи на той факт, що і 0,7 і 0,95 вказують на персистентність ринку, рівень її значно відрізняється для різних часових інтервалів. А це означає, що авторегресійні якості ринку можуть відрізнятися. Це необхідно враховувати при моделюванні його поведінки.

Підводячи підсумки проведеному дослідженню, відзначимо, що в монографії вперше було проведено дослідження персистентності ринку корпоративного банківського кредитування України. Зроблено висновок про наявність в його поведінці довгострокової пам'яті, що дає підстави до висновків щодо його принципової прогнозованості. При чому, оскільки персистентність – це здатність стану існувати довше, ніж процес, що створив його, тобто попередні значення часового ряду визначають майбутні його значення, для прогнозування цього ринку доцільно використовувати авторегресійні моделі.

Таким чином, важливим результатом проведеного дослідження є доведення доцільності використання авторегресійних моделей для прогнозування ринку банківського корпоративного кредитування України.

З метою дослідження особливостей поведінки ринку банківського корпоративного кредитування України на різних фазах кредитного циклу, в роботі проведено динамічний R/S-аналіз. Це дало змогу визначити характер зміни персистентності на різних проміжках часу. В результаті було доведено, що персистентність не є константою. Її динаміка обумовлюється фазою кредитного циклу. Цей висновок є важливим з позиції розуміння природи поведінки ринку банківського корпоративного кредитування України з урахуванням циклічності. В умовах кризи рівень персистентності на ньому зростає, а в періоди стабільного функціонування ринку – знижується.

Таким чином, при дослідженні ринку банківського корпоративного кредиту метод «Фрактальна гіпотеза ринку» якісно описує процеси, що на ньому відбуваються, та дозволяє визначити їх характерні особливості. Це, в свою чергу, дає підстави для більш широкого використання цієї концепції та її методологічного апарату для аналізу і моделювання не лише ринку банківського корпоративного кредитування, але й інших складових банківської системи.

3.2 Методологічні основи прогнозування ринку банківського корпоративного кредиту на різних фазах кредитного циклу

Важливим елементом аналізу ринку банківського корпоративного кредиту в Україні є прогнозування його розвитку. Незважаючи на розвинений математичний інструментарій щодо прогнозування часових рядів, це питання в умовах наявності різних фаз кредитного циклу не є остаточно вирішеним для ринку банківського корпоративного кредитування в цілому, та в Україні, зокрема.

Дослідження, проведене в попередніх підрозділах монографії, дозволило дійти висновку, що для ринку банківського корпоративного кредиту України характерний значний рівень персистентності. Це визначає таку його характеристику, що в динаміці показників розвитку корпоративного кредиту присутня довгострокова пам'ять.

В свою чергу, це обґрунтовує тезу про те, що для його аналізу та прогнозування, як зазначалось вище, доречним є використання авто-регресійних моделей. У той же час, рівень персистентності ринку банківського корпоративного кредитування не є константою і змінюється залежно від стадій кредитного циклу.

Наприклад, під час кризових процесів у банківській системі України персистентність різко зростала. Це є свідченням того, що спроба описати поведінку ринку банківського корпоративного кредитування за допомогою однієї, тим більше лінійної моделі, є недоцільною.

Для вирішення цього протиріччя у пропонуємо для прогнозування основних характеристик ринку (рівень ризику, процентна ставка та обсяги позичок) банківського корпоративного кредитування залежно від фази кредитного циклу оцінити наявність циклічності на ринку корпоративного кредитування, що передбачає визначення стаціонарності динаміки корпоративних кредитів на засадах використання TAR-моделі для здійснення прогнозування основних параметрів ринку банківського корпоративного кредитування на різних фазах кредитного циклу.

Таким чином, перш, ніж переходити до побудови моделі прогнозування поведінки ринку банківського корпоративного кредитування України, необхідно більш детально дослідити його на предмет циклічності та визначити особливості його динаміки в умовах тієї чи іншої фази кредитного циклу.

Ураховуючи зазначене вище, для прогнозування із використанням TAR-моделі необхідно вирішити завдання: визначити цільове призначення й можливості прогнозування, обґрунтувати часовий лаг регресії, здійснити вибір порогової змінної, визначити параметри рівнянь регресії, перевірити їх статистичну адекватність, сформулювати остаточний вигляд моделі та визначити фази кредитного циклу.

Першим етапом такої оцінки буде візуальний аналіз динаміки ринку банківського корпоративного кредитування України. Його результати наведено на рисунку 3.4. Дані рисунку 3.4 свідчать, що за період 2003–2014 рр. спостерігалось зростання показника, а протягом 2015–2017 років його зростання зупинилося. Тобто візуальний аналіз динаміки обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр. дозволяє визначити дві фази кредитного циклу на ньому.

Водночас, варто відзначити, що фаза зростання 2003–2014 рр. не є гомогенною, оскільки розвиток ринку на самому його початку і в зрілий період – це абсолютно різні процеси з позиції їх кількісної оцінки.

Тобто аналіз лише абсолютних величин не дає змоги визначити якісні різниці в процесах, що відбувались на ринку банківського корпоративного кредитування України.

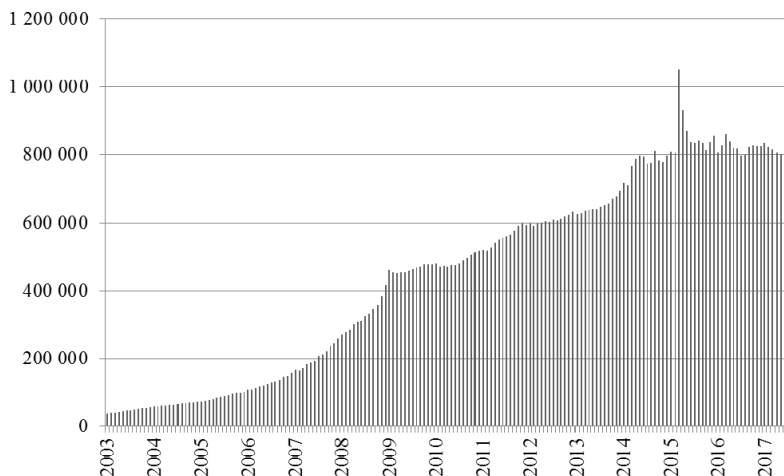

Рис. 3.4 – Динаміка обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за 2003–2017 рр., млн. грн.

Побудовано за даними: [27]

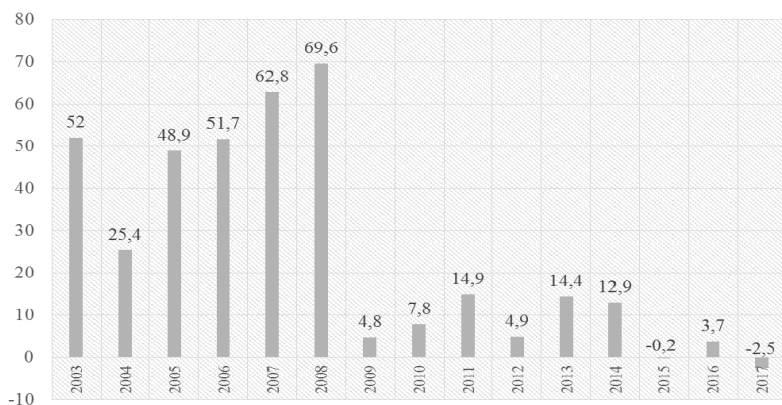

Рис. 3.5 – Річні темпи приросту обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за 2003–2017 рр., %

Побудовано за даними: [27]

Тому нами було знайдений диференціал першого рівня цього ряду даних із метою отримання більш детальних його характеристик. Результати представлені на рис. 3.5 (аналіз проведено у річному розрізі).

На рисунку 3.5, що характеризує річні темпи приросту обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003–2017 рр., чітко видно, як мінімум, три якісно різні стадії його розвитку.

Оцінити регіональну однорідність та доповнити попередній емпіричний аналіз динаміки обсягів корпоративних кредитів дозволяють дані рис. 3.6.

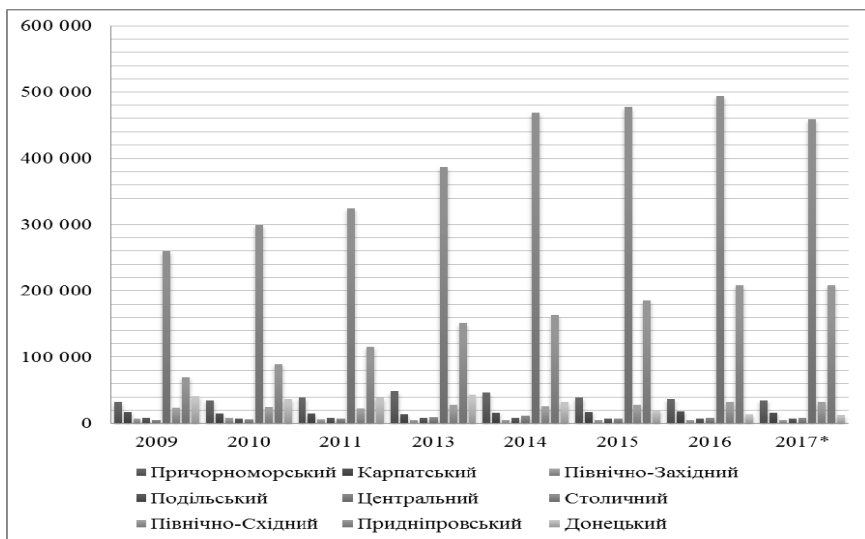

Рис. 3.6 – Динаміка зміни обсягів банківського корпоративного кредитування за економічними районами в Україні за 2003–2017 рр., млн. грн.

Побудовано за даними: [27]

Візуальний аналіз рисунку 3.6 (якщо абстрагуватись від аномальних викидів даних – різкі зміни, що спостерігались протягом лютого-березня 2015 року), підтверджує ці висновки.

Проведений візуальний аналіз дозволив виділити три принципово різні фази розвитку ринку банківського корпоративного кредитування України:

1 період: період 2003–2008 рр., що можна умовно назвати фазою екстенсивного розвитку. Для цього періоду характерні значні темпи приросту обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні.

2 період: період 2009–2014 рр., що можна умовно назвати фазою зрілості ринку. Для цього періоду характерними є мінімальні темпи зростання, значно нижчі за ті, що спостерігались протягом фази екстенсивного розвитку.

3 період: період 2015–2017 рр., що можна назвати періодом застою. Для цього періоду характерні нульові, в середньому, темпи приросту.

Очевидно, що така поведінка пов'язана з певною циклічністю в розвитку кредитного ринку України. Щоб впевнитись у наявності кредитного циклу, нами було досліджено поведінку ряду ключових параметрів кредитного ринку України.

Насамперед, необхідно розглянути базовий інструмент монетарної політики, що використовується для регулювання кредитного ринку з боку Центрального банку будь-якої країни – облікової ставки. Динаміку облікової ставки НБУ представлено на рисунку 3.7.

Рис. 3.7 – Динаміка облікової ставки НБУ за період 2003–2017 рр., %

Побудовано за даними: [27]

Зважаючи на те, що ефект зміни облікової ставки інкорпорується на кредитному ринку не миттєво, результати аналізу динаміки ставки НБУ, в цілому, підтверджують отримані нами попередньо висновки.

Для періоду 2003–2008 рр. характерне пом'якшення монетарної політики з виходом на оптимальні, для існуючого на той момент стану економіки та значення облікової ставки. Світова економічна криза призвела до необхідності підвищення облікової ставки з боку НБУ. При цьому зростання мало відносно помірний характер, в наступних періодах відбулось повернення значення облікової ставки до рівноважного значення. Ці події відповідають виділеній нами попередньо фазі кредитного циклу 2009–2014 рр., яку умовно визначено фазою зрілості.

Для періоду 2015–2017 рр. характерні значні зміни облікової ставки НБУ спочатку в бік її зростання (більш, ніж у два рази) з подальшим поступовим зниженням.

Отже, антикризова монетарна політика, що радикально відрізняється від дій центрального банку в нормальних умовах функціонування економіки, характеризувала фазу розвитку ринку корпоративного кредитування, як ми умовно назвали застійною, що покриває період 2015–2017 рр.

Для того, що упевнитись, що тригерні точки були обрані вірно, в роботі проведено аналіз динаміки середньої річної ставки за кредитами в національній валюті за період 2006–2017 рр. (рис. 3.8).

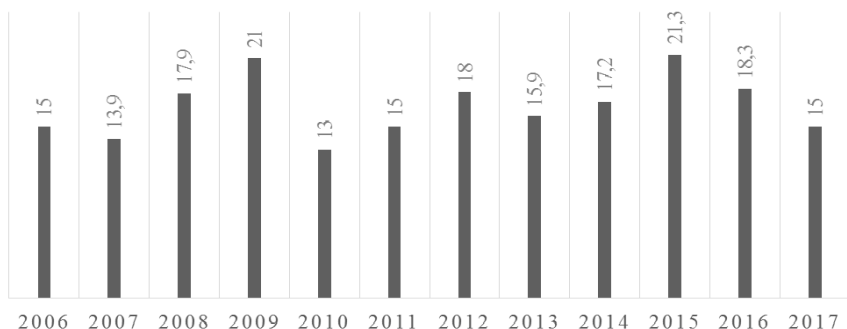

Рис. 3.8 – Значення середньої річної ставки за кредитами в національній валюті за період 2006–2017 рр., %

Побудовано за даними: [27]

Річна ставка за кредитами є важливим якісним показником розвитку кредитного ринку та дозволяє відносно чітко визначити моменти, коли ринок змінює свій якісний стан.

Як видно з графіку, в динаміці значень середньої річної ставки за кредитами в національній валюті протягом період 2006–2007 рр. спостерігались два чітко виражені цикли з піковими значеннями в 2009 та 2015 роках. Це повністю відповідає нашим попереднім висновкам і є пороговими значеннями розмежування фаз кредитного циклу.

Таким чином, проведений аналіз дозволив дійти висновку, підтвердженого результатами додаткових досліджень, про наявність трьох фаз циклу в розвитку ринку банківського корпоративного кредитування в Україні: 2003–2008 рр., 2009–2014 рр., 2015–2017 рр. Відповідно, при побудові моделей його аналізу обов'язково необхідно враховувати цей факт, оскільки саме їх наявністю і можна пояснити якісну різницю в поведінці часового ряду, що характеризує динаміку банківського корпоративного кредитування в Україні.

Очевидно, що описати ці аспекти часового ряду в рамках однієї лінійної регресійної моделі неможливо. Для розв'язання таких ситуацій було розроблено спеціальний клас авторегресійних моделей – порогові авторегресійні моделі (Threshold Autoregression або TAR).

Прогнозування часових рядів даних є важливою науковою проблемою, якою займаються дослідники вже багато років. Історично однією з найбільш успішних методологій була побудова так званих авторегресійних моделей (моделі, в яких залежна змінна визначається собою же, але зміщеною на певну кількість спостережень (лагів) у минуле).

Вперше авторегресійна модель побудована У. Юле (1927) для дослідження динаміки поведінки плям на сонці [156]. В подальшому ці моделі активно використовувались для аналізу фінансових показників [157].

Активне використання авторегресійних моделей на практиці показало, що досить часто теоретичні дані розходились із фактичними. Це було пов'язано з нелінійністю процесів та складністю реальної економіки та процесів, що в ній відбуваються. Як зазначалось вище, для значної кількості економічних процесів характерна циклічність (Х. Тонг, К. С. Лим [158]).

З метою врахування цього аспекту авторегресійне моделювання було удосконалене шляхом розробки принципово нової методології, що дозволяла врахувати нелінійність та циклічність економічних процесів. Ця методологія отримала назву порогових авторегресійних моделей (Threshold Autoregressive (TAR) Models) [159].

TAR-моделі активно використовуються для прогнозування макроекономічних показників. Наприклад, темпи росту реального ВВП будуть відрізнятись залежно від того, на якій стадії економічного циклу перебуває країна. Відповідно до результатів досліджень, період економічної експансії характеризується більш гладкими змінами показника ВВП, причому вони тривають довше у часі, аніж за умов економічного спаду [160].

Схожі процеси характерні і для інших макроекономічних показників. Таку асиметрію в поведінці показника залежно від фази економічного циклу неможливо врахувати в рамках однієї уніфікованої лінійної чи нелінійної моделі. Водночас, TAR-моделі легко вирішують цю проблему, навіть використовуючи лінійні рівняння.

Головна ідея TAR-моделі полягає в тому, що деякі часові ряди неможливо описати в рамках одного рівняння, незалежно від рівня його складності, оскільки на різних часових інтервалах (в термінології TAR-моделювання вони отримали назву порогів) дані поведуть себе по-різному. При цьому ця різниця є принциповою.

Поріг – це величина (або величини), при перевищенні якої членом часового ряду на попередньому кроці при побудові прогнозу для наступного кроку цьому члену ряду ставиться у відповідність певне значення коефіцієнта. Саме за рахунок цього модель може враховувати специфіку зміни показника на різних стадіях економічного циклу [161].

З метою контролю зміни режимів і, відповідно, використання адекватної для конкретного режиму моделі використовуються спеціальні порогові змінні. Тобто якщо поточне значення порогової змінної вище (нижче) певного значення, то використовується відповідна модель.

Основною властивістю цієї моделі є залежність параметра авторегресії від попередніх значень процесу [162].

Загальний вигляд TAR-моделі наступний:

$$y_t = \begin{cases} \mu_1 + \phi_1 y_{t-1} + u_{1t} & \text{if } s_{t-k} < r \\ \mu_2 + \phi_2 y_{t-1} + u_{2t} & \text{if } s_{t-k} \geq r \end{cases}, \quad (3.1)$$

де $S_{t-k}S_{t-k}$ – порогова змінна, тобто змінна, що визначає приналежність даних певному стану часового ряду (наприклад характеризує період висхідного / низхідного тренду або будь-які економічні змінні, що визначають поведінку часового ряду, що аналізується) і, відповідно, визначає, які моделі доцільно використовувати в такому випадку;

μ_i, φ_i, u_i μ_i, φ_i, u_i – параметри рівняння регресії.

Кількість режимів в теорії не обмежена, втім найбільш розповсюдженими є дво- та трьохрежимні моделі.

Методологія TAR-моделювання вперше була запропонована Х. Тонгом (1983), який розробив першу авторегресійну модель, яку використовував для прогнозування цін на фондовому ринку [159].

Ця методологія отримала розвиток в роботах К. С. Чана та Х. Тонга (1986), які запропонували використовувати методи згладжування даних при побудові TAR-моделей і отримали специфічний вид TAR-моделей – STAR-модель (smooth transition threshold autoregressive model) [163]. Р. Чен та Р. С. Цай (1993) розробили ще одну модифікацію, яка розвинула ідеї Х. Тонга, і отримала назву FAR-модель (functional-coefficient autoregressive) [164].

Варто зазначити, що методологія TAR-моделювання продовжує активно розвиватись. Свідченням цього є численні публікації, зокрема, можна виділити роботи Р. С. Цай (1989) та М. Дукера, С. Мартіна, Ф. Спаньоло (2007) [165,166].

Окремим напрямом розвитку TAR-моделювання є розширення специфікації моделей, зокрема, використання замість однієї порогової змінної двох або більшої кількості змінних.

Наприклад, Г. К. Тяо, Р. С. Цай (1994), досліджуючи ВВП США, в якості порогової змінної використовували не лише напрям попередньої зміни цього показника, але і розміри цієї зміни [167]. Такий підхід, звичайно, значно ускладнює процес моделювання, але підвищує його загальну якість.

Зважаючи на принципово різну поведінку ряду даних, що характеризують обсяги банківського корпоративного кредитування в Україні на різних фазах кредитного циклу, вважаємо методологію TAR-моделювання найбільш прийнятною для нашого випадку.

Перш, ніж переходити до побудови TAR-моделі, необхідно впевнитись, що цю методологію можна використовувати для аналізу даних динаміки обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні.

Відомо, що при побудові економетричних моделей на основі часових рядів даних необхідно враховувати таку характеристику ряду даних, як стаціонарність. Використання регресійних моделей для аналізу нестационарних часових рядів може призвести до помилкових результатів або побудови так званої уявної регресії «spurious regression». Таким чином, перш, ніж переходити до побудови моделі, необхідно впевнитись, що ряди даних, що нами аналізуються, є стаціонарними.

Почнемо з часового ряду обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр. Побудова коррелограми (Додаток Ж, табл. Ж.1) дозволила визначити, що найбільш прийнятною авторегресійною моделлю для цього часового ряду є авторегресія першого порядку.

Для того, щоб впевнитись, що цей ряд можна використовувати для побудови авторегресійної моделі, нами було проведено оцінку його стаціонарності з використанням Augmented Dickey-Fuller тесту. Результати тесту на базі використання спеціалізованого програмного комплексу Eviews (деталі представлені в таблицях И.1 та И.2 Додатку И) підтверджують наявність стаціонарності цього часового ряду.

Таким чином, проведений аналіз показав, що для часового ряду обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр. використовувати авторегресійні моделі не забороняється, при цьому порядок авторегресії дорівнює 1.

Аналогічні процедури проведені для ряду даних перших різниць обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр.

Оскільки в цьому ряді присутні два періоди аномальних значень (значення змін в 30% та -10%, що спостерігались у 2015 році), не характерні для ряду в цілому, прийнято рішення видалити їх з масиву даних для того, щоб запобігти викривленню результатів.

Результати у вигляді коррелограми, представлені в додатку Ж, свідчать на користь того, що найбільш прийнятною авторегресійною моделлю для цього часового ряду є авторегресія першого порядку. Augmented Dickey-Fuller тест (Додаток И табл. И.1) показав, що ряд

є стаціонарним, тобто таким, що прийнятний для побудови авторегресійної моделі для його характеристики.

Таким чином, перевірка масиву даних на стаціонарність з урахуванням результатів очищення від випадкових викидів показала їх принципову прийнятність для використання авторегресійних моделей з метою опису їх поведінки.

Ключовими питаннями, що супроводжують використання цієї моделі, є вибір лагу та порогової змінної.

З метою попередніх оцінок величини лагу нами розраховані коефіцієнти кореляції між базовим рядом даних та його зміщеними на n -періодів похідними.

У таблиці 3.3 наведено результати розрахунків для показника «обсяги банківського корпоративного кредитування» в Україні за період 2003–2017 роки (I-ше півріччя).

Як видно з даних таблиці 3.3, зі зростанням лагу рівень кореляції зменшується. Максимальні значення коефіцієнту кореляції спостерігаються для зміщення на один період у минуле. Тобто висновки з попереднього аналізу – авторегресійну модель варто будувати зі зміщенням на 1 період.

Таблиця 3.3

**Значення коефіцієнту кореляції для різних розмірів часових лагів
за період 2003–2017 рр.**

Розмір лагу	–1	–2	–3	–4	–5	–6	–7	–8	–9	–10
Коефіцієнт кореляції	0,992	0,987	0,984	0,981	0,979	0,978	0,976	0,975	0,974	0,971

Побудовано за даними: [27]

Для отримання якісних аналітичних даних ці оцінки необхідно уточнити з використанням коррелограмм, що надають узагальнене представлення статистики кореляції. З одного боку, їх застосовують для перевірки випадковості даних. З цієї метою розраховуються автокореляції для різних часових лагів.

Для випадкових даних характерна відсутність автокореляцій (їх значення близькі до 0) для будь-яких часових лагів. Якщо набір даних не є випадковим, то одне або більше значень автокореляцій буде істотно відрізнятися від 0.

Водночас, наближення автокореляцій до 1 свідчить про істотний автокореляційний зв'язок між групами даних (базових та зміщених на декілька періодів у минуле). Наявність автокореляції, в свою чергу, означає, що авторегресійні моделі можуть бути використані для аналізу базового часового ряду.

Ключовими параметрами коррелограмми є автокореляційна функція АС (послідовність коефіцієнтів автокореляції рівней першого, другого та інших порядків) та часткова автокореляційна функція РАС.

Для авторегресійних процесів характерна наступна поведінка цих функцій: автокореляційна функція плавно затухає, а часткова автокореляційна функція переривається. Аналіз автокореляційної функції та коррелограмми дозволяє визначити лаг, при якому автокореляція найбільша. В якості порядку авторегресивної моделі вибирають лаг, після якого всі часткові автокореляційні функції мають незначну величину.

Для перевірки статистичної значущості отриманих параметрів функцій АС та РАС в коррелограммі присутні р-значення Q і значення самої Q-статистики Лjung-Бокса. В загальному випадку, для формування достовірних висновків необхідно, щоб р-значення було менше 0,05.

Важливою властивістю автокореляційної функції є те, що коефіцієнти кореляції, що входять до її складу, є лінійними, тобто характеризують тісноту лише лінійного зв'язку.

Таким чином, аналізуючи автокореляційну функцію, можна робити висновки лише про наявність (відсутність) лінійної (або близької до лінійної) тенденції.

У випадку ж нелінійного зв'язку коефіцієнт автокореляції може бути наближений до 0 при тому, що зв'язок насправді існує і нелінійна авторегресивна модель для такого часового ряду може бути побудована, при чому досить високої якості.

Ще одним зауваженням щодо автокореляційної функції є трактування її знаку. Знак коефіцієнту автокореляції не дає інформації щодо характеру тенденції (зростаюча або спадаюча), що присутня в динаміці часового ряду. Тобто автокореляція може бути позитивною, але при цьому тенденція часового ряду буде спадною.

Відповідно до результатів аналізу коррелограмм (див. табл. Ж.1 та 3.1), у межах цього дослідження оптимальною є побудова авторегресійних моделей першого порядку.

Дамо деякі додаткові пояснення щодо інтерпретації отриманих коррелограмм. У таблиці Ж.1 Додатку Ж наведено розрахунки для часового ряду обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр.

Відповідно до результатів аналізу коррелограми характерними особливостями цього ряду є поступове згасання автокореляційної функції АС (Autocorrelation function, стовпчик АС таблиці). Коефіцієнт автокореляції додатний.

Крім того, спостерігається різкий обрив часткової автокореляційної функції РАС (Partial correlation function, стовпчик РАС таблиці) при переході з першого на другий лаг. Це дає змогу отримати висновок, що найкращою авторегресійною моделлю для цього часового ряду є авторегресія першого порядку.

Перевірка вірності цього висновку можлива по коррелограммі залишків побудованої моделі або по коррелограммі перших різниць ряду. Оскільки в нашому випадку моделі ще не створено, доцільним є використання другого варіанту.

Крім цього, коррелограмми 1-х і 2-х різниць допомагають визначити стаціонарність вихідного ряду або ряду різниць, і особливо корисні в разі, коли коефіцієнт автокореляції першого порядку близький до 1.

В межах цього дослідження було побудовано коррелограму часового ряду першої різниці обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр., (див. Додаток 3 табл. 3.1).

Аналізуючи коррелограму часового ряду першої різниці обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр., результати якого наведені в таблиці 3.1, доходимо висновку, що в цьому випадку картина є менш однозначною.

Автокореляційна функція АС (стовпчик АС таблиці) поводить себе нестабільно, на відміну від часового ряду обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр.

Спостерігаються два чіткі екстремуми: для першого лагу та для третього лагу. Функція РАС (стовпчик РАС таблиці) підтверджує попередні висновки з аналізу автокореляційної функції: при переході з першого на другий лаг та при переході з третього на четвертий присутній різкий обрив часткової автокореляційної функції.

Тобто для побудови авторегресійної моделі для такого часового ряду оптимальним є використання авторегресії першого або третього порядку.

Формуючи загальний висновок за результатами аналізу двох корелюграмм для часових рядів обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр. та першої різниці обсягів банківського корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр. можемо зробити висновок, що для побудови авторегресійної моделі доречно використовувати авторегресію першого порядку.

Аналізуючи результати таблиці Ж.1 Додатку Ж, зазначимо, що поступове згасання автокореляційної функції АС є необхідною умовою стаціонарності часового ряду.

Тобто ми отримали додаткове свідчення на користь того, що часовий ряд «обсяги банківського корпоративного кредитування в Україні» за період 2003-перша половина 2017 рр. є стаціонарним.

Для вибору порогової змінної є два варіанти. Перший полягає в тому, щоб використовувати середньомісячні темпи приросту обсягів банківського корпоративного кредитування з метою ідентифікації стану, в якому наразі перебуває ринок. Відповідно до другого варіанту можна використовувати спеціальні цифрові позначення для тієї чи іншої фази кредитного циклу («1» – фаза зростання; «2» – фаза стабілізації і т.і.).

Очевидно, що другий підхід є суб'єктивним та таким, що залежить від зовнішніх відносно часового ряду, що аналізується, факторів.

Зважаючи на зазначене вище, вважаємо за доцільне використовувати класичний підхід, для чого було визначено середньомісячні темпи приросту обсягів корпоративного банківського кредитування для кожної з визначених фаз кредитного циклу.

За результатами розрахунків отримано наступні значення порогової змінної для різних режимів (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

Значення порогової змінної TAR-моделі для різних режимів

Період	Фаза кредитного циклу	Значення порогової змінної
2003–2008	Зростання	3,51%
2009–2014	Зрілість	0,80%
2015–2017	Занепад	0,14%

Побудовано за даними: [27]

Використовуючи пакет спеціалізованого статистичного програмного забезпечення Statistica, було отримано наступні характеристики рівнянь регресії TAR-моделі (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Ключові характеристики рівнянь регресії TAR-моделі

Характеристика рівняння регресії	TAR-модель		
	Період 2003–2008	Період 2009–2014	Період 2014–2017
Y-перетин (Р-значення)	– 2569,44(0,0078)	– 1726,32 0,8093)	469114(0,0000)
Коефіцієнт при змінній (Р-значення)	1,06 (0,0000)	1,01(0,0000)	0,43(0,0009)
R-квадрат	0,99	0,99	0,61
F (значимість F)	38830 (0,0000)	7293(0,0000)	14(0,0009)

Побудовано за даними: [27]

Як свідчать дані таблиці 3.5, отримані рівняння регресії в рамках розробленої TAR-моделі є статистично значимими, про що свідчать значення критерію Фішера. Крім того, коефіцієнт детермінації є високим. Коефіцієнти при змінній у всіх рівняннях, що аналізуються, є статистично значимими: $p < 0.05$. Отже, отримані рівняння регресії можна використовувати для побудови TAR-моделі. Таким чином, отримана нами TAR-модель матиме наступний вигляд:

$$y_t \begin{cases} -2568,44 + 1,06 * y_{t-1}; & s_{t-k} > 3.51\% \\ -1726.32 + 1,01 * y_{t-1}; & 0.80\% < s_{t-k} < 3.51\% \\ 469114 + 0.43 * y_{t-1}; & 0.14\% < s_{t-k} < 0.80\% \end{cases} \quad (3.2)$$

Загальний алгоритм розробленого науково-методичного підходу представлений на рисунку 3.9.

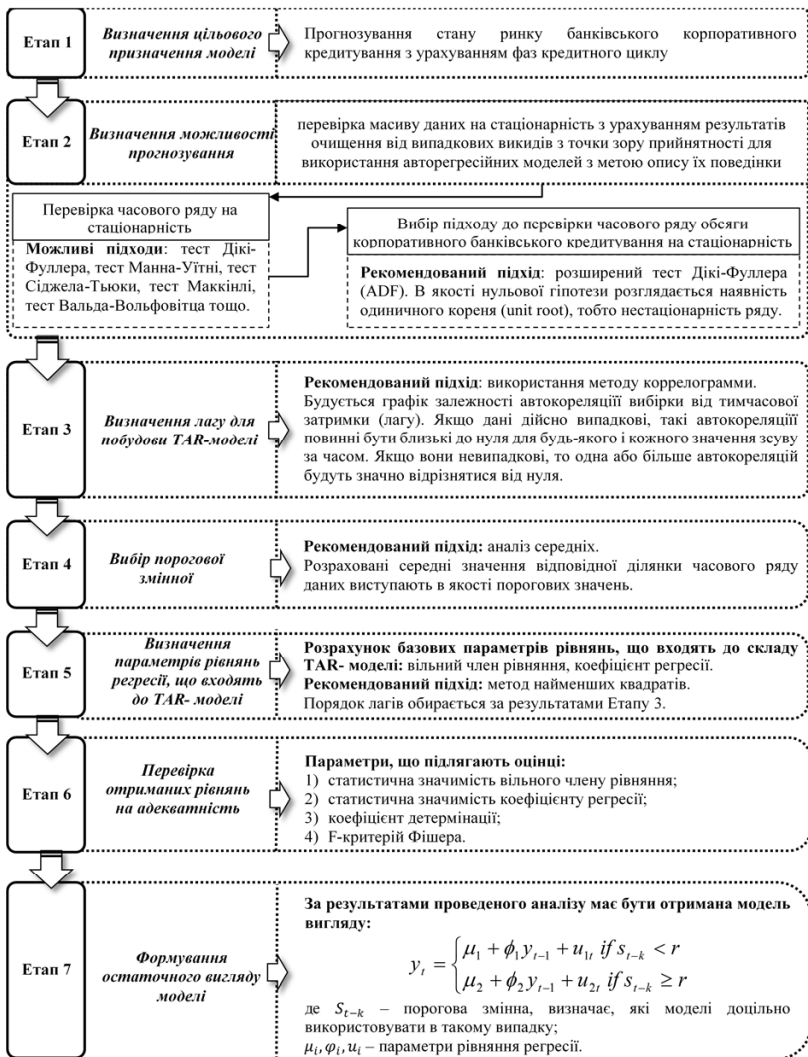

Рис. 3.9 – Науково-методичний підхід до розробки TAR-моделі для прогнозування ринку банківського корпоративного кредитування на різних фазах кредитного циклу

Побудовано за даними: [159,160,165,166]

Отже, у проведеному дослідженні на основі використання TAR-моделі доведено циклічність розвитку ринку корпоративних кредитів в Україні та обґрунтовано фази циклів: 2003–2008 рр., 2009–2014 рр., 2015–2017 рр.. На наш погляд, цей метод може використовуватись банківськими працівниками при формуванні стратегій розвитку банків.

3.3. Методичні засади прогнозування обсягів корпоративних позичок на основі впливу факторів сукупного попиту та пропозиції

Наступним завданням монографічного дослідження є прогнозування процесів розвитку корпоративного кредиту на основі використання набору кореляційно-регресійних моделей зі змінними, які характеризують попит (розвиток економіки) та пропозицію (рівень ставок, монетарна політика) на ринку корпоративного кредитування, здійснюється безпосередньо прогнозування основних параметрів, що характеризують цей ринок (рівень ризику, процентна ставка та обсяги позичок).

Проведений аналіз у попередньому підпункті дозволяє зробити висновок, що прогнозування основних параметрів розвитку ринку корпоративного кредиту в Україні варто здійснювати за даними 2015–2017 рр.

Іншими словами, у дослідженні визначено стаціонарність часового ряду обсягів корпоративного кредитування за період 2015–2017 рр., тому при проведенні другого із визначених етапів прогнозування основних параметрів ринку корпоративного кредитування моделювання проводитиметься саме за цей період.

Для досягнення цього завдання у дослідженні використано інструментарій, що базується на оцінці впливу факторів сукупних пропозиції та попиту на ринку корпоративних кредитів. Базуючись на результатах емпіричних досліджень [8–10], визначено такі рівняння взаємозв'язків між чинниками попиту та пропозиції на корпоративні позички:

$$L_t = C1 + a_0 L_{t-1} + a_1 G_{t-1} + a_2 r_t + a_3 R_t + \varepsilon_{1t} \quad (3.3)$$

$$r_t = C2 + b_1 i_t + b_2 P_t + \varepsilon_{2t} \quad (3.4)$$

$$P_t = C3 + c_0 P_{t-1} + c_1 \left(\frac{L}{G}\right)_{t-1} + c_2 R_{t-1} + \varepsilon_{3t} \quad (3.5)$$

де $C1, C2, C3$ – постійні члени рівняння;

L_t – динаміка позичок, що надані нефінансовим корпораціям, у % до попереднього місяця; G_t – індекс промислового виробництва, у % до попереднього місяця (як чинник попиту на кредити); r_t – процентна ставка за новими позичками (чинник пропозиції); R_t – рентабельність операційної діяльності підприємств, у % за період (чинник пропозиції та фінансового стану позичальників);

i_t – середньозважена за відповідний період (щомісячні дані) ставка за всіма інструментами рефінансування; P_t – співвідношення резервів за кредитами до їхньої суми, у %; $\left(\frac{L}{G}\right)_t$ – співвідношення динаміки кредитів та промислового виробництва, відображає циклічність розвитку кредитної діяльності банків;

$\varepsilon_{1t}, \varepsilon_{2t}, \varepsilon_{3t}$ – стандартні помилки.

Примітка: чинники обґрунтовано залежно від наявної інформаційної бази та статистичних параметрів моделей.

Результати розрахунку відображено в таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Параметри та характеристики рівнянь взаємозв'язків між чинниками попиту та пропозиції на корпоративні позички (2015–2017 рр.)

№	Рівняння та коефіцієнти	Статистичні параметри
1	$L_t = 1,26 - 0,1L_{t-1} + 0,003G_{t-1} - 0,0075r_t + 0,006R_t + \varepsilon_{1t}$	$R^2=0,78$. Значущість F-критерію $=0,003$. Р-значення в усіх випадках менше 0,05.
2	$r_t = 11,04 + 0,25i_t - 0,03P_t + \varepsilon_{2t}$	$R^2=0,76$. Значущість F-критерію $=6,83E-11$. Р-значення в усіх випадках менше 0,05.

Закінчення табл. 3.6

№	Рівняння та коефіцієнти	Статистичні параметри
3	$P_t = 9,73 + 0,75P_{t-1} - 0,22R_{t-1} + \varepsilon_{3t}$	$R^2=0,72$. Значущість F-критерію =5,93837E-09. P-значення в усіх випадках менше 0,05, окрім $c_1=0$.

Рівняння 1 відображає попит на кредитні ресурси: динаміка кредитів залежить від зростання промисловості, процентної ставки та фінансового стану позичальників. У даному випадку найбільший вплив має трендова складова, зростання ставки має негативний вплив на приріст позичок, а підвищення прибутковості та зростання обсягів промисловості сприятиме пожевланню корпоративного кредитування.

Рівняння 2 пояснює формування витрат корпоративного кредитування та процеси формування пропозиції на кредитні ресурси. Витрати визначаються монетарною політикою, а ризикованість чинить негативний вплив на розмір процентної ставки. Вплив останнього чинника пояснюється наступним: теоретично зі зростанням ризику зростатиме й процентна ставка, проте при перетину рівня ризику певної межі, його подальше зростання спричинятиме недоотримання доходів та зменшення ставки. Іншими словами негативний вплив чинника пояснюється тим, що рівень резервів протягом 2015–2017 рр. перевищував 20-ть %, а іноді сягав й 40-ка %.

Третє рівняння ілюструє взаємозв'язок між чинниками ризикованості банківських кредитів – як фінансовий стан позичальників та циклічна складова впливають на рівень ризикованості корпоративних позичок банків.

Прогнози досліджуваних змінних представлено на рис. 3.10

Прогнозний період на рис. 3.10. виділено сірим кольором – прогноз здійснюється на 1-е півріччя 2018 р. Чорна пунктирна лінія – це прогноз побудований із урахуванням довірчого інтервалу коефіцієнтів при змінних (95%) та точкових даних щодо прогнозу чинників попиту та пропозиції. Лінії сірого кольору – це оптимістичні та песимістичні прогнози у випадку відхилення прогнозованих значень чинників розвитку ринку у кращий та гірший боки відповідно (мається на увазі відхилення від даних офіційного прогнозу).

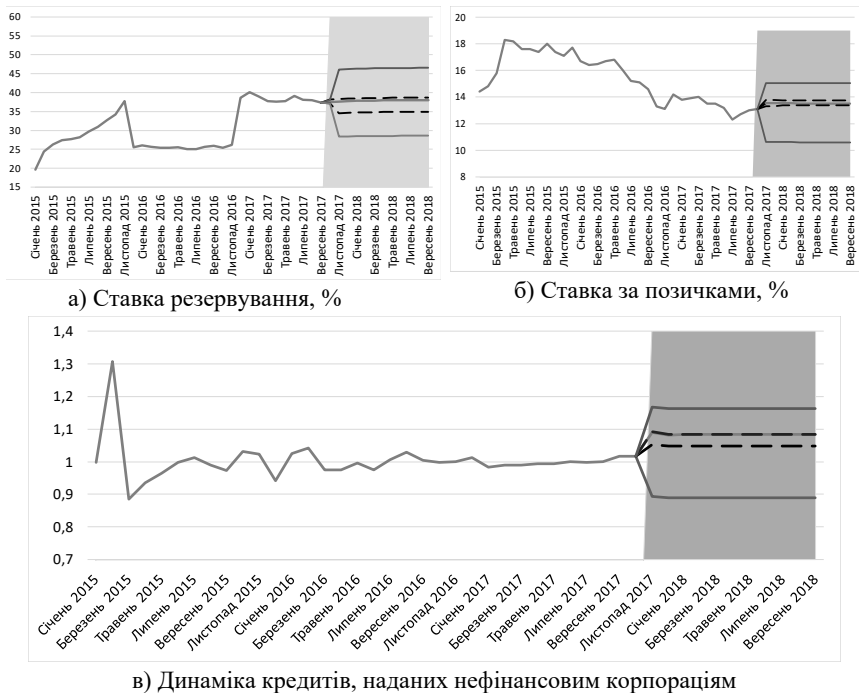

Рис. 3.10 – Прогнозні значення основних параметрів ринку банківського корпоративного кредиту на період листопад 2017 р. – вересень 2018 р.

Відповідно до даних прогнозу, ставка резервування незначно скорочуватиметься протягом 2018 року, що є позитивним чинником для розвитку ринку корпоративного кредитування. Процентна ставка ймовірно залишиться без суттєвих змін. Хоча за умови виникнення несприятливих сценаріїв якість позичок може суттєво погіршитися, що на тлі уповільнення промислового зростання на рівні 5% щомісячно може призвести до скорочення обсягів кредитування. Водночас, ураховуючи дані Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки [168], такі сценарії є малоімовірними. Тому можна прогнозувати зростання корпоративного кредитування протягом періоду листопад 2017 р. – вересень 2018 р. приблизно на рівні 8%. Вод-

ночас існує загроза негативної динаміки чинників сукупного попиту та пропозиції.

Запропонована в монографії модель дозволяє прогнозувати розвиток ринку корпоративного кредитування в Україні з врахуванням особливостей тієї чи іншої фази кредитного циклу.

Підводячи підсумки проведеного дослідження, відзначимо, що врахування фази кредитного циклу при побудові моделі прогнозування розвитку кредитного ринку України є важливим і необхідним елементом (параметром) такої моделі. В якості практичного інструментарію з цією метою в роботі було використано TAR-моделювання.

Розроблений науково-методичний підхід до імплементації загальноного алгоритму TAR-моделювання для аналізу ринку корпоративного кредитування України в умовах циклічності дозволяє покращити якість прогнозування процесів, що відбуваються на ринку корпоративного кредитування України.

Отримані результати дозволяють припустити, що в сучасних умовах попит та пропозиція на корпоративному кредитному ринку характеризуються високим ступенем взаємодії та співвідношення. Ураховуючи, що зростання кредитування переважно обумовлюється попитом, можна дійти висновку, що кредитна пропозиція узгоджується із тиском вимог.

Рестрикційна антикризова політика держави мала короткостроковий вплив на пропозицію кредитних ресурсів, однак й нині подальше зростання облікової ставки чинитиме певний негативний вплив на сукупну пропозицію, а низькі очікування промислових підприємств щодо перспектив розвитку їхньої ділової активності не сприятимуть поживленню попиту. Тому забезпечення позитивної динаміки корпоративних кредитів залежить від ефективності державної фіскальної та монетарної політик.

Результати дослідження доводять, що динаміка ринку банківсько-го корпоративного кредитування в період кризи характеризується трендовими властивостями. З одного боку, це робить його більш прогнозованим саме в період кризових явищ. Але, з іншого, свідчить на користь необхідності та доцільності використання різних моделей прогнозування на різних фазах кредитного циклу.

Властивості ринку банківського корпоративного кредиту змінюються залежно від фази циклу: відповідно до отриманих результатів персистентність коливається в діапазоні від 0,7 до 0,95. Не зважаючи на той факт, що і 0,7 і 0,95 вказують на персистентність ринку, рівень її значно відрізняється для різних часових інтервалів. А це означає, що авторегресійні якості ринку можуть відрізнятись. Це необхідно враховувати при моделюванні його поведінки ринку банківського корпоративного кредиту.

Проведене дослідження персистентності ринку корпоративного банківського кредитування України свідчить, що наявність в його поведінці довгострокової пам'яті дає підстави до висновків щодо його принципової прогнозованості. При чому, оскільки персистентність – це здатність стану існувати довше, ніж процес, що створив його, тобто попередні значення часового ряду визначають майбутні його значення, для прогнозування доцільно використовувати авторегресійні моделі.

Використання банками запропонованого науково-методичного підходу до імплементації загального алгоритму TAR-моделювання для аналізу ринку корпоративного кредитування України в умовах циклічності дозволить покращити якість прогнозування процесів, що відбуваються на ринку корпоративного кредитування України.

МЕТОДИ ОЦІНКИ КРЕДИТНИХ РИЗИКІВ КОРПОРАТИВНИХ КЛІЄНТІВ БАНКУ

4.1. Методичні підходи до оцінки кредитних ризиків в умовах циклічності

Сучасні тенденції розвитку банків характеризуються суттєвими змінами в умовах їх діяльності, які пов'язані із погіршенням якості активів, зниженням ефективності проведення операцій та викликають необхідність обґрунтування управлінських рішень у сфері оптимізації фінансових результатів і ризиків. Процеси глобалізації фінансових ринків, вплив економічної циклічності, посилення конкуренції у банківському секторі економіки, необхідність лібералізації внутрішнього фінансового ринку стали чинниками підсилення негативного впливу глобальної економічної кризи на економіку держави в цілому та її банківський сектор зокрема.

Зважаючи на сучасні проблеми функціонування банків в умовах економічної циклічності, зростає актуальність питань пов'язаних з ризиком банківського кредитування, формуванням резервів за кредитними операціями та їх впливом на основні показники банківської діяльності. Як відомо, на зміни умов функціонування банків на кредитному ринку впливає велика кількість чинників, дії яких необхідно враховувати при визначенні існуючого та прогнозування майбутнього рівня ризику.

Отже, зважаючи на зазначені вище сучасні проблеми функціонування банків зростає актуальність питань пов'язаних з ризиками банківського кредитування та його основними чинниками.

Для визначення впливу макроекономічних та мікроекономічних чинників на рівень кредитного ризику банківської системи України висунуто наступні припущення:

- макроекономічні – рівень економічного розвитку, фаза економічного циклу, соціально-економічні показники, уразливість до зовнішніх потрясінь;
- мікроекономічні – спеціалізація банківських установ, агресивність кредитних політик, рівень диверсифікації доходів, ризикованість кредитних операцій, достатність капіталу.

Враховуючи необхідність математичної формалізації зазначених вище чинників для оцінки їх кількісного впливу на дохідність та ступінь ризику кредитної діяльності вітчизняних банків, пропонуємо використовувати наступні показники.

Для оцінки макроекономічних чинників:

- темпи зростання реального валового внутрішнього продукту та інфляції дозволить оцінити рівень економічного розвитку та фазу економічного циклу розвитку економіки, загальнонаціональний рівень кредитоспроможності позичальників;
- залежність економіки держави від зовнішніх потрясінь оцінюватиметься за допомогою показника співвідношення сальдо експорт-імпорт до ВВП, який характеризує стійкість та конкурентоздатність економіки;
- стадію економічного циклу пропонується оцінювати за показником співвідношення кредитів до ВВП – чим більшим є значення показника, тим більший ризик накопичується в банківській системі;
- рівень соціально-економічного розвитку держави також характеризує рівень безробіття.

Аналіз праць зарубіжних вчених-економістів з питань факторів дохідності та ризикованості банківського бізнесу [169–172] зумовив вибір показників для оцінки мікроекономічних чинників кредитних політик вітчизняних банків:

- для оцінки спеціалізації банку та його кредитної політики (агресивна, оптимальна чи стримана) показники часток високоліквідних активів та кредитного портфеля (нетто) у чистих активах;

- оцінити джерела кредитних ресурсів, та, непрямим чином, уразливість до зовнішніх потрясінь можна за допомогою показника співвідношення коштів клієнтів до наданих кредитів;
- оцінити загальний рівень ризику банківської діяльності дозволяють показники адекватності власного капіталу (співвідношення власного капіталу та чистих активів) та частки проблемної заборгованості в портфелі;
- крім того, у дослідженні висувається припущення щодо впливу присутності іноземного капіталу на ризикованість кредитних вкладень банків України; для оцінки цього чинника перевірявся вплив на незалежну змінну таких показників – динаміка кількості банків з іноземним капіталом, динаміка кількості банків зі 100-м іноземним капіталом; динаміка частки іноземного капіталу в статутному.

Для кількісної оцінки впливу визначених чинників на показник ризикованості кредитної діяльності банків України (динаміка показника співвідношення резервів за кредитами до кредитного портфеля) використано щомісячні дані по банківській системі України – розділ «Основні показники діяльності банків України станом на 1 число місяця», що публікуються у кожному номері «Віснику Національного банку України» [7]. При проведенні дослідження висувалися припущення стосовно впливу кожного з чинників з часовим лагом в 2, 3 та 6 місяців. Придатність моделей для обґрунтування економічних висновків визначалася на основі коефіцієнтів кореляції (точність моделей), значущості F – критерію (перевірка адекватності моделі), рівня значущості окремих коефіцієнтів (перевірка адекватності чинників) та автокореляції залишків (надійність моделі). Варто зауважити, що в статті представлені результати розрахунків з виключенням незначущих чинників. Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності ризикованості кредитної діяльності банківської системи України від макро- та мікроекономічних чинників за період 01.01.2004–01.01.2018 рр. наведено в табл. 4.1.

Таблиця 4.1

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності ризикованості кредитної діяльності банківської системи України від макрота мікроекономічних чинників за період 01.01.2004–01.01.2018 рр. (значення коефіцієнтів при змінних)

Незалежні змінні	Специфікації моделей				
	1	2	3	4	5
	Лінійні функції				Степенева функція
	З лагом:				
	-	1 міс.	3 міс.	6 міс.	
Динаміка ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	−0,12381
Індекс споживчих цін	н/з	н/з	−1,50237	1,57210	н/з
Рівень безробіття	н/з	0,20616	0,22017	н/з	н/з
Сальдо експорт-імпорт, у % до ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
Кредити/ВВП	н/з	н/з	н/з	н/з	− 0,01238
Разом за макроекономічними чинниками	х	0,20616	−1,28219	1,57210	−0,13619
Динаміка частки високоліквідних активів	−0,19783	н/з	н/з	н/з	−0,15221
Динаміка співвідношення кредитів клієнтам до чистих активів	−0,50293	н/з	н/з	н/з	н/з
Динаміка співвідношення коштів клієнтів до кредитів	н/з	0,340145	н/з	н/з	н/з
Динаміка частки проблемної заборгованості в портфелі	0,63343	0,47597	0,23610	0,34455	0,60903
Динаміка співвідношення власного капіталу та чистих активів	н/з	−0,32141	н/з	н/з	н/з

Закінчення табл. 4.1

Незалежні змінні	Специфікації моделей				
	1	2	3	4	5
	Лінійні функції				Степенева функція
	З лагом:				
	-	1 міс.	3 міс.	6 міс.	
Динаміка частки іноземного капіталу в статутному	0,04785	н/з	н/з	н/з	0,07811
Разом за мікроекономічними чинниками	−0,01948	0,49470	0,23610	0,34455	0,53492
R-квадрат	0,71289	0,43943	0,335148	0,255274	0,72058
Значущість F – критерію	0,00005	0,00019	0,012187	0,057742	0,00002

н/з – незначуща змінна

Джерело: авторська розробка за даними [7].

Як свідчать дані таблиці, усі моделі є достатньо точними та надійними. Найгірші показники мають 3-я та 4-а специфікації моделей, оскільки часовий лаг для окремих чинників може відрізнятись. Так, ці специфікації моделей дозволяють визначити вплив макроекономічних чинників, хоча при цьому більшість мікроекономічних чинників є незначущими.

Зміни реального ВВП відображають розвиток економіки держави. Саме тому темпи зростання валового внутрішнього продукту впливають на показники ризику позитивно (зі знаком „+”): по мірі покращання загальноекономічної ситуації, приросту додаткової вартості, що створюють галузі економіки, зростають їх доходи, платоспроможність, що й зменшує ризикованість кредитних операцій банківських установ. Однак зміни ВВП впливають на ризик нелінійно, що пояснюється не такою значною варіацією показника зростання економіки порівняно з показником ризику.

Індекс споживчих цін (ІСЦ) з лагом у 3-и місяці позитивно (зі знаком «-») впливає на рівень резервування, а з лагом у 6-ть місяців – негативно (зі знаком «+»). Зазначене дає підстави стверджувати, що у

більш короткостроковій перспективі зростання ІСЦ свідчить про по-
жвавлення економіки та відповідно про зниження ризиків, однак
збільшення часового лагу до 6-ти місяців дає змогу оцінити зростання
ІСЦ як свідчення «перегріву» економіки та накопичення й зростання
ризикованості кредитних вкладень.

Рівень безробіття негативно впливає на показник ризику кредитних
вкладень банків України (зі знаком «+»), причому цей чинник є зна-
чущим з часовим лагом у 3-и та 6-ть місяців. Отже, рівень безробіття
є індикатором нестабільності економіки та спричиняє погіршення по-
казників платоспроможності позичальників банку, та протягом 3–6
місяців здатен значно впливати на показники ризику кредитної діяль-
ності банківських установ України.

Співвідношення кредитів до валового внутрішнього продукту по-
зитивно впливає на ризикованість кредитних операцій банків України.
Таким чином, можна стверджувати, що в період економічного підйому
(високі значення чинника), коли відбувалося накопичення ризиків,
співвідношення резервів до кредитів було мінімальним, а у кризовий
період скорочення обсягів кредитування (зменшення чинника) відбу-
валося збільшення показників ризикованості банків України.

Динаміка частки високоліквідних активів позитивно (зі знаком «-»)
впливає на рівень ризикованості кредитів, що надані українськими
банками. Тобто, коли банки проводять більш обережну політику по
розміщенню ресурсів (значення чинника максимальне), рівень ризику
знижується. Позитивний вплив динаміки співвідношення кредитів
клієнтам до чистих активів (зі знаком «-») пояснюється тим, що в роз-
рахунках використовувався показник чистих кредитів за вирахуванням
резервів; при зростанні резервів показник чистих активів зменшується.
Тому можна зробити висновок, що показник кредитної експансії не
завжди характеризує потенційний ризик кредитних операцій банків.
Аналогічно можна пояснити негативний (зі знаком «+») вплив показ-
ника динаміки співвідношення коштів клієнтів до кредитів з лагом в 1
місяць, оскільки динаміка показника пояснюється не лише зростанням/
зменшенням кредитної активності, але й розміром резервів.

Показник, який в усіх специфікаціях є значущим зі значним нега-
тивним впливом (зі знаком «+»), це динаміка частки чистої проблемної

заборгованості в портфелі, який також відображає якість кредитних операцій банків.

Динаміка співвідношення власного капіталу та чистих активів впливає позитивно (зі знаком «-») з лагом в 1 місяць. Указане можна пояснити тим, що банки передусім вирішують питання достатності власного капіталу, а при зростанні показника достатності зменшують ризик активних операцій.

Серед чинників кредитного ризику виділяють також присутність іноземного капіталу в банківській системі України – вважається, що прихід іноземних інвесторів став причиною агресивної кредитної політики вітчизняних банків. За результатами проведеного аналізу встановлено, що динаміка частки іноземного капіталу в статутному негативно (зі знаком «+») впливає на показник ризикованості кредитних вкладень банків України, хоча цей вплив є незначним та нелінійним – більшу точність демонструє степенева модель.

Для додаткової оцінки впливу чинника переходу на Міжнародні стандарти фінансової звітності на розмір резервів проаналізовано дані звітності 8-ми найбільших банків (Приватбанк, Райффайзен Банк Аваль, Ощадбанк, Укрексімбанк, Укрсоцбанк, Промінвестбанк, Перший український міжнародний банк, УкрСиббанк), частка яких на кредитному ринку України становить більше 50% протягом усього досліджуваного періоду. При проведенні дослідження було висунуте припущення, що перехід на МСФЗ призвів до зменшення розмірів резервування. Аналіз діяльності зазначених вище банків дозволив дійти висновку, що показник покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, є найбільш чутливим до змін порядку розрахунку та формування резервів.

Як свідчать результати проведеного аналізу, досліджувана сукупність банків є достатньо однорідною – коефіцієнт варіації виділених показників не перевищує 33%; при чому вибірка банків характеризується значно більшою однорідністю за показником динаміки коефіцієнта покриття протягом усього періоду, що розглядається; тобто, починаючи з 4-го кварталу 2012 року певний чинник вплинув на рівень покриття безнадійних позичок резервами приблизно однаково у діяльності усіх досліджуваних банків. Указане дає нам підстави зробити висновок, що пере-

хід на МСФЗ призвів до зменшення обсягів резервування передусім за позичками, які віднесено до найнижчої V-ої категорії якості.

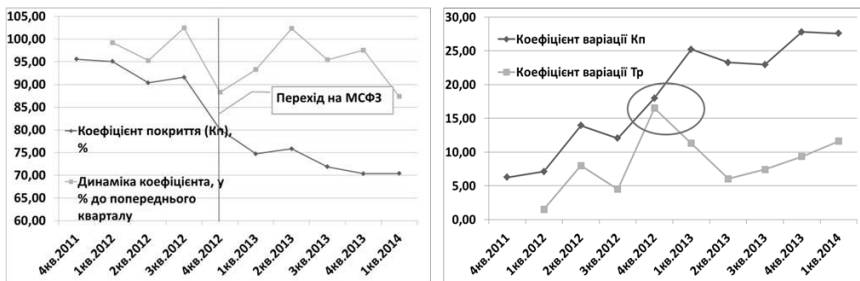

Рис. 4.1. Динаміка показника покриття резервами кредитної заборгованості, що віднесена до V-ої категорії якості, за період з 4 кв. 2011 р. по 1 кв. 2014 р. (розраховано за 11-ма найбільшими банками)

Джерело: авторська розробка

Вагомою передумовою накопичення банківських ризиків є циклічність економічного розвитку, зокрема, кредитні цикли зумовлюють виникнення такого джерела системного ризику банківського сектору економіки як кредитна експансія та зменшення левериджу. З погляду проведення емпіричного дослідження під кредитним циклом пропонуємо розуміти динаміку кредитних вкладень, яка зумовлюється періодичними (фазовими) коливаннями кредитних умов (пропозиція, попит, ставки, стандарти, вимоги до позичальників т.ін.) в економіці [173]. Як зазначалося в дослідженні, періоди зростання кредитної активності отримали назву «кредитна експансія», «надмірне зростання» або «кредитний бум», а періоди раптового падіння кредитної активності – «кредитний крах» (іноді його ще називають «баст» – від англ. «bust» – зламати, збанкрутувати), за яким, як правило, наступає період рецесії. На цій основі науковцями розроблені наукові підходи до визначення стадій кредитних циклів – періоди кредитної експансії (буму) характеризуються зростанням обсягів кредитування клієнтів на рівні 7%, а періоди рецесії визначаються зменшенням величини кредитування на 2% та більше [174]; водночас необхідно зазначити, що ці

результати стосуються розвинених країн, а ідентифікація епізодів надмірного зростання, яка б урахувала національну специфіку, потребує додаткового обґрунтування.

Варто додати, що до основних причини виникнення кредитних циклів відносять: рівень левериджу банків, який спричиняє прийняття надмірних ризиків; гарантії урядів у випадку погіршення ситуації; процеси глобалізації та лібералізація на фінансових ризиках. Додатково необхідно розмежувати основні причини виникнення кредитних циклів, які визначають їх типи [175,176]:

1. Зростання попиту, спричинене коливаннями у діяльності позичальників нефінансових секторів економіки. Такі буми пов'язані з фундаментальними економічними показниками (*economic fundamentals*) та не спричиняють накопичення та реалізації руйнівних обсягів системних ризиків.

2. Зростання пропозиції кредитних ресурсів, що спричинені змінами у банківському капіталі, ліквідності чи конкуренції. Такі кредитні буми є джерелом нарощення системного ризику – у цьому випадку виникають труднощі в узгодженні інтересів між принципалами (держателі банківських облігацій, платники податків) та агентами/посередниками (банківські менеджери, акціонери). Буми кредитної пропозиції (*credit supply booms*) спричиняють накопичення системного ризику внаслідок кореляції рівня ризику між окремими фінансовими посередниками, що призводить до виникнення бульбашки цін на активи (*asset-price bubbles*) у сфері нерухомості чи іншого виду активів. Така колективна поведінка може призвести до того, що навіть середні й малі посередники набуватимуть системного статусу, тобто виникне так звана ситуація «занадто багато, щоб збанкрутувати» (*too many to fail*).

Неефективне корпоративне управління, коли банківські менеджери максимізують лише вартість власного капіталу (незначна частка активів) внаслідок того, що їхня мотивація здійснюється залежно від рівня відносних показників ефективності цінних паперів банку також стало чинником прийняття надмірного ризику.

Варто зазначити, що відповідно до досліджень Міжнародного валютного фонду [177] лише третина кредитних бумів призводить до кранчів з подальшою рецесією. На нашу думку, наявність кредитного кранчу та глибина кризових явищ залежить від причини кредитного буму: так, перший напрям, як правило, не спричиняє руйнівного впливу на економіку;

у той час як у другому випадку кредитування може набувати спекулятивного характеру, не сприяючи розвитку економіки та призводячи до кранчів та рецесій. Для економіки кредитний кранч означає різке скорочення кредитних ресурсів, та, як найбільш ймовірний наслідок, скорочення темпів зростання чи навіть уповільнення розвитку [178].

Для ідентифікації періодів кредитного буму використовують так званий метод порогових значень/критеріїв (thresholds method). Метод порогових значень/критеріїв виділяє в динаміці досліджуваного показника циклічні та трендові компоненти. Відповідно до методу порогових значень, кредитний бум – це епізод, коли динаміка кредитування перевищує довгостроковий тренд більше, ніж установлене порогове значення [174].

Порогове значення, як правило, встановлюється залежно від країни (наприклад, залежно від груп країн за рівнем доходу). Пороги буму та його тривалості/дюрації визначаються пропорційно стандартному відхиленню кредиту країни протягом циклу; тобто кредитний бум віддзеркалює специфічну для країни «незвично» велику кредитну експансію.

Виділяють такі ключові характеристики кредитного буму:

- визначення (фіксація) події кредитного буму та її охоплення; нині виділяють більше 100 епізодів кредитних бумів, більше половини з яких наступили протягом останніх 20-ти років;
- значущість характеризує відхилення значення окремої події (буму) від середнього для групи;
- тривалість (дюрація) – період зростання кредитної активності до настання кранчу; у сучасних дослідженнях визначається як 4–5 років, у більш ранніх (до 1994 р.) – 6 років.

У дослідженні М. Тейлора та М. Щуларика авторами було визначено кількісні параметри стадій кредитних циклів для розвинених країн – періоди зростання (буму) характеризуються стійким зростанням кредитного ринку на рівні 7%, періоди падіння (рецесії) визначаються скороченням на 2% та більше (дослідження проводилося на прикладі 14 розвинених країн за останні 140 років).

Варто зауважити, що динаміка (темпи росту) кредитних вкладень не єдиний показник, що використовується для фіксації епізодів кредитного буму. Показники, що використовують для оцінки кредитних циклів: темпи росту кредитування недержавного сектора (кредити клієнтам); співвідношення кредитів до ВВП; кредити на душу населення.

Для ідентифікації епізоду кредитного буму використовують такий інструмент як фільтр Ходріка-Прескотта (Hodrick Prescott filter (HP filter)), уперше запропонований Ходріком та Прескоттом в 1980 р. як гнучкий метод визначення тренду, який нині широко використовується в макроекономічних дослідженнях. Фільтр Ходріка-Прескотта (НР-фільтр) – найбільш розповсюджений метод оцінки циклічних коливань, заснований на виокремленні циклічної складової у низці спостережень. Метод виходить із припущення, що динаміка (тренд) спостережень включає в себе трендову та циклічну складові:

$$x_t = g_t + c_t, \quad (4.1)$$

де x_t – спостереження; g_t – трендова складова; c_t – циклічна складова.

НР-фільтр базується на вирішенні проблеми (4.7.) методом найменших квадратів:

$$\sum_{t=1}^T (x_t - g_t)^2 + \lambda \sum_{t=2}^{T-1} [(g_{t+1} - g_t) - (g_t - g_{t-1})]^2 \quad (4.2)$$

Перша частина вимірює трендову складову, у той час як друга циклічну (згладжування). Варто зауважити наступне: якщо $\lambda = 0$, то теоретичний показник (розрахований за допомогою фільтру) дорівнює емпіричному, та, якщо $\lambda \rightarrow \infty$, то тренд прямує до лінійного. Як правило, використовують наступні значення λ :

- $\lambda=100$ для щорічних даних;
- $\lambda=1600$ для квартальних даних;
- $\lambda= 14400$ для щомісячних даних.

У кінцевому підсумку завдання зводиться до розрахунку й оцінки абсолютного чи відносного розриву (гепу) між фактичним спостереженням та отриманим у результаті застосування НР-фільтру:

$$gap_t = x_t - x_t^{HP} \quad (4.3)$$

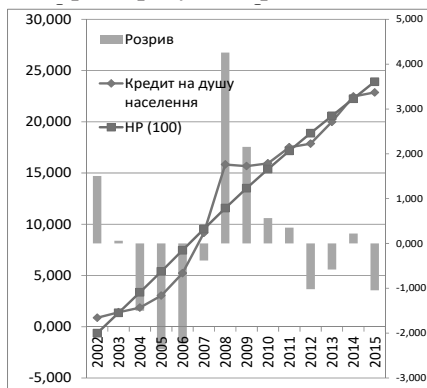
$$GAP_t = \frac{x_t - x_t^{HP}}{x_t^{HP}} \quad (4.4)$$

де gap_t – абсолютне відхилення фактичного значення від тренду;

GAP_t – відносне відхилення фактичного значення від тренду

Чим більше значення розриву, тим більшою є циклічна складова. Початок кредитної експансії (буму) асоціюється з перевищенням гепу встановленого порогового (граничного) значення, пик кредитного ци-

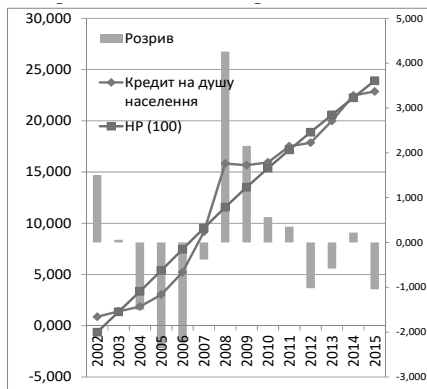
клу – з максимальним розривом. Варто зауважити, що порогове значення встановлюється емпіричним шляхом. Динаміку окремих показників, що характеризують кредитні цикли в Україні наведено на рис. 4.2.

4.2.1. Кредити на душу населення, тис. грн.

4.2.2. Темпи росту банківських позичок, у % річних

4.2.3. Темпи росту банківських позичок резидентам, у % до попереднього місяця

4.2.4. Темпи росту банківських позичок домогосподарствам, у % до попереднього місяця

Примітка: НР (λ) – фільтр Ходріка-Прескотта з $\lambda=100$ та $\lambda=14400$.

Рис. 4.2. Динаміка показників, що характеризують кредитні цикли в Україні протягом періоду 2003–1 півр. 2018 рр.

Джерело: авторська розробка за даними [7].

Як свідчать дані рис. 4.2.1. та 4.2.2., динаміка обох досліджуваних показників свідчить про наявність циклічних явищ у банківській системі України. Проте результати дещо відрізняються. На наш погляд, показник динаміки кредитних вкладень більш точно віддзеркалює кредитний цикл в банківському секторі економіки України. Отже, відповідно до проведеного аналізу ключові характеристики кредитного буму в Україні можна охарактеризувати наступним чином: визначення (фіксація) події кредитного буму припадає на 2005 рік; значущість характеризується показником максимального розриву, який припав на 2008 рік; тривалість (дюрація) останнього кредитного буму склала 4 роки.

На початку 2018 року спостерігається зростання обсягів банківського кредитування, а розрив між фактичним значенням та значенням фільтру Ходріка-Прескотта набуває позитивного значення. Водночас низькі темпи зростання та незначний розрив свідчать про відсутність серйозної загрози виникнення такого джерела системного ризику як кредитна експансія.

Варто зауважити, що серед причин кредитних циклів виділяють гіпотезу інституційної пам'яті. Відповідно до гіпотези інституційної пам'яті, здатність кредитних відділів адекватно оцінювати ризик та потенційні проблеми в майбутньому погіршується з плином часу з моменту їх останнього досвіду, пов'язаного зі зростанням проблемних кредитів [179]. Явище інституційної пам'яті є невід'ємною складовою кредитних циклів, якого неможливо уникнути, проте дотримання жорстких стандартів кредитних договорів дозволить пом'якшити його негативний ефект.

У процесі здійснення кредитної діяльності основним завданням кредитних менеджерів є прийняття дієвих заходів не для уникнення кредитних ризиків, а для розробки та своєчасного використання методів раціонального управління ними. Вказане створює необхідність формування відповідних концепцій управління процесами формування та використання резервів за кредитними операціями банків.

Кредитний ринковий ризик – це ризик, пов'язаний зі змінами, кризовими явищами в ринковому середовищі, певному регіоні чи державі функціонування суб'єкта кредитування та реалізації кредитної угоди, що можуть призвести до проблем платоспроможності як окремих позичальників, так і банку.

Кредитний ризик впливає на результати фінансової діяльності банку і залежно від обсягів втрат виділяють наступні зони кредитного

ризик: зона припустимого кредитного ризику, зона підвищеного кредитного ризику, зона критичного кредитного ризику та зона катастрофічного кредитного ризику [6, с. 57].

Зона припустимого кредитного ризику (значення імовірності від 0 до 0,2) – рівень втрат не перевищує розрахованого прибутку, банк забезпечує себе необхідним доходом і приймає на себе доцільний ризик.

У цій зоні можливе здійснення кредитних операцій, а банк ризикує тільки недоотриманням частини прибутку.

Зона підвищеного кредитного ризику (значення імовірності від 0,21 до 0,5) – рівень втрат дорівнює розрахованому прибутку. Втрати у цій зоні відшкодовуються прибутком банку.

Зона критичного кредитного ризику (значення імовірності від 0,51 до 0,75) – рівень втрат перевищує розмір прибутку, але не більш, ніж загальний обсяг розрахованого доходу. Такий рівень ризику неприйнятний, оскільки банк ризикує втратити кредитні ресурси, що сформовані за рахунок переважно залучених коштів.

Зона катастрофічного кредитного ризику (значення імовірності від 0,76 до 1). У цій зоні банк втрачатиме власні кошти, наслідком чого може бути його банкрутство.

Отже, викладене вище дозволяє дійти висновку, що показник віднесення банківської установи до тієї чи іншої зони повинен, з одного боку, містити в собі дані щодо отриманого рівня доходу та його достатності для покриття збитків від кредитної діяльності, з іншого боку, – інформацію щодо співвідношення можливих збитків та власного капіталу. На нашу думку вказаним вимогам задовольняє показник маржі, скорегованої на кредитний ризик, але по відношенню до власного капіталу (формули 4.5 та 4.6):

$$RAM_k = \frac{ЧПД - P}{СК} \times 100 \quad (4.5)$$

де RAM_k – маржа, скоригована на ризики (по відношенню до капіталу), %;

ЧПД – чистий процентний дохід;

P – чисті витрати на формування резервів за кредитними операціями;

СК – власний (статутний) капітал банку.

Рекомендований рівень показника складає 25–30%.

Водночас чистий процентний дохід за умови беззбиткової діяльності банківської установи повинен покривати також частину загально адміністративних та інших витрат, що забезпечують діяльність банку (формула 4.6):

$$RAMk1 = \frac{ЧПД - P - НПВ}{СК} \times 100, \quad (4.6)$$

$$НПВ = НПВз - НПД$$

де $RAMk1$ – маржа, скоригована на ризики та непроцентні витрати (по відношенню до капіталу), %;

$НПВз$ – загальна сума непроцентних витрат банківської установи;

$НПД$ – непроцентні доходи банку;

$НПВ$ – непроцентні витрати, які не покриваються непроцентними доходами.

Отже, по суті формула 4.6 відповідає показникові віддачі акціонерного (статутного) капіталу банківської установи: $RAMk1 = ROE$ (прибутковість/збитковість статутного капіталу). Банківська діяльність вважається прибутковою, якщо віддача статутного капіталу перевищує 10%.

Варто зазначити, що використання саме статутного капіталу в значеннику показників зумовлене низкою причин: по-перше, у сучасних умовах, розмір власного капіталу банків може бути від'ємним, що спотворюватиме результати розрахунків; по-друге, для виживання банківської установи важливе значення має саме величина статутного капіталу, яка використовуватиметься для покриття збитків, оскільки вже не враховує загальні резерви.

Залежно від рівня визначених показників пропонуємо виділення зон ризику в банківській системі України:

- позитивні значення $RAMk$ та ROE відповідають зоні припустимого кредитного ризику; при чому необхідним є дотримання умови додатного рівня прибутковості статутного капіталу, проте зменшення цього показника до рівня нижчого за 10% ($ROE \leq 10\%$) на тлі зменшення скоригованої на ризик маржі повинно стати чинником необхідності перегляду та корегування кредитної політики;

- якщо значення $RAMk \geq 0$, але ROE наближається до нульового значення, то банківська установа опиняється в зоні підвищеного кредитного ризику, коли втрати ще покриваються отримуваним прибутком, проте, якщо збитки не перевищують 1% від розміру власного капіталу, тому можуть бути покриті за умови подальшої прибуткової діяльності, наприклад, за рахунок розвитку банківських послуг, котрі є джерелом непроцентного доходу;
- у випадку, коли значення $RAMk$ наближається або незначним чином перевищує нульове значення, банк можна віднести до зони критичного кредитного ризику та при цьому ROE як правило вже сягає від'ємного рівня – чистого процентного доходу ще достатньо для покриття збитків від кредитної діяльності, але недостатньо для покриття непроцентних витрат;
- якщо ж діяльність банку характеризується від'ємними значеннями обох показників – скоригованої на ризик маржі та віддачі статутного капіталу, – він переходить до зони катастрофічного кредитного ризику, оскільки такі значення показників свідчать про отримання збитків, що зменшуватиме розмір акціонерного капіталу, причому значення показника збитковості капіталу вказує на те, яку частину капіталу банк втрачає.

Динаміку запропонованих автором показників та виділення зон кредитного ризику банківської системи України наведено на рис. 4.3.

Як свідчать дані рис. 4.3., банківська система України з початку досліджуваного періоду і до кінця 2008 року знаходилася у зоні припустимого кредитного ризику, отримуючи відносно низькі показники скоригованої маржі та прибутковості статутного капіталу в основному за рахунок нераціонального управління непроцентними втратами, що однак компенсувалося підвищеною дохідністю, а отже і ризиком, кредитних операцій.

Однак вже на початок 2009 року характеризується значним зниженням досліджуваних показників, проте їх рівень незначно нижчий рівня початку 2005 року. Значення показників прибутковості мають позитивне значення в основному за рахунок прибутку, заробленого банками протягом першого півріччя 2008 року та за рахунок збільшення фінансових показників унаслідок зниження курсу національної грошової одиниці. Проте варто зазначити, що позитивних вплив цих чинників

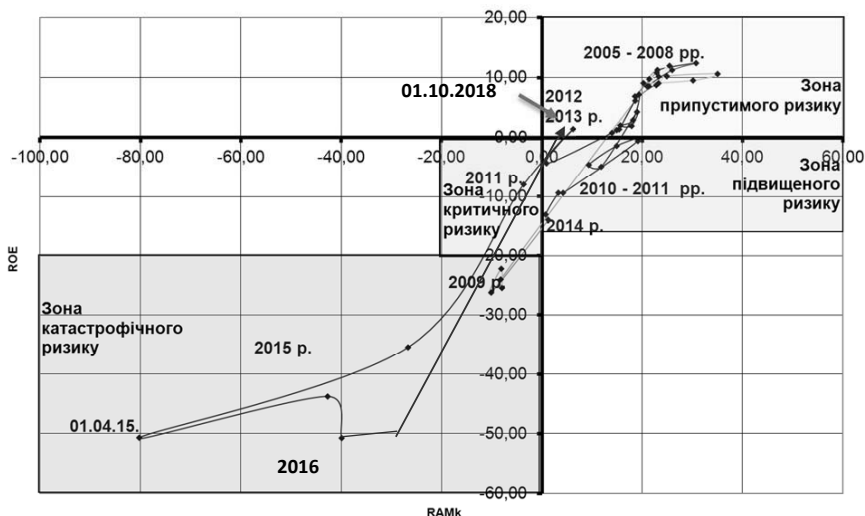

Рис. 4.3. Розподіл зон кредитного ризику та динаміка показників ризику банківської системи України за період 2005–01.09.2018 рр.

Джерела для складання: [7]

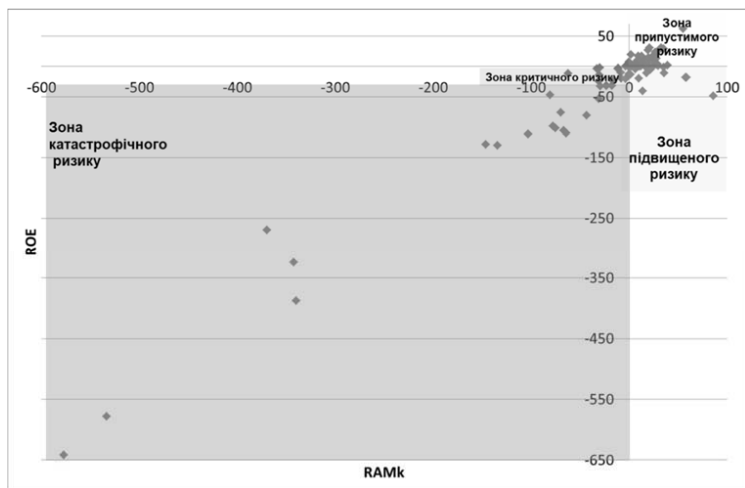
було нівельовано в першому кварталі 2009 року, коли за результатами проведених розрахунків банківська система одразу потрапляє до зони катастрофічного ризику. Найгірші результати маємо за підсумками 2009 року (станом на 01.01.2010), але вже з початку 2010 року спостерігаємо тенденцію до поступового переходу до зони підвищеного ризику, хоча визначену тенденцію ще не можна вважати стійкою. За результатами проведеного аналізу можна дійти висновку, що значні негативні результати роботи банківської системи України зумовлені кредитним ризиком унаслідок зростання витрат на формування спеціальних резервів, а призупинення кредитної діяльності і, відповідно, подальшого збільшення резервів за позичками спричинили незначне покращання досліджуваних показників та перехід банківської системи з зони катастрофічного до підвищеного рівня кредитного ризику в 2010 році. В 2011 р. банки незначним чином покращують свої показники – рівень скоригованої на ризик маржі зростає, а негативний рівень віддачі активів зменшується. Водночас позитивна динаміка у цей період не виглядає стабільною.

Разом з тим, протягом 2012–2013 рр. банки покращили рівень досліджуваних показників, а система в цілому характеризувалася припустимим рівнем кредитного ризику, хоча значення прибутковості власного капіталу в 2012–2013 рр. знаходилося на мінімальному рівні та перевищувало 3%. Отже, протягом цього періоду запасу фінансової стійкості в банках було недостатньо, а перехід до зони підвищеного ризику залишався досить імовірним.

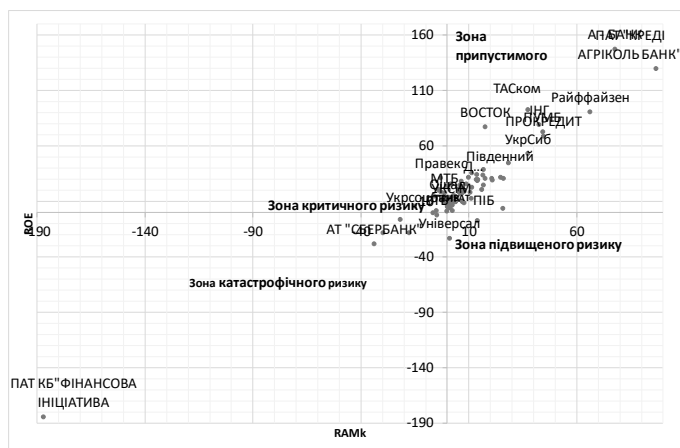
Крім того, варто зауважити щодо змін у порядку резервування за кредитними операціями саме у цей період [180], що мало значний вплив на розмір сформованих банками України резервів.

Зазначене вище зумовило те, що при перших ознаках економічної нестабільності діяльність банків стала збитковою і вже на початку 2014 року кредитна діяльність банківського сектора економіки України характеризувалася підвищеним рівнем ризику. Відсутність покращання стану зовнішнього середовища призвело до переходу системи банків України до зони критичного ризику станом на початок 3-го кварталу 2014 року із незначними від'ємними значеннями обох досліджуваних показників. Проте вже на початку 2015 року діяльність банківської системи України характеризується катастрофічним рівнем кредитного ризику – у випадку реалізації очікуваних кредитних ризиків капітал банків зменшиться вдвічі. Така ситуація зберіглася й в 2016–1 пол. 2017 року, проте вже з кінця 2017 року діяльність банківського сектору економіки України стає прибутковою. Поступово до вересня 2018 року (01.01.2018) кредитна діяльність банків України переміщується до зони припустимого ризику. Зазначене дає підстави припустити, що пік максимальних збитків для банківського сектору минув. Ураховуючи умови циклічності економічного розвитку та незначні темпи приросту кредитних вкладень банків, можна дійти висновку, що на сьогоднішній день банківський сектор знаходиться у фазі, яку можна охарактеризувати як «дно» та, у випадку відсутності суттєвих зовнішніх та внутрішніх шоків, переходитиме у фазу поживлення.

Варто зауважити, що в 2015–2018 рр. показники розраховано лише за платоспроможними банками. Оцінити показники за окремими банками, у тому числі й такими, що визнані неплатоспроможними, станом на 01.10.2015 р. та на 01.10.2018 р. дозволяють дані рис. 4.4.

4.4.1. Станом на 01.10.2015 р.

4.4.2. Станом на 01.10.2018 р.

Рис. 4.4. Розподіл зон кредитного ризику банківської системи України серед банків станом на 01.10.2015 р. та 01.01.2018 р.

Джерело: авторська розробка за даними [7].

Як свідчать дані рис. 4.4.1, до зони катастрофічного ризику станом на 01.09.2015 р. потрапили 30-ть банків. При чому значення скоригованої на ризик маржі, яке менше -100% мають 9 банків: ВТБ Банк, Інтеграл Банк, Радикал банк, банк «Капітал», банк «Фінанси та Кредит», банк «Фінансова ініціатива», Державний Укрксімбанк, банк «Кредит Дніпро», та «Астра банк». Водночас лише Інтеграл Банк, Радикал банк, банк «Капітал», банк «Фінанси та Кредит», банк «Фінансова ініціатива» віднесено до неплатоспроможних. Варто зазначити, що до причин збиткової роботи банківської установи фахівці банківської справи відносять саме механізм формування резервів за кредитними операціями банківських установ та можливі наміри щодо скорочення обсягів діяльності на території України.

Також до зони катастрофічного ризику, але зі меншими від'ємними значенням маржі, потрапили такі банки I-ої групи: Промінвестбанк, Сбербанк Росії, ОТП Банк, Укрсоцбанк, ПУМБ та Райффайзен банк «Аваль».

Як свідчать дані рис. 4.4.2., протягом 3-ох років ситуація суттєво змінилася. Діяльності більшості банків України в поточному році характеризується припустимим рівнем ризику. В зону катастрофічного ризику потрапив банк «Фінансова ініціатива», який нині визнано неплатоспроможним. Також катастрофічний ризик мають такі найбільші банки з іноземним капіталом – це «Сбербанк» та «ВТБ банк».

Варто зауважити, що кредитний ризик є визначальним чинником погіршення фінансової стійкості банків України, проте можливості підтримки платоспроможності визначаються ще й наступним:

- фінансова стабільність банківської установи залежить не тільки від ступеню ризиків активних (зокрема і кредитних) операцій, але й від можливості та бажання акціонерів збільшувати капітал банківської установи у вигляді додаткової емісії чи залучення субординованого боргу для підтримання його достатності та нормативів Національного банку України, що ми не можемо прогнозувати лише за даними фінансової звітності;
- банки можуть маніпулювати показниками своєї фінансової звітності, зокрема за рахунок переформування (для зменшення податку на прибуток чи отримання допомоги з боку НБУ) чи недоформування

резервів за кредитними операціями (для покращання фінансових результатів та показників ризику), що відповідно й спотворює фінансовий стан банківських установ у їх фінансовій звітності.

Запропоновані підходи до оцінки впливу кредитних ризиків мають низку серйозних переваг, оскільки дозволяють попередити негативний вплив кризових явищ на банківську систему країни за рахунок випереджаючого реагування центрального банку залежно від динаміки показників та дозволяють проводити антициклічне регулювання банківського сектору економіки України.

4.2. Управління кредитним ризиком банку при обслуговуванні позичальників корпоративного сектору економіки

Кредитна діяльність банківських установ пов'язана з чинниками випадковості, неповноти інформації (невизначеності), тобто з ризиком. Слід зазначити, що саме кредитний ризик є найбільш загрозливим серед основних банківських ризиків. Зважаючи на те, що для банківських установ України кредитна діяльність є основним видом діяльності, головне значення у сучасних умовах набуває проблема формування стратегії управління кредитним ризиком.

На нашу думку, стратегія управління ризиком повинна ґрунтуватися на системному підході, застосовувати такий метод моделювання, який би охоплював як можна більше факторів впливу, щоб ефективність та точність розрахунків була найбільшою. Максимально наближене до реальності врахування дії відповідних чинників на рівень ризику дозволить найбільш точно оцінити можливі втрати банку та визначити необхідний для стабільної діяльності банку розмір резервування.

Серед підходів, які дозволяють розширити можливості моделювання складних економічних процесів, варто відзначити побудову нелінійних моделей, які пов'язані із застосуванням теорії нечітких множин і нейронних мереж. Практичне використання таких моделей є дуже актуальним у реальних умовах при відсутності достовірних даних,

неповній і нечіткій статистичній інформації про об'єкт, складних нелінійних залежностях виходів від входів системи.

В основі нейронечітких технологій лежить поєднання двох принципово різних математичних конструкцій: нейронних мереж і нечіткої логіки. Поєднання цих двох методів є об'єднанням здібностей до навчання нейронних мереж із наочністю і легким інтерпретуванням нечітких правил «якщо-то», що дозволяють легко формалізувати за допомогою нечіткої логіки експертну інформацію про закономірності, виявлені у відносно малих вибірках наявних експериментальних даних. Ефективність нейронечіткого підходу особливо виразно проявляється тоді, коли процеси є досить складними для аналізу за допомогою класичних кількісних методів або коли джерела інформації інтерпретуються якісно, неточно або невизначено, тобто коли процеси є слабо структурованими. Тому вважаємо доцільним застосувати нейронечіткий підхід для побудови інтелектуальної інформаційної системи підтримки банківських рішень при наданні позичок суб'єктам корпоративного сектору економіки.

Базове правило виводу типу «якщо – то» називається нечіткою імплікацією, що приймає форму «if X is A then Y is B», де A та B – це лінгвістичні значення, ідентифіковані нечітким способом через відповідні функції приналежності для змінних X і Y.

Нечітке міркування – це процедура, яка дозволяє визначити заключення, що виходить з множини правил «якщо – то». Така множина при N змінних X_i може прийняти вид if (X_1 is A_1) and (X_2 is A_2) and ... (X_N is A_N) then Y is B.

Змінні $X_1, X_2, \dots, X_N$ утворюють N-мірний вхідний вектор $\vec{x}$, що складає аргумент умови, в якому $A_1, A_2, \dots, A_N$ та B позначають величини відповідного коефіцієнта приналежності $\mu_A(x_i)$ і $\mu_B(y)$:

$$\mu_A(\vec{x}) = \min(\mu_A(x_i)), i = 1, \dots, N, (4.7)$$

$$\mu_{A \rightarrow B} = \min\{\mu_A(\vec{x}), \mu_B(y)\} (4.8).$$

Елементи теорії нечітких множин, правила імплікації і нечітких міркувань утворюють систему нечіткого висновку. В ній можна виділити безліч нечітких правил, що використовуються в системі, базу даних, що містить описи функцій приналежності, а також механізм

висновку і агрегації, який формується правилами імплікації, що вживаються. Як вхідні і вихідні сигнали виступають величини, що вимірюються, однозначно зіставляючи вхідним значенням відповідні вихідні значення.

Для забезпечення взаємодії безлічі цих двох видів вводиться нечітка система з фаззифікатором (перетворювачем безлічі вхідних даних у нечітку множину) на вході і дефаззифікатором (перетворювачем нечітких множин у конкретне значення вихідної змінної) на виході. Структура системи проказана на рис. 4.5.

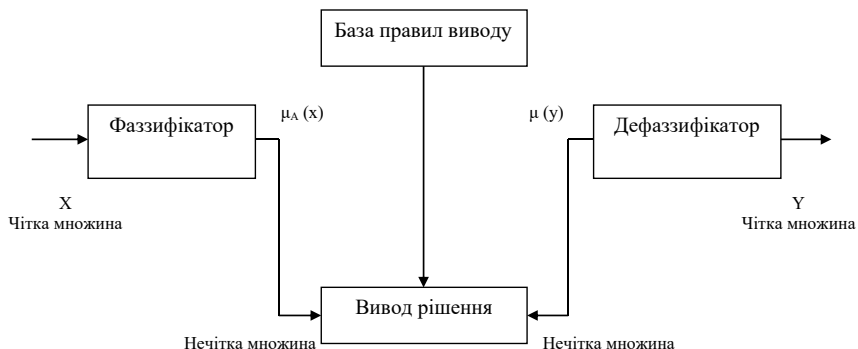

Рис. 4.5. Структура нечіткої системи з фаззифікатором та дефаззифікатором[181]

Описувана система висновку називається системою Мамдани-заді.

В моделі Мамдани-заді присутні наступні оператори:

- оператор логічного або арифметичного додання для визначення результату χ чого рівня активації, в якому враховуються всі компоненти вектора умови;
- оператор логічного або арифметичного додання для визначення значення функції приналежності для всієї імплікації $A \rightarrow B$;
- оператор логічної суми як агрегатор рівнозначних результатів імплікації багатьох правил;
- оператор дефаззифікації, трансформуючої нечіткий результат $\mu(y)$ в чітке значення вихідної змінної Y .

Фаззифікатор перетворює N -мірний вхідний вектор $[\bar{x} = x_1, x_2, \dots, x_N]^T$ у нечітку множину A , що характеризується функцією приналежності $\mu_A(x)$ з чіткими змінними. Дефаззифікатор трансформує нечітку множину в повністю детерміноване точкове рішення Y . Нечітка множина представляє залежність $\mu(y) = \mu_{A \rightarrow B}(y)$ як функцію від вихідної змінної Y . Перетворення цієї множини в єдине точкове рішення можливо багатьма способами. В побудованій системі використовувався метод дефаззифікації у формі вибору максимального з максимальних значень Y , тобто точний вихід – це найбільше із значень змінної Y , в яких $\mu(y)$ досягає максимального значення.

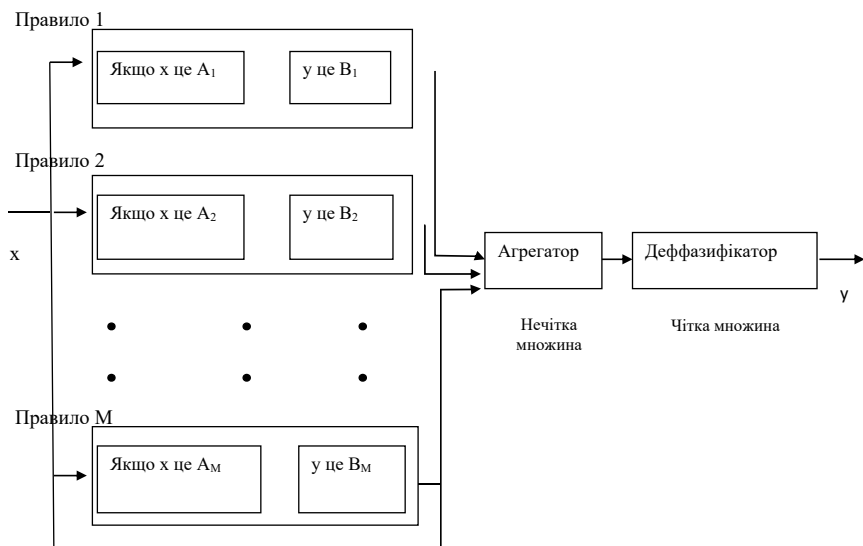

Рис. 4.6. Організація виводу в нечіткій системі при наявності M правил виводу [181]

Одним із основних способів оцінки кредитного ризику є оцінка фінансового стану, визначення класу потенційного позичальника.

Практично усі існуючі методи оцінки фінансового стану позичальника мають недоліки, що свідчить про їх недосконалість. Більшість статистичних методів недоцільні через їх пристосованість до умов

розвинутої ринкової економіки, а логіко – імовірнісне моделювання не дає змоги кількісно оцінити рівень кредитного ризику.

Недоліком методу фінансових коефіцієнтів є присутність суб'єктивного фактору (труднощі при оцінці фінансового стану позичальника, коли рівень частини показників відповідає нормі, а частини – ні).

Отже, для вирішення проблеми треба розробити таку модель, яка була б адекватна сучасним умовам та відповідала вимогам нормативних актів Національного банку України. На думку Титової Н. А. та Останової Н. А., такою є модель підтримки прийняття рішень на основі визначення класу надійності клієнта за допомогою апарата нечіткої математики [182].

Підходи до побудови нелінійних моделей оцінки фінансового стану підприємств, які пов'язані із застосуванням теорії нечітких множин і нейронних мереж дозволяють розширити можливості моделювання складних економічних об'єктів, процесів, що є дуже актуальним у реальних умовах погіршення економічного становища, коли дуже чітко проявляються основні недоліки інфраструктурного забезпечення діяльності економічних агентів, а саме: відсутність достовірних даних; неповна і нечітка статистична інформація про об'єкт, складні нелінійні залежності виходів від входів системи.

Для побудови математичної моделі оцінки залежності рівня кредитного ризику комерційного банку щодо позичальника від факторів – показників його кредитоспроможності необхідно враховувати теорію фінансового аналізу та вимоги нормативних документів НБУ. Виходячи з цього, основними факторами (вхідними змінними), що найбільш впливають на кредитний ризик обрано і формалізовано такі:

- кількісні (y_1 – коефіцієнт миттєвої ліквідності, y_2 – коефіцієнт поточної ліквідності, y_3 – коефіцієнт загальної ліквідності, y_4 – коефіцієнт маневреності власних коштів, y_5 – коефіцієнт фінансової незалежності, y_6 – рентабельність активів, y_7 – рентабельність продажу);
- якісні – які формуються на основі експертних оцінок (y_8 – термін функціонування підприємства, y_9 – ринкова позиція підприємства, y_{10} – ефективність управління підприємством).

Вихідну змінну – оцінку рівня кредитного ризику – позначимо через Y .

Розглянемо модель оцінки рівня кредитного ризику банку щодо позичальника в залежності від змінних $y_1, y_2, \dots, y_{10}$ у загальному вигляді:

$$Y=f(y_1, y_2, \dots, y_{10}) \quad (4.9)$$

На рис. 4.7. наведено структурну модель діагностики фінансового стану, яка враховує кількісні та якісні параметри.

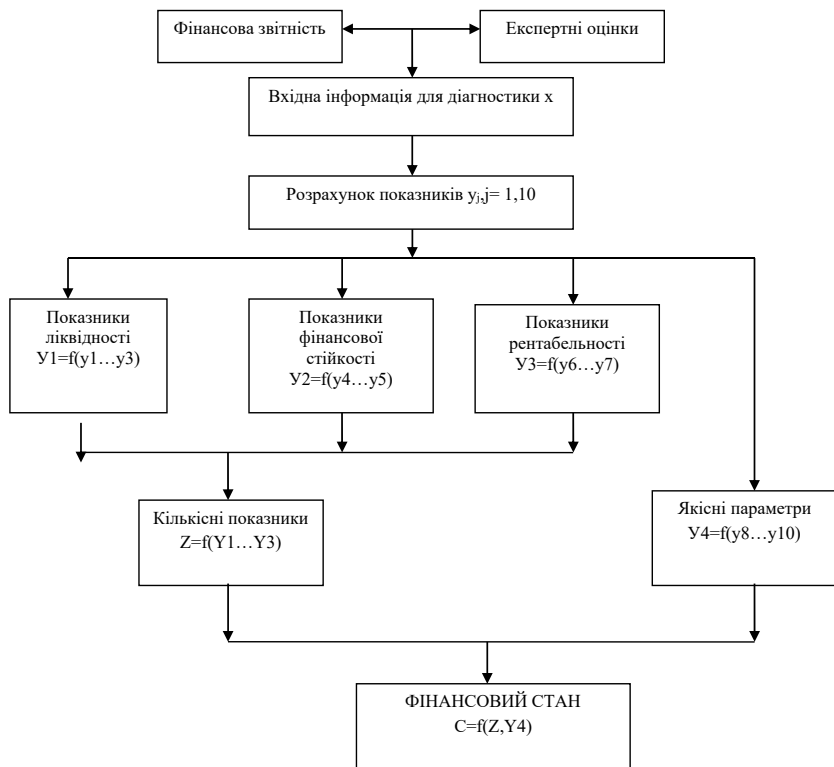

Рис. 4.7. Структурна модель діагностики фінансового стану позичальників корпоративного сектору

Модель діагностики фінансового стану, зображену на рис. 4,6., можна розглядати як нейронечітку мережу типу багатoshарового персептрону з одним внутрішнім шаром. На рис. 4.8. зображено дерево

логічного виводу, де прямокутником окреслені вхідні, перехідні та вихідні параметри, які, незалежно від своєї природи, розглядаються як лінгвістичні змінні, що задані на своїх універсальних множинах і оцінюються з допомогою нечітких термів.

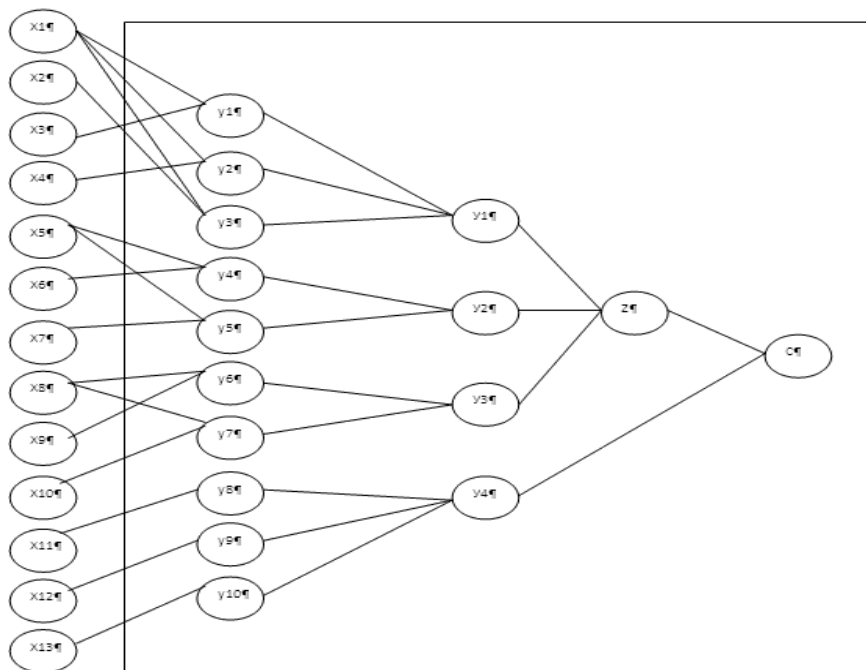

Рис. 4.8. Дерево логічного виводу

Вхідним даним X відповідають наступні значення:

- X1 – поточні зобов’язання (рядок 1695 форми № 1);
- X2 – оборотні активи (рядок 1195 форми № 1);
- X3 – грошові кошти та їх еквіваленти (рядок 1165 форми № 1);
- X4 – монетарні оборотні активи (рядки 1160 та 1165 форми № 1);
- X5 – величина власного капіталу (рядок 1495 форми № 1);
- X6 – величина необоротних активів (рядок 1065 форми № 1);
- X7 – величина залучених коштів (рядки 1595 та 1695 форми № 1);

- X8 – величина чистого прибутку підприємства (рядок 2350 форми № 2);
- X9 – величина сукупних активів підприємства (рядок 1200 форми № 1);
- X10 – величина чистих продажів підприємства (рядок 2000 форми № 2);
- X11 – термін функціонування підприємства (експертна оцінка);
- X12 – ринкова позиція підприємства (експертна оцінка);
- X13 – ефективність управління підприємством (експертна оцінка);

Для побудови інформаційної системи аналізу фінансового стану юридичної особи, яка зображена на рис. 4.7. необхідно сформувати блоки нечіткого висновку для кожної групи показників.

Формування блоку нечіткого висновку здійснюється за допомогою прикладної програми Fuzzy Logic, яка входить до програмного комплексу Matlab.

Формування діапазонів, в яких змінюються вхідні змінні(y), с подальшою розбивкою (у відповідності до матриці визначення рейтингів фінансово-економічних показників яка застосовується у банку) на декілька частин (термів), що відповідають лінгвістичним оцінкам слабкий (C), задовільний (З), високий (В) та побудовою правил нечіткого висновку, при якому діапазон вихідної змінної (Y) розбивається на терми невисокий (Н), середній (Ср), добрий (Д) для групи показників ліквідності (Y1) наведено в таблиці 4.2.

Значення лінгвістичних термів відповідним числовим величинам показника Y1 розраховано умовно.

Таблиця 4.2.

Правила нечіткого висновку для Y1

Показники/ лінгвістичні терми	Слабкий (C)	Задовільний (З)	Високий (В)
y 1	від 0.0 – до 0.016	від 0.017 до 0.032	більше 0.032
y 2	від 0.0 – до 0.20	від 0.21 до 0.40	більше 0.40
y 3	від 0.0 до 0.48	від 0.49 до 0.96	більше 0.96

Закінчення табл. 4.2

Показники/ лінгвістичні терми	Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
Нечітка база знань для показника У1			
Якщо	Та	Та	То
$y_1 - C$	$y_2 - C$	$y_3 - C$	$U_1 - H$
$y_1 - C$	$y_2 - C$	$y_3 - З$	$U_1 - H$
$y_1 - C$	$y_2 - C$	$y_3 - В$	$U_1 - Cp$
$y_1 - C$	$y_2 - З$	$y_3 - C$	$U_1 - H$
$y_1 - C$	$y_2 - В$	$y_3 - C$	$U_1 - Cp$
$y_1 - C$	$y_2 - З$	$y_3 - З$	$U_1 - Cp$
$y_1 - C$	$y_2 - З$	$y_3 - В$	$U_1 - Д$
$y_1 - З$	$y_2 - З$	$y_3 - C$	$U_1 - Cp$
$y_1 - В$	$y_2 - В$	$y_3 - З$	$U_1 - Cp$
$y_1 - В$	$y_2 - В$	$y_3 - В$	$U_1 - Д$
U_1	невисокий (H)	середній (Cp)	добрий (Д)
	від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6

У таблиці 4.2. складено мінімально необхідну частину бази нечітких знань необхідну для побудови системи нечіткого висновку для показника U_1 за допомогою програми Fuzzy Logic.

Представимо аналітичну форму запису квазідзвоноподібних функції належності нечітких термів як входних, так і вихідної змінної (U_1), що схематично зображено нарис. 4.9.

$$\mu^T(y) = 1 / (1 + ((y - b^T) / c^T)^2) \quad (4.10)$$

де T – лінгвістичний терм із множини (С, З, В) можливих термів входних змінних y_1, y_2, y_3 , та з множини (H, Cp, Д) для вихідної функції U_1 ; c – коефіцієнт концентрації – розтягування квазідзвоноподібної функції належності; b – координата максимуму функції ($\mu^T(b) = 1$).

За допомогою програми Fuzzy Logic побудуємо нечітку модель для показника U_1 на основі правил нечіткого висновку наведеного в табл. 4.2. з використанням квазідзвоноподібних функції приналежності, яка задається рівнянням (10). Вид графіків функції належності для входних змінних y_1, y_2, y_3 – наведено на рис. 4.9.

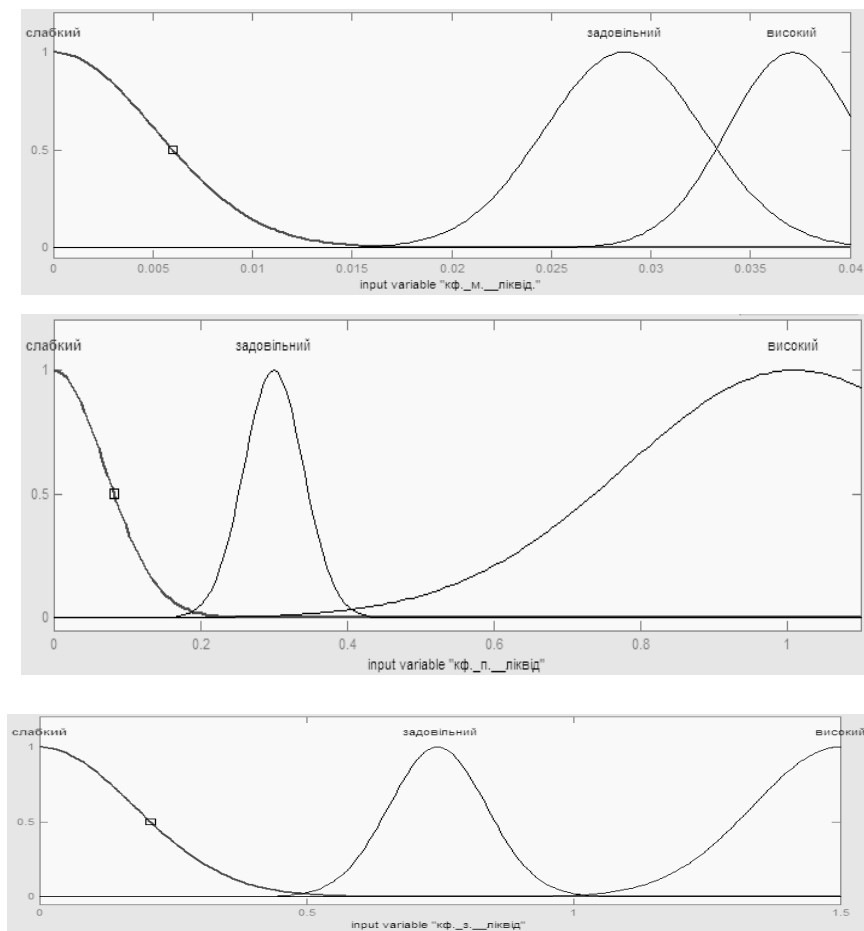

Рис. 4.9. Вид функції належності для входних змінних y_1 , y_2 , y_3

Існуюча форма функції приналежності задається у відповідності до обраного інтервалу визначення лінгвістичних термів.

У табл. 4.3. наведено контрольні значення входних та вихідних векторів, які допомагають здійснити оцінку адекватності визначених правил та форми функції приналежності.

Таблиця 4.3.

Аналіз адекватності побудованої нечіткої моделі для показника У1

Показники/Значення			
y ¹	0.0 (C)	0.018 (З)	0,04 (В)
y ²	0.0 (C)	0.68 (З)	0,5 (В)
y ³	0.0 (C)	0.50 (З)	1,1 (В)
У1	0.22 (Н)	1.5 (Ср.)	2.55 (Д)

Числові значення для вхідних показників вибиралися із відповідних числових інтервалів, які відповідають тому чи іншому лінгвістичному терму, та перевірялося значення вихідного показника на відповідність терму. Аналіз даних табл. 4.3. свідчить, що побудована система нечітких правил та форма функції належності загалом видає досить точні з лінгвістичної точки зору значення. У табл. 4.4. наведено мінімально необхідна база правил нечіткого виводу для показника У2.

Таблиця 4.4.

Правила нечіткого висновку для У2

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (C)	Задовільний (З)	Високий (В)
у 4		від 0.0 – до 0.20	від 0.21 до 0.40	більше 0.40
у 5		більше 10.0 – до 8.0	від 7.0 до 3.0	від 2.0 до 0.0
Нечітка база знань для показника У2				
Якщо		Та		То
1	у 4 – C	у 5 – C		У2 – Н
2	у 4 – C	у 5 – З		У2 – Ср.
3	у 4 – C	у 5 – В		У2 – Ср.
4	у 4 – З	у 5 – C		У2 – Н
5	у 4 – З	у 5 – З		У2 – Ср.
6	у 4 – З	у 5 – В		У2 – Д
7	у 4 – В	у 5 – C		У2 – Н

Закінчення табл. 4.4

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
8	у 4 – В	у 5 – 3		У2 – Ср.
9	у 4 – В	у 5 – В		У2 – Д
У2		невисокий (Н)	середній (Ср)	добрий (Д)
		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6

Аналогічним чином, як було зазначено для показника У1 будується нечітка модель для показника У2.

У табл. 4.5. наведено контрольні значення вхідних та вихідних векторів, які допомагають здійснити оцінку адекватності визначених правил та форми функції приналежності.

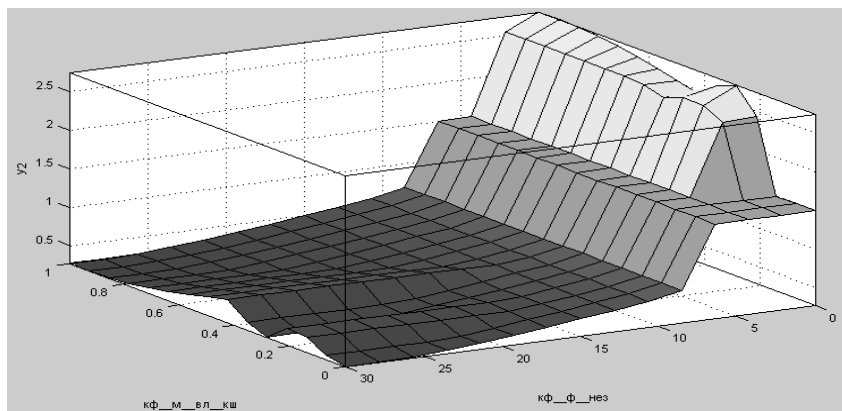
Таблиця 4.5.

**Аналіз адекватності побудованої нечіткої моделі
для показника У2**

Показники/Значення			
у4	0.10 (С)	0.30 (З)	0,5 (В)
у5	20.0 (С)	5.00 (З)	1,0 (В)
У2	0.37 (Н)	1.5 (Ср.)	2.52 (Д)

Аналіз даних табл. 4.5. свідчить про прийнятний рівень побудови нечіткої моделі. Завдяки тому, що показник У2 має лише два вхідних значення, з'являється можливість побудови тривимірного графіку залежності, який наведено на рис. 4.9.

Аналіз графіку на рис 4.10. свідчить про деяке переважання показника у5 (коефіцієнт фінансової незалежності) над показником у4 (коефіцієнт маневрування власних коштів), це пояснюється наявністю правила №6 яке не симетричне правилу №8, що загалом відображає бачення того, що більш вагомим показником фінансової стійкості підприємства є саме співвідношення залученого та власного капіталів.

Рис. 4.10 Тривимірний графік залежності показника Y_2

У табл. 4.6. наведено мінімально необхідна база правил нечіткого виводу для показника Y_3 .

Таблиця 4.6

Правила нечіткого висновку для Y_3

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
у 6 (АКТ)		від 0.0 – до 0.016	від 0.017 до 0.032	більше 0.032
у 7 (ПРОД)		від 0.0 – до 0.024	від 0.025 до 0.048	більше 0.048
Нечітка база знань для показника Y_3				
Якщо		Та		То
1	у 6 – С	у 7 – С		Y_3 – Н
2	у 6 – С	у 7 – З		Y_3 – Н
3	у 6 – С	у 7 – В		Y_3 – Ср.
4	у 6 – З	у 7 – С		Y_3 – Н
5	у 6 – З	у 7 – З		Y_3 – Ср.
6	у 6 – З	у 7 – В		Y_3 – Ср.
7	у 6 – В	у 7 – С		Y_3 – Ср.
8	у 6 – В	у 7 – З		Y_3 – Ср.

Закінчення табл. 4.6

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
9	у 6 – В	у 7 – В		УЗ – Д
УЗ		невисокий (Н)	середній (Ср)	добрий (Д)
		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6

У табл. 4.7 наведено контрольні значення вхідних та вихідних векторів.

Таблиця 4.7

Аналіз адекватності побудованої нечіткої моделі для показника УЗ

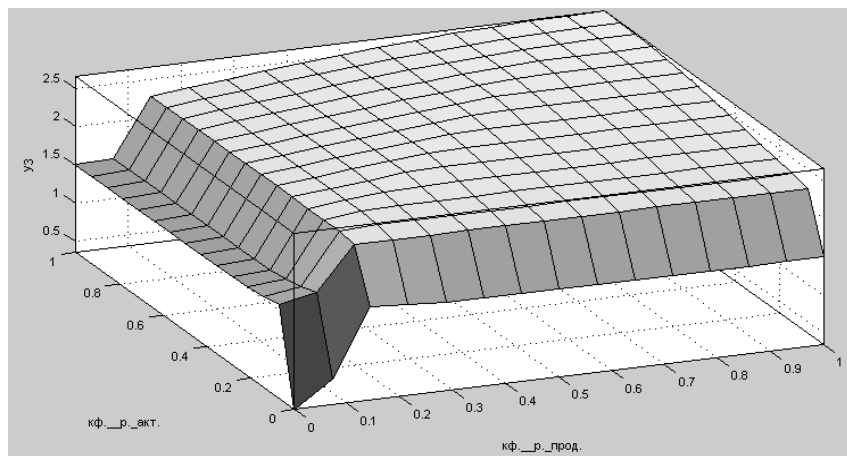
Показники/Значення			
у 6 (АКТ)	0.01 (С)	0.025 (З)	0,5 (В)
у 7 (ПРОД)	0.015 (С)	0.035 (З)	0,5 (В)
УЗ	0.4 (Н)	1.52 (Ср.)	2.52 (Д)

Аналіз табл. 4.7. свідчить про прийнятний рівень побудови нечіткої моделі. Тривимірний графік залежності для показника УЗ наведено на рис. 4.11.

Аналіз рис. 4.11. показує дуже широкий розподіл показника УЗ для значення лінгвістичного терму «Добрий». Із чого можливо зробити висновок про дуже значну питому вагу (більше 90%) зазначеного вище терму в полі загального розподілу.

Побудова системи нечіткого висновку першого порядку, дає змогу у відповідності до структурної моделі діагностики фінансового стану зазначеної на рис. 4.7. перейти до побудови теоретичної нечіткої моделі для показників групи Z (У1, У2, У3). При побудові моделі вищого рівня, лінгвістичні терми для показників У1, У2, У3 змінюються на лінгвістичні терми нижчого рівня (група показників у), а параметру Z ставляться у відповідність система термів для колишніх показників Z.

У табл.4.8. представлена модель нечіткого висновку для кількісних показників групи Z.

Рис. 4.11. Тривимірний графік залежності показника U_3

Пріоритет показників розташований у відповідності до вагових коефіцієнтів, згідно методик оцінки кредитоспроможності клієнтів вітчизняних банків наведено в табл. 4.9.

Таблиця 4.8.

Модель нечіткого висновку для кількісних показників групи Z

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (C)	Задовільний (З)	Високий (В)
У1		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	більше 1.6
У2		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	більше 1.6
У3		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	більше 1.6
Нечітка база знань для показника Z				
	Якщо	Та	Та	То
1	У1 – C	У2 – C	У – C	Z – Н
2	У1 – C	У2 – C	У – З	Z – Н
3	У1 – C	У2 – C	У3 – В	Z – Н
4	У1 – C	У2 – З	У3 – C	Z – Н

Закінчення табл. 4.8

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
5	У1 – С	У2 – З	У3 – З	З – Ср.
6	У1 – С	У2 – З	У3 – В	З – Ср.
7	У1 – С	У2 – В	У3 – С	З – Н
8	У1 – С	У2 – В	У3 – З	З – Ср.
9	У1 – С	У2 – В	У3 – В	З – Ср.
10	У1 – З	У2 – С	У3 – С	З – Н
11	У1 – З	У2 – С	У3 – З	З – Ср.
12	У1 – З	У2 – С	У3 – В	З – Ср.
13	У1 – З	У2 – З	У3 – С	З – Ср.
14	У1 – З	У2 – З	У3 – З	З – Ср.
15	У1 – З	У2 – З	У3 – В	З – Ср.
16	У1 – З	У2 – В	У3 – С	З – Ср.
17	У1 – З	У2 – В	У3 – З	З – Ср.
18	У1 – З	У2 – В	У3 – В	З – Д.
19	У1 – В	У2 – С	У3 – С	З – Н
20	У1 – В	У2 – С	У3 – З	З – Ср.
21	У1 – В	У2 – С	У3 – В	З – Д
22	У1 – В	У2 – З	У3 – С	З – Ср.
23	У1 – В	У2 – З	У3 – З	З – Д
24	У1 – В	У2 – З	У3 – В	З – Д
25	У1 – В	У2 – В	У3 – С	З – Д
26	У1 – В	У2 – В	У3 – З	З – Д
27	У1 – В	У2 – В	У3 – В	З – Д
Z		невисокий (Н)	середній (Ср)	добрий (Д)
		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	більше 1.6

Таблиця 4.9

Вагові коефіцієнти вхідних показників

Найменування групи показників	Питома вага, %
Показники ліквідності	48,28
Показники фінансової незалежності	27,59
Показники рентабельності	24,14
Всього	100,00

Аналіз даних табл. 4.9 свідчить про майже дворазове переважання групи показників ліквідності над групами показників фінансової незалежності та рентабельності.

Для можливості побудови кінцевої моделі нечіткого висновку необхідно ще задати правила нечіткого висновку для показників групи У4. Якісний показник даної групи мають однакові вагові коефіцієнти та визначаються на основі експертних висновків аналітичних підрозділів банку. В нижченаведеній табл. 4.10. сформована система нечіткого висновку для показника групи У4.

Таблиця 4.10

Правила нечіткого висновку для якісних показників моделі

Показники/ лінгвістичні терми	Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
у 8	До 1 року	Від 1 до 2 років	Більше 2 років
у 9	Від 1 до 4	Від 5 до 7	Від 8 до 10
у 10	Від 1 до 4	Від 5 до 7	Від 8 до 10
Нечітка база знань для показника У4			
Якщо	Та	Та	То
у 8 – С	у 9 – С	у 10 – С	У4 – Н
у 8 – С	у 9 – С	у 10 – З	У4 – Н
у 8 – С	у 9 – С	у 10 – В	У4 – Ср
у 8 – С	у 9 – З	у 10 – С	У4 – Н
у 8 – С	у 9 – В	у 10 – С	У4 – Ср
у 8 – С	у 9 – З	у 10 – З	У4 – Ср
у 8 – С	у 9 – З	у 10 – В	У4 – Д
у 8 – З	у 9 – З	у 10 – С	У4 – Ср
у 8 – В	у 9 – В	у 10 – З	У4 – Ср
у 8 – В	у 9 – В	у 10 – В	У4 – Д
У4	невисокий (Н)	середній (Ср)	добрий (Д)
	від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6

Маючи побудовану систему нечіткого висновку для показників Z та У4, нарешті можна переходити до формування кінцевої бази знань для агрегуючого показника С. Який саме й буде визначати вербальну

оцінку фінансового стану потенційного позичальника банку. Як і при побудові системи правил для показника Z та $У4$ при побудові системи більш високого рівня відбувається зміна лінгвістичних термів вищого рівня на терми нижчого.

У той же час, для побудови кінцевої системи необхідно визначити пріоритети (вагові коефіцієнти показників які входять у модель) (табл.4.11).

Таблиця 4.11

Вагові коефіцієнти вхідних показників

Найменування групи показників	Питома вага, %
Показник Z	60,00
Показник $У4$	40,00
Усього	100,00

Вибір саме таких вагових коефіцієнтів не випадковий, адже хоча «математична» складова, яка існує у запропонованій моделі у вигляді показника Z має достатньо широкий діапазон вхідних елементів, які достатньо всебічно характеризують фінансово-економічний стан підприємства позичальника, але в той же час багато чого у діяльності підприємства залежить саме від «людського» фактора, який в окремих випадках є вирішальним.

У таблиці 4.12. наведено заключну систему правил нечіткого висновку для показника C .

Таблиця 4.12.

Заключна система правил нечіткого висновку для показника C

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (C)	Задовільний (З)	Високий (В)
Z		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6
$У4$		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6
Нечітка база знань для показника C				
Якщо		Та		То
1	$Z - C$	$У4 - C$		$C - H$

Закінчення табл. 4.12

Показники/ лінгвістичні терми		Слабкий (С)	Задовільний (З)	Високий (В)
2	Z – С	У4 – З		С – Н
3	Z – С	У4 – В		С – Ср.
4	Z – З	У4 – С		С – Ср.
5	Z – З	У4 – З		С – Ср.
6	Z – З	У4 – В		С – Ср.
7	Z – В	У4 – С		С – Д
8	Z – В	У4 – З		С – Д
9	Z – В	У4 – В		С – Д
С		невисокий (Н)	середній (Ср)	добрий (Д)
		від 0.0 – до 1.0	від 1.1 – до 1.5	від 1.6

Тривимірний графік залежності для показника С від вхідних показників У4 та Z наведено на рис. 4.11.

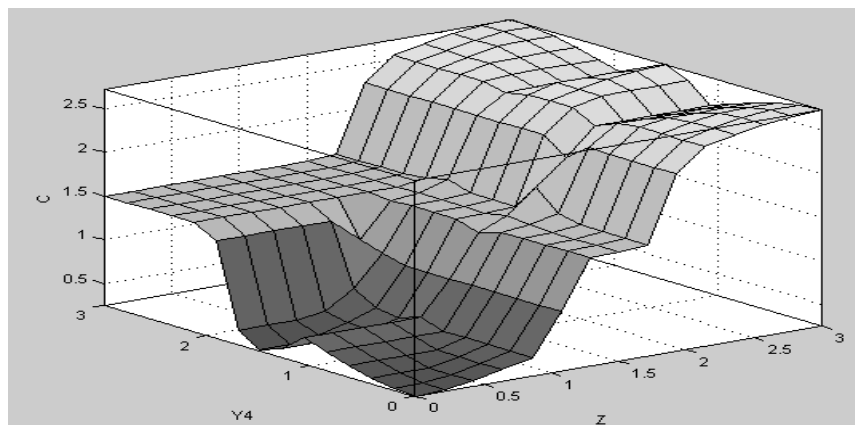

Рис. 4.12. Тривимірний графік залежності для показника С

У табл. 4.13. наведено контрольні значення вхідних та вихідних векторів для кінцевого показника

Таблиця 4.13.

Аналіз адекватності побудованої нечіткої моделі для показника С

Показники/Значення			
Z	0.7 (C)	1.3 (З)	2,4 (В)
Y4	0.7 (C)	1.3 (З)	2,4 (В)
C	0.4 (H)	1.5 (Ср.)	2.6 (Д)

На наступному етапі будується нечітка експертна система, що за результатами класифікації позичок допомагає комерційному банку створити резерв по кожній групі позичок.

Система нечіткого виводу має три входи:

S_i – сума заборгованості за позичкою ($i=1, \dots, n$);

T_j – ($j=1, \dots, 8$) характер обслуговування заборгованості за позичкою (строк прострочення погашення заборгованості);

C_j – ($j=1, \dots, 9$) рейтинг кредитоспроможності позичальника;

N_j – ($j=1, \dots, 9$) норма резервування.

Рівень резервування банку визначається як вихід системи R_j ($j=1, \dots, 9$).

Далі будуються 72 правила нечіткого виводу для розглянутої нечіткої множини (табл. 4.14).

Таблиця 4.14.

Система правил нечіткого висновку для показника R

Нечітка база знань для показника R									
Якщо	та	Та	та	то	Якщо	та	та	та	то
S_i	C_1	T_1	N_1	R_1	S_i	C_1	T_5	N_5	R_5
S_i	C_2	T_1	N_2	R_2	S_i	C_2	T_5	N_6	R_6
S_i	C_3	T_1	N_3	R_3	S_i	C_3	T_5	N_7	R_7
S_i	C_4	T_1	N_4	R_4	S_i	C_4	T_5	N_8	R_8
S_i	C_5	T_1	N_5	R_5	S_i	C_5	T_5	N_9	R_9
S_i	C_6	T_1	N_6	R_6	S_i	C_6	T_5	N_9	R_9
S_i	C_7	T_1	N_7	R_7	S_i	C_7	T_5	N_9	R_9
S_i	C_8	T_1	N_8	R_8	S_i	C_8	T_5	N_9	R_9
S_i	C_9	T_1	N_9	R_9	S_i	C_9	T_5	N_9	R_9
S_i	C_1	T_2	N_2	R_2	S_i	C_1	T_6	N_6	R_6
S_i	C_2	T_2	N_3	R_3	S_i	C_2	T_6	N_7	R_7

Закінчення табл. 4.14

Нечітка база знань для показника R									
Якщо	та	Та	та	то	Якщо	та	та	та	то
S_i	C_3	T_2	N_4	R_4	S_i	C_3	T_6	N_8	R_8
S_i	C_4	T_2	N_5	R_5	S_i	C_4	T_6	N_9	R_9
S_i	C_5	T_2	N_6	R_6	S_i	C_5	T_6	N_9	R_9
S_i	C_6	T_2	N_7	R_7	S_i	C_6	T_6	N_9	R_9
S_i	C_7	T_2	N_8	R_8	S_i	C_7	T_6	N_9	R_9
S_i	C_8	T_2	N_9	R_9	S_i	C_8	T_6	N_9	R_9
S_i	C_9	T_2	N_9	R_9	S_i	C_9	T_6	N_9	R_9
S_i	C_1	T_3	N_3	R_3	S_i	C_1	T_7	N_7	R_7
S_i	C_2	T_3	N_4	R_4	S_i	C_2	T_7	N_8	R_8
S_i	C_3	T_3	N_5	R_5	S_i	C_3	T_7	N_9	R_9
S_i	C_4	T_3	N_6	R_6	S_i	C_4	T_7	N_9	R_9
S_i	C_5	T_3	N_7	R_7	S_i	C_5	T_7	N_9	R_9
S_i	C_6	T_3	N_8	R_8	S_i	C_6	T_7	N_9	R_9
S_i	C_7	T_3	N_9	R_9	S_i	C_7	T_7	N_9	R_9
S_i	C_8	T_3	N_9	R_9	S_i	C_8	T_7	N_9	R_9
S_i	C_9	T_3	N_9	R_9	S_i	C_9	T_7	N_9	R_9
S_i	C_1	T_4	N_4	R_4	S_i	C_1	T_8	N_8	R_8
S_i	C_2	T_4	N_5	R_5	S_i	C_2	T_8	N_9	R_9
S_i	C_3	T_4	N_6	R_6	S_i	C_3	T_8	N_9	R_9
S_i	C_4	T_4	N_7	R_7	S_i	C_4	T_8	N_9	R_9
S_i	C_5	T_4	N_8	R_8	S_i	C_5	T_8	N_9	R_9
S_i	C_6	T_4	N_9	R_9	S_i	C_6	T_8	N_9	R_9
S_i	C_7	T_4	N_9	R_9	S_i	C_7	T_8	N_9	R_9
S_i	C_8	T_4	N_9	R_9	S_i	C_8	T_8	N_9	R_9
S_i	C_9	T_4	N_9	R_9	S_i	C_9	T_8	N_9	R_9

Дефазифікація в системі здійснюється у формі вибору максимального значення R_i , що i є оцінкою ризику неповернення кредиту.

Слід зазначити, що застосування економетричних моделей для прийняття кредитних рішень часто обмежується необхідністю використання лише кількісних показників, до яких, додатково, висуваються достатньо жорсткі вимоги за точністю, відповідністю та від-

сутністю помилок. У цьому разі, зважаючи на зростаючу залежність результатів діяльності банків від впливу зовнішнього середовища, варто зазначити про обмежені можливості аналітиків банків розпізнати поточний стан економічної системи та спрогнозувати майбутні грошові потоки в діяльності позичальників, що призводять до виникнення чинників невизначеності. Слід відмітити, що ринкова невизначеність не володіє статистичними ознаками в класичному розумінні.

У практиці діяльності банківських установ велике значення має точність показників, що є однією з головних проблем через можливість їх спотворення, вираження не в числовій формі, а як результат опитування експертів тощо. Такі показники практично неможливо використовувати в економетричних моделях. Отже, зважаючи на обмежені можливості застосування до аналізу ступеня ризику кредитного портфеля банку класичних імовірнісних випадкових процесів використання положень теорії нечітких множин, на нашу думку, є більш доцільним.

Процеси світової інтеграції і глобалізації, що відбуваються, спричиняють стрибкоподібні ускладнення соціально-економічних систем, з якими пов'язано життєдіяльність людства. Крім того, упровадження систем автоматизованого збору, обробки і зберігання різної інформації веде до значного збільшення кількості даних, які необхідно аналізувати для розробки заходів, прийомів і засобів підготовки і реалізації кредитних рішень банківських установ. В подібних умовах інструментарій моделювання і прогнозування кредитної діяльності банків, заснований на економетричних методах, здатних ефективно оперувати лише обмеженою кількістю чинників, має суттєві недоліки щодо ефективності і результативності інструментарію, заснованому на використуванні нейронних мереж, перетворюючись на перешкоду на шляху подальшого розвитку банківської справи. Перехід від використання економетричної методології моделювання і прогнозування розвитку кредитної діяльності банків на ринку корпоративного кредиту до нейромережевої дозволить не тільки подолати вказану перешкоду, але і може стати значним стимулом для подальшого її розвитку.

Розділ 5

СУЧАСНІ МЕТОДИ УПРАВЛІННЯ КРЕДИТНИМИ РИЗИКАМИ КОРПОРАТИВНИХ КЛІЄНТІВ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ ЦИКЛІЧНОСТІ

5.1. Управління кредитним ризиком ринку корпоративного банківського кредитування з урахуванням циклічності

Проблема формування ринку корпоративного кредитування, адекватного до сучасних умов розвитку економіки України, з урахуванням економічної циклічності є однією з найбільш актуальних. Ускладнюється вирішення банками зазначеної проблеми політичною та економічною нестабільністю в країні, недостатньою якістю кредитного ризик-менеджменту, значними обсягами проблемних позичок, резерви за якими зменшують прибутковість банківської системи та провокують недовіру до вітчизняних банків.

Ефективне управління процесом кредитування корпоративних клієнтів має базуватись на інструментах та методах ризик-менеджменту, які дозволяють врахувати всі фактори, що чинять вплив на рівень кредитного ризику, як внутрішнього, так і зовнішнього походження, в тому числі, й фаз економічного циклу, з обов'язковим дотриманням вимог Національного банку України та рекомендацій міжнародних регуляторних органів, зокрема, Базельського комітету з банківського нагляду.

Отримані аналітичні дані мають стати основою для формування комплексу регуляційних та контрольних заходів, адекватних як причинам та ймовірності виникнення кредитного ризику (превентивне управління), так і масштабам їх наслідків (реактивне управління).

На сучасному етапі розвитку банківської системи України високий рівень кредитних ризиків, так, як результат, втрати від проблемних кредитів, є наслідком реалізації загроз зовнішнього середовища (анексія Криму та військовий конфлікт на Донбасі, нестабільна політична ситуація в країні, відсутність прогресу в реформах, глибока економічна криза).

Але також слід наголосити на тому, що значна частина факторів, що спричинили кризу кредитування в Україні, мали внутрішнє походження (так званий «bad banking»), та були похідними від неефективного кредитного менеджменту, недосконалих інструментів внутрішнього контролю кредитних ризиків, орієнтації на зростання частки кредитного ринку без належної оцінки кредитного ризику.

Окрім цього, доведеним є той факт, що в країнах, які розвиваються, та до яких належить і Україна, вплив факторів неефективного банкінгу може посилюватися. Це обумовлено тим, що значна кількість банків працюють як кептивні або входять до складу фінансово-промислових груп, що призводить до зростання обсягів кредитів, наданих пов'язаним особам.

У зв'язку з цим актуалізується необхідність формування таких інструментів та методів управління кредитними ризиками при корпоративному кредитуванні, що будуть як дестимулювати апетит кредиторів до його прийняття понад оптимальні межі, так і враховуватимуть фази економічного та кредитного циклів.

Питання розвитку сучасних методів управління кредитним ризиком у цілому та розвитку окремих інструментів, зокрема, активно досліджуються як закордонними, так і вітчизняними науковцями.

На основі значного обсягу емпіричних даних вченими було визначено, що управління кредитним ризиком у банківському секторі в цілому, та формування стандартів кредитування, зокрема, має проциклічний характер: зниження стандартів кредитування відбувається в період економічної експансії та посилення в період рецесій [64].

Цей висновок підтверджено у науковій праці [65], в якій на основі статистичних даних банківської системи США визначено, що, почи-

наючи з 2003 та до початку 2006 року стандарти кредитування банків США були значно знижені, а більш жорсткі стандарти кредитної політики почали запроваджуватись на початку 2007 року.

Науковцями доведено, що зниження кредитних стандартів, обумовлене зростанням попиту на кредитні ресурси у період економічної експансії, призвело до кредитного буму, та спричинило фінансову кризу 2007–2009 років [66].

Аналогічні дослідження були проведені за емпіричними даними банківської системи Іспанії [67], за якими також були отримані висновки, що зміна стандартів кредитування має проциклічний характер, та може генерувати підвищений кредитний ризик, зростання проблемної заборгованості, що дестабілізуватиме результати діяльності банків.

За результатами досліджень Г. Хіменес і Дж. Сауріна визначено, що репутаційні цілі та короткострокові цілі при збільшенні частки кредитного ринку стимулюють банківських менеджерів до реалізації агресивнішої кредитної політики та фінансування проектів з негативним значенням NPV під час експансії, що призводить у майбутньому до появи проблемних активів. Кредити, видані під час кредитного буму, мають більш високу ймовірність дефолту, ніж кредити, надані в періоди повільного зростання [68].

Г. Хіменес та Дж. Саурін акцентують увагу на тому, що застава політика банків також може стимулювати кредитні цикли, оскільки кредитні буми досить часто переплітаються з бумом цін на активи. Кредитування банків під час зростання ціни землі, нерухомості або цінних паперів, що виступають об'єктом забезпечення, також може бути достатньо ліберальним.

На фазі рецесії відбувається зниження ціни зазначених вище активів, що унеможливає погашення кредитів вартістю заставного майна та призводить до зростання проблемних позичок.

Науковці зазначають, що у якості пруденційного інструменту для зменшення проциклічності кредитної діяльності банків має запроваджуватись резерв під втрати за кредитами, що враховує фази кредитного та економічного циклів.

Р. Мілеріс, проаналізувавши у [69] макроекономічні показники та показники банківської системи Литви, підтвердив наявність коливань

економічного циклу в економіці країни та довів, що останні суттєво вплинули на кредитний ризик та рівень проблемної заборгованості банків. Ми погоджуємось із його висновком, що розуміння залежності якості кредитного портфеля від фази економічного циклу та аналіз макроекономічних показників сприятимуть більш ефективному управлінню кредитним ризиком у банках.

А. Бергер і Г. Уделл [70] пояснюють циклічний профіль кредитної діяльності банків та рівня проблемних кредитів гіпотезою інституційної пам'яті через зниження рівня кваліфікованості кредитних менеджерів, обумовлених втратою досвіду управління кредитним ризиком в умовах кредитної експансії.

Важливі результати формування кредитної політики банків та управління кредитними ризиками отримані А. Дж. Алвесом-мол., Г. А. Димскі, Л. Ф. де Паула [71]. Ними визначено, що політика окремих банків, та, як наслідок, структура їх балансів лише частково визначається їх управлінськими рішеннями про те, наскільки агресивно розширювати кредитну діяльність; вони також визначаються стратегічними рішеннями та структурою балансів інших банків.

Відповідно до цього, вони зазначають, що будь-який банк, який прагне зберегти незмінну ліквідність та ризики неплатоспроможності, має активно управляти власними банківськими портфелями активів та пасивів.

Окрім факторів, охарактеризованих вище, вагомим є висновок А. Мілна, який наголошує на тому, що банки в період кредитного бума просто не усвідомлювали рівень кредитних ризиків, які вони приймали. Зокрема, менеджери банків сильно недооцінили недоліки моделей оцінки та регулювання кредитного ризику і процесів внутрішнього контролю [72].

Д. Гавалас і Т. Сіріопулос [73] виявили значне зростання рівня кредитного ризику протягом фінансової кризи 2007–2009 рр. та на основі емпіричних даних довели вплив зростання ВВП, індексів цін акцій, рівня безробіття, процентних ставок, зростання кредиту та реального обмінного курсу на ці процеси.

Отримані ними результати підтверджують гіпотезу про те, що зростання обсягів кредитування погіршує динаміку прострочених кредитів через перегрів економіки. Коли стан економіки країни погіршується, зниження якості кредитного портфеля банків є типовим внаслідок по-

гіршення якості обслуговування кредитів корпоративними позичальниками, на що, у свою чергу, впливають несприятливі економічні умови.

Така динаміка якості кредитів підкреслює важливість моделювання кредитної міграції як невід'ємної складової рішень у сфері управління кредитним ризиком при корпоративному банківському кредитуванні.

У контексті теми дослідження заслуговують на увагу наукові праці: Д. Єндовицького [74], В. Жарікова [75], С. Кабушкіна [76], П. Ковальова [77], В. Оганова [78], С. Решетова [79], А. Севрука [80] та інших. Однак, необхідно відмітити, що як і в вітчизняній науковій літературі, цілісного підходу щодо управління кредитними ризиками корпоративного банківського кредитування з урахуванням фази економічного циклу не сформовано.

Проведений аналіз наукових праць доводить висновку, що їх переважна кількість, що тією чи іншою мірою враховуює фази економічного циклу, присвячена управлінню кредитною діяльністю банків та кредитним ризиком в умовах кризи або після кризових умов розвитку.

Найбільші наукові здобутки в сфері управління кредитною діяльністю банків з урахуванням циклічності, впливу кредитних циклів отримано Д. Бураковим [46, 81]. У контексті цього дослідження необхідно врахувати наступні висновки науковця:

- наявність та стійкість циклічного руху кредитного ризику (рівень кредитного ризику визначається як частка простроченої заборгованості у кредитному портфелі банку);
- еволюція підходів до аналізу кредитного ризику не має суттєвого впливу ні на амплітуду коливань кредитної динаміки, ні на обсяги проблемних кредитів; це обумовлено тим, що методи оцінки кредитного ризику не є фактором, що стримує циклічні коливання кредитного ризику;
- у випадку доповнення одних методів оцінки кредитного ризику іншими спостерігається кумулятивний ефект, що призводить до зростання впевненості кредитного менеджера в позитивних результатах кредитної операції та, як наслідок, до зростання прийнятого кредитного навантаження;
- методи управління кредитуванням на макрорівні поділяються на методи:
 - прямого (сукупність заходів регулятивного спрямування, що прямо обмежують можливості суб'єктів кредитних відносин вступати

в ці відносини або змінювати їх кількісну і / або якісну складову: законодавче обмеження можливостей розширення кредитних операцій за допомогою введення мінімальних вимог до достатності капіталу, показників ліквідності, вимог до формування резервів);

– непрямого (сукупність заходів регулятивного спрямування, що опосередковано обмежують можливості суб'єктів кредитних відносин, основним з яких є процентна політика) управління межами кредитування.

Необхідно зауважити, що за результатами досліджень науковця ці методи не дозволяють повною мірою вирішити проблеми кредитного циклу.

Т. Бурцева та І. Замулін у [82] визначили, що при перегріві кредитного ринку більш, ніж на 1% від згладжування за методом Ходріка – Прескотта, виникає необхідність тимчасового обмеження кредитної експансії. Заходи контрциклічної політики у цьому випадку дозволять тимчасово обмежити зростання кредитного ринку понад оптимальні показники рівномірного зростання та допоможуть захистити банківську систему від наслідків надмірно оптимістичної оцінки кредитних ризиків у періоди перегріву ринків.

Застосування контрциклічних заходів може передбачати додаткове резервування можливих втрат, величина яких буде обумовлена рівнем перегріву кредитного ринку. Таким чином, банки, не зацікавлені у виділенні додаткових ресурсів на резерви, не підтримуватимуть тенденцію перегріву кредитного ринку.

Є. Балацький висвітлив проблеми управління кредитними ризиками на рівні окремого банку, що обумовлюють проциклічність кредитної діяльності [83].

Значну увагу він приділив фактору залежності ціни застави від фази економічного циклу, що вимагає врахування майбутньої економічної кон'юнктури на основі макроекономічних прогнозів. Окрім цього, для зменшення втрат від кредитної діяльності кредитор має обґрунтовано визначати строк, на який доцільно надавати кредит. Він має бути обраний так, щоб ціна застави на момент погашення кредиту не була занадто низькою, в іншому випадку ризик неповернення кредиту різко зростає.

І. Шевелев зазначив, що фактори трансформації стандартів управління кредитним ризиком банків мають внутрішнє та зовнішнє походження. До зовнішніх факторів науковець відносить адаптацію банків

до вимог Базеля II та фінансову кризу, що змінила стратегію управління кредитними ризиками: стратегія прийняття і управління змінилася на стратегію уникнення. Ним зроблено важливий висновок про те, що сучасна фінансова криза призводить до переосмислення трендів розвитку стандартів управління кредитними ризиками [84].

Проциклічність результатів застосування стандартів управління кредитними ризиками, що стала очевидною з посиленням кризових явищ на світовому фінансовому ринку, свідчить про необхідність коригування стандартів, що формуються банками, національними органами банківського регулювання і нагляду, міжнародними фінансовими організаціями.

М. Борщова у [85] дослідила управління кредитними ризиками банків у кризовий період та період відновлення з кризи з урахуванням циклічності економіки. Нею визначено, що з метою зниження впливу зовнішніх факторів на рівень кредитного ризику доцільно використовувати оцінку майбутньої ефективності бізнес-моделі позичальника відповідно до зміни макроекономічного середовища.

Н. Шустов запропонував оцінювати ступінь чутливості позичальника до економічного циклу [86]. Він зазначає, що фактори, які характеризують фінансово-економічний стан позичальника, такі як доходи та прибутковість, є дуже циклічними (в інтервалі 80–100%). Якісні фактори, що характеризують позицію на ринку або ступінь прозорості, менш залежні від фази економічного циклу, тому значення для них буде визначатися в інтервалі 0–20%.

За результатами вивчення праць зазначених вище та інших закордонних науковців у дослідженні зроблено висновки, які надалі будуть ураховані при розробці авторського підходу до формування моделі управління кредитним ризиком в умовах циклічності: банки при розробці кредитної політики та стратегії управління кредитним ризиком мають ураховувати вплив макроекономічних факторів та фази економічного циклу; кредитна політика банку має балансувати інтереси всіх ключових зацікавлених осіб, насамперед, власників, кредитних менеджерів та регулятора.

Для цього мають бути визначені цільові індикатори, що обмежуватимуть схильність кредитних менеджерів до короткострокових цілей нарощування прибутку та збільшення частки ринку без належного прогнозування рівня кредитного ризику, з цим пов'язаного.

З метою врегулювання конфлікту інтересів акціонерів та менеджерів у сфері надмірного прийняття ризиків доцільно впроваджувати контракти, що оптимізують поведінку менеджерів.

Стандарти кредитування та методи управління кредитним ризиком мають мати контрциклічний характер та орієнтуватись на якісну оцінку рівня кредитного ризику та адекватне йому застосування методів превентивного та реактивного регулювання.

Для якісної оцінки кредитного ризику з урахуванням економічного циклу необхідно запроваджувати дієвий інструментарій аналізу кредитного портфеля за рівнем якості; з метою зменшення рівня кредитного ризику та проциклічності кредитної діяльності необхідно постійно забезпечувати підвищення кваліфікації кредитних менеджерів, навчаючи їх на постійній основі приймати кредитні рішення як на фазі експансії, так і на фазі рецесії.

Узагальнивши розробки науковців, нами зроблено висновок, що на макrorівні управління кредитним ризиком банків з урахуванням циклічності має передбачати застосування макропруденційного інструментарію з використанням як прямих обмежень кредитної експансії, так і економічних методів регулювання, насамперед, процентної політики.

До методів прямого управління кредитуванням на макrorівні ми пропонуємо віднести кредитне таргетування. Таргетування (Targeting) – це вибір економічної мішені, на яку необхідно впливати для досягнення поставленої мети; це встановлення меж зростання фінансових та економічних показників на кожен рік.

Під кредитним таргетуванням пропонуємо розуміти комплекс заходів із встановлення (в залежності від фаз економічного циклу) меж надання позичок та їх дотримання, які визначаються згідно цільових орієнтирів державної кредитної політики на коротко- і довгострокову перспективу, з урахуванням потреб пріоритетних підприємств й галузей національної економіки у кредитних ресурсах для модернізації та інтенсивного, а у подальшому – інноваційного розвитку.

Кінцевою метою кредитного таргетування є встановлення кредитного таргету – необхідного (визначеного згідно з потребою національної економіки) обсягу кредитів з чітким цільовим (об'єктним) спрямуванням. Фактично, кредитний таргет є конкретним виміром абстрактного значення межі кредиту (рис. 5.1).

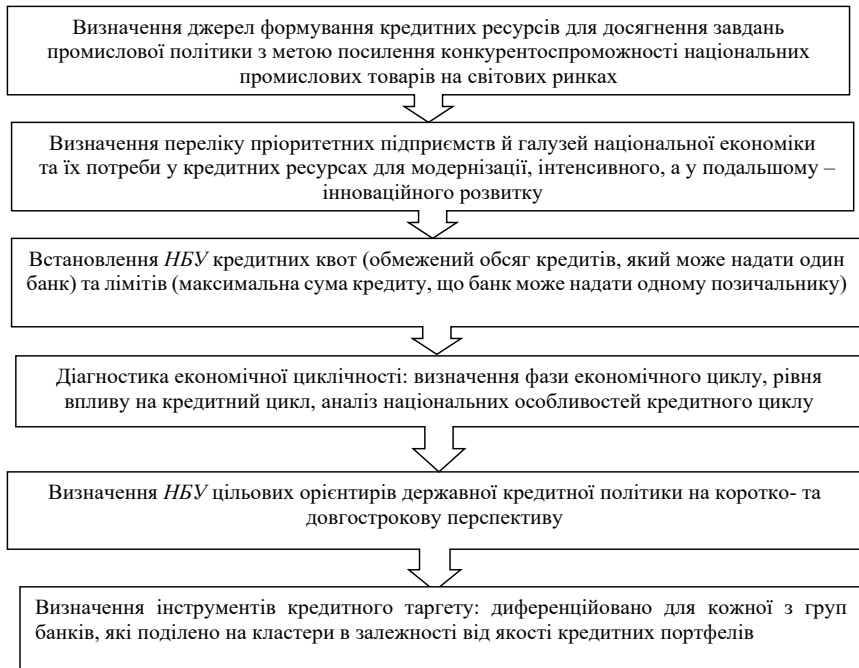

Рис.5.1 – Етапи формування кредитних таргетів.

[авторська розробка]

Кредитне таргетування повинно визначатися кредитною політикою держави, основною метою якої має стати активізація кредитування розвитку економіки та насичення її фінансовими ресурсами, що виступає необхідною передумовою відновлення економічного зростання держави. Вважаємо, що розрахунок таргетів (потреби у кредитних коштах для економічних суб'єктів) має узгоджуватися зі стратегією соціально-економічного розвитку України на основі взаємодії монетарної (ГКП) та промислової політики розвитку держави і визначених нею пріоритетних напрямів розвитку економіки та чіткого переліку пріоритетних для кредитування напрямів економічної діяльності та підприємств. Такий перелік щороку має визначатися міністерствами та відомствами, узагальнюватися Міністерством промислової політи-

ки України й Міністерством економічного розвитку та торгівлі України і затверджуватися на засіданні КМУ. Використання кредитного таргетування буде сприяти оптимізації процесів розміщення кредитних ресурсів в економіку та зменшувати потенційні кредитні ризики. Формування кредитних таргетів має проходити кілька етапів та узгоджуватися різними державними органами, зацікавленими у стабільному грошово-кредитному розвитку та економічному зростанні національної економіки країни.

На макрорівні управління кредитним ризиком банків з метою зменшення рівня проблемних кредитів необхідно запроваджувати методи оцінки позичальників, що враховують їх чутливість до циклічності, зокрема, оцінку стійкості бізнес-моделі з урахуванням зміни фази економічного циклу. Значні наукові результати з проблематики управління кредитним ризиком отримані такими вітчизняними вченими, як: Л. Бондаренко [87], Л. Гаряга [88], О. Дзюблюк [89], О. Любунь [90], О. Ковальов [91], О. Пернарівський [92] та інші.

Отримані цими та іншими вченими результати мають значну наукову та практичну цінність, але в їх розробках практично не висвітлені питання оцінки та регулювання кредитного ризику корпоративних позичальників з урахуванням циклічності економіки та фази кредитного циклу.

Узагальнюючи наведене вище, нами зроблено висновок, що, попри активні дослідження закордонних науковців у сфері теоретичних та практичних аспектів управління кредитним ризиком банків з урахуванням циклічності, у вітчизняній економічній науці не сформовано концептуальні засади та не розроблено практичний інструментарій, що дозволить урахувати вплив циклічності економіки на розвиток корпоративного банківського кредитування, з тим, щоб зменшити негативні наслідки реалізації кредитного ризику – зростання проблемних кредитів.

Узагальнивши розробки науковців з теорії управління кредитним ризиком у цілому, та з урахуванням циклічності, зокрема, нами запропоновано характеризувати кредитний ризик як об'єкт управління при корпоративному банківському кредитуванні наступним чином (табл. 5.1.).

Таблиця 5.1

Сутнісні характеристики та структуризація кредитного ризику банку при корпоративному банківському кредитуванні з урахуванням циклічності

Ознака	Пояснення	Особливості, що слід урахувувати при визначенні чутливості до циклічності		
		– строк використання: фактор часу здійснює самостійний вплив на рівень кредитного ризику при корпоративному банківському кредитуванні. В цьому випадку виникає кредитний ризик міграції, що вимагає застосування відповідного аналітичного інструментарію для визначення цього впливу. – вид забезпечення: наявність високоліквідного забезпечення дозволяє знизити заборгованість під ризиком; водночас, можливість компенсації втрати за такими кредитами, залежить від фази економічного циклу, оскільки її вартість у кризовий період може значно знизитись. – обсяг боргу: заборгованість під кредитним ризиком (EAD) – оцінка грошової суми, що чутлива до кредитного ризику, тобто частина кредиту, що втрачається у випадку дефолту корпоративного позичальника. При оцінюванні необхідно враховувати, що розмір може коливатися із часом, тому необхідно оцінювати значення в момент виникнення дефолту позичальника. У разі надання великих сум одному позичальнику або групі пов'язаних позичальників додатково виникає кредитний ризик концентрації.		
Носій ризику	корпоративний позичальник, що не зможе виконати зобов'язання за кредитною угодою.	– позичальники корпоративного сектору, сегментовані за цими ознаками, мають різну чутливість до циклічності, що визначає загальний рівень чутливості кредитної діяльності банку-кредитора. У разі зосередження кредитної заборгованості за окремими галузями, формами власності або географічними регіонами додатково виникає кредитний ризик концентрації.		
		– галузі економіки		
		– форми власності		
		– місце реєстрації		

Закінчення табл. 5.1.

Причини реалізації	зовнішні та внутрішні фактори, що зумовили нездатність корпоративного позичальника виконувати зобов'язання за кредитом	– зовнішні кредитні ризики, що визначають його об'єктивні аспекти, пов'язані з імовірністю суттєвої природних, політичних, соціальних та економічних процесів, в тому числі економічними та кредитними циклами в країні та світі. Необхідно оцінювати рівень їх впливу та формувати комплекс заходів щодо адаптації до них. – внутрішні кредитні ризики, спричинені суб'єктивністю прийняття рішень у сфері управління кредитним ризиком, визначені якістю методичного, інформаційного, організаційного, кадрового забезпечення тощо, в тому числі проциклічна кредитна політика та ліберальні стандарти кредитування. Ризики цієї групи є керованими, тому мають бути забезпечені заходи контрциклічного управління кредитним ризиком при корпоративному кредитуванні позичальників
Формальні ознаки	дефолт корпоративного позичальника	ймовірність того, що кредит не буде виплачений, тобто відбудеться дефолт – виникає кредитний ризик дефолту, що є функцією від кредитного рейтингу (зовнішнього або внутрішнього) позичальника та часового горизонту. Для зменшення циклічності мають запроваджуватись методи оцінки стійкості до зміни економічних циклів.
Наслідки реалізації	втрати у разі настання кредитного ризику	оцікувані (Expected Loss, EL) – це оцінка банком середніх втрат, що залежать від імовірності дефолту позичальника та розміру кредиту за вирахуванням забезпечення. Для покриття формуються резерви, а сама величина кредитного ризику включається до вартості кредиту, тобто переноситься на позичальника. неоцікувані втрати (Unexpected Loss, UL) виникають унаслідок неочікуваних дефолтів і неочікуваних кредитних міграцій (переходу позичальників з одного кредитного рейтингу до іншого, як правило – нижчого за якістю). Ці флуктуації не можуть бути передбачені та потребують поглинання економічним капіталом.

[авторська розробка]

Важливим елементом управління ризиками в умовах циклічності є показники кредитного циклу. Проведений у монографії аналіз існуючих індикаторів кредитного циклу доводить висновок, що відсутній комплексний підхід до їх визначення. Тому, є необхідним уточнення складових системи індикаторів для визначення зміни фаз циклічності руху кредиту, пристосованих до вітчизняної специфіки функціонування банківського сектору.

Проведений аналіз дозволив дійти висновку, що найбільш прийнятною системою індикаторів циклічності руху кредиту та зміни фаз кредитного циклу є група індикаторів, яка наведена в таблиці 5.2

Таблиця 5.2

Характеристика індикаторів циклічності руху кредиту

Назва індикатору	Характеристика
Темпи зростання кредитів, у % (квартальні значення)	Дозволяє: відобразити коротко-, середньострокову динаміку руху кредитних ресурсів; врахувати чутливість певного кредитного портфеля до шоків різної природи; визначити хронологію зміни однієї фази циклу іншою; виявити більш точні періоди переходу фази експансії до типу «надмірної кредитної експансії»
Темпи зростання частки простроченої заборгованості, в % (квартальні значення)	Дозволяє: врахувати чутливість певного кредитного портфеля до шоків різної природи; відобразити основи для визначення природи кредитного циклу
Рівень корпоративної кредитної глибини (відношення загального обсягу кредитів до ВВП, квартальні значення)	Дозволяє: відобразити середньострокову динаміку руху кредитних ресурсів; відобразити основи для визначення природи кредитного циклу та зміни фаз циклу; відобразити основи для визначення зміни в якості руху кредитних ресурсів

Закінчення табл. 4.12

Назва індикатору	Характеристика
Темпи зростання цін на нерухомість (квартальні значення)	Дозволяє: відобразити зміну руху кредитних ресурсів у корпоративному кредитуванні
Індекс покриття резервами (відношення квартальної питомої ваги резервів за кредитними операціями до квартального значення рівня кредитної глибини)	відображає зміну питомої ваги резервів за кредитними операціями на рівні вище або нижче ніж визначено межею покриття резервами процесу кредитного поглиблення
Темпи зростання облікової ставки, динаміка валютного курсу, ставки рефінансування.	Дозволяє: відобразити зміну в сприйнятті та управлінні ризиками банків; визначити зростання або зменшення ризиків, що свідчить про зміни в якості кредитного розширення

Побудовано автором за даними [46, 47, 62, 63]

На нашу думку, запропонована системи індикаторів є найбільш оптимальною для відображення циклічності руху кредитних ресурсів, як у напрямку визначення змін фаз, так і при визначенні їх специфіки, з урахуванням можливих змін в борговому навантаженні економіки. Зазначимо, що в залежності від врахування чинників, які впливають на циклічність кредитування та якості державної кредитної політики й окремого банку, кредитний цикл може бути позитивним, або негативним (рис. 5.2).

Ураховуючи доведену необхідність урахування при управлінні кредитним ризиком корпоративних позичальників чутливості до циклічності, у дисертації запропоновано наступну концептуальна модель управління кредитним ризиком банку при корпоративному кредитуванні з урахуванням циклічності (рис. 5.3).

Рис. 5.2. – Вплив кредитних циклів на розвиток економіки
[авторська розробка]

Дані наведеного рисунку свідчать, що відмінністю запропонованої моделі є наявність модуля, призначеного для накопичення й аналізу інформації про чутливість банку до економічного циклу.

Отримані дані на основі реалізації складових концептуальної моделі управління кредитним ризиком при корпоративному кредитуванні з урахуванням циклічності дозволяють розробити банкам контрциклічну кредитну політику та забезпечити диференціацію методів управління кредитним ризиком залежно від фази економічного та кредитного циклів.

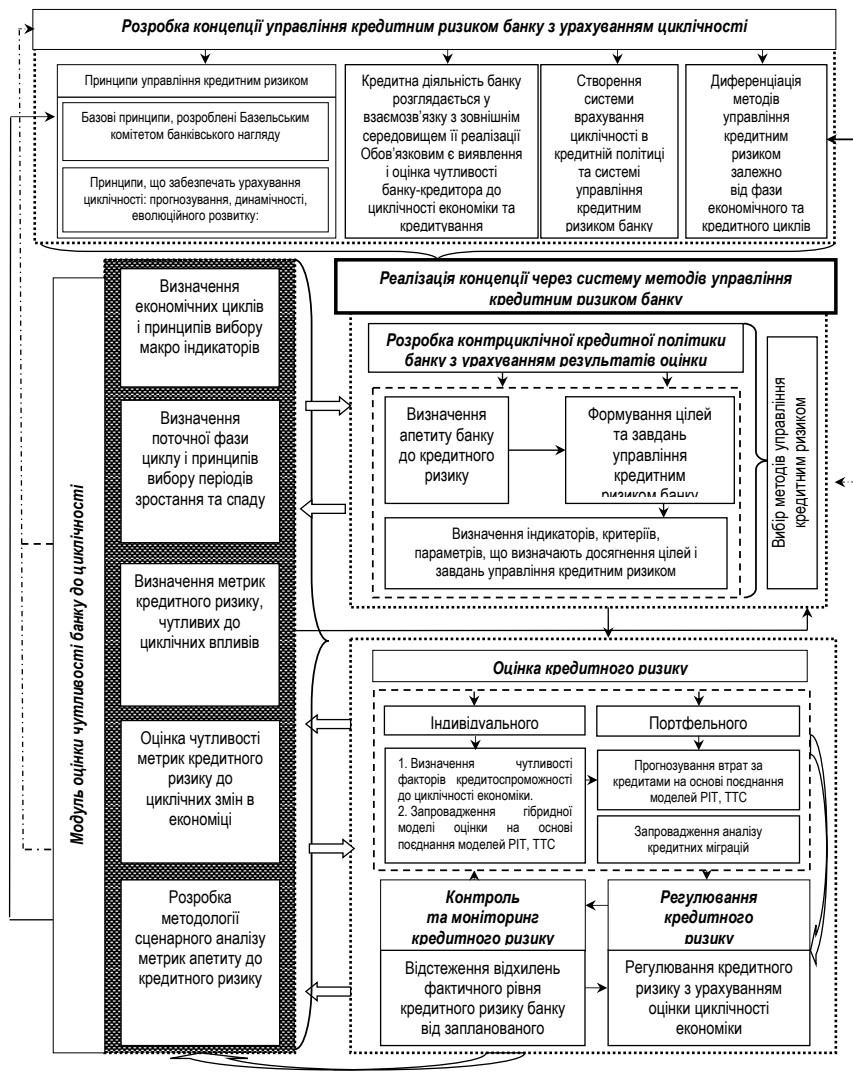

Рис. 5.3 – Концептуальна модель управління кредитним ризиком банку при корпоративному кредитуванні з урахуванням циклічності

Чутливість кожного окремого банку до циклічності економічних процесів є індивідуальною та визначається обсягами, специфікою та складністю кредитних операцій, що здійснюються його персоналом, регіональною та галузевою диверсифікацією кредитного портфеля корпоративних кредитів тощо.

Так, галузі, що продукують елементи основних фондів, сильніше реагують на зміни економічної активності, тоді як сфера послуг і виробництво товарів повсякденного попиту менш чутливі до коливань економічного циклу [16]. Відповідно, і кредитні портфелі банків, що фінансували різні галузі, матимуть різну чутливість до фаз економічного циклу.

Зважаючи на це, ідентифікація циклічності в системі управління кредитним ризиком корпоративного кредитування має базуватись на внутрішніх оцінках чутливості до економічних циклів, при цьому методика їх верифікації, специфікації та ідентифікації має залежати від специфіки кредитних операцій банку з корпоративними клієнтами та переліку істотних для нього ризиків.

Отже, основою запропонованої моделі є оцінка чутливості банку до економічного циклу та прогнозування фаз економічного та кредитного циклів.

5.2. Методика управління кредитним ризиком корпоративних клієнтів банків у умовах економічної циклічності

Необхідність запровадження моделі управління кредитним ризиком банку при корпоративному кредитуванні з урахуванням циклічності обумовлена відстроченими термінами запровадження регуляторного підходу (не раніше 2020 року [183]), і тим фактом, що регулятор базуватиметься на усереднених оцінках економічного та кредитного циклу, без урахування індивідуальної чутливості.

У п.п.5.1. запропоновано теоретичну модель управління кредитними ризиками корпоративного сектору економіки в умовах циклічності. Завданням цього підрозділу є реалізація методологічних засад цієї концептуальної моделі.

Безпосередньо ідентифікацію циклів за запропонованим підходом пропонуємо здійснювати за часовими рядами факторів кредитного ризику, а не вихідних макроекономічних показників, таким чином забезпечуючи врахування специфіки операцій банку. Це обумовлено тим, що на тлі макроекономічного спаду банк, що кредитує галузі, не чутливий до фаз економічного циклу, не застосовує необхідних заходів щодо превентивного зниження рівня кредитного ризику, а коли його індивідуальний цикл перейде до фази спаду, матиме недостатньо ефективні реактивні заходи.

До складу показників кредитного ризику при корпоративному банківському кредитуванні, що мають характеризувати ключові ризик-домінанти, нами пропонується, як мінімум, включати: щомісячні темпи зростання кредитів корпоративним позичальникам та їх відхилення від тренду; співвідношення безнадійних кредитів корпоративним позичальникам до сукупного корпоративного кредитного портфеля; щомісячні темпи зростання безнадійних кредитів корпоративним позичальникам та їх відхилення від тренду; співвідношення безнадійних кредитів корпоративним позичальникам до сукупного кредитного портфеля; сформовані резерви за втратами від кредитного ризику за корпоративними банківськими кредитами до сукупного кредитного портфеля; співвідношення проблемних кредитів корпоративним позичальникам до сукупного корпоративного кредитного портфеля; співвідношення проблемних кредитів корпоративним позичальникам до сукупних активів. Наданий нами перелік має загальний характер та має індивідуалізуватись кожним банком відповідно до його кредитної політики та факторів чутливості до циклічності економіки. Кожному індикатору банк, на базі статистичних методів, а також підходів, що використовуються в міжнародній практиці, присвоює граничне значення, досягнення і / або вихід за межі якого свідчить про наростання кредитного ризику, що вимагатиме від кредитних менеджерів вжиття необхідних заходів з метою їх обмеження та усунення.

Результатом цього етапу з використанням методів візуального графічного аналізу, аналізу змінних середніх, виділення трендів [184] є визначення циклів та поточної фази циклу за кожним індикатором кредитного ризику. З метою виявлення циклічності, властивій кредит-

ним операціям банку з корпоративними позичальниками, пропонуємо проводити регресійний аналіз між індикаторами кредитного ризику та макроекономічними показниками, що є синхронними або збіжними індикаторами економічного циклу (темпи зростання ВВП, рівень безробіття, рівень процентних ставок тощо). Для отримання статистично значущих результатів можливе застосування методів економетричного аналізу (зокрема, GARCH моделі).

Наявність статистично значущої кореляції свідчить про взаємозв'язок між макроекономічними змінними, що є індикаторами економічного циклу, та індикаторами кредитного ризику – формуються пари «макроекономічний індикатор / індикатор кредитного ризику. (рис. 5.4).

Поглиблене дослідження чутливості кредитної діяльності в корпоративному сегменті до циклічності пропонуємо здійснювати за допомогою сценарного аналізу, що є інструментом стратегічного планування, що передбачає опис ймовірних подій у майбутньому, що впливатимуть на предмет аналізу (в нашому випадку – рівня кредитного ризику за корпоративними банківськими кредитами), та за необхідності, стрес-тестування на цій основі.

По завершенню процесу аналізу циклічності відповідно до розробленої моделі управління кредитним ризиком має відбуватись розробка кредитної політики, що має містити чіткі цільові орієнтири діяльності банку в корпоративному сегменті банківського кредитування з точки зору реалізації його бізнес-стратегії, сформульовані конкретні задачі в контексті визначених цільових орієнтирів, стратегії їх реалізації, індикатори та строки виконання.

У контексті завдань монографії слід наголосити на тому, що кредитна політика банку повинна забезпечувати контрциклічний характер кредитної діяльності.

Це означає, що при встановленні цілей та формуванні комплексу заходів щодо їх досягнення має як враховуватись фактор циклічності економіки та індивідуальної чутливості банку до неї, так і розроблятись внутрішні механізми, що забезпечуватимуть недопущення зростання кредитного ризику через проциклічні дії кредитних менеджерів, ліберальні стандарти кредитування, зниження вимог до позичальників та забезпечення за кредитом тощо.

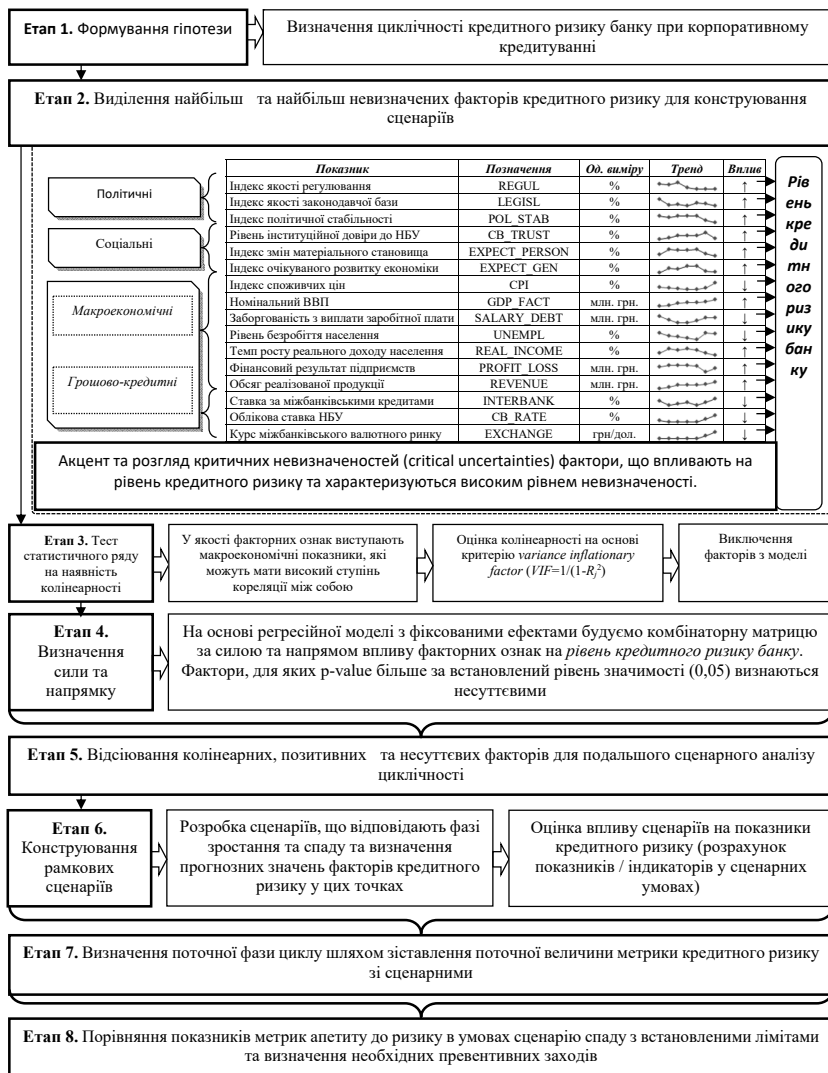

Рис. 5.4 – Алгоритм сценарного аналізу циклічності в кредитній діяльності банку в корпоративному сегменті

[авторська розробка]

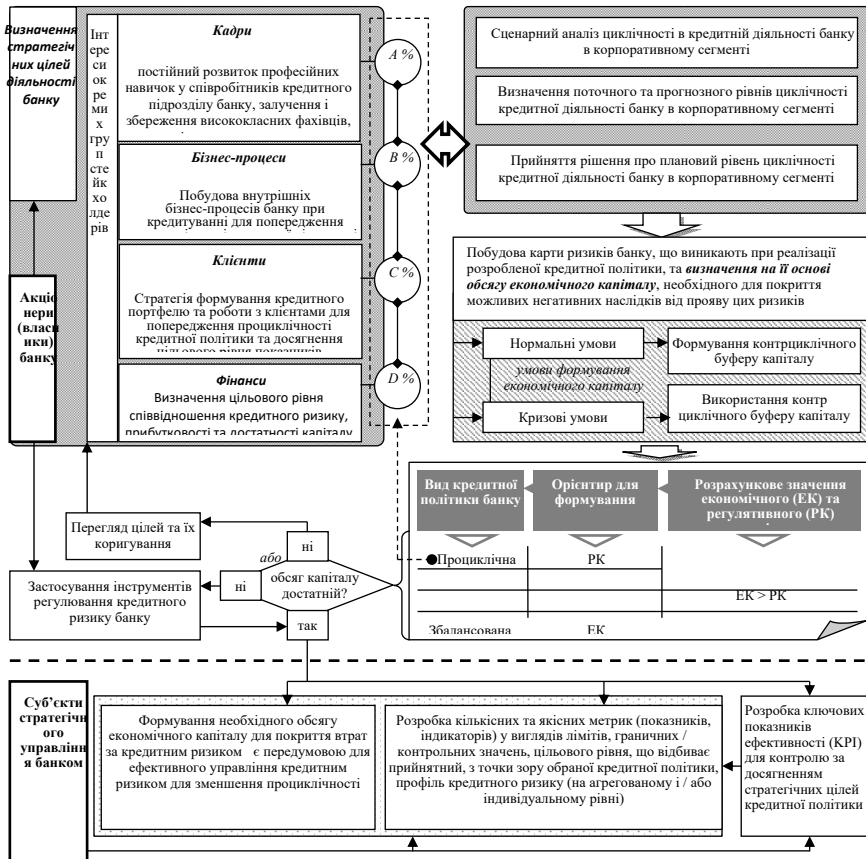
Зважаючи на це, контрциклічна кредитна політика банку в корпоративному сегменті кредитування має включати фінансову, клієнтську, бізнес-процесну та кадрові складові:

- фінансова складова включає ресурсне забезпечення кредитного процесу, оцінку достатності сформованих резервів на можливі втрати за кредитами корпоративним позичальникам та достатності економічного капіталу для покриття очікуваних та неочікуваних втрат від кредитних ризиків;
- клієнтська складова включає забезпечення постійними грошовими потоками;
- бізнес-процесна складова забезпечує банк якісними послугами;
- кадрова складова включає забезпечення кредитного процесу якісними менеджерами.

З метою реалізації контрциклічного потенціалу саме фінансова складова кредитної політики має пов'язувати стратегічні інтереси ключових стейкхолдерів кредитної діяльності (власників, кредитних менеджерів, регулятора та позичальників) з управлінням кредитним ризиком та достатністю капіталу для покриття очікуваних та неочікуваних втрат.

Елементом, що формалізує інтереси ключових стейкхолдерів кредитної діяльності та пов'язує їх з питаннями оцінки кредитного ризику та управління достатністю капіталу, є апетит до кредитного ризику. Ним є набір кількісних та якісних метрик (показників, індикаторів) у вигляді лімітів, граничних / контрольних значень, цільового рівня, що відбиває прийнятний, з точки зору обраної кредитної політики, профіль кредитного ризику (на агрегованому і / або індивідуальному рівні) для виконання банком стратегічних бізнес-цілей на відповідному сегменті ринку кредитних послуг.

Основним фактором успішного виконання завдання врахування циклічності при розробці кредитної політики та управління кредитним ризиком корпоративного кредитування можна вважати забезпечення врахування інтересів ключових стейкхолдерів (з точки зору рівня кредитного ризику і достатності капіталу) в період економічного спаду / кризи.

РК – регулятивний капітал; ЕК – економічний капітал.

Рис. 5.5 – Алгоритм розробки контрциклічної кредитної політики банку

[авторська розробка]

Забезпечення запланованого рівня достатності капіталу в кризових умовах може вимагати значних ресурсів для поповнення капіталу для покриття підвищеного рівня кредитного ризику. При цьому залучення додаткового капіталу в кризових умовах може бути неможливе або

значно ускладнене, або пов'язане зі значними витратами та репутаційними ризиками, що не відповідатиме інтересам власників.

З метою уникнення значного навантаження на капітал в період кризи необхідним є застосування превентивного управління – накопичення фондів та резервів у період економічного зростання, що характеризується відносно високою прибутковістю кредитної діяльності та низьким рівнем кредитного ризику. Розмір додаткової подушки капіталу визначається не регуляторними органами, а суб'єктами стратегічного управління конкретного банку.

Клієнтська складова має охоплювати: ефективну диверсифікацію корпоративних позичальників за сегментами, в першу чергу, галузями та регіонами функціонування з метою зменшення проциклічності кредитного портфеля; покращення цінових та нецінових характеристик кредитних банківських продуктів; покращення якості обслуговування клієнтів на основі принципу взаємовигідного партнерства; маркетинговий аналіз ринку кредитних послуг корпоративним позичальникам; управління банківським брендом.

Бізнес-процесна складова містить діяльність банку щодо структуривання, опису та оптимізації стандартів та бізнес-процесу кредитування, процесу управління кредитним ризиком на індивідуальному та портфельному рівнях; мінімізації внутрішніх витрат, впровадження інноваційних технологій розробки та просування кредитних продуктів, визначення цільових сегментів та клієнтів, збереження клієнтської бази тощо.

Головну роль у бізнес-процесній складовій кредитної політики відіграє діяльність кредитних менеджерів щодо розробки та контролю дотримання стандартів та бізнес-процесу кредитування корпоративних позичальників незалежно від фази економічного циклу. Це обумовлено тим, що саме ліберальні стандарти та вимоги до позичальників в період економічного зростання посилювали проциклічність кредитної діяльності та значні втрати банків від проблемних кредитів.

Значну роль в зниженні рівня проциклічності кредитної політики відіграє складова навчання та розвитку персоналу. Вона має містити формування основ кредитної культури, постійний розвиток професійних навичок у співробітників кредитного підрозділу банку, залучення

і збереження висококласних фахівців, мотивацію персоналу до якісного виконання кредитної політики. Це дозволить зменшити проциклічність кредитної політики через нівелювання негативного впливу такого фактору, як некомпетентні кредитні рішення персоналу.

Кредитна політика через формалізовані нею межі має забезпечити ефективне управління кредитним ризиком банку. Для цього пропонуємо застосовувати алгоритм, наведений на рис.5.6.

У межах цього дослідження межі (контури) кредитної політики з урахуванням підходу, наведеного у [185], пропонуємо поділяти наступним чином: 1) за застосуванням інструментарієм: економічні, (визначаються під впливом попиту і пропозиції на ринку корпоративного банківського кредитування, а також можливостями і уявленнями банку щодо доцільності кредитної експансії або рестрикції); адміністративні (норми, нормативи, регламенти, стандарти, інструкції, положення, ліміти діяльності банку на ринку корпоративного банківського кредитування); 2) за каналом встановлення: зовнішні (встановлюються регулятором з виділенням макро- і мікроекономічного рівня, індивідуальні обмеження); внутрішні (обмеження кредитних взаємин з акціонерами, засновниками, персоналом банку через апетит до кредитного ризику та забезпечення необхідного обсягу економічного капіталу банку); 3) за напрямками встановлення меж: часові (визначають ієрархію строковості кредитних процедур з урахуванням циклічності розвитку економіки); просторові (географічні, територіальні обмеження функціонування банку); галузеві (обмеження розміщення кредитних ресурсів банку в певні галузі/ сектори економіки); 4) за технологією встановлення: якісні (визначають якість кредитного портфеля); кількісні (контрольні цифри кредитування; визначаються кредитним потенціалом).

Встановлення меж кредитування в кредитній політиці важливе тим, що, як стверджує Д. Бураков, вони не дозволяють повною мірою вирішити проблеми циклу [186], але можуть суттєво зменшити рівень проциклічності кредитної діяльності банку в цілому, та корпоративному сегменті, зокрема. Відповідно до розробленої нами моделі, управління кредитним ризиком з урахуванням циклічності має передбачати диференціацію інструментарію його оцінювання та регулювання з урахуванням чутливості до циклічності.

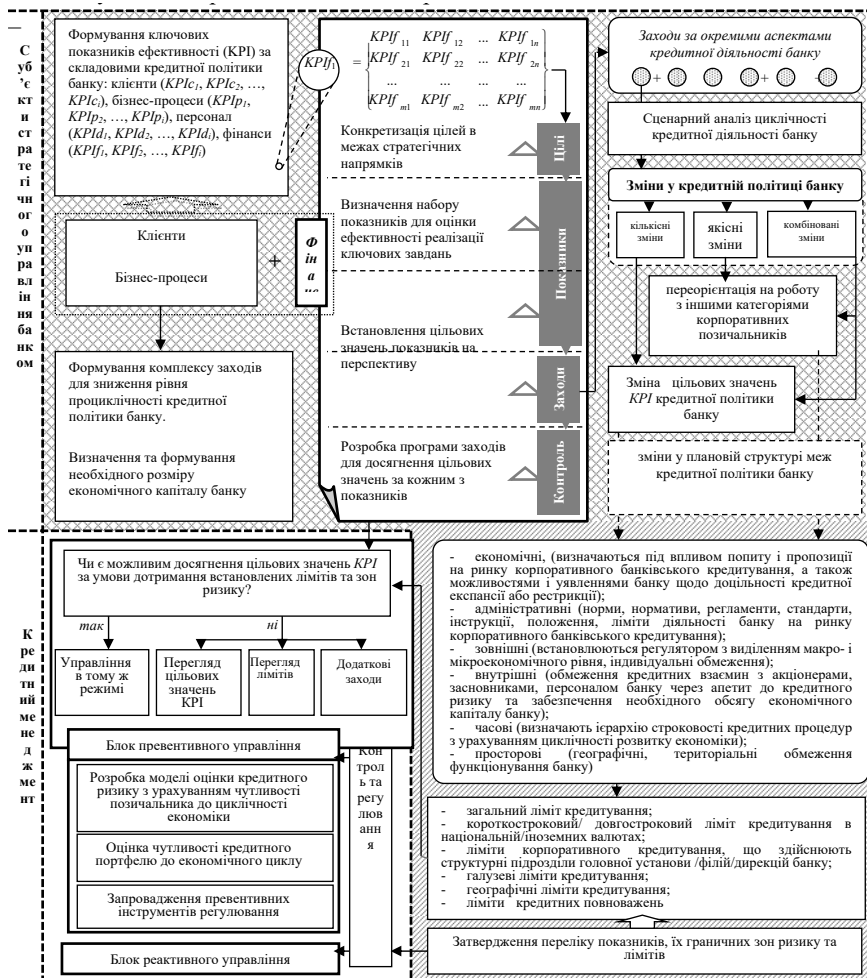

Рис. 5.6. – Алгоритм реалізації контрциклічної кредитної політики банку
[авторська розробка]

Першим етапом управління кредитним ризиком є ідентифікація його факторів на рівні окремого позичальника корпоративного сектору та оцінка на цій основі їх кредитоспроможності.

Оцінка кредитоспроможності корпоративного позичальника є складовою управління кредитним ризиком, і має на меті забезпечення захисту банку-кредитора від неповернення кредитних коштів та надання гарантій отримання запланованого доходу на основі ініціації коригувань в регулюванні кредитного ризику залежно від зміни складу або інтенсивності впливу факторів, що чинять вплив на кредитоспроможність корпоративного позичальника, включаючи фактор циклічності економіки.

За результатами узагальнення досліджень з цієї тематики [187] вважаємо за доцільне виділяти наступні фактори впливу на кредитоспроможність корпоративних позичальників та ймовірність їх дефолту:

- базові – сукупність фінансових, пов'язаних з ліквідністю та платоспроможністю, фінансовими результатами, рухом грошових потоків (додаток К) та нефінансових (додаток Л) факторів у звичайних умовах діяльності. У цьому випадку мова йде про нестресову ймовірність втрати кредитоспроможності корпоративного позичальника з урахуванням як поточних фінансових та нефінансових показників діяльності, так і характеристики економічної ситуації. Імовірність непогашення кредиту, визначена з урахуванням цих даних, буде зростати в разі погіршення ситуації в економіці та, навпаки, знижуватися в разі її зростання;

- додаткові фактори: сукупність факторів, ймовірність виникнення яких є незначною, але може значно змінити рівень кредитоспроможності корпоративних позичальників (стресостійкість). Під останньою ми розуміємо ймовірність втрати кредитоспроможності корпоративним позичальником протягом певного проміжку часу, беручи до уваги поточні показники діяльності та «стресові» умови, незалежно від того, якими вони на даний момент.

Оцінка кредитоспроможності корпоративних позичальників передбачає поєднання якісної та кількісної оцінок. Результатом якісної оцінки є експертні висновки про прийнятність параметрів кредитної операції з точки зору меж кредитної політики та необхідних заходів щодо оптимізації рівня прийнятих кредитних ризиків. Кількісна оцінка індивідуального кредитного ризику здійснюється відповідно до розробленого банком підходу до оцінки. Базові методи, що застосову-

ються в цих цілях, наведені в додатку М. Рівень чутливості позичальника до циклічності економіки $PЧ_{е\text{ц}}$ залежить від набору факторів, включених до моделі оцінки кредитоспроможності та рівня їх індивідуальної чутливості до економічного циклу. З метою зменшення проциклічності кредитної діяльності банків у корпоративному сегменті пропонуємо використовувати для оцінки ймовірності дефолту комбінацію інструментів, що по різному враховують чутливість результатів їх діяльності до економічних циклів. Для розрахунку загальної циклічності кожному фактору присвоюється власний рівень циклічності, що коригується на питому вагу фактора в моделі оцінки кредитоспроможності позичальника (5.1):

$$PЧ_{е\text{ц}} = \sum_i^n PЧ_{\text{фін}} * \omega_{\text{фін}} + \sum_i^n PЧ_{\text{нефін}} * \omega_{\text{нефін}}, \quad (5.1)$$

де $PЧ_{\text{фін}}$, $PЧ_{\text{нефін}}$ – рівень циклічності фінансового / нефінансового фактора кредитоспроможності позичальника;

$\omega_{\text{фін}}$, $\omega_{\text{нефін}}$ – питома вага фінансового / нефінансового фактора в моделі оцінки кредитоспроможності корпоративного позичальника банку.

Для визначення рівня чутливості використовується регресійний аналіз, в якому визначають вплив економічного циклу (на основі динаміки збіжних індикаторів) на фактори, що дозволяють оцінити ймовірність дефолту як на короткостроковому, так і на довгостроковому горизонтах планування.

Моделі Point In Time estimation (PIT) базуються на методиці «на момент часу», будуються за короткостроковими періодами спостережень та дозволяють визначити рівень кредитоспроможності позичальника, чутливий до змін поточних економічних умов. Запровадження цієї моделі в діяльність банку також дає змогу здійснювати прогнозування на рівні кредитного портфеля корпоративних позичальників у цілому або в розрізі його окремих субпортфелів. Прогнозний рівень дефолту в цьому випадку дорівнює частці корпоративних позичальників в портфелі субпортфелі, що стануть банкрутами протягом одного року. Таким чином, для визначення рівня дефолту по портфелю корпоративних банківських кредитів / окремому субпортфелю на річному часовому горизонті необхідно визначити кількість кредито-

спроможних корпоративних позичальників без ознак дефолту в субпортфелі станом рік тому і з'ясувати, скільки з них вийшли в дефолт протягом останнього року.

Моделі, засновані на методиці «по циклу» Through The Cycle estimation (ТТС), будуються за довгостроковими періодами спостережень і дозволяють визначити рівень кредитоспроможності позичальника, що є більш стабільним протягом усього економічного циклу; поточні оцінки ймовірності дефолту корпоративного позичальника залишаються відносно постійними незалежно від фази економічного циклу [188]. Для оцінки кредитоспроможності позичальника за цим підходом має бути сформована статистична інформація, як мінімум, за один повний економічний цикл. Це дасть змогу врахувати в моделі всі фази кредитного циклу, оскільки будуть наявні дані як за періодами економічного зростання, а і періодами економічних спадів і криз[189,190,191,192].

У межах цієї моделі рівень дефолту за кредитним портфелем корпоративним позичальникам горизонтом прогнозування в один рік визначається як усереднена дефолтна частота за субпортфелем / портфелем корпоративних позичальників (LRDF) за весь період економічного циклу (5.2).

$$LDFR = \frac{1}{Years} * \sum_{i=1}^{Years} PD_i, (5.2)$$

де Years – кількість років у економічному циклі;

PD_i – дефолтна частота для i -го року економічного циклу за субпортфелем / портфелем корпоративних позичальників.

Результати оцінки кредитоспроможності та ймовірності дефолту корпоративних позичальників пов'язані зі всіма стадіями кредитного процесу та інструментами управління кредитним ризиком (рис. 5.7).

На рівні кредитного портфеля корпоративних позичальників доцільно запровадити такі інструменти оцінки, як аналіз матриць міграції та стрес-тестування кредитного ризику.

Матриця ймовірностей міграцій внутрішніх кредитних рейтингів – це формалізований документ з оцінки портфельного кредитного ризику, в якому в табличній формі представлені ймовірності того, що поточний кредитний рейтинг позичальника через певний проміжок часу (як правило, через рік) буде підвищений, знижений або залишиться без змін.

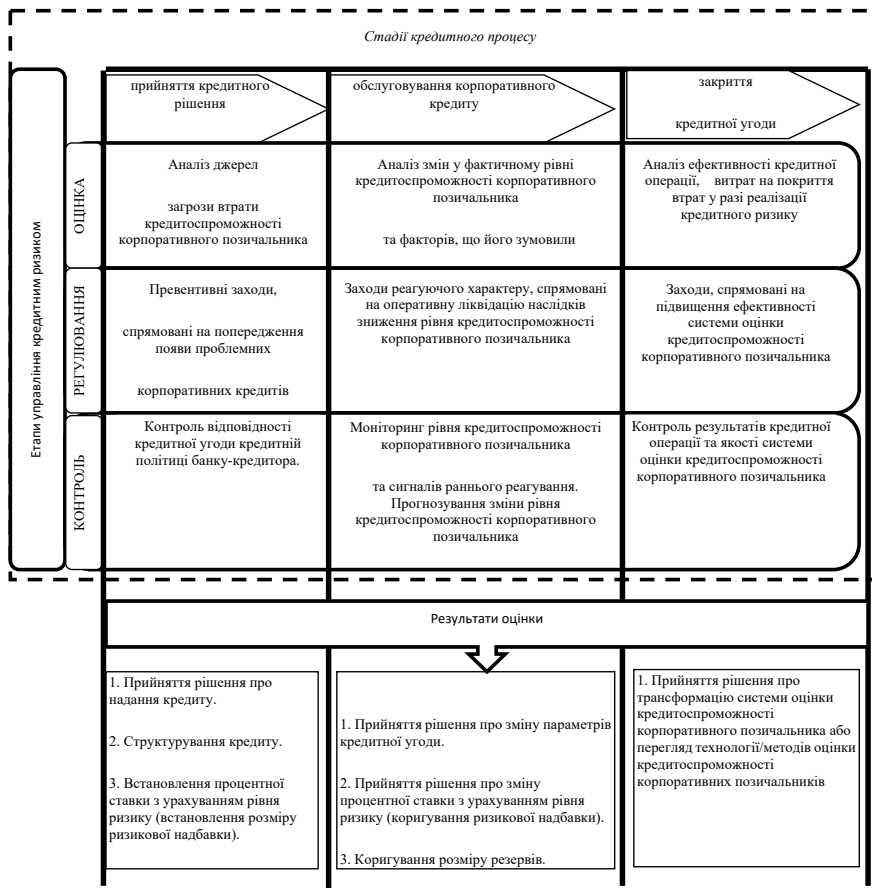

Рис. 5.7 – Схема взаємозв'язку результатів оцінки кредитоспроможності корпоративних позичальників зі стадіями кредитного процесу та інструментами управління кредитним ризиком

Побудовано за даними: [193]

Ці ймовірності можуть бути визначено як статистично, на основі аналізу історичних даних, так і розраховані теоретично, за допомогою моделі на основі Марковських процесів, що будуються зі станів і ймо-

вірності переходу з одного стану в інший протягом визначеного часового інтервалу (Марковського циклу). Випадковий процес називається Марковським процесом (або процесом без післядії), якщо для кожного моменту часу ймовірність будь-якого стану системи в майбутньому залежить тільки від її стану сьогодні та не залежить від того, як система прийшла в цей стан [194,195].

У межах цього дослідження межі (контури) кредитної політики з урахуванням підходу, наведеного у [185], пропонуємо поділяти наступним чином:

1) за застосованим інструментарієм:

- економічні, (визначаються під впливом попиту і пропозиції на ринку корпоративного банківського кредитування, а також можливостями і уявленнями банку щодо доцільності кредитної експансії або рестрикції);

- адміністративні (норми, нормативи, регламенти, стандарти, інструкції, положення, ліміти діяльності банку на ринку корпоративного банківського кредитування);

У контексті вирішення задач оцінювання впливу циклічності на результати кредитної діяльності банку в корпоративному сегменті економіки цей інструмент дає змогу визначити інтенсивність переходу позичальників в різні групи кредитних рейтингів залежно від фази економічного циклу. Інтенсивність переходу визначається як співвідношення кількості переходів кредитних рейтингів від зростання до спаду за проміжок часу, що аналізується, до загальної тривалості зростання за цей період [196].

Практична цінність отриманих результатів полягає в можливості застосування динамічного резервування для покриття очікуваних втрат за кредитним ризиком та визначення необхідності доформування резервів.

Нами запропоновано логічну схему інструментально-аналітичної підсистеми оцінки кредитоспроможності банків-позичальників (рис. 5.8).

За результатами оцінки чутливості кредитної діяльності до циклічності, відбувається формування комплексу заходів щодо регулювання (табл. 5.3).

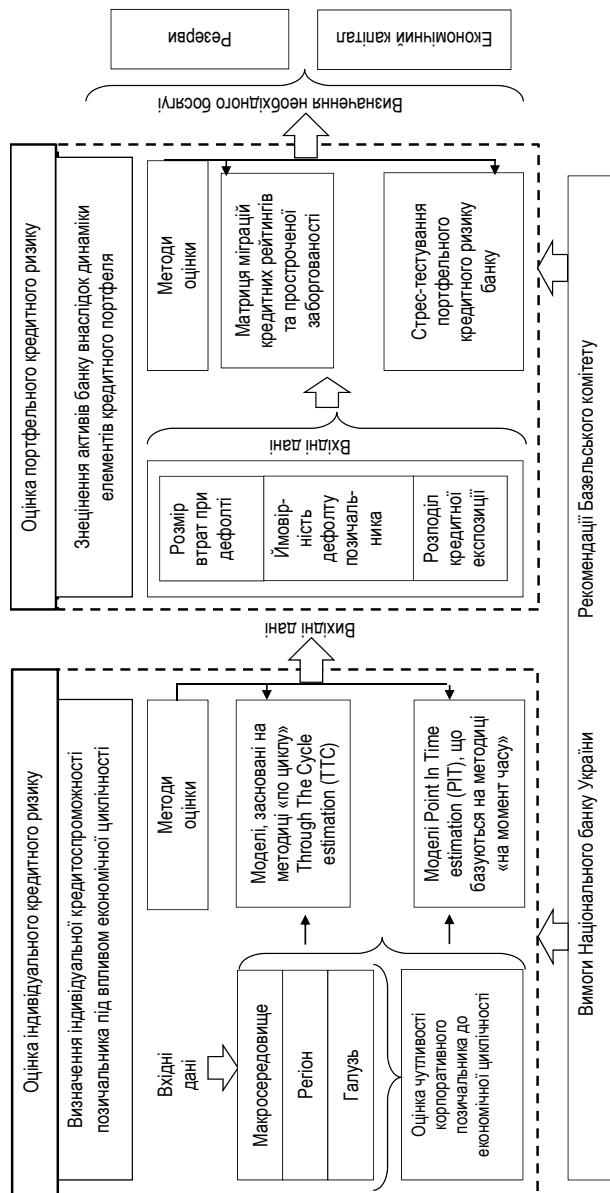

Рис. 5.8. – Методи оцінки кредитного ризику банку при корпоративному банківському кредитуванні з урахуванням чутливості до циклічності

Побудовано автором за даними: [197]

Таблиця 5.3

**Інструментарій контрциклічного регулювання кредитного
ризик банку**

	Інструмент	Характеристика
1	2	3
Індивідуальний кредитний ризик	Превентивні інструменти	
	Лімітування	встановлення кількісних обмежень щодо: 1) максимального розміру кредитів, наданих корпоративним позичальникам, залежно від рівня їх чутливості до економічного циклу (чим вище рівень чутливості, тим більш жорсткий кредитний ліміт має бути встановлено); 2) максимального розміру забезпечення певного виду за кредитом залежно від рівня чутливості до економічного циклу.
	Реактивні інструменти	
	Процентна ставка	компенсація кредитного ризику за рахунок ризикової надбавки (премії за ризик). Чим вищою є чутливість позичальника до економічного циклу, тим, за інших рівних умов, вище буде премія за ризик. Для цього необхідно визначати вартість очікуваних втрат унаслідок реалізації кредитного ризику (present value of expected credit losses – PV_{ECL}) за весь період, що лишається до завершення операції як сукупності очікуваних кредитних втрат: $PV_{ECL} = \sum_t \frac{ECL_t}{1+r_t} = \sum_t \frac{PD_t \times ECE_t \times (1-R)}{1+r_t}$, де $PD_t = MR_t = SR_{t-1} MMR_t$ – ймовірність дефолту в період t за умови відсутності дефолту в попередні періоди; r_t – ставка дисконтування для періоду t; ECE_t (expected credit exposure) – очікувана чутливість до кредитного ризику банку.

Продовження табл. 4.12

	Інструмент	Характеристика
1	2	3
Портфельний кредитний ризик	Превентивні інструменти	
	Диверсифікація	забезпечення оптимального рівня «концентрація – диверсифікація» в кредитному портфелі банку. Залежно від результатів оцінки чутливості позичальників різних галузей та регіонів функціонування, банк має збалансувати кредитний портфель таким чином, щоб оптимізувати його за рівнем чутливості до економічного циклу.
	Динамічне резервування	формування спеціальних резервів на очікувані втрати за кредитами з метою врахування не тільки поточних, але й довгострокових очікуваних втрат, визначених із використанням матриці міграції та стрес-тестування
	Формування буферного контрциклічного капіталу	створення загальних резервів економічного капіталу відповідно до фаз економічного та кредитного циклів: формування їх під час економічного зростання (фази кредитного буму) та використання під час спаду.
	Лімітування	встановлення кількісних обмежень щодо параметрів, що мають високий рівень чутливості до циклічності: 1) максимального розміру субпортфелю кредитів, наданих корпоративним позичальникам певної галузі як змінна w_i згідно з функцією пошуку оптимальних рішень за формулою: $CI_{mod} = \sum_{i=1}^n \left(\frac{1}{(1 - pd_i) \times y_i} \times w_i \right)^2 \rightarrow \min$ де CI_{mod} – значення функції, що мінімізує співвідношення ризику / дохідності по портфелю активів банку в галузевому розрізі; y_i – обсяг вкладень банку на початок планового періоду у i-ту галузь; pd_i – чутливість i-тої галузі економіки до фази економічного циклу; w_i – коефіцієнт частки вкладень банку в i-ту галузь на початок планового періоду;

Закінчення табл. 4.12

	Інструмент	Характеристика
1	2	3
	Лімітування	2) максимального розміру субпортфелю кредитів, забезпечених заставою певного виду; 3) максимального розміру субпортфелю кредитів, наданих корпоративним позичальникам певного регіону. Система лімітування кредитних вкладень в галузі / регіони, на основі побудови оптимальної структури кредитного портфеля з позицій оптимального співвідношення «дохідність – ризик». При розрахунку лімітів кредитування в розрізі галузей додатково можуть враховуватися обсяги погашення кредитів протягом планового періоду, стратегічні плани щодо співпраці з певними галузями, інша інформація.
Реактивні інструменти		
Банки під час кризи будуть компенсувати очікувані та неочікувані втрати як за рахунок стандартних, сформованих під час появи простроченої заборгованості резервів, так і за рахунок динамічних резервів, та буферного контрциклічного економічного капіталу.		

Відповідно до розробленої моделі управління кредитним ризиком передбачено диференціацію застосування інструментарію регулювання, виходячи з поточної фази циклу.

У фазі зростання в повному обсязі запроваджуються превентивні заходи, наприклад, ліміт на величину економічного капіталу встановлюється з урахуванням необхідного буфера під сценарій спаду, ліміти максимальних втрат за проблемною заборгованістю враховують погіршення рівня кредитоспроможності позичальників.

У фазі спаду, зважаючи на обмежені можливості банку, насамперед, ресурсні додаткові превентивні заходи не встановлюються. При цьому ініціюється застосування реактивних методів, зокрема, передбачається використання раніше створених буферів капіталу.

У стабільній фазі превентивні заходи ініціюються як індикативні (наприклад, встановлюються контрольні рівні та / або граничні значення ключових індикаторів кредитного ризику).

При цьому слід наголосити на тому, що на кожній фазі економічного циклу банк має забезпечувати достатність капіталу відповідно до регуляторних вимог та власного апетиту до кредитного ризику.

Незалежно від фази економічного циклу, в банку має ефективно функціонувати процес регулярного контролю / моніторингу показників операційного середовища та внутрішніх індикаторів та показників, включених кредитною політикою до складу тих, що визначають його апетит до ризику. При цьому весь цей процес має бути зорієнтований на раннє виявлення відхилень, що можуть суттєво вплинути на рівень кредитного ризику банку та, відповідно, внутрішню достатність його капіталу, та формування комплексу заходів щодо нівелювання їх впливу.

Отже, розроблена нами модель управління кредитним ризиком корпоративного позичальника, що, на відміну від наявних, передбачає врахування чутливості кредитної діяльності банку до циклічності економіки, дозволяє підвищувати якість оцінки позичальників та прийняття кредитних рішень, на цій основі покращувати процеси визначення лімітів кредитування, обґрунтовувати рівень резервів на можливі втрати за кредитами та розмір економічного капіталу, покращувати якість аналітичних даних.

5.3. Стратегічне управління діяльністю банків на корпоративному кредитному ринку

Глобалізація та цифровізація кредитних ринків, ускладнення інформаційних та комунікаційних технологій, збільшення кількості видів кредитних продуктів і послуг, скорочення життєвого циклу досягнутої конкурентної переваги теж передбачає необхідність розробки ефективних засобів формування стратегії банку, що сприяє досягненню ним стійкої конкурентоспроможності на ринку.

Питання стратегічного управління діяльністю банків, як досягнення довгострокових результатів на основі стратегічних планів та контролю за їхньою реалізацією розглядаються як іноземними, так і вітчиз-

няними науковцями. За твердженням Дж. Хігенса «...стратегічне управління – це процес управління з метою здійснення місії організації посередництвом управління взаємодією організації з її оточенням» [2, с. 53].

Стратегічне управління в дослідженнях Дж. Пірса та Р. Робінсона визначається як набір рішень і дій щодо формулювання й виконання стратегій, розроблених для того, щоб досягти цілей організації [3, с. 234]. У працях цих учених описується специфіка розвитку процесів стратегічного управління, але не приділяється уваги стратегіям розвитку кредитних відносин, що підтверджує актуальність дослідження у статті, що пропонується. Стратегію банку можна визначити як програму дій, спрямованих на формування й утримання довгострокових конкурентних переваг на кредитному ринку; стратегія повинна відображати кількісні цілі кредитної діяльності й ті якісні внутрішні зміни в банку, які повинні відбутися для підвищення його конкурентоспроможності на ринку.

Стратегічний розвиток банку створює умови для підвищення його конкурентоспроможності, під якою розуміється можливість суб'єкта ринкових відносин виступати на ринку нарівні із присутніми конкуруючими суб'єктами ринкових відносин.

Наявність ефективної конкурентної стратегії надає банку певні переваги, бо на підставі такої стратегії управлінські рішення приймаються персоналом банку більш свідомо й активно; мінімізується не погодженість дій різних підрозділів банку; менеджери одержують можливість у процесі поточної діяльності відокремлювати головні проблеми підвищення конкурентоспроможності та завдання від другорядних; співробітники працюють більш ефективно, особливо в тих напрямках, які визначені стратегією банку; зміцнюється імідж банку на ринку.

Основною умовою розробки ефективної конкурентної стратегії банку на кредитному ринку є необхідність її побудови на теоретичних засадах стратегічного управління, яке варто розглядати як динамічну сукупність взаємозалежних процесів: аналізу середовища; визначення місії й цілей; вибору стратегії; виконання стратегії та оцінки й контролю її виконання.

Послідовність виконання зазначених процесів логічно продовжує один одного. Однак існує стійкий зворотний зв'язок і, відповідно, зворотний вплив кожного процесу на інші й на всю їхню сукупність. Це є важливою особливістю системи стратегічного управління, структуру якої необхідно використовувати при виконанні завдання побудови конкурентної стратегії банку на кредитному ринку.

Як відомо, необхідні елементи, об'єднуючись у систему, сприяють появі певного синергетичного ефекту, який залежить від раціонального взаємозв'язку при їх спільній дії. При узгодженні елементів системи загальний результат, як правило, перевершує суму результатів дії окремих частин.

При цьому підвищується результативність діяльності банку за рахунок більш повного використання кредитних ресурсів, що обумовлюється вибором ефективної конкурентної стратегії. У протилежному випадку ефект від взаємодії не буде позитивним, а в деяких випадках, може носити і негативний характер.

Отже, раціонально сформована конкурентна стратегія впливає на розвиток банку у двох основних напрямках: визначення конкретних стратегічних альтернатив та отримання синергетичного ефекту від досягнення завдань підвищення конкурентоспроможності банку як характеристики цілісності його як системи.

Стратегічне управління спрямоване на прогнозування перспектив розвитку банку з урахуванням невизначеності зовнішнього середовища, та охоплює весь комплекс функціональних обов'язків персоналу банку і реалізується в його організаційній структурі.

Тому для формалізації конкурентної стратегії раціональним є використання збалансованої системи показників (Balanced Scorecard, BSC), яка дозволяє поєднати стратегічні цілі банку з бізнес-процесами та інтересами працівників на кожному рівні управління, а також здійснювати контроль за реалізацією обраної конкурентної стратегії [198] (рис.5.9).

На рисунку 3.1 видно, що запропонована формалізація конкурентної стратегії на засадах системи збалансованих показників Д. Нортон та Р. Каплана сприяє формуванню конкурентної стратегії на різних рівнях управління діяльністю банку.

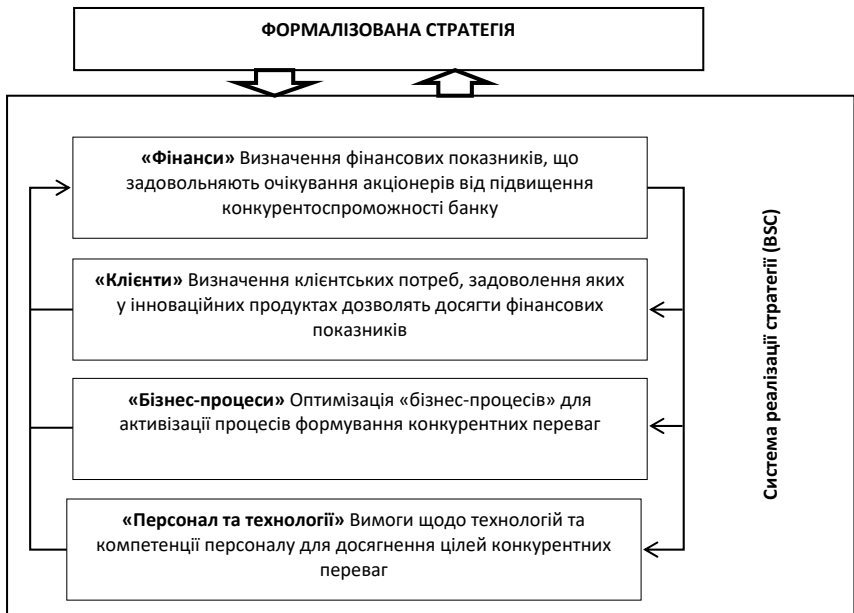

Рис. 5.9. Формалізація завдань конкурентної стратегії на засадах системи збалансованих показників.

Стратегія підвищення конкурентоспроможності банків на ринку корпоративного кредиту ґрунтується на комплексі стратегій конкуренції, за допомогою яких керівництво банку сподівається забезпечити підвищення його конкурентоспроможності на ринку та охоплює діяльність всіх його основних підрозділів. Існує велика кількість конкурентних стратегій банків на фінансовому ринку (табл. 5.4.)

Дані наведеної таблиці свідчать, що конкурентні стратегії можуть бути класифіковано за такими критеріями: базові та стратегії, що сприяють досягненню конкурентних переваг, стратегії, що обумовлені конкурентною позицією банку (лідер ринку, стратегія банку-претендента, стратегія банку-послідовника, стратегія обслуговування ринкової ніші).

У реалізації завдань підвищення конкурентоспроможності банку одна з конкурентних стратегій є головною, інші стратегії – додатковими.

Таблиця 5.4

Класифікація конкурентних стратегій банку

Класифікаційна ознака	Типи стратегій
Базові стратегії	Лідерство у витратах; широка цінова та продуктова диференціація банківських продуктів ; стратегія оптимальних витрат; сфокусована стратегія на основі цінової диференціації;
Стратегії, що сприяють досягненню конкурентних переваг	Цінова та продуктова диференціація; концентрація на ринковій ніші; лідерство по витратах; творчі наступальні стратегії: наступ на сильні сторони банку-суперника; наступ на слабкі сторони банку-конкуренту
Стратегії, що обумовлені конкурентною позицією банку:	
Лідер ринку	Агресивна наступальна стратегія, заснована на ціновій та продуктивній диференціації ; активна позиція на ринку банківських продуктів, мобільні зміни елементів комплексу маркетингу
Стратегія банку-претендента	Наступальні стратегії: атака на слабкі позиції банку-конкурента й спроба перевершити їх
Стратегія банку-послідовника	Стратегія вакантної ніші; спеціалізації на окремих продуктах; стратегія оптимальних витрат; стратегія проходження за лідером; стратегія формування іміджу
Стратегія обслуговування ринкової ніші	Вертикальна спеціалізація; географічна спеціалізація; спеціалізація на типах клієнтів; спеціалізація на типах продуктів; спеціалізація на ціновому рівні

Дане визначення повною мірою розкриває двоїсту природу категорії «стратегія» («проактивна» та «реактивна») та визначає необхідність постійного використання процесу формування стратегії підвищення конкурентоспроможності банку, спрямованого на безперервне вдосконалювання його діяльності банку й досягнення стійкої конкурентоспроможності.

Необхідність розробки стратегії розвитку ринку корпоративного кредитування зумовлена такими причинами:

- наявністю ознак депресивності економіки України протягом останніх п'яти років, що викликало потребу в раціональному використанні фінансових ресурсів для сталого економічного розвитку;

- потребою формування довгострокової стратегії розвитку системи корпоративного кредитування, виконання завдань якої буде сприяти акумулюванню й використанню ресурсів держави й фінансового ринку, в тому числі банківського, на найбільш необхідних напрямках розвитку галузей економіки; організації ефективної взаємодії держави, банків, підприємств для досягнення стратегічних цілей і завдань забезпечення відтворення національної економіки;

- необхідністю розробки довгострокових програм розвитку системи корпоративного кредитування та пошуку ефективних механізмів для їхньої реалізації; стратегія розвитку системи корпоративного кредитування є частиною комплексної державної програми соціально-економічного розвитку країни;

- потребою створення ефективного інструменту, яким є стратегія, для вибудовування довгострокових відносин з усіма учасниками ринку корпоративного кредитування: держави, зовнішніх інвесторів, фінансових посередників, що беруть участь у фінансуванні підприємств різних галузей економіки та забезпечують її сталий інноваційний розвиток.

Стратегія розвитку системи корпоративного кредитування розвитку – це документ, що визначає довгострокову політику діяльності банку, узгоджену з інтересами держави, бізнес-спільноти та громадянського суспільства.

Формалізація стратегії забезпечує структуровану методологію мислення й аналізу при вирішенні складних стратегічних завдань підвищення конкурентоспроможності банку, стимулює до довгострокового бачення стратегії й корисна з погляду регулярного контролю виконання стратегії, координації, комунікації й залучення в розробку стратегії (формування «власників» стратегії) [5, с. 26].

Перш ніж переходити до процесів формування конкурентної стратегії банку на ринку корпоративних кредитів, керівництву банку необхідно розробити стратегічний план. Стратегічне управління банками

будується на стратегічному плануванні, під яким окремі автори розуміють процес розробки й реалізації стратегії формування й розвитку банку як соціально-економічної системи, його структурних підрозділів у майбутньому на основі прогнозування змін тенденцій, що визначають параметри зовнішнього середовища, або представляють загрозу чи сприятливі можливості для розширеного відтворення економічного потенціалу, пріоритетних напрямків і методів цілеспрямованої постійної підтримки динамічної пропорційності й ефективного використання банківських стратегічних ресурсів [с. 18].

Важливою характеристикою стратегічного планування є те, що майбутнє банку не передбачається неодмінно кращим минулого та існуючого. На відміну від довгострокового планування, яке формується на основі методу екстраполяції, у стратегічному плануванні використовуються методи передбачення змін. Головне розходження між ними складається в трактуванні майбутнього. Тому в стратегічному плануванні важливе місце повинні приділятися аналізу перспектив розвитку банку, завданням якого є з'ясування тих тенденцій, небезпек, можливостей, а також окремих надзвичайних ситуацій, які здатні змінити сформовані тенденції. Цей аналіз доповнюється аналізом позицій у конкурентній боротьбі на світових та національних ринках банківських послуг. Стратегічне планування будується на основі гнучких експертних рішень, ранжируванні стратегічних завдань і являє собою управління, що застосовується в умовах нестабільності й динамічності розвитку зовнішнього середовища.

Стратегічне планування принципово відрізняється від інших видів планування, що мають місце в процесі управління, таких як оперативне, тактичне й довгострокове (перспективне) планування. Причому ця відмінність полягає не в рівні деталізації плану, цілях або виборі горизонту планування, а, насамперед, у напрямку вектора планування. Традиційно вектор довгострокового планування спрямований з минулого в майбутнє.

Стратегічне планування припускає вибудовування вектора аналізу й прийняття управлінських рішень із майбутнього в сьогодення. Отже, терміни «стратегічний» і «довгостроковий» не є тотожними, їх головна відмінність складається в трактуванні майбутнього.

У системі довгострокового планування передбачається, що майбутнє може бути передвіщене шляхом екстраполяції сформованих структурних пропорцій і тенденцій. У системі стратегічного планування аналіз здійснюють від майбутнього до сьогодення, заміняючи екстраполяцію аналізом перспектив розвитку банку.

У стратегічному плануванні, що використовується в ситуаціях значної нестабільності на світових та національних фінансових ринках, враховується, що перспектива розвитку банку не обов'язково буде краще попереднього періоду, і вона не може бути вивчена за допомогою методу екстраполяції.

Узагальнена модель розробки стратегії розвитку корпоративного кредитування банку схематично представлена на рис.5.10.

Методологія представленої типової моделі процесу розробки стратегії розвитку системи корпоративного кредитування базується на таких принципах:

1. В основу розробки стратегії розвитку системи корпоративного кредитування банку закладена орієнтація на фінансові ресурси: держави, зовнішніх та внутрішніх інвесторів, банку (власні й позикові) і населення, за допомогою яких банк розробляє програми та проекти, що забезпечують процеси формування фінансових ресурсів для реалізації завдань забезпечення відновлення сталого розвитку економіки України.

2. Орієнтація на згуртовану організацію всіх учасників (персоналу банку) процесу розробки стратегії і сумлінне виконання ними визначених завдань із дотриманням запропонованих правил, норм і посадових інструкцій.

3. Неперервне виявлення і формування конкурентних переваг банку на ринку корпоративного кредитування, аналіз сильних і слабких сторін, загроз і можливостей для визначення стратегічних напрямків щодо підтримки конкурентоспроможності банку в тимчасових горизонтах планування обсягів та видів позик для корпоративних клієнтів.

Метою створення типової моделі є розробка методичного забезпечення для побудови стратегії розвитку системи корпоративного кредитування в банку з урахуванням фінансового, інформаційного, технічного та кадрового потенціалу.

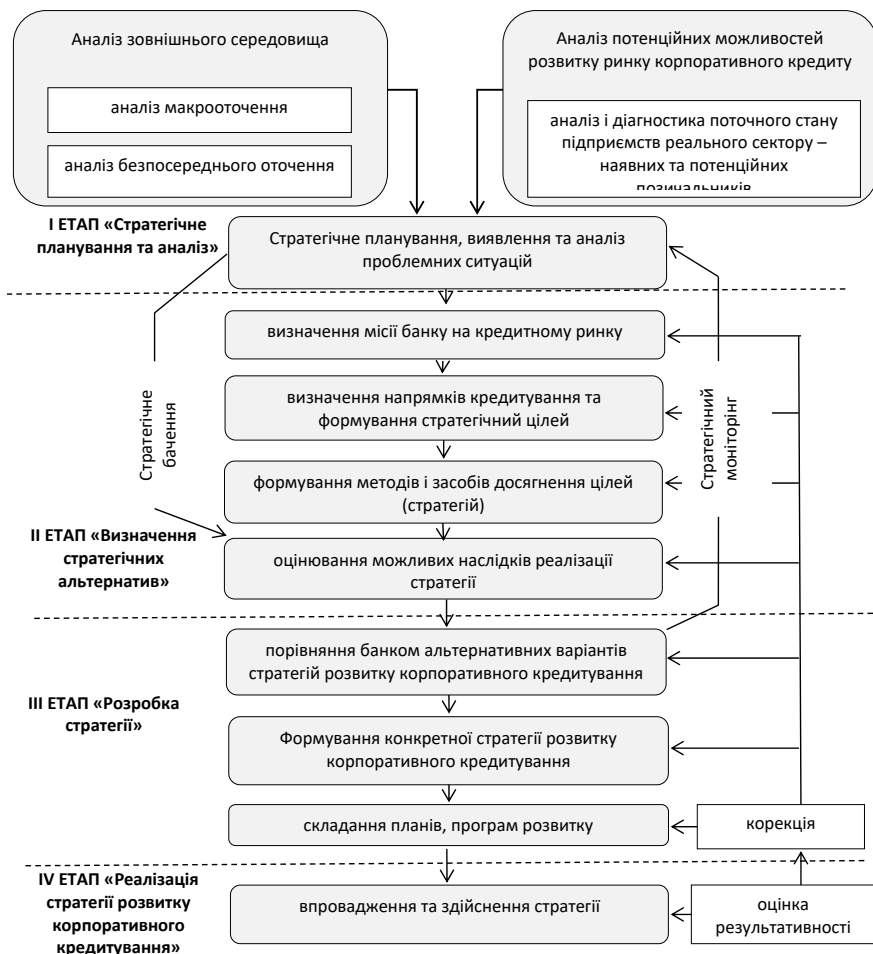

Рис. 5.10. Процес формування стратегії розвитку корпоративного кредитування банку

Основними завданнями стратегії розвитку корпоративного кредитування є:

– створення надійної й ефективної інфраструктури ринку корпоративного кредитування та інших форм фінансування;

- урахування регіональних і локальних особливостей розвитку різних підприємств, можливостей регіональних банківських систем та механізмів корпоративного кредитування банків;
- подолання існуючої кризи на засадах розвитку корпоративного кредитування та створення умов для запобігання та пом'якшення можливих майбутніх криз;
- створення ефективного ринку корпоративного кредитування, що забезпечує баланс інтересів держави, банків, інших кредиторів і позичальників;
- формування стійкої системи залучення довгострокових ресурсів з фінансового ринку на ринок корпоративного кредиту.

Розробка стратегії розвитку системи корпоративного кредитування охоплює чотири етапи, реалізація яких дасть змогу зібрати необхідну для прийняття рішення інформацію з метою формування системи цілей, системи критеріїв та обмежень, а також системи показників розвитку процесів корпоративного кредитування. Основні етапи розробки стратегії:

1. Стратегічне планування та стратегічний аналіз.
2. Визначення стратегічних альтернатив.
3. Розробка стратегії.
4. Реалізація стратегії розвитку корпоративного кредитування.

Етапи розробки стратегії в стратегічному плануванні розвитку корпоративного кредиту пов'язані з етапами розробки управлінських рішень.

На першому етапі важливо визначити склад і роль групи стратегічного планування, учасники якої мають знати основні принципи та підходи до стратегічного планування, володіти навичками в галузі стратегічного планування корпоративного кредитування. Зазначимо, що необхідно використовувати модель стратегічного планування, яка, на відміну від моделі довгострокового планування, передбачає значне прискорення економічних процесів в умовах загальної невизначеності чинників зовнішнього середовища і нестабільності на корпоративних кредитних ринках, що виникли під впливом фінансової глобалізації, інформаційних технологій, інновацій кредитних продуктів банків.

Система стратегічного планування характеризується пошуком шляхів найбільш ефективного використання внутрішнього потенціалу банку, беручи до уваги зовнішні обмеження, такі як зовнішні конкурентні сили, фінансові ресурси, норми регулювання кредитної діяльності, можливості позичальників, політичні, економічні та соціальні ризики.

На цьому етапі формування стратегії корпоративного кредитування слід визначити насамперед місію і стратегічну мету розвитку банку, а потім – основні його стратегічні напрямки відповідно до сформульованих місії та цільових установок, що охоплюють економічну, соціальну, демографічну і просторову сфери розвитку. Дуже важливо, щоб керівництво банку в процесі стратегічного планування залучало до роботи представників усіх підрозділів банку, що задіюються для забезпечення ефективності кредитування, кожен з яких висловлюватиме свої цілі.

Наступною складовою першого етапу є розробка стратегії соціально-економічного розвитку системи корпоративного кредитування – ґрунтовний аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища корпоративного кредитного ринку, на основі якого здійснюється комплексна оцінка рівня соціально-економічних умов розвитку кредитних відносин банку, його фінансових ресурсів, що дає змогу визначити реальні можливості банку.

Доцільно виконувати стратегічний аналіз по наступних напрямках: при аналізі перспектив зростання за допомогою визначення майбутніх тенденцій, погроз і можливостей на зовнішньому та внутрішньому ринках банківських послуг; при визначенні займаного місця банку в конкурентній боротьбі, завданням якого є оцінка потенціалів збільшення результатів функціонування банку внаслідок конкуренції, що підсилюється; при оцінці перспектив розвитку банку при різних стратегіях діяльності й між різними видами діяльності, а також визначення пріоритетів у розподілі банківських ресурсів; при аналізі напрямів диверсифікованості продуктової лінійки, з метою оцінки недоліків наявного набору видів діяльності банку та розробити й впровадити інноваційні банківські продукти й послуги.

Отримані по першим трьом позиціям результати аналізу дають можливість визначити наявний у банку кредитний потенціал. Якщо

цього потенціалу недостатньо, щоб досягти поставлених стратегічних цілей, то потрібно здійснити можливості зростання внаслідок удосконалювання стратегії диверсифікованості.

Цілі в системі довгострокового планування перетворюють в плани, які розробляються для кожного з основних підрозділів банку, які приймають участь у кредитуванні. Цілі в системі стратегічного планування втілюються в стратегію або систему стратегій за допомогою перспектив, які виявляються на засадах стратегічного аналізу. Отримана сукупність завдань підрозділяється на дві групи: поточні (або короткострокові) і стратегічні.

Короткострокові завдання модифікуються в короткострокові програми й здійснюються оперативними підрозділами банку.

Для виконання стратегічних завдань розробляються аналогічні програми по напрямках, які є основою майбутніх досягнень. Для реалізації банком даних програм необхідні особлива організація й стратегічний контроль.

Стратегічний комплексний аналіз дає змогу з'ясувати, чи володіє банк внутрішніми потужностями, щоб скористатися зовнішніми можливостями, і чи існують у неї слабкі сторони, які можуть ускладнити проблеми, пов'язані із зовнішніми загрозами. Визначення специфіки впливу фундаментальних чинників на ринок корпоративного кредитування дає змогу формувати такі стратегії його розвитку, сприятимуть усуненню або зниженню сили їхньої негативно дії.

Фундаментальний характер чинників виявляється також у тому, що вони істотно впливають на економічні інтереси суб'єктів, що діють на ринку корпоративного кредитування, змінюючи їхню економічну поведінку в масштабах, що призводять до глибоких змін у системі ринку корпоративного кредитування.

На етапі стратегічного планування та аналізу проводиться дослідження макросередовища і безпосереднього оточення банку, його сильних й слабких сторін, потенційних можливостей і резервів його розвитку, фінансового стану.

Таке вивчення загалом дає змогу уявити ситуацію, в якій на цей момент часу перебуває банк, а також окреслити таку траєкторію, відповідно до якої він найбільш повно скористається наявними можли-

востями та зможе звести до мінімуму недоліки та ризики кредитування.

Етап «Визначення стратегічних альтернатив» потребує окреслення місії, постановку цілей подальшого розвитку процесів кредитування корпоративного сектору, встановлення методів і засобів їхнього досягнення.

Визначення базових орієнтирів діяльності банку на ринку корпоративного кредиту та оприлюднення відповідного послання, в якому повідомляється про його призначення (місію), є важливим заходом, оскільки на основі цього встановлюється форма реалізації стратегії і здійснюється її остаточний вибір. Основний задум і підприємницька філософія необхідні для встановлення стратегічних цілей банку.

З метою визначення альтернатив використовуються численні альтернативні моделі, найбільш відомими серед яких є моделі БКГ, McKinsey, Shell, ADL / LC. Для виконання завдання визначення банком альтернатив розвитку корпоративного житлового кредитування пропонуємо використати найбільш ефективну багатофакторну матрицю Мак-Кінсі, адаптовану відповідно до предмета дослідження [7].

При аналізі кредитних ринків визначають чинники, що найбільшою мірою відповідають специфіці корпоративного кредитування та дають змогу їх оцінити банком за трьома рівнями: низький, середній і високий.

На основі цього визначається місце банку або його структурного кредитного підрозділу в одному з квадратів матриці, що дає змогу виробити стратегію розвитку.

Важливою складовою цього етапу є вибір варіантів стратегічного розвитку діяльності банку на ринку корпоративного кредитування, а саме: розвивати кредитування підприємств яких саме галузей економіки, щоб утримати зайняту конкурентну позицію та сприяти розвитку нових конкурентних переваг; розвивати корпоративне кредитування, щоб відновити втрачену позицію; знизити рівень кредитування або згорнути кредитні програми тощо.

Після розгляду різних варіантів стратегічного розвитку банк здійснює вибір з багатьох можливих найбільш ефективну стратегію для її подальшої реалізації.

На четвертому етапі «Розробка і прийняття стратегії як документа розвитку системи корпоративного кредитування» банк формує конкурентну стратегію, яка має забезпечити максимальне підвищення його довгострокової ефективності на кредитному ринку.

Після прийняття рішення щодо використання стратегії банк здійснює її впровадження. На цьому етапі стратегія реалізується через виконання раніше розроблених планів, що відповідають змісту корпоративної стратегії банку загалом за основними напрямками його діяльності.

Після завершення останнього етапу процесу розробки стратегії необхідно оцінити результативність впровадження обраної стратегії, для чого встановлюють механізм контролю, який дасть змогу банку проводити таке оцінювання. Такий механізм контролю потребує наявності системи зворотного зв'язку і залежно від результатів може сприяти перегляду місії банку, стратегічних цілей або корпоративної стратегії, корегуванню стратегічних та оперативних планів. Важливим моментом оцінювання результативності є якість реалізованої стратегії, тому вимірюванню та оцінюванню при здійсненні стратегії мають підлягати всі результати процесу розробки і реалізації стратегічних рішень розвитку корпоративного кредитування: ресурсні, технічні, економічні, трудові, соціальні тощо.

Визначення успішності реалізації стратегії розвитку системи передбачає не тільки вимірювання, а й оцінювання отриманого результату. Як відомо, для проведення оцінювання необхідно вибрати базу для порівняння. Базою для порівняння можуть бути: альтернативний варіант плану розвитку кредитних операцій банку; відповідність основній меті діяльності банку і окремим під-цілям кредитних підрозділів, сформованим для кожного окремого етапу здійснення стратегії розвитку.

Контроль за реалізацією стратегії має здійснюватися постійно, що підтверджують введені в технологію розробки стратегії процесів таких складових, як стратегічне бачення і стратегічний моніторинг. Стратегічне бачення, засноване на інтуїції, є необхідним на етапах стратегічного аналізу і визначення альтернатив розвитку для прийняття стратегічних рішень, що охоплюють діяльність банку загалом [8, с. 39].

Стратегічний моніторинг дає змогу наповнити прийняті рішення конкретним змістом, адаптувати їх до умов організації, а організацію корпоративного кредитування – до обраного напрямку розвитку. Стратегічне бачення та моніторинг перетинаються в процедурі стратегічного аналізу, поєднуючи стійкі прагнення і рухливі умови їхньої реалізації. Таким чином, формальні методика доповнюють інтуїтивне бачення, дають змогу визначити орієнтири розвитку системи корпоративного кредитування і коригувати їх при зміні зовнішніх і внутрішніх чинників, підвищуючи якість реалізованих стратегічних рішень.

Сучасні умови розвитку економіки України потребують активізації кредитування її потреб банками. Сприятиме вирішенню завдань збільшення обсягів кредитів наданих у корпоративний сектор економіки впровадження банками стратегічного управління. Запропонований підхід щодо розробки стратегії має істотні відмінності від представлених раніше.

В основу окресленої моделі були закладені такі принципи: процес розробки стратегії в банку є послідовністю взаємопов'язаних етапів, кожен з яких використовує як базу для прийняття рішень результати попереднього; стратегія – це логічно послідовна й інтегрована схема прийняття рішень, отже, розробка стратегії має запобігати впливам середовища і передувати практичним діям; процес формування стратегії не має завершуватися після вибору і реалізації кращої альтернативи розвитку; стратегія має бути реалізована, а процес реалізації повинен будуватися на системі контролю, що забезпечує оцінюватися результатів впровадження стратегії; процес розробки стратегії має бути неперервним. Для своєчасного розпізнавання ринкових небезпек і пов'язаних з ними змін необхідно здійснювати неперервний контроль за результатами діяльності банку на ринку корпоративного кредитування.

Отже, впровадження запропонованої стратегії розвитку корпоративного кредитування сприятиме ефективному вирішенню завдань банків щодо подолання кризи на ринку корпоративного кредитування та антикризового управління корпоративними позиками у майбутньому.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання щодо розробки теоретико-методичних засад та обґрунтування методів активізації управління розвитком корпоративного кредитного ринку банків України в умовах економічної циклічності. Висновки концептуального, методичного та науково-прикладного характеру зводяться до такого:

1. Однією з основних умов модернізації української економіки є підвищення її капіталомісткості та динамічний розвиток реального сектора економіки, що здійснюється зокрема за допомогою ринку банківського корпоративного кредитування. Необхідність активізації процесів кредитування банками корпоративного сектору економіки потребує уточнення існуючих та розробки нових теоретичних положень щодо сутнісних характеристик банківського корпоративного кредиту. У дисертації запропоновано авторське визначення сутності ринку банківського корпоративного кредиту та його структурних елементів, визначено особливості його функціонування в умовах впливу економічної циклічності.

2. Вивчення явища циклічності як одного з основних властивостей суспільно-економічного розвитку дозволяє аналізувати поточні події та економічну кон'юнктуру в історичній динаміці як в економіці в цілому, так і на кредитному ринку. Проведене дослідження доводить, що економічні, фінансові та кредитні цикли в умовах фінансової глобалізації є взаємопов'язаними, а циклічність реального та банківського секторів економіки функціонує синхронно, з прямо пропорційною динамікою коливань. Запропоновано авторське визначення кредитного циклу та доведено, що він є елементом фінансових циклів, але, як правило, започатковують перехід від одної фази економічного циклу до іншої, так як саме проблеми у діяльності банків сигналізують про накопичення кризових явищ в економіці.

3. Кредитний ринок кожної країни, як основний, постійно діючий сегмент фінансового, зазнав найсуттєвішого впливу процесів розвитку фінансової глобалізації, яка значно посилила його циклічність. У дослідженні розраховані індекси економічної глобалізації різних країн

світу. Проведений аналіз впливу фінансової глобалізації та останньої світової економічної кризи на корпоративне кредитування традиційною та ісламською банківських моделей довів, що діяльність ісламських банків унеможливорює інвестування фінансових ресурсів у спекулятивні інструменти, які виявилися основними чинниками зростання амплітуди коливань кредитного циклу останньої глобальної економічної кризи в банківських системах з традиційною моделлю.

4. Сучасний розвиток кредитування корпоративного сектору в Україні має свою специфіку: його тенденції формуються необхідністю фінансування потреб підприємств різних галузей економіки, що зумовлено розвитком нових технологій, оскільки більший прибуток отримують тільки підприємства, які використовують нові або унікальні технології виробництва, для чого необхідно оновлення основних фондів цих підприємств. Зазначене потребує значної кількості фінансових ресурсів, одним з джерел яких є банківський кредит.

5. Однією з основних умов успішного розвитку як вітчизняного, так і світового ринку корпоративного кредитування є забезпечення належного рівня конкуренції на ньому. Результати проведеного дослідження свідчать, що банківська система України не є конкурентною, особливо після двох кризових хвиль 2008–2010 та 2014–2016 років. Оцінювання впливу конкуренції на ефективність регіональних корпоративних кредитних ринків тісно пов'язане з визначенням рівня концентрації на ньому, так як саме концентрація на ринку визначає його ефективність, якість послуг, доводить необхідність державного втручання та реформування кредитного ринку в цілому.

6. У роботі було проведено дослідження персистентності ринку корпоративного банківського кредитування України, визначено наявність в його функціонуванні довгострокової пам'яті. З метою дослідження особливостей поведінки ринку банківського корпоративного кредитування України на різних фазах кредитного циклу, в роботі проведено динамічний R/S-аналіз. Це дало змогу визначити характер зміни персистентності на різних проміжках часу та довело можливість прогнозування розвитку ринку корпоративних кредитів.

7. Важливим елементом аналізу ринку банківського корпоративного кредитування України є прогнозування його розвитку. Незважаючи

на розвинений математичний інструментарій щодо прогнозування часових рядів, це питання в умовах наявності різних фаз кредитного циклу не є остаточно вирішеним для ринку банківського корпоративного кредитування в цілому та України, зокрема. Урахування фази кредитного циклу при побудові моделі прогнозування розвитку кредитного ринку України є важливим і необхідним елементом (параметром) моделювання. У якості практичного інструментарію з цією метою в роботі було використано TAR-моделювання. Розроблений науково-методичний підхід до імплементації загального алгоритму TAR-моделювання для аналізу ринку корпоративного кредитування України в умовах циклічності дозволяє покращити якість прогнозування процесів, що відбуваються на ринку корпоративного кредитування України.

8. Урахування впливу економічної циклічності на кредитний ринок сприятиме своєчасній ідентифікації, оцінці та мінімізації кредитних ризиків корпоративного сектору економіки. Оскільки основним генеруючим чинником переходу від одної фази кредитного циклу до іншої є рівень кредитного ризику, у дисертації запропоновано концептуальну модель управління кредитним ризиком з урахуванням циклічного розвитку кредитного ринку, використання якої буде сприяти своєчасному прийняттю раціональних управлінських рішень кредитними менеджерами банків. На рівні кредитного портфеля корпоративних позичальників доцільно запровадити такі інструменти оцінки, як аналіз матриць міграції та стрес-тестування кредитного ризику. Матриця ймовірностей міграцій внутрішніх кредитних рейтингів – це формалізований документ з оцінки портфельного кредитного ризику, в якому в табличній формі представлені ймовірності того, що поточний кредитний рейтинг позичальника через певний проміжок часу (як правило, через рік) буде підвищений, знижений або залишиться без змін. Використання банками запропонованих підходів до управління кредитним ризиком з урахуванням впливу циклічності буде сприяти мінімізації втрат від можливої реалізації ризику.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Караченцева Т. Теории кредита и его функциональная роль в экономике /Т. Караченцева // Банковский вестник. – 2006. – № 31. – С. 41–46.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / .–Адам Смит [пер. с англ.; предисл. В. С. Афанасьева]. – М.: Эксмо, 2007. –960 с.
3. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития. Капитализм, социализм и демократия / Йозеф Алоиз Шумпетер; [предисл. В. С. Автономова; пер. с англ. В. С. Автономова, Ю. В. Автономова, Л. А. Громовой и др.]. – М.:Эксмо, 2008. –864 с.
4. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег. Избранное / Джон Мейнард Кейнс. – М.: Эксмо, 2008. – 960 с.
5. Энциклопедия банковского дела / Чарльз Дж. Вулфел; пер. з англ. – Самара: Корпорация «Федоров», 2000. – 1584 с.
6. Кузнецова Л. В. Деньги и кредит: учебн. пособ. [для студ. высш. учебн. завед.] / под рук. Л. В. Кузнецовой; Одесский госуд. эконом. ун-т. – О.: ВМВ, 2005. – 302 с.
7. Колодізев О. М. Гроші і кредит [Електронний ресурс] : підручник / О. М. Колодізев, В. Ф. Колесніченко. – К. : Знання, 2010. – Режим доступу : [www/http://pidruchniki.ws/17530607/ finans/sutnist_funktsiyi_kreditu.](http://pidruchniki.ws/17530607/finans/sutnist_funktsiyi_kreditu)].
8. Гроші та кредит: [підручник] / За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2006. – 744 с.
9. Чухно А. А. Капітал, кредит, процент. Їх сутність і роль в еко- номії / А. А. Чухно // Фінанси України. – 1997. – №9. – С. 10.–17
10. Рябініна Л. Теорія і практика кредитних відносин в Україні / Л. Рябініна // Вісник НБУ. – 2002. – № 1. – С. 26–29.
11. Вовчак О. Д. Кредит і банківська справа : підручник / О. Д. Вовчак, Н. М. Руцишин, Т. Я. Андрейків. – К. : Знання, 2008–564 с.
12. Хмелярчук М. І. Внесок українських учених у розвиток теорії кредиту / М. І. Хмелярчук // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2009. – № 2 (5). – С. 59–62.
13. Енциклопедія банківської справи України / відповід. ред. В. С. Стельмах. – Москва : Молодь, : Ін Юре, 2001. – 680 с.
14. Ходаківська В. П. Ринок фінансових послуг: теорія і практика: навч. посібник / В. П. Ходаківська, В. В. Беляєв. – К. : ЦУЛ, 2002. – 616 с.

15. Глушенко С. В. Кредитний ринок : інститути та інструменти / С. В Глушенко. – К. : НаУКМА, 2009. – 153 с.
16. Кузнецова Л. В. Кредитний менеджмент: підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. В. Кузнецова. – О.: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 332с.
17. Шелудько В. М. Фінансовий ринок: підручник / В. М. Шелудько. [2-ге вид., стер.] – К. : Знання, 2008. – 535 с.
18. Примостка Л. О. Сучасний стан банківського кредитування / Л. О. Примостка // Фінанси, облік і аудит. –2010. – № 15. – С. 163–170.
19. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖІТІ, 2001. – 440 с.
20. Маслова С. О. Фінансовий ринок : навчальний посібник / С. О. Маслова, О. А. Опалов [2-е вид., випр.]. – К. : Каравела, 2003. – 344 с.
21. Словник української мови: [у 11 т.]. – Київ : Видавництво «Наукова думка», 1970–1980 рр.
22. Туган-Барановський М. Політична економія: Курс популярний/ Михайло Туган-Барановський,; АН України. Ін-т економіки; Передм. Л. Горкіної. – К.: Наук. думка, 1994. – 261 с.
23. Алексеєнко Л. М. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок (українсько-англійсько-російський тлумачний словник) [уклад. Л. М. Алексеєнко, В. М. Олексієнко, А. І. Юркевич]. – К.: Видавничий будинок «Максимум»; Т.: Економічна думка, 2000. – 592 с.
24. Юрків Н. Я. Просторово-секторальний аналіз реалізації потенціалу розвитку реального сектору економіки / Н. Я. Юрків // Фінансовий простір. – 2014. – № 2. – С. 166–172.
25. Дзюблюк О. В. Банки і підприємства: кредитні аспекти взаємодії в умовах ринкової трансформації економіки: [монографія] /О. В. Дзюблюк, О. Л. Малахова. – Тернопіль: Вектор, 2008. – 324 с.
26. Методичні підходи Національного банку України до визначення складових кредитного ринку. [Електронний ресурс] : дані Національного банку України. – Режим доступу : – <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43756396>
27. Основні показники діяльності банків України [Електронний ресурс] : дані Національного банку України. – Режим доступу : – http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807
28. Грачев Г. А. Эволюция цикличности хозяйственной деятельности и прогнозирование кризисов / Г. А. Грачев // Журнал экономической теории. – 2010. – № 1. – С. 91–96.

29. Мировые финансово-экономические кризисы и глобальное латентное управление миром. Материалы научного семинара. Вып. № 3. – М.: Научный эксперт, 2011. – 168.
30. Методы анализа и моделирования циклических колебаний макроэкономической динамики // Проблемы развития рыночной экономики /Под. ред. чл.-корр. РАН В. А. Цветкова. Сборник научных трудов. Вып. 2, ИПР РАН. – М.: Центр «Транспорт». – 2010. – с. 54–79.
31. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – М.: Политиздат, 1978. – Т. 1., Кн. I: Процесс производства капитала. – 908 с.; Т. 2., Кн. II: Процесс обращения капитала. – 648 с.; Т. 3., Кн. III: Процесс капиталистического производства взятый в целом. – 1084 с.
32. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы. Очерк из социальной истории Англии / М. И. Туган-Барановский. – Киев: Наукова думка, 2004. – 333 с.
33. Фридман М. Количественная теория денег / М. Фридман. – М.: Эльфпресс, 1996. – 131 с.
34. Lucas R. E. An Equilibrium Model of the Business Cycle // Journal of Political Economy. Chicago, 1975. Vol. 83. № 6. – P. 1113–1144.
35. Бычкова Л. С. Идентификация фазы экономического цикла в 2014 году в России / Л. С. Бычкова // Вестник ЧелГУ. – 2015. – № 11 (366). – <http://cyberleninka.ru/article/n/identifikatsiya-fazy-ekonomicheskogo-tsikla-v-2014-godu-v-rossii>.
36. Бандура О. До питання ідентифікації та датування зворотних точок економічних циклів / О. Бандура // Економіст. Український журнал. – 2003. – № 9. – С. 72–75.
37. Кретов Д. Ю. Проблеми розвитку контрциклічного регулювання банківської діяльності / Д. Ю. Кретов // Актуальні питання економічних наук: Матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 12–13 червня 2015 р. – Запоріжжя: ГО «СІЕУ», 2015. – С. 88–92.
38. Кретов Д. Ю. Вплив процесів глобалізації та інтернаціоналізації на тенденції розвитку сучасного національного банківського сектору / Д. Ю. Кретов // Тенденції сталого розвитку економіки країни: прогнози та пропозиції: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 28–29 серпня 2015 р. – Львів: ЛЕФ, 2015. – С. 105–107
39. Minsky H. P. Uncertainty and the Industrial Structure of Capitalist Economies. The Jerome Levy Economics Institute of Bard College, April, 1996, Working Paper № 155. – P. 31

40. Bernanke B. On the Implications of the Financial Crisis for Economics /B. Bernanke // Remarks at the Conference co – sponsored by the Bendheim Center for Finance and the Center for Economic Policy Studies, Princeton. 24.09.2010. – 343 p.
41. Bagehot W. Lombard Street: A Description of the Money Market. London: Henry S. King, and Co, 1873. Mills J. (1867). On Credit Cycles and the Origin of Commercial Panics, Quoted in Financial Crises and Periods of Industrial and Commercial Depression / by T. E. Burton (1931 [1902]). 2nd ed. 426 p.
42. Bernanke B. Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression // American Economic Review. 1983. № 3 (73). P. 257–276.
43. Marti M. S. Boundedly Rational Credit Cycles // Economics Working Paper. 1996. № 156. P. 1–24. Kiyotaki N., Moore J. Credit Cycles // Journal of Political Economy. 1997. № 2 (105). P. 211–248.
44. Kindleberger Ch. Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises. Palgrave Macmillan, 1978.
45. Minsky H. P The Financial Instability Hypothesis / The Levy Economics Institute // Working Paper. 1975. № 74. URL: <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp74.pdf>.
46. Бураков Д. В. Законы кредита и цикличность его движения // Сибирская финансовая школа. 2015. № 2. С. 22–29.
47. Кретов Д. Ю. Основні індикатори оцінки кредитних циклів у банківській системі України / Д. Ю. Кретов // Integrated business structures: models, processes, technologys: International scientific conference, November 25, 2016. – Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2016. – P. 183–186с.
48. Діяльність банків на кредитному ринку в умовах асиметрії інформації / За ред. Л. В. Кузнецової: [Монографія]. – Одеса: ОНЕУ, 2015. – 289 с.
49. Кретов Д. Ю. Вплив розвитку економіки на циклічність розвитку кредитної діяльності банку / Д. Ю. Кретов // Науковий журнал «Молодий вчений». – 2015. – № 7 (22)
50. Bernanke B. Nonmonetary Effects of the Financial Crisis in the Propagation of the Great Depression // American Economic Review. 1983. № 3 (73). P. 257–276.
51. Marti M. S. Boundedly Rational Credit Cycles // Economics Working Paper. 1996. № 156. P. 1–24.

52. Kiyotaki N., Moore J. Credit Cycles // *Journal of Political Economy*. 1997. №2 (105). P. 211–248.
53. Geanakoplos J. The Leverage Cycle // *NBER Macroeconomics Annual* / University of Chicago Press. 2009. Vol. 24. P. 1–65.
54. Kindleberger Ch. Manias, Panics, and Crashes: A History of Financial Crises. Palgrave Macmillan, 1978.
55. Minsky H. P The Financial Instability Hypothesis / The Levy Economics Institute // Working Paper. 1975. № 74. URL: <http://www.levyinstitute.org/pubs/wp74.pdf>
56. Rajan R. Why Bank Credit Policies Fluctuate: A Theory and Some Evidence // *Quarterly Journal of Economics*. 1994. №2 (109). P. 399–441.
57. Rotheli T. Boundedly Rational Banks' Contribution to the Credit Cycle // *Journal of Socio-Economics*. 2012. № 5 (41). P. 34–64.
58. Acharya V. V., Yorulmazer T. Information Contagion and Bank Herding // *Journal of Money, Credit, and Banking*. 2008. № 1 (40). P. 215–231.
59. Birkchandan S., Hirshleifer D., Welch I. Learning from the Behavior of Others: Conformity, Fads, and Informational Cascades // *Journal of Economic Perspectives*. 1998. № 12. P. 151–170.
60. Hauswald R., Marquez R. Competition and Strategic Information Acquisition in Credit Markets // *Review of Economic Studies*. 2006. № 19 (3). P. 967–1000.
61. Ruckes M. Bank Competition and Credit Standards // *Review of Financial Studies*. 2004. № 17. P. 1073–1102.
62. Бураков Д. В. Управление цикличностью движения кредита : монография / Д. В. Бураков. – М. : Издательство «Русайнс», 2015. – 288 с.
63. Кретов Д. Ю. Особливості визначення поняття кредитного циклу / Д. Ю. Кретов // *Economy without borders: integration, innovation, cross-border cooperation: International scientific conference, August 26, 2016.* – Kaunas: Baltija Publishing, 2016. – P. 204–207.
64. Asea P. Lending Cycles / P. Asea, S. Brock Blomberg // *NBER Working Paper*. – No. 5951. – December 2014.
65. Bassett W. Changes in bank lending standards and the macroeconomy [Електронний ресурс] / W. Bassett, M. B. Chosak, J. Driscoll, E. Zakrajsek // *Journal of Monetary Economics*. – March 2014. – Volume 62. – p. 23–40. – <https://doi.org/10.1016/j.jmoneco.2013.12.005>
66. Dell'Araccia G. Credit booms and lending standards: evidence from the subprime mortgage market [Електронний ресурс] / Giovanni Dell'Araccia,

- Deniz Igan, Luc Laeven // J. Money, Credit Bank. – 2012. – №44 (2–3). – p. 284–367.
67. Jiménez G. Credit supply and monetary policy: identifying the bank balance-sheet channel with loan applications / G. Jiménez, S. Ongena, José-Luis Peydró, J. Saurina // Am. Econ. Rev. – 2012. – № 102 (5) . – p. 2301–2326.
68. Jiménez G. Credit cycles, credit risk and prudential regulation [Електронний ресурс] / G. Jiménez, J. Saurina // Documentos de Trabajo. – 2005. – №0531. – <https://www.bde.es/f/webbde/SES/Secciones/Publicaciones/PublicacionesSeriadas/DocumentosTrabajo/05/Fic/dt0531e.pdf>.
69. Mileris R. The impact of macroeconomic environment on credit risk in commercial banks: Scientific Study / R. Mileris. – Kaunas: Kaunas University of Technology, 2015. – 143c.
70. Berger A. The institutional memory hypothesis and the procyclicality of bank lending behaviour / A. Berger, G. Udell // BIS Working Paper. – 2003. – №125.
71. Alves Antonio J. Banking Strategy and Credit Expansion: A Post Keynesian Approach [Електронний ресурс] / Antonio J. Alves, Jr., Gary A. Dymski, Luiz-Fernando de Paula // http://www.gic.ie.ufrj.br/moeda/pdfs/banking_strategy_and_credit_expansion.pdf.
72. Milne A. Distance to Default and the Financial Crisis / A. Milne // Journal of Financial Stability. – 2014. – Vol. 12. – p. 26–36.
73. Gavalas D. Bank Credit Risk Management and Rating Migration Analysis on the Business Cycle [Електронний ресурс] / D. Gavalas, Th. Syriopoulos // International Journal of Financial Studies. – 2014. – №2. – pp.122–143. – <http://doi:10.3390/ijfs2010122>.
74. Ендовицкий Д. А. Анализ и оценка кредитоспособности заемщика: учебно-практическое пособие / Д. А. Ендовицкий, И. В. Бочарова. – М.: КНОРУС, 2005. – 272 с.
75. Жариков В. В. Управление кредитными рисками: учебное пособие / В. В. Жариков, М. В. Жарикова, А. И. Евсейчев. – Тамбов: Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2009. – 244 с.
76. Кабушкин С. Н. Управление банковским кредитным риском : учеб. пособие / С. Н. Кабушкин. – 4-е изд., стер. – Минск: Новое знание, 2007. – 336 с.
77. Ковалев П. П. Концептуальные основы управления кредитными рисками [Електронний ресурс] : Режим доступа : <http://www.chiefriskofficer.ru/stored/publications/709/download/Kovalev3.pdf>.

78. Оганов В. С. Совершенствование механизма управления кредитным риском коммерческого банка : автореф. дис. на получение науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / В. С. Оганов. – Санкт-Петербург, 2008. – 22 с.
79. Решетов А. С. Оценка кредитных рисков банка на основе внутренних рейтингов в соответствии с требованиями Базель II: автореф. дис. на получение науч. степени канд. экон. наук : спец. 08.00.10 «Финансы, денежное обращение и кредит» / А. С. Решетов. – Санкт-Петербург, 2009. – 23 с.
80. Севрук В. Т. Банковские риски : монография / В. Т. Севрук. – М.: ДЕЛО Лтд, 1994. – 70 с.
81. Бураков Д. В. Влияют ли методы оценки на осцилляции кредитного риска: эмпирическое исследование [Электронный ресурс] / Д. В. Бураков // УЭКС. – 2013. – № 12 (60). – <http://cyberleninka.ru/article/n/vliayut-li-metody-otsenki-na-ostsillyatsii-kreditnogo-riska-empiricheskoe-issledovanie>.
82. Бурцева Т. А. Финансовый цикл как предпосылка применения макропруденциальных инструментов в банковском секторе РФ [Электронный ресурс] / Т. А. Бурцева, И. А. Замулин // Вестник ГУУ. – 2015. – № 2. – <http://cyberleninka.ru/article/n/finansovyy-tsikl-kak-predposylka-primeneniya-makroprudentsialnyh-instrumentov-v-bankovskom-sektore-rf>.
83. Балацкий Е. Проблемы управления кредитными рисками [Электронный ресурс] / Е. Балацкий. – Режим доступа: http://nonerg-econ.ru/filedata/article_file/problemu-upravleniya-kreditnymi-riskami-var-4-pdf_633.pdf.
84. Шевелев И. В. Трансформация стандартов управления кредитными рисками в коммерческих банках в условиях финансовой глобализации: дис. .. канд. эконом. наук : 08.00.10 / Иван Викторович Шевелев. – Ростов-на-Дону, 2009. – 156 с.
85. Борщёва А. Н. Управление кредитными рисками коммерческого банка в условиях глобального финансово-экономического кризиса : диссертация ... кандидата экономических наук : 08.00.10 / Борщёва Анна Николаевна; [Место защиты: Гос. ун-т Минфина России]. – Москва, 2012. – 172 с.
86. Шустов В. Н. Совершенствование подходов оценки кредитного риска в корпоративных портфелях российских банков [Электронный ресурс] / В. Н. Шустов // Российское предпринимательство. – 2015. – Т. 16. – № 7. – с. 1021–1034. – <http://journals.creativeconomy.ru/index.php/rp/article/view/183>.

87. Бондаренко Л. А. Ризик-менеджмент кредитної діяльності комерційного банку : дис.. канд. екон. наук: 08.00.08 / Лариса Анатоліївна Бондаренко; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – К., 2007. – 272 с.
88. Гаряга Л. В. Моніторинг кредитного ризику в банківській діяльності: дис. .. канд. економ. наук : 08.00.08 / Леся Володимирівна Гаряга. – Суми.: [Б. В.], 2009. – 186 с.
89. Дзюблюк О. В. Кредитний ризик і ефективність діяльності банку: монографія / О. В. Дзюблюк, Л. М. Прийдун. – Тернопіль : Паляниця В. А., 2015. – 295 с.
90. Любунь О. С. Кредитний ризик / О. С. Любунь ; Університет економіки та права «КРОК». – К. : [б.в.], 2005. – 307 с.
91. Ковалев А. П. Кредитный риск-менеджмент: монография / А. П. Ковалев. – К.: Сузір'я, 2007. – 404 с.
92. Пернарівський О. В. Моделювання ризику в кредитній політиці комерційного банку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук.: спец. 08.03.02 «Економіко-математичне моделювання» / О. В. Пернарівський. – Київ, 2007. – 19 с.
93. Кретов Д. Ю. Кредитні цикли в традиційній та ісламській моделях банківських систем / Д. Ю. Кретов // Науковий журнал «Причорноморські економічні студії». – 2017. – № 15. – С. 187–192.
94. Kretov D. Yu. The credit cycles in the traditional and islamic model of the banking system / D. Yu. Kretov // Economy and management: modern transformation in the age of globalization: International scientific conference, March 24, 2017. –Klaipeda, Lithuania: Baltija Publishing, 2017. – P. 132–134.
95. Диба М. І. Інтернаціоналізація банківської систем України / М. І. Диба, Є. С. Осадчий // Науковий вісник Національного університету ДПС України. – 2010. – № 1 (48). – С. 35–41. – [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.confcontact.com/2012_05_25_7_marich.php.
96. Дзюблюк О. В. Грошово-кредитна система України у контексті глобалізаційних процесів / О. В. Дзюблюк // Вісник ТНЕУ. – 2006. – № 5–1. – с. 8–13.
97. Kretov D. Yu. The cyclicity of the credit movement in the traditional and islamic model of the banking system/ D. Yu. Kretov // Austrian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2017. – № 1–2. – P. 169–173.

98. Муршудли Фахри Фуад Оглы. Современные тренды развития глобальных банков в контексте финансовой глобализации // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Економіка. – 2014. – № 154.
99. Кретов Д. Ю. Вплив глобалізаційних процесів на розвиток банківської діяльності в Україні / Д. Ю. Кретов // Електронне наукове фахове видання «Соціально-економічні проблеми і держава». – 2015. – № 2 (13). – С. 201–209.
100. Чайковський, Я. І. Аналіз сучасного стану та перспективи розвитку банківського кредитування в Україні / Ярослав Іванович Чайковський // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2017. – Том 27. – № 1. – С. 156–163.116.
101. Дзюблюк О. В. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: Монографія / За ред. д.е.н., проф. О. В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Вектор», 2012. – 462 с.
102. Маргелов М. В. «Глобалізація» – превратноститермина / М. В. Маргелов // США – Канада. – 2003. – №. 9. – С. 47–59.
103. Кузнєцова Л. В. Теоретико-методологічні засади фінансової діяльності банку: монографія / Л. В. Кузнєцова / Одеський держ. екон. ун-т. – О.: Видавництво «Атлант», 2009. – 324 с.
104. Кретов Д. Ю. Періодизація кредитної діяльності банків України / Д. Ю. Кретов // Вісник Одеського національного університету. Серія: «Економіка». – 2016. – Т. 21. – № 5 (47). – С. 158–163.
105. Прасолова С. П. Особливості циклічності виникнення банківських криз в Україні на сучасному етапі // Полтавський університет економіки і торгівлі, Україна – Економіка. Софія (Болгарія). «Бял. ГРАД-БГ» ООД – 2012. – С. 1–8.
106. Азаренкова Г. Вплив політики кількісного пом'якшення на фінансовий ринок // Вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 12. – С. 3–9.
107. Поправка О. Формування контрцилічного регулювання банківської діяльності / «Економічні науки». – Серія «Облік і фінанси». – Випуск 9 (33). – Ч. 4. – 2012. С. 321–331.

108. Шкодін І. В., Юрків Н. Я. Циклічний розвиток світової економіки в умовах фінансової невизначеності // Збірник наукових праць Харківського інституту банківської справи «Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики». – 2011. – № 1 (10) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://fkd.org.ua/archive_1\(10\)2011_eng.html](http://fkd.org.ua/archive_1(10)2011_eng.html)
109. Луняков О. Синхронізація антициклічного буферу капіталу та періодів накопичення фінансових дисбалансів // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 1. – С. 3–9.
110. Федеральна резервна система США – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.federalreserve.gov>.
111. Причини виникнення LTRO у ЄС – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://forexaw.com>.
112. Сайт швейцарського інституту економічних досліджень KOF [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://globalization.kof.ethz.ch>
113. Сайт міжнародної економічної статистики «The Global Economy» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.theglobaleconomy.com
114. Сайт Світового банку МБРР-МАР – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldbank.org>
115. Луняков О. Ендогенна природа циклічності кредитного ринку // Вісник Національного банку України – 2012. – № 11 – С. 43–47.
116. Кужелев М. О. Інноваційні методи кредитування корпоративного сектору економіки в умовах динамічного зовнішнього середовища / М. О. Кужелев // Проблемы и перспективы развития сотрудничества между странами юго-восточной Европы в рамках черноморского экономического сотрудничества. – 2012. – № 8. – С. 231–235.
117. Кретов Д. Ю. Кредитна діяльність банків в умовах фінансової глобалізації / Д. Ю. Кретов // Проблеми та перспективи розвитку фінансів у сучасному світі: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 жовтня 2015 р. – Полтава: ПУЕТ, 2015. – С. 115–117.
118. Офіційний сайт державної статистики служби статистики України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
119. Boone J. P., I. Khurana, and K. K. Raman (2012) Audit Market concentration and Auditor Tolerance for Earnings Management, Contemporary Accounting Research, Vol. 29 (4) pp. 1171–1203.
120. Doogar R and R. Easley (1998) Concentration without Differentiation: A New Look at the Determinants of Audit Market Concentration, Journal of Accounting and Economics, 25, pp. 235–253.

121. Dunn K. et al. (2011) The Impact of the Big 4 Consolidation on Audit Market Share Equality, Auditing: A Journal of Practice & Theory, Vol. 30, No. 1, pp. 49–73.
122. Francis, J. Does Audit Market Concentration Harm the Quality of Audited Earnings? Evidence from Audit Markets in 42 Countries / Jere R. Francis, Paul N. Michas and Scott E. Seavey // Contemporary Accounting Research. – 2013. – Vol. 30, Iss.1 (Spring 2013). – pp. 325–355.
123. Uhde A. Consolidation in Banking and Financial Stability in Europe Further evidence / A. Uhde, U. Heimeshoff // Journal of Banking & Finance. – 2009. – №33. – pp. 1299–1311.
124. Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування, Економічний форум.
125. Остролюцький М. Концентрація банківського сектора: оцінювання та аналіз / М. Остролюцький, Т. Мельник. // Вісник НБУ. – 2012. – № 5 – С. 35–39.
126. Павловська К. В. Аналіз динаміки показників концентрації на банківському ринку України як чинника інтенсивності конкурентної боротьби – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://intkonf.org/pavlovska-kv-analiz-dinamiki-pokaznikov-kontsentratsiyi-na-bankivskomu-rinku-ukrayiniyak-chinnika-intensivnosti-konkurentnoyi-borotbi/>.
127. Прозоров Ю. Концентрація банківської системи України: подальші перспективи. – Вісник Національного банку України. – 2003. – № 1. – С. 54–56.
128. Пшик Б. І. Регіональні аспекти концентрації банківського капіталу / Б. І. Пшик // Капіталізація: проблеми розвитку та кількісного виміру : Матеріали круглого столу 21 грудня 2006 р., м. Львів / Відп. ред. М. А. Козоріз. – Львів : Львівський інститут банківської справи Університету банківської справи НБУ, 2007. – С. 70–82.
129. Кретов Д. Ю. Аналіз чинників впливу на циклічність руху кредиту / Д. Ю. Кретов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки». – 2016. – № 21. – Ч. 2. – С. 155–160.
130. Кретов Д. Ю. Аналіз індикаторів кредитних циклів у банківській системі України /Л. В. Кузнецова, Д. Ю. Кретов // Електронне наукове фахове видання «Економіка та суспільство». – 2016. – № 7. – С. 767–772.
131. Baumol, W. J., J. C. Panzar and R. D. Willing (1982) Contestable markets and the theory of industry structure, New York: Harcourt Brace Jovanovich.

132. Петраков, Я. В. Теорія квазіконкурентних ринків і аудиторський бізнес: проблеми ідентифікації / Я. В. Петраков // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2013. – № 3 (68). – С. 248–258.
133. Mynhardt, RH., Plastun, A. and Makarenko, I. (2017). Competitiveness Of The Ukrainian Audit Market. Risk governance & control: financial markets & institutions, 7(2, 1), 177–193.
134. Макаренко І. О., Пластун О. Л. Квазіконкурентність ринку аудиторських послуг України: євроінтеграційний аспект/ І. О. Макаренко, О. Л. Пластун // Вісник Національного банку України. – Вересень 2016. – С. 27–42.
135. Корецька Н. І. Процес концентрації ринку банківських послуг України: оцінка та стратегії позиціонування, Економічний форум.
136. Beck T., Demirgüç-Kunt A., Levine R. (2007), Bank Concentration and Fragility: Impact and Mechanics, NBER Chapters, in: The Risks of Financial Institutions, National Bureau of Economic Research, Inc., pp. 193–234.
137. Hirna O. An analysis of the concentration of banking capital in Ukraine / O. Hirna, V. Fostyak // Developmental challenges of contemporary economies: Management-Finance-Restructuring. – Krakow : Foundation of the Krakow University of Economics, 2011. – pp. 550–560.
138. Lerner, A. P. (1934). «The Concept of Monopoly and the Measurement of Monopoly Power». The Review of Economic Studies, Vol. 1 (3), pp. 157–175.
139. Hurst H. E. Long-term Storage of Reservoirs. Transactions of the American Society of Civil Engineers / H. E. Hurst. – 1951. – 799 p.
140. Mandelbrot B. The Fractal Geometry of Nature. New York: W. H. Freeman, 1982. – 460 p.
141. Peters Edgar E. Chaos and Order in the Capital Markets: A New View of Cycles, Prices, and Market Volatility/ Edgar E. Peters. – NY. : John Wiley and Sons, Inc, 1991–228 p.
142. Peters Edgar E. Fractal Market Analysis: Applying Chaos Theory to Investment and Economics /Edgar E. Peters – NY. : John Wiley&Sons, 1994. – 336p.
143. Lo, A. W., 1991. Long-term memory in stock market prices. Econometrica 59, 1279–1313.
144. Barunik, Jozef & Kristoufek, Ladislav, 2010. «On Hurst exponent estimation under heavy-tailed distributions,» Physica A: Statistical Mechanics and its Applications, Elsevier, vol. 389(18), pp. 3844–3855.

145. Corazza, Marco and Malliaris, A. G. (2002), Multifractality in Foreign Currency Markets. *Multinational Finance Journal*, Vol. 6, pp. 387–401.
146. Hja Su, Lin Yang (2003) R/ S Analysis of China Securities Markets *Tsinghua science and technology*, Volume 8, Number 5, pp 537–540.
147. Ляскін С. В. Показатель фрактальності Херста як міра відносної ринкової ефективності / С. В. Ляскін // *Управління корпоративними фінансами*. – 2009. – № 3. – С. 187–195.
148. Пластун О. Л., Макаренко І. О. Моделювання поведінки фінансових ринків під час фінансової кризи із застосуванням фрактальної гіпотези ринку / О. Л. Пластун, І. О. Макаренко // *Вісник Національного банку України*. – № 4. – 2014. – С. 34–41.
149. Гачков А. А. Рандомизированный алгоритм R/S-анализа финансовых рядов [Электронный ресурс] / А. А. Гачков. – Режим доступа : <http://www.math.spbu.ru/user/gran/soi5/Gatchkov5.pdf>.
150. Caporale, GuglielmoMaria and Gil-Alana, Luis and Plastun, Alex and Makarenko, Inna, (2016), Long memory in the Ukrainian stock market and financial crises. *Journal of Economics and Finance*. April 2016, Volume 40, Issue 2, pp 235–257.
151. Greene, M. T., Fielitz, B. D., 1977. Long-term dependence in common stock returns. *J. Financial Econom.* 4, 339–349.
152. Grech D., Mazur Z., 2004. Can one make any crash prediction in finance using the local Hurst exponent idea? *Physica A*, 336, 133–145.
153. Grech D., Pamula, G., 2008. The local Hurst exponent of the financial time series in the vicinity of crashes on the Polish stock exchange market. *Physica A*, 387, 4299–4308.
154. Dunn K. et al. (2011) The Impact of the Big 4 Consolidation on Audit Market Share Equality, *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, Vol. 30, No. 1, pp. 49–73.
155. Gibson, David., (2010) «Threshold Autoregressive Models in Finance: A Comparative Approach», Master's Thesis, The University of Newcastle.
156. Yule, Udney., (1927) «On a method for investigating periodicities in disturbed series, with special reference to Wolfer's sunspot numbers», *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, Vol. 226, pp 267–298.
157. Pesaran, M Hashem, Timmerman, Allan., (1995) «Predictability of stock returns: Robustness and economic significance», *The Journal of Finance*, Vol. 50, pp 1201–1228.

158. Tong, H., Lim, K. S., (1980) «Threshold autoregression, limit cycles, and cyclical data», *Journal of the Royal Statistical Society*, Vol. 42, pp. 245–292.
159. Tong, Howell., (1983) «Threshold Models in Non-linear Time Series Analysis», Springer-Verlag New York Inc.
160. Potter, Simon, (1995), A Nonlinear Approach to US GNP, *Journal of Applied Econometrics*, 10, issue 2, pp. 109–25.
161. Terasvirta, T, Anderson, H M., (1992) «Characterizing Nonlinearities in Business Cycles Using Smooth Transition Autoregressive Models», *John Wiley & Sons*, Vol. 7.
162. Заседко А. В. Модель пороговой авторегрессии как инструмент прогнозирования временных рядов <http://www.lib.tpu.ru/fulltext/c/2013/C25/064.pdf>.
163. Chan, K. S., Tong, H. (1986). On estimating thresholds in autoregressive models. *Journal of Time Series Analysis* 7:179–190.
164. Chen, R., Tsay, R. S. (1993). Functional-coefficient autoregressive models. *Journal of the American Statistical Association* 88:298–308.
165. Dueker, M., Martin, S., Spagnolo, F. (2007). Contemporaneous threshold autoregressive models: estimation, testing and forecasting. *Journal of Econometrics* 141:517–547.
166. Tsay, Ruey S., (1989) «Testing and modeling threshold autoregressive processes», *Journal of the American Statistical Association*, Vol. 84, pp. 231–240.
167. Tiao, G. C., Tsay, R. S. (1994). Some advances in nonlinear and adaptive modeling in time-series. *Journal of Forecasting* 13:109–131.
168. Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2018–2020 роки – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=babcc926-f791-4ab6932c=PrognozEkonomichnogoISotsialnogoRozvitkuUkrainiNa2018-2020-Roki>
169. Beattie, B. R., and C. R. Taylor, 1985, *The Economics of Production*, John Wiley & Sons;
170. Berger, A. N., and L. J. Mester, 1997, inside the black box: What explains differences in the efficiencies of financial institutions? *Journal of Banking and Finance* 21, 895–947.
171. Głogowski A. (2008) Macroeconomic determinants of Polish banks' loan losses – results of a panel.

172. Anna Pestova, Mikhail Mamonov Macroeconomic and bank-specific determinants of credit risk evidence from Russia // Working paper No 13/10E/ [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.eerc.ru/paper?page=2> /
173. Bezemer Dirk (2012) Credit cycles. The handbook of critical issues in finance. ed. / J. Toporowski; J. Michell. Edward Elgar Publishing. – 2012. – P. 66–76.
174. Schularick M. and A. M. Taylor. Credit booms gone bust: Monetary policy, leverage cycles, and financial crises, 1870–2008. / M. Schularick and M. Taylor // *American Economic Review*, 102, 1029–61 p.
175. Kiyotaki N and Moore J. (197) Credit Cycles / N. Kiyotaki and J. Moore // *The Journal of Political Economy*. – Vol. 105. – No. 2 (Apr., 1997). – pp. 211–248.
176. Peydro Jose-Luis (2013) Credit cycles and systemic risk. Opuscles del CREI. – num. 35 December 2013, 20 p. Available at: http://crei.cat/files/filesOpuscle/41/140210124213_ENG_35_ang.pdf
177. Policies for macrofinancial stability: How to deal with credit booms // International Monetary Fund, IMF Staff Discussion Note 12/06, 2012 Accessed mode: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2012/sdn1206.pdf>
178. Bruche M., Llobet G. (2012) Preventing Zombie Lending. – October 2012. Available at: http://openaccess.city.ac.uk/2795/1/Bruche-Llobet_WP12.pdf
179. Berger Allen N., and Gregory F. Udell (2004) The institutional memory hypothesis and the procyclicality of bank lending behavior. / A. Berger and G. Udell // *Journal of Financial Intermediation* 13–2004. – 39 p.
180. Постанова Правління Національного банку України «Про затвердження Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями» № 23 від 25.01.2012 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0231-12>
181. Бакурова А. В., Васильченко Е. А. Нечеткая нейромодель классификации клиентов коммерческих банков по кредитоспособности // *Складні системи і процеси* № 2 , 2002.
182. Осовский С. Нейронные сети для обработки информации / Пер. с польского И. Д. Рудинского. М.: Финансы и статистика, 2002. – 344 с.: ил.
183. Про порядок регулювання діяльності банків України [Електронний ресурс]: Інструкція, затверджена постановою Правління Національного банку України від 26.09.2001 № 368. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=z0946-05>.

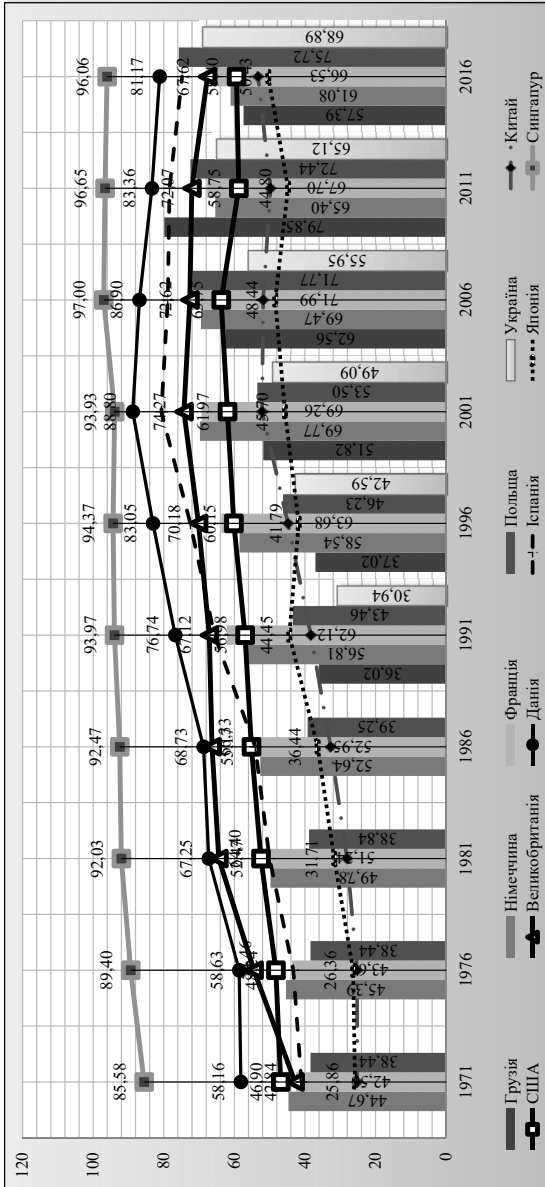
184. Поманский А. Б. Математические модели в теориях экономического цикла / А. Б. Поманский, Г. Ю. Трофимов. – Экономика и математические методы. – 1989. – Т. 25. – Вып. 5. – С. 825–840.
185. Любар О. О. Кредитна політика банків: види та моделі / О. О. Любар // Вісник Університету банківської справи національного банку України. Серія: Проблеми розвитку фінансово-кредитної системи в сучасних умовах. – 2010. – №3 (9). – С. 183–185.
186. Бураков Д. В. Кредит в условиях цикличности экономического развития : дис. .. канд. эконом. наук : 08.00.10 / Д. В. Бураков. – Москва, 2013. – 202 с.
187. Кретов Д. Ю. Особливості розвитку кредитування банками України корпоративних клієнтів / Д. Ю. Кретов // Електронне наукове видання «Глобальні та національні проблеми економіки». – 2017. – № 17. – С. 665–671.
188. Шустов В. Н. Совершенствование подходов оценки кредитного риска в корпоративных портфелях российских банках [Електронний ресурс] / В. Н. Шустов // Российское предпринимательство. – 2015. – Том 16. – № 7. – С. 1021–1034. – Режим доступа: <https://creativeconomy.ru/lib/9176>.
189. Laeven L. What Drives Bank Competition? Some International Evidence [Electronic resource / S. Claessens, L. Laeven, // Journal of Money, Credit and Banking. – 2012. – № 36(3). – Mode of access: <http://ideas.repec.org/p/wbk/wbrwps/3113.html>
190. Minsky H. The Financial Instability Hypothesis: An Interpretation of Keynes and An Alternative to «Standard» Theory // Neb raska Journal of Economics and Business. – 1977. – Vol. 16. – № 1. – P. 5–16.
191. Жердецька Л. В. Обґрунтування показників для оцінки зон кредитного ризику банків України / Глобальні та національні проблеми економіки, 2015. – № 8. – С. 979–982
192. Виговський В. Г. Розвиток аналітичного забезпечення оцінки кредитоспроможності суб'єктів господарювання : автореферат .. канд. екон. наук, спец.: 08.00.09 – бух. облік, аналіз та аудит (за видами екон. діяльності) / Виговський В. Г. – Житомир : Житомирський держ. технол. ун-т, 2017. – 21 с. 156–168.
193. Дехтяр Н. А. Особливості врахування додаткових (суб'єктивних) факторів при проведенні оцінки кредитоспроможності позичальника-юридичної особи / Н. А. Дехтяр, О. В. Дейнека, І. М. Боярко // Вісник Національного банку України. – 2015. – № 4. – С. 71–75.

194. Матвійчук А. Використання logit- та probit-регресій для оцінки кредитоспроможності позичальника / А. Матвійчук, В. Бень // Вісник Національного банку України. – 2015. – №5. – С. 37–41.
195. Шустов В. Н. Совершенствование подходов оценки кредитного риска в корпоративных портфелях российских банках [Електронний ресурс] / В. Н. Шустов // Российское предпринимательство. – 2015. – Том 16. – №7. – С. 1021–1034. – Режим доступу: <https://creativeconomy.ru/lib/91>
196. Кретов Д. Ю. Необхідність аналізу чинників руху кредитних ресурсів банків України в сучасних умовах розвитку економіки / Д. Ю. Кретов // The development of international competitiveness: state, region, enterprise: International scientific conference, December 16, 2016. – Lisbon, Portugal: Baltija Publishing, 2016. – P. 147–149.
197. Погоріла В. М. Оцінка кредитоспроможності банку на ринку міжбанківського кредитування : дис. канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / В. М. Погоріла. – К. : Європейський ун-т, 2017. – 211 с.
198. Чайковський Я. І. Напрямки удосконалення методики аналізу кредитоспроможності боржника-юридичної особи [Текст] / Я. І. Чайковський // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє : щорічник. – Вип. 19 : у 2 ч. Ч. 1 за заг. ред. М. В. Лазаровича. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – 364 с. – С. 176–188.
199. Кретов Д. Ю. Основні індикатори оцінки кредитних циклів у банківській системі України / Д. Ю. Кретов // Integrated business structures: models, processes, technologys: International scientific conference, November 25, 2016. – Chisinau, Republic of Moldova: Baltija Publishing, 2016. – P. 183–186с.
200. Чайковський Я. І. Зарубіжні моделі аналізу кредитоспроможності позичальників-юридичних осіб / Я. І. Чайковський // Наука молода. – Збірник наукових праць молодих вчених Тернопільського національного економічного університету. – 2015. – №22. – С. 151–161.
201. Фантащини Д. Эконометрический анализ финансовых данных в задачах управления риском / Д. Фантащини // Прикладная эконометрика. – 2009. – №.13 (1). – С. 105–139
202. Енциклопедія фінансового ризик-менеджмента / Под ред. Лобанова А. А., Чугунова А. В. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2005. – 878 с.

203. Кретов Д. Ю. Особливості макропруденційного регулювання банків в умовах економічної циклічності / Д. Ю. Кретов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: «Міжнародні економічні відносини та світове господарство». – 2017. – № 13. – Ч. 1. – С. 141–146.
204. Кретов Д. Ю. Особливості розвитку кредитної діяльності банків України / Д. Ю. Кретов // Formation of modern economic area: benefits, risks, implementation mechanisms: International scientific conference, Part III, April 29, 2016. – Tbilisi: SSOTU, 2016. – P. 258–261.
205. Fei F. Credit Rating Migration Risk and Business Cycles / F. Fei, A.-M. Fuertes, E. Kalotychou // Journal of Business Finance & Accounting. – 2011. – Vol. 39. – P. 229–263.
206. Кретов Д. Ю. Вплив фінансової глобалізації на регулювання кредитної діяльності банків України / Д. Ю. Кретов // Реформування економіки держав та регіонів: технологічні та економічні аспекти: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 червня 2015 р. – Київ: Аналітичний центр «Нова економіка», 2015. – С. 53–58.
207. Верхуша Н. П. Механізм управління кредитним ризиком банку: дисертація канд. екон. наук, спец.: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит / Верхуша Н. П. ; Національний банк України, Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2012. – 287 с.

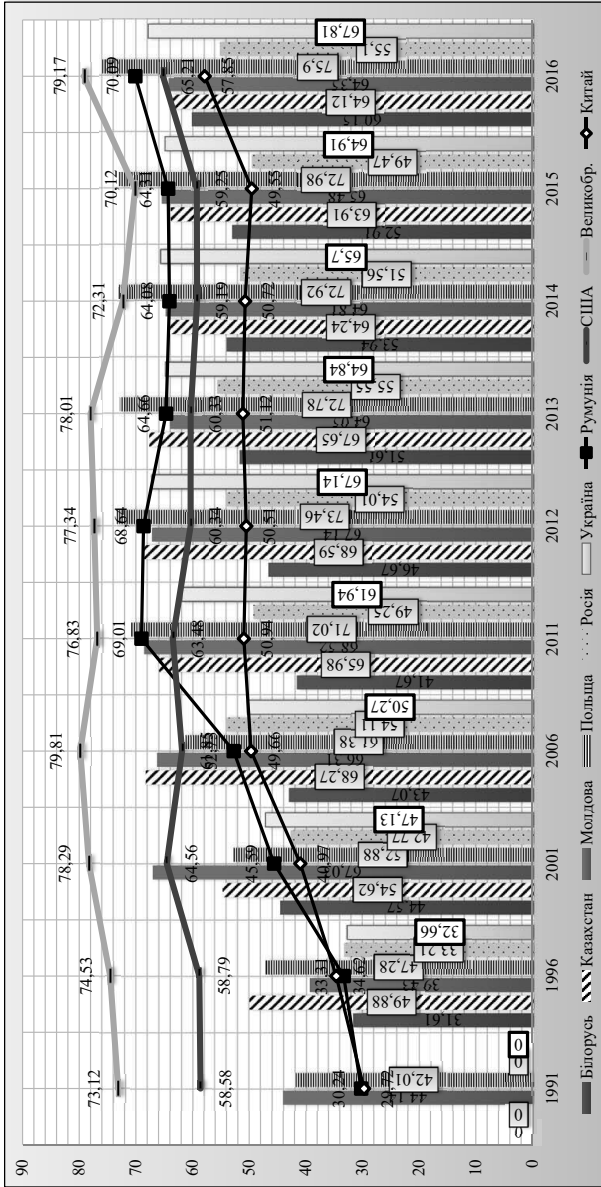
Додаток А

Динаміка індексу фінансової глобалізації за 1971–2016 рр. країн
з розвиненою економікою та України

Розраховано за даними: [112]

Додаток Б
Динаміка індексу економічної глобалізації країн за 1991–2016 рр.
за методикою TheGlobalEconomy

Розраховано за даними: [113]

Додаток В

Таблиця В.1

Обсяги наданих банками позичок корпоративному сектору України за областями, за станом на 01.11.2017 р., млн. грн.

Області	Усього	Сільське, лісове та рибне господарство	Добувна промисло- вість і розроблення камінів	Переробна промисловість	Будівництво	Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автопранс-портних засобів	Операції з нерухомим майном
Київська та м. Київ	477 115	30 428	5 618	132 922	29 701	102 526	53 114
Дніпропетровська	193 518	6 842	1 126	10 494	10 656	136 595	10 248
Харківська	25 747	4 034	496	9 963	902	5 187	917
Одеська	21 624	2 192	71	3 927	971	5 791	3 957
Запорізька	16 898	1 558	0	11 625	114	2 822	324
Львівська	12 777	1 400	17	2 834	308	4 155	958
Миколаївська	12 354	1 271	3	5 097	7	4 058	7
Донецька	7 400	101	165	5 098	276	1 569	31
Полтавська	5 587	1 646	69	1 334	212	1 850	19
Черкаська	5 520	1 292	2	2 278	66	1 594	43
Сумська	4 202	1 089	0	2 471	43	523	44
Волинська	4 010	741	0	810	324	651	1 402
Кіровоградська	3 496	1 358	7	513	12	1 141	4
Хмельницька	3 239	1 301	3	968	15	692	18
Івано-Франківська	2 828	231	1	1 626	121	796	4
Херсонська	2 804	702	0	911	20	575	1
Тернопільська	2 586	1 195	0	616	14	492	34
Вінницька	2 419	892	4	653	62	660	29
Житомирська	2 306	367	28	1 444	8	426	9
Закарпатська	2 276	103	—	361	12	1 002	50
Чернігівська	1 922	874	0	174	77	517	86
Рівненська	1 626	398	50	512	17	412	66
Чернівецька	683	182	0	214	21	209	36
Луганська	484	131	3	115	10	150	1
Загалом по Україні	813 424	60 329	7 664	196 961	43 970	274 398	71 404

Розраховано за даними: [27]

Таблиця В.2

**Обсяги наданих банками позичок корпоративному сектору України
за областями, за станом на 01.11.2017 р., млн. грн.**

Області	Кредити, надані корпоративним клі- єнтам, млн.. грн.	Частка кредитів, ви- даних в області від загального обсягу виданих кредитів	Сума простроченої заборгованості, млн. грн.	Частка простроченої заборгованості по області від загально- го обсягу простроче- ної заборгованості	Частка простроченої заборгованості до загального обсягу наданих в області кредитів
Київська та м. Київ	477 115	58,66	141 079	45,39	29,57
Дніпропетровська	193 518	23,79	145 464	46,81	75,17
Харківська	25 747	3,17	4 698	1,51	18,25
Одеська	21 624	2,66	3 099	1	14,33
Запорізька	16 898	2,08	1 047	0,34	6,2
Львівська	12 777	1,57	1 163	0,37	9,1
Миколаївська	12 354	1,52	208	0,07	1,68
Донецька	7 400	0,91	6 189	1,99	83,64
Полтавська	5 587	0,69	164	0,05	2,94
Черкаська	5 520	0,68	1 857	0,6	33,64
Сумська	4 202	0,52	1 744	0,56	41,5
Волинська	4 010	0,49	1 178	0,38	29,38
Кіровоградська	3 496	0,43	74	0,02	2,12
Хмельницька	3 239	0,4	80	0,03	2,47
Івано-Франківська	2 828	0,35	459	0,15	16,23
Херсонська	2 804	0,34	377	0,12	13,45
Тернопільська	2 586	0,32	314	0,1	12,14
Вінницька	2 419	0,3	176	0,06	7,28
Житомирська	2 306	0,28	251	0,08	10,88
Закарпатська	2 276	0,28	457	0,15	20,08
Чернігівська	1 922	0,24	187	0,06	9,73
Рівненська	1 626	0,2	83	0,03	5,1
Чернівецька	683	0,08	130	0,04	19,03
Луганська	484	0,06	307	0,1	63,43
Загалом по Україні	813 424	100	310785	100	38,21

Розраховано за даними: [27]

Додаток Д

Аналіз концентрації ринку корпоративного кредитування України
в розрізі регіонів з використанням спеціальних статистичних технік

Аналіз середніх ринку корпоративного кредитування України
в розрізі регіонів

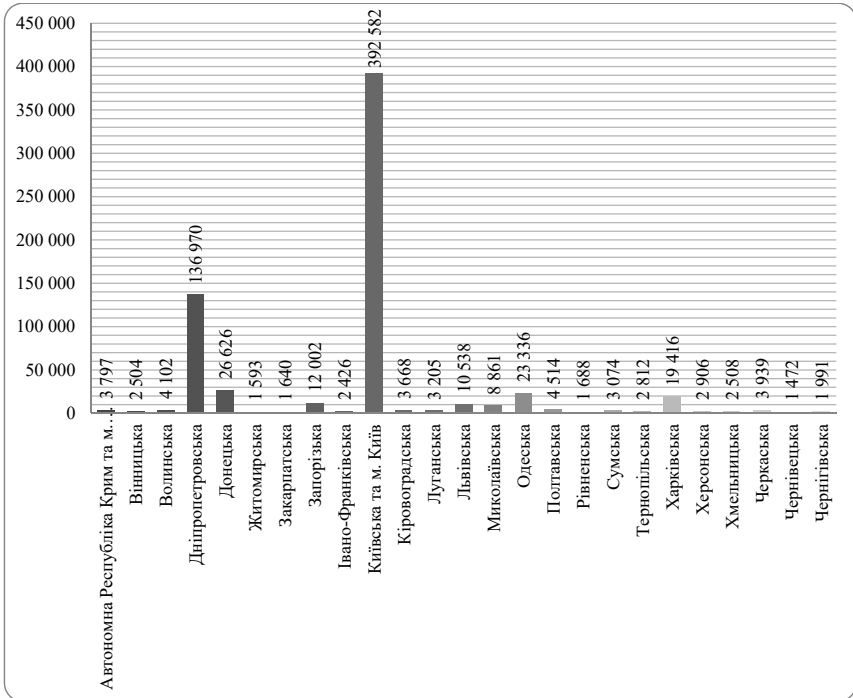

Рис. Д.1 – Середні значення обсягів кредитів, наданих депозитними корпораціями (крім Національного банку України), нефінансовим корпораціям, у розрізі регіонів за період 2009–2017*

Побудовано за даними: [27]

* дані за перше півріччя 2017 року

Таблиця Д.1

**Тест Крускала-Волліса для ринку корпоративного кредитування
України в розрізі регіонів**

Параметр	Скореговане H	Кількість ступенів свободи d.f.	P value:	Критичне значення	Нульова гіпотеза
Оцінки па- раметру	260.30	24	0.000000	36.41	відхилена

Багатофакторний регресійний аналіз з використанням фіктивних
змінних для ринку корпоративного кредитування України в розрізі
регіонів

Таблиця Д.2

**Результати багатфакторного регресійного аналізу
з використанням фіктивних змінних для ринку корпоративного
кредитування України в розрізі регіонів**

Variables	Коефіцієнт при фіктивній змінній	t- статистика коефіцієнту при фіктивній змінній	p-рівень коефіцієнту при фіктивній змінній
Середнє	27127	5,54	0,0000
АР Крим	-14030	-1,16	0,2456
Вінницька	-15323	-1,27	0,2049
Волинська	-13725	-1,14	0,2560
Дніпропетровська	101208	3,55	0,0005
Донецька	8799	0,73	0,4660
Житомирська	-16234	-1,35	0,1794
Закарпатська	-16187	-1,34	0,1806
Запорізька	-5825	-0,48	0,6293
Івано-Франківська	-15401	-1,28	0,2026
м. Київ та Київська обл.	374754	31,11	0,0000
Кіровоградська	-14159	-1,18	0,2413
Луганська	-14622	-1,21	0,2263
Львівська	-7290	-0,61	0,5458
Миколаївська	-8966	-0,74	0,4576
Одеська	-12426	-0,44	0,6633
Полтавська	-31248	-1,10	0,2743
Рівненська	-34074	-1,20	0,2333
Сумська	-32688	-1,15	0,2528
Тернопільська	-32950	-1,16	0,2491
Харківська	-16346	-0,57	0,5670
Херсонська	-32856	-1,15	0,2504
Хмельницька	-33254	-1,17	0,2447
Черкаська	-31823	-1,12	0,2656
Чернівецька	-34290	-1,20	0,2304
Чернігівська	-33771	-1,18	0,2375

Розраховано за даними: [27,155]

Загальні параметри рівняння регресії:

R= 0.92; R²= 0.84; Нормований R²= 0.63

F(26,190)=80.05; p<0.0000

Додаток Е

Індекси концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів за період 2009–2017*

Таблиця Е.1

Індекси концентрації ринку корпоративного кредитування України в розрізі регіонів за період 2009–2017*

Показник	2009	2010	2011	2013	2014	2015	2016	2017*
Індекс концентрації (CR1)	79,52%	81,47%	82,94%	84,51%	84,93%	86,67%	87,57%	87,37%
Індекс концентрації (CR4)	55,29%	56,47%	55,72%	55,22%	59,69%	60,30%	59,75%	58,14%
Індекс Херфіндаля-Хіршмана (HHI)	0,33	0,35	0,35	0,35	0,40	0,41	0,41	0,40
Індекс Розенблюта	0,20	0,22	0,24	0,27	0,31	0,35	0,37	0,35
Індекс галузевої концентрації (CCI)	0,61	0,62	0,63	0,64	0,67	0,69	0,70	0,69
Індекс ентропії	6,98%	6,65%	6,47%	6,26%	5,76%	5,46%	5,33%	5,45%
Коефіцієнт Джині	0,65	0,67	0,69	0,70	0,72	0,74	0,75	0,75

Розраховано автором за даними: [27]

* дані за перше півріччя 2017 року

Додаток Ж

Таблиця Ж.1

**Коррелограма часового ряду обсягів корпоративного кредитування
в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр.**

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
. *****	. *****	1	0.986	0.986	172.17	0.000
. *****	. .	2	0.973	0.030	340.89	0.000
. *****	. .	3	0.961	0.012	506.33	0.000
. *****	. .	4	0.948	-0.022	668.34	0.000
. *****	. .	5	0.935	-0.015	826.89	0.000
. *****	. .	6	0.922	-0.012	981.94	0.000
. *****	. .	7	0.908	-0.038	1133.2	0.000
. *****	. .	8	0.895	0.011	1281.0	0.000
. *****	. .	9	0.881	-0.016	1425.2	0.000
. *****	. .	10	0.867	-0.039	1565.5	0.000
. *****	. .	11	0.853	0.029	1702.3	0.000
. *****	. .	12	0.839	-0.033	1835.3	0.000
. *****	* .	13	0.823	-0.092	1964.0	0.000
. *****	. .	14	0.807	0.005	2088.6	0.000
. *****	. .	15	0.790	-0.035	2208.7	0.000
. *****	. .	16	0.772	-0.041	2324.4	0.000
. *****	. .	17	0.756	0.039	2435.9	0.000
. *****	. .	18	0.741	0.015	2543.6	0.000
. *****	* .	19	0.723	-0.071	2646.9	0.000
. *****	. .	20	0.706	-0.005	2746.0	0.000
. *****	. .	21	0.689	0.009	2841.1	0.000
. *****	. .	22	0.672	-0.032	2932.0	0.000
. *****	. .	23	0.654	-0.043	3018.7	0.000
. *****	. .	24	0.636	-0.005	3101.2	0.000
. *****	. .	25	0.617	-0.020	3179.6	0.000
. *****	. .	26	0.598	-0.049	3253.6	0.000
. *****	. .	27	0.577	-0.056	3323.0	0.000
. *****	* .	28	0.554	-0.127	3387.4	0.000
. *****	. *	29	0.536	0.180	3448.0	0.000
. *****	. .	30	0.518	-0.010	3505.0	0.000
. *****	. .	31	0.500	0.012	3558.5	0.000
. *****	. .	32	0.482	-0.003	3608.6	0.000
. *****	. .	33	0.464	-0.027	3655.4	0.000
. *****	. .	34	0.445	-0.032	3698.7	0.000
. *****	. .	35	0.427	-0.009	3738.9	0.000
. *****	. .	36	0.409	-0.010	3775.9	0.000

Розраховано за даними: [27]

Додаток 3

Таблиця 3.1

Коррелограма часового ряду першої різниці обсягів корпоративного кредитування в Україні за період 2003-перша половина 2017 рр.

Autocorrelation	Partial Correlation		AC	PAC	Q-Stat	Prob
.***	.***	1	0.417	0.417	30.131	0.000
.**	.*	2	0.265	0.110	42.366	0.000
.****	.***	3	0.501	0.437	86.234	0.000
.**	.	4	0.350	0.030	107.84	0.000
.**	.*	5	0.304	0.143	124.18	0.000
.***	.*	6	0.379	0.081	149.84	0.000
.**	.	7	0.280	-0.001	163.90	0.000
.**	.*	8	0.338	0.152	184.50	0.000
.***	.*	9	0.413	0.134	215.43	0.000
.**	.	10	0.266	-0.019	228.34	0.000
.**	.	11	0.246	-0.023	239.46	0.000
.**	.	12	0.343	0.050	261.28	0.000
.**	.	13	0.285	0.030	276.36	0.000
.*	.*	14	0.153	-0.139	280.73	0.000
.*	.	15	0.189	-0.054	287.49	0.000
.**	.	16	0.217	-0.015	296.39	0.000
.*	.	17	0.184	0.012	302.88	0.000
.**	.	18	0.220	0.058	312.17	0.000
.*	.	19	0.188	0.002	319.03	0.000
.*	.	20	0.155	0.001	323.70	0.000
.**	.*	21	0.263	0.106	337.31	0.000
.*	.	22	0.187	-0.021	344.24	0.000
.*	.*	23	0.199	0.167	352.13	0.000
.*	.	24	0.213	-0.040	361.21	0.000
.*	.*	25	0.113	-0.077	363.80	0.000
.*	.	26	0.162	0.019	369.14	0.000
.*	.*	27	0.143	-0.080	373.33	0.000
.*	.*	28	0.149	0.100	377.88	0.000
.*	.*	29	0.142	-0.096	382.09	0.000
.*	.	30	0.152	0.034	386.93	0.000
.*	.*	31	0.115	-0.080	389.74	0.000
.*	.	32	0.143	0.035	394.08	0.000
.*	.	33	0.112	-0.036	396.77	0.000
.*	.	34	0.107	0.019	399.22	0.000
.*	.	35	0.137	0.042	403.31	0.000
.	.*	36	0.073	-0.068	404.49	0.000

Розраховано автором за даними: [27]

Додаток И

Таблиця И.1

Augmented Dickey-Fuller тест часового ряду обсягів корпоративного кредитування в Україні за період 2003 – перша половина 2017 рр.

Null Hypothesis: CREDITS has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 1 (Automatic – based on SIC, maxlag=13)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-0.765712	0.8257
Test critical values:	1% level		-3.468521	
	5% level		-2.878212	
	10% level		-2.575737	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(CREDITS)				
Method: Least Squares				
Date: 07/29/17 Time: 16:48				
Sample (adjusted): 2003M02 2017M05				
Included observations: 172 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CREDITS(-1)	-0.004875	0.006366	-0.765712	0.4449
D(CREDITS(-1))	-0.187455	0.075464	-2.484030	0.0140
C	7420.570	3390.911	2.188370	0.0300
R-squared	0.039001	Mean dependent var		4402.052
Adjusted R-squared	0.027628	S. D. dependent var		24104.35
S. E. of regression	23769.04	Akaike info criterion		23.00744
Sum squared resid	9.55E+10	Schwarz criterion		23.06234
Log likelihood	-1975.640	Hannan-Quinn criter.		23.02972
F-statistic	3.429298	Durbin-Watson stat		2.055920
Prob(F-statistic)	0.034682			

Розраховано за даними: [27]

Таблиця И.2

**Augmented Dickey-Fuller test часового ряду першої різниці обсягів
корпоративного кредитування в Україні за період 2003 –
перша половина 2017 рр.**

Null Hypothesis: RETURNS has a unit root				
Exogenous: Constant				
Lag Length: 2 (Automatic – based on SIC, maxlag=13)				
			t-Statistic	Prob.*
Augmented Dickey-Fuller test statistic			-3.440934	0.0109
Test critical values:	1% level		-3.469691	
	5% level		-2.878723	
	10% level		-2.576010	
*MacKinnon (1996) one-sided p-values.				
Augmented Dickey-Fuller Test Equation				
Dependent Variable: D(RETURNS)				
Method: Least Squares				
Date: 07/29/17 Time: 17:39				
Sample (adjusted): 2003M04 2017M02				
Included observations: 167 after adjustments				
Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RETURNS(-1)	-0.288008	0.083701	-3.440934	0.0007
D(RETURNS(-1))	-0.396841	0.082436	-4.813922	0.0000
D(RETURNS(-2))	-0.448590	0.069971	-6.411081	0.0000
C	0.004258	0.002054	2.073111	0.0397
R-squared	0.443312	Mean dependent var		-0.000277
Adjusted R-squared	0.433066	S. D. dependent var		0.025531
S. E. of regression	0.019223	Akaike info criterion		-5.041707
Sum squared resid	0.060235	Schwarz criterion		-4.967024
Log likelihood	424.9825	Hannan-Quinn criter.		-5.011395
F-statistic	43.26768	Durbin-Watson stat		2.043242
Prob(F-statistic)	0.000000			

Розраховано за даними: [27]

Додаток К

Таблиця К.1

Основні фінансові показники для оцінки індивідуального кредитного ризику корпоративного позичальника

Фінансовий показник	Характеристика	Формула розрахунку	Алгоритм розрахунку для великого або середнього підприємства	Алгоритм розрахунку для малого підприємства
1. К ₁ , МК ₁ - показники покриття боргу	2. Спроможність боржувача обслуговувати доходи від основного виду діяльності	3. Короткострокові та довгострокові зобов'язання Чистий дохід від реалізованої продукції (заробіток страхових премій)	4. ϕ_1 1 р. 1510 + р. 1515 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 ϕ_2 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	5. ϕ_1 1-м р. 1595 + р. 1600 + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 ϕ_2 2-м (2-м) р. 2000 гр. 3 або ϕ_1 1-м р. 1595 + р. 1600 - р. 1165 гр. 4 ϕ_2 2-м р. 2000 гр. 3
2. К ₂ , МК ₂ - показники рентабельності активів	Ефективність використання активів підприємства	Чистий фінансовий результат/операційний результат Валова балансу (актив)	ϕ_1 2 р. 2350 - р. 2355 гр. 3 ϕ_2 1 р. 1300 гр. 4	ϕ_1 2-м (2-м) р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ϕ_2 1-м (1-м) р. 1300 гр. 4
3. К ₃ - показник покриття витрат за операційною діяльністю фінансових результатів операційної діяльності	Спроможність фінансування операційних витрат за результатами операційної діяльності	Операційний прибуток (збиток) Фінансові витрати	ϕ_1 2 р. 2190 - р. 2195 гр. 3 ϕ_2 2 р. 2250 - р. 2220 гр. 3	—
4. МК ₃ - показник покриття витрат за операційною діяльністю фінансових результатів операційної діяльності	Спроможність фінансування операційних витрат за результатами операційної діяльності	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) Фінансові витрати	—	ϕ_1 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ϕ_2 2-м р. 2270 гр. 3 або ϕ_2 2-м р. 2000 - р. 2050 гр. 3 ϕ_2 2-м р. 2165 гр. 3
5. К ₄ , МК ₄ - показники капіталу	Частка капіталу в балансі підприємства	Власний капітал Валова балансу (актив)	ϕ_1 1 р. 1495 гр. 4 ϕ_2 1 р. 1300 гр. 4	ϕ_1 1-м (1-м) р. 1495 гр. 4 ϕ_2 1-м (1-м) р. 1300 гр. 4

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5
6. К ₅ , МК ₅ - показники маневреності робочого капіталу	Частка оборотних активів, непокритих поточними зобов'язаннями	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1195 - р. 1695 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	ф. 1-м (1-ме) р. 1195 - - р. 1695 гр. 4 ф. 1-м (1-ме) р. 1300 гр. 4
7. К ₆ , МК ₆ - показники покриття капіталом боргу	Відношення власного капіталу до фінансової заборгованості підприємства	Власний капітал Короткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 1 р. 1495 гр. 4 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + + р. 1600 + р. 1610 - - р. 1165 гр. 4	ф. 1-м р. 1495 гр. 4 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 або ф. 1-ме р. 1495 гр. 4 ф. 1-мс р. 1595 + р. 1600 - - р. 1165 гр. 4
8. К ₇ , МК ₇ - показники швидкої ліквідності	Здатність підприємства оперативно покривати потреби в ліквідності	Дебіторська заборгованість за продукцією, гроші та їх еквіваленти Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1125 + р. 1165 гр. 4 ф. 1 р. 1695 гр. 4	ф. 1-м р. 1125 + р. 1165 гр. 4 ф. 1-м р. 1695 гр. 4 або ф. 1-ме р. 1155 + р. 1165 гр. 4 ф. 1-ме р. 1695 гр. 4
9. К ₈ , МК ₈ - показники оборотності активів	Період повного обороту активів підприємства	Валюта балансу (актив) Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1300 гр. 4 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м (1-ме) р. 1300 гр. 4 ф. 2-м (2-ме) р. 2000 гр. 3
10. К ₉ , МК ₉ - показники оборотності поточних активів	Період, необхідний для повного оновлення поточних активів	Поточні активи Чистий дохід від реалізованої продукції (зароблених страхових премій)	ф. 1 р. 1195 гр. 4 - 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	ф. 1-м (1-ме) р. 1195 гр. 4 - 365 ф. 2-м (2-ме) р. 2000 гр. 3
11. К ₁₀ - показник загальної ліквідності	Здатність покривати короткострокові зобов'язання за рахунок оборотних активів	Оборотні активи Поточні зобов'язання і забезпечення	ф. 1 р. 1195 гр. 4 ф. 1 р. 1695 гр. 4	—

Продовження табл. К.1

1	2	3	4	5
12. МК ₁₀ - показник оборотності оборотного капіталу	Період повного обороту оборотного капіталу підприємства	Оборотні активи за вирахуванням поточних зобов'язань і забезпечень Чистий дохід від реалізованої продукції	—	ф. 1-м (1-ме) р. 1195 - - р. 1695 гр. 4 ф. 2-м (2-ме) р. 2000 гр. 3
13. К ₁₁ - показник здатності обслуговування боргу	Показник здатності обслуговування боргу	Операційний прибуток (збиток) за вирахуванням фінансових витрат та до відрахування амортизації Короткострокові та довгострокові зобов'язання	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + + р. 2515 + р. 2220 - - р. 2250 гр. 3 ф. 1 р. 1510 + р. 1515 + + р. 1600 + р. 1610 - - р. 1165 гр. 4	—
14. МК ₁₁ - показник покриття боргу операційним прибутком	Здатність обслуговування боргу за рахунок операційного прибутку	Прибуток (збиток) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) Короткострокові та довгострокові зобов'язання	—	ф. 2-м р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-м р. 1595 + р. 1600 + + р. 1610 - р. 1165 гр. 4 або ф. 2-ме р. 2000 - - р. 2050 гр. 3 ф. 1-ме р. 1595 + + р. 1600 - р. 1165 гр. 4
15. К ₁₂ - показник достатності оборотного капіталу	Оборотність запасів швидкої оборотності; оборотність дебіторської оборотності; кредиторської оборотності	Запаси Собівартість реалізованої продукції + Дебіторська заборгованість Чистий дохід від реалізованої продукції Кредиторська заборгованість Собівартість реалізованої продукції	ф. 1 р. 1100 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3 + ф. 1 р. 1125 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3 - ф. 1 р. 1615 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	—

Закінчення табл. К.1

1	2	3	4	5
16. МК ₁₂ - показник оборотності основних засобів	Період повного обороту основних засобів підприємства	Основні засоби	—	ф. 1-м (1-м) р. 1010 гр. 4 ф. 2-м (2-м) р. 2000 гр. 3
17. К ₁₃ - показник оборотності дебіторської заборгованості	Інформація кількість днів реалізації продукції, необхідна для забезпечення розрахунків за кредиторського заборгованості	Поточна дебіторська заборгованість за товари, роботи, послуги Чистий дохід від реалізованої продукції	ф. 1 р. 1125 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	—
18. МК ₁₃ - показник чистого прибутку до оподаткування	Частка чистого прибутку до оподаткування в загальному обсязі реалізації продукції	Чистий прибуток (збиток) до оподаткування Чистий дохід від реалізованої продукції	—	ф. 2-м р. 2000 + р. 2120 - - р. 2050 - р. 2180 + + р. 2240 - р. 2270 гр. 3 ф. 2-м р. 2000 гр. 3 або ф. 2-м р. 2000 + р. 2160 - - р. 2050 - р. 2165 гр. 3 ф. 2-м р. 2000 гр. 3
19. К ₁₄ - показник оборотності кредиторської заборгованості	Період повного обороту кредиторської заборгованості	Поточна кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги Собівартість реалізованої продукції	ф. 1 р. 1615 гр. 4 · 365 ф. 2 р. 2050 гр. 3	—
20. К ₁₅ - показник частки неопераційних елементів балансу	Частка активів, яка не має прямого відношення до операційної діяльності підприємства	Неопераційні активи Валюта балансу (актив)	ф. 1 р. 1000 + р. 1030 + + р. 1040 + р. 1050 + + р. 1155 + р. 1160 гр. 4 ф. 1 р. 1300 гр. 4	—
21. К ₁₆ - показник операційного прибутку до відрахування амортизації в загальному обсязі реалізації продукції	Частка операційного прибутку до відрахування амортизації в загальному обсязі реалізації продукції	Операційний прибуток (збиток) до відрахування амортизації Чистий дохід від реалізованої продукції	ф. 2 р. 2190 - р. 2195 + + р. 2515 гр. 3 ф. 2 р. 2000 + р. 2010 гр. 3	—

[авторська розробка]

Додаток Л

Таблиця Л.1

**Нефінансові фактори індивідуального кредитного ризику
корпоративного позичальника**

Фактор	Варіанти значень
1	2
Тривалість кредитної історії в місяцях	
Основна галузь позичальника	Харчова промисловість і виробництво тютюнових виробів
	Хімічна промисловість
	Енергетика й водопостачання
	Металургійна промисловість
	Машинобудування (виробництво спеціалізованих машин/верстатів/устаткування для різних галузей)
	Лісова, деревообробна й целюлозно-паперова промисловість
	Вугільна промисловість
	Нафтогазова промисловість
	Сільське господарство
	Будівництво й операції з нерухомим майном
	Транспорт
	Зв'язок і телекомунікації
	Торгівля (окрім спеціалізованої гуртової)
	Послуги (крім спеціалізованих послуг, зазначених в інших розділах класифікатора)
	Охорона здоров'я, освіта
	Діяльність в області лізингу (для різних галузей)
	Фінансова діяльність
	Державне управління й забезпечення цивільної безпеки; обов'язкове соціальне забезпечення
	Інші види економічної діяльності
Позиція (частка) на ринку	Монополіст на своєму ринку збуту
	Лідер ринку України / істотна (понад 5 %) частка світового ринку
	Позичальник є регіональним монополістом / лідером ринку
	Частка ринку на рівні основних конкурентів (крім висококонкурентних ринків)
	Частка ринку незначна (крім висококонкурентних ринків)
	Позичальник працює на висококонкурентному ринку і його частку порахувати важко
Рівень конкуренції на ринку, позиція основних конкурентів і агресивності їх політики по завоюванню ринку	Висока конкуренція, агресивна політика конкурентів
	Відносно висока конкуренція, агресивна політика декількох лідерів ринку
	Низька конкуренція, можливість значного збільшення частки ринку
Характеристика ринку / галузі	У цей час спостерігається істотний ріст обсягу ринку збуту товару/послуг
	У цей час обсяг ринку збуту товарів/послуг є стабільним
	У цей час обсяг ринку збуту товарів/послуг скорочується

Продовження табл. Л.1

1	2
Перспективи ринку / галузі	Переважають тенденції до розширення обсягу ринку збуту товару/послуг
	Прогнозується відносна стабільність обсягу ринку збуту товару/послуг
	Прогнозується скорочення обсягу ринку збуту товару/послуг
Концентрація на постачальників	Низька залежність від постачальників, жоден постачальник не має істотної частки в обсязі закупівель позичальника (понад 30 %)
	Середня залежність від постачальників. Деякі постачальники мають істотну частку в обсязі закупівель позичальника (понад 30 %)
	Висока залежність від постачальників, частка одного з постачальників в обсязі закупівель позичальника понад 50 %
	Залежність від постачальників не впливає на стабільність і успіх бізнесу у цій галузі
Можливість перемикавання на інших постачальників	Не викликає проблем
	Може викликати труднощі
	Вкрай важка або неможлива
	Залежність від постачальників не впливає на стабільність та успіх бізнесу у цій галузі
Концентрація на покупців	Низька залежність від покупців, жоден покупець не має істотної частки у виторзі позичальника (більш 30 %)
	Середня залежність від покупців. Деякі покупці мають істотну частку у виторзі позичальника (більш 30 %)
	Висока залежність від покупців, один з покупців має частку у виторзі позичальника більш 50 %
	Залежність від покупців не впливає на стабільність і успіх бізнесу в даній галузі
Можливість переходу до інших покупців	Не викликає проблем
	Може викликати труднощі
	Украй важко або неможливо
	Залежність від покупців не впливає на стабільність і успіх бізнесу в даній галузі
Наявність державного регулювання цін у галузі	Є
	Немає
Рівень валютних ризиків	Валютні ризики відсутні
	Низький – немає істотних відмінностей у структурі виторгу й витрат / фінансового боргу за валютами або ризики захеджовані
	Середній – є певні невідповідності в структурі виторгу й витрат / фінансового боргу за валютами, що вплинуть на фінансовий стан позичальника при значних коливаннях курсу
	Високий – є серйозні невідповідності в структурі виторгу й витрат / фінансового боргу за валютами, що мають сильний негативний вплив на фінансовий стан позичальника при коливаннях курсу

Продовження табл. Л.1

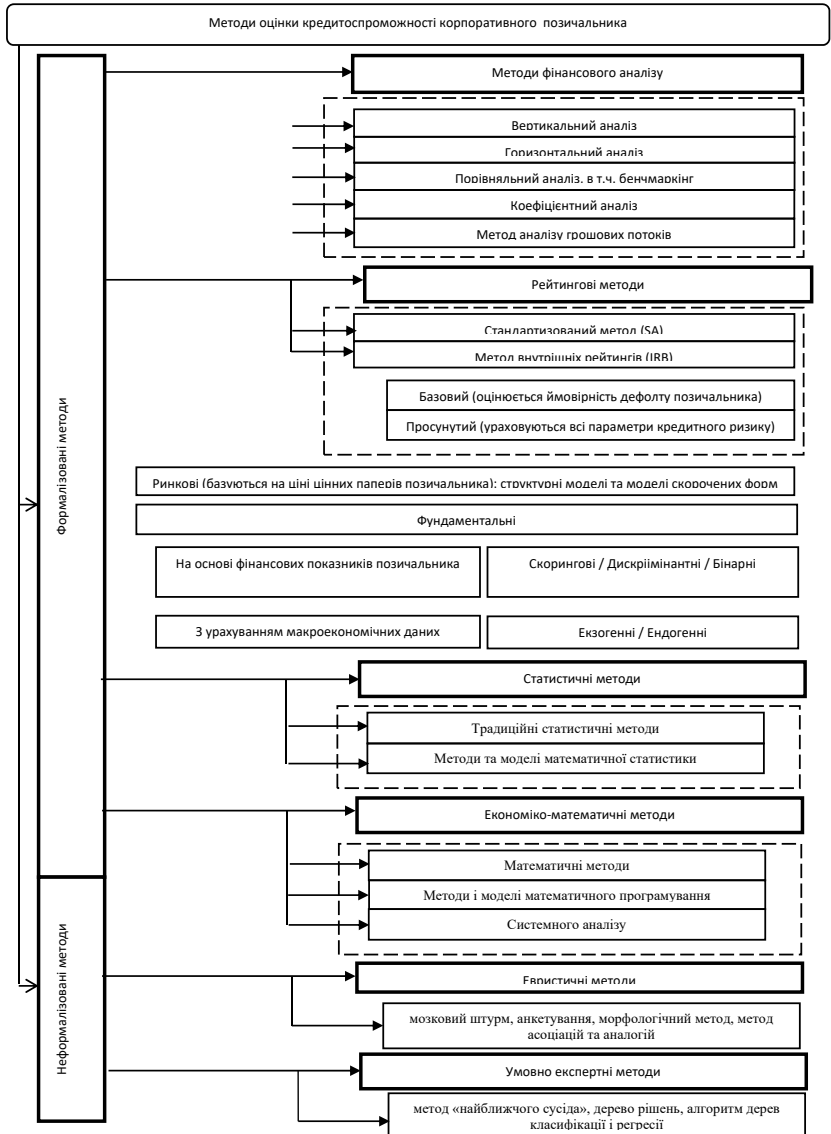
1	2
Рівень ризиків, пов'язаних з фінансово - інвестиційною політикою	Ризики, пов'язані з фінансово-інвестиційною політикою відсутні
	Низький рівень ризиків, обережна фінансово-інвестиційна політика (мінімум позикових коштів і інвестицій)
	Середній рівень ризиків, фінансово-інвестиційна політика передбачає значні позикові кошти або інвестиції
	Високий рівень ризиків, агресивна фінансово-інвестиційна політика (у т.ч. злиття/поглинання, масштабні інвестиційні програми, дивідендні виплати)
Залежність від експортно-імпорتنних операцій	Імпорт / експорт займає понад 75 % у структурі закупівель / продаж позичальника
	Імпорт / експорт займає понад 50 % до 75 % включно в структурі закупівель / продаж позичальника
	Імпорт / експорт займає понад 25 % до 50 % включно в структурі закупівель / продаж позичальника
	Імпорт / експорт займає менш як 25 % у структурі закупівель / продаж позичальника
	Позичальник не здійснює імпорتنних і експортних операцій
Прозорість групи позичальника	Група абсолютно прозора і юридично оформлена, інформація про внутрішню групову взаємодію / грошово-товарні потоки розкрита й зрозуміла банку, або позичальник не входить у групу.
	Група прозора, інформація про внутрішню групову взаємодію / грошово-товарні потоки розкрита й зрозуміла банку, але група юридично не оформлена (тобто юридично не можна говорити про наявність групи, кінцевого бенефіціара не можливо визначити з документів).
	Інформація про учасників групи, внутрішню групову взаємодію / грошово-товарні потоки надходить із затримками й не структурована, або існують сумніви в її вірогідності, або не надані дані про всіх учасників групи й/або кінцеві бенефіціари не розкриваються.
Можливість відтоку капіталу у зв'язку з фінансовою допомогою дочірнім / залежним компаніям	Відсутність дочірніх / залежних або афілійованих компаній
	Стабільний фінансовий стан основних / дочірніх /залежних/афілійованих компаній і групи в цілому (відсутність негативних фактів). Не прослідковується сильної залежності діяльності позичальника від дочірніх/залежних/афілійованих компаній
	Надання позичальником фінансової підтримки деяким членам групи (у тому числі шляхом надання порук/застав/гарантій/кредитів) в обсязі до 10% активів
	Надання позичальником фінансової підтримки деяким членам групи (у тому числі шляхом надання порук/застав/гарантій/кредитів) в обсязі від 10% до 20% активів
	Надання позичальником фінансової підтримки деяким членам групи (у тому числі шляхом надання порук/застав/гарантій/кредитів) в обсязі від 20 до 30% активів
	Надання Позичальником фінансової підтримки деяким членам групи (у тому числі шляхом надання порук/застав/гарантій/кредитів) в обсязі від 30 до 50 % активів

1	2
Можливість втрати контролю над дочірніми або залежними компаніями з негативним впливом на фінансову стійкість позичальника	Надання позичальником фінансової підтримки деяким членам групи (у тому числі шляхом надання порук/застав/гарантій/кредитів) в обсязі понад 50% активів
	Недостатня прозорість інформації про наявність дочірніх/залежних/афілійованих компаній, їх фінансовий стан й можливості надання їм фінансової підтримки
	Відсутність дочірніх / залежних компаній
	Склад групи стабільний і потенційна втрата залежних компаній не несе загрозу фінансової стійкості позичальника
	Склад групи стабільний, але потенційна втрата залежних компаній несе загрозу фінансової стійкості позичальника
Ризики, пов'язані зі зміною власників/акціонерів	Загроза втрати члена групи, що має істотний вплив на виробничий процес позичальника / групи
	Інформація про учасників групи й внутрішньо групові взаємодії / грошово-товарні потоки надходить із затримками й не структурована, або існують сумніви в її вірогідності, або не надана. Складно оцінити можливості втрати контролю або рівень впливу такої втрати на фінансову стійкість позичальника
	Стабільний склад власників / акціонерів /учасників. Відсутня інформація про наявність серйозних розбіжностей і конфронтацій між власниками / акціонерами
	Є непідтверджена інформація про потенційні розбіжності між основними власниками / акціонерами / учасниками
	Є інформація про істотні розбіжності між основними власниками / акціонерами / учасниками
Зміна власників / акціонерів, частка яких більш 25% у статутному капіталі	Є інформація про можливу зміну складу основних власників / акціонерів / учасників
	Остання зміна власників/акціонерів, частка яких понад 25 % у статутному капіталі, відбулась у попередні три місяці
	Остання зміна власників / акціонерів, частка яких понад 25 % у статутному капіталі, була понад три місяці тому, але менш як півроку назад
	Остання зміна власників/акціонерів, частка яких понад 25% у статутному капіталі, була понад півроку тому
Ділова репутація власників і/або компаній	Відсутність інформації про судові розгляди або скандали відносно власників або самого позичальника;
	Наявність інформації про можливі скандали, асоційовані із власниками й/або позичальником, наслідки яких оцінюються як незначні й не можуть вплинути на фінансовий результат позичальника;
	Наявність інформації про можливі скандали, асоційовані із власниками й/або позичальником, наслідки яких можуть суттєво вплинути на фінансовий результат діяльності позичальника;
Істотна залежність бізнесу від ключового власника	Так
	Немає

Продовження табл. Л.1

1	2
Ділова репутація менеджерів вищої ланки	Відсутність інформації про судові розгляди або скандали відносно менеджерів вищої ланки позичальника;
	Наявність інформації про можливі скандали, асоційовані з менеджерами вищої ланки, наслідки яких оцінюються як незначні й не можуть вплинути на фінансовий результат позичальника;
	Наявність інформації про можливі скандали, асоційовані з менеджерами вищої ланки, наслідки яких можуть суттєво вплинути на фінансовий результат діяльності позичальника;
Компетентність менеджменту	Дуже висока (весь менеджерський склад має профільну освіту, компетентний у питаннях діяльності компанії, має досвід роботи на аналогічних посадах понад 10 років)
	Досить висока (весь менеджерський склад має профільну освіту, компетентний у питаннях діяльності компанії, має досвід роботи на аналогічних посадах понад 5 років)
	Недостатня (не весь менеджерський склад має профільну освіту, і/або компетентний у питаннях діяльності компанії, однак має досвід роботи на аналогічних посадах)
	Низька (менеджерський склад не компетентний у питаннях діяльності компанії й/або не має досвіду роботи на аналогічних посадах)
Ступінь фінансової прозорості й повнота інформації	Висока якість інформації, високий ступінь інформаційної прозорості
	Задовільна якість інформації, гарна інформаційна прозорість
	Неповна звітність, інформація доступна частково
	Незадовільна якість інформації, інформація важкодоступна, відомості з різних джерел суперечливі, привселюдно інформація не розкривається
Зовнішній аудитор	Компанія з "Big-4" аудиторських фірм (Pricewaterhousecoopers, Deloitte, Ernst & Young, KPMG)
	Міжнародна аудиторська фірма (не зі складу "Big-4")
	Українська аудиторська фірма
	Аудит не здійснюється
Стан устаткування	Дуже гарне (системи й устаткування технологічно нові, фактичний знос не перевищує 25 %)
	Гарне (системи й устаткування технологічно нові, обслуговування й ремонт проводяться вчасно й у повному обсязі, фактичний знос не перевищує 35 %)
	Середні (системи й устаткування не є технологічно новими, обслуговування й ремонт проводяться вчасно й у повному обсязі, фактичний знос не перевищує 60 %)
	Нижче середнього (системи й устаткування не є технологічно новими, обслуговування й ремонт проводяться нерегулярно й/або в неповному обсязі, рівень зносу понад 75%)
	Слабке (все встаткування є фізично й/або морально застарілим і вимагає термінової заміни)
	Основні засоби відсутні на балансі

1	2
Диверсифікованість бізнесу	Висока – численні напрямки рівнозначного за обсягом бізнесу
	Задовільна – не менш 4-х рівнозначних за обсягом напрямків бізнесу
	Низька – 2-3 рівнозначних напрямки бізнесу або один основний напрямок та кілька непрофільних напрямків, що сумарно формують близько 30% виторгу)
Наявність концентрації серед банків кредиторів	Дуже низька – один основний напрямок бізнесу, сумарна частка непрофільних напрямків не перевищує 20 %
	Низька залежність від банків-кредиторів. Жоден з них не має істотної частки в кредитному портфелі позичальника (понад 50 %), перекредитування в інших банках не викликає проблем
	Середня залежність від банків-кредиторів. Деякі кредитори мають істотну частку в кредитному портфелі (понад 50 %), однак перекредитування в інших банках не викликає проблем
	Деякі кредитори мають істотну частку в кредитному портфелі позичальника (понад 50 %), і перекредитування в інших банках може викликати труднощі
Кредитна історія контрагента з Банком або іншими банками й/або по облигаціях:	Висока залежність від банків-кредиторів. Деякі кредитори мають частку в кредитному портфелі понад 70 % і перекредитування в інших банках може викликати труднощі
	Кредитна історія понад 3 роки, прострочень при виконанні зобов'язань не спостерігалось
	Кредитна історія менш як 3 роки, протягом яких не було прострочень за виплатами зобов'язань
	Кредитна історія менш як 1 рік, протягом яких не було прострочень за виплатами зобов'язань
	Кредитна історія відсутня
	Мали місце прострочення при виплаті зобов'язань менш як 5 днів, у цей час погашені
	Мали місце прострочення при виплаті зобов'язань від 5 до 30 днів включно, у цей час погашена
	Мали місце прострочення при виплаті зобов'язань понад 30 днів, у цей час погашені
Прострочення по податкових виплатах (істотні по строках і сумам)	Мали місце прострочення при виплаті зобов'язань понад 90 днів, у цей час погашені
	Наявність прострочення на момент оцінки
	Історія здійснення податкових виплат бездоганна
	Одиничні прострочення за податковими виплатами, несуттєві за сумами й строками
	Одиничні прострочення за податковими виплатами, істотні за сумами й строками
	Значні прострочення за податковими виплатами
	Систематичний арбітраж з питань податкових виплат
	Інформація з історії здійснення податкових виплат відсутня.

[авторська розробка]

Наукове видання

**БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ
КОРПОРАТИВНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
В УМОВАХ ЦИКЛІЧНОСТІ**

за редакцією
доктора економічних наук, професора
Л.В. Кузнєцової

Монографія

Формат 60×84 $\frac{1}{16}$, Підписано до друку __.__.2018.
Друк офсетний. Папір офсетний. Гарнітура Таймс.
Обл.-вид. арк. 11. Ум. друк. арк. 16,3.
Зам. № 261. Наклад ____ прим.

Надруковано в друкарні ТОВ «Діса плюс».
61029, Харків, шосе Салтівське, буд. 154.
Тел. (057) 768-03-15, e-mail: disadruk@gmail.com
Свід. суб. вид. справи ДК № 4047 від 15.04.11